

Univerzita Hradec Králové
Filozofická fakulta

Diplomová práce

2024

Antonín Šturm

Univerzita Hradec Králové
Filozofická fakulta
Katedra Archeologie

Raně středověká hradiště ve východních Čechách
Diplomová práce

Autor:	Bc. Antonín Šturm
Studijní program:	N7109 Archeologie
Studijní obor:	Archeologie
Vedoucí práce:	Mgr. Petr Hejhal, Ph.D.

Hradec Králové, 2024

Zadání diplomové práce

Autor: Bc. Antonín Šturm
Studium: F17NP0059
Studijní program: N7109 Archeologie
Studijní obor: Archeologie
Název diplomové práce: **Raně středověká hradiště ve východních Čechách**
Název diplomové práce AJ: Early medieval Hillforts of eastern Bohemia

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Cílem práce bude podat celkový přehled východočeských raně středověkých hradišť za pomoci pramenů a odborné literatury. Součástí tak bude shrnutí stavu výzkumů jednotlivých lokalit - dějiny výzkumů, jejich rozsah a kvalita. Autor vyhodnotí také současný stupeň zachování terénních relikvů raně středověkých fortifikací. S tím pak bude souviset případné zhotovení aktuálních plánů některých hradišť. Jednou z částí práce by měla být také snaha rozpoznat strukturu a možnou hierarchii lokalit na základě jejich vzájemné polohy a velikosti.

Čtverák, V. - Lutovský, M. - Slabina, M. - Smejtek, L. 2003: Encyklopedie hradišť v Čechách, Praha. Kalferst, J. - Sigl, J. 1984: Zjišťovací výzkum na hradišti u Ostroměře (okr. Jičín). Zpravodaj Krajského muzea východních Čech v Hradci Králové XI, 62-71. Kalferst, J. - Sigl, J. 1990: Pokračování archeologického výzkumu hradiště u Ostroměře v roce 1989. Zpravodaj Krajského muzea východních Čech v Hradci Králové XVII, 60-65. Kalferst, J. - Sigl, J. 1991/1992: Dokončení archeologického výzkumu na slovanském hradišti u Ostroměře (okr. Jičín) v r. 1990. Zpravodaj Krajského muzea východních Čech v Hradci Králové XVIII, 66-68. Kalferst, J. - Sigl, J. - Vokolek, V. 1986: Archeologický výzkum hradiště v poloze Vala na k. ú. Kal (okr. Jičín) v roce 1985. Zpravodaj Krajského muzea východních Čech v Hradci Králové XIII/1, 59-69. Mařík, J. 2009: Libická sídelní aglomerace a její zázemí v raném středověku. Praha. Sigl, J. 1985: Zjišťovací výzkum na hradišti v Ostroměři v r. 1984. Zpravodaj Krajského muzea východních Čech v Hradci Králové XII, 82-90. Sigl, J. - Vokolek, V. 1983: Chronologické a kulturní zařazení hradiště u Holovous (o. Jičín). Zpráva o zjišťovacím výzkumu. Zpravodaj Krajského muzea východních Čech v Hradci Králové X/1, 31-34. Sigl, J. - Vokolek, V. 1984: Pokračování výzkumu slovanského hradiště u Holovous (okr. Jičín) v roce 1983. Zpravodaj Krajského muzea východních Čech v Hradci Králové XI/1, 58-61. Sláma, J. 1986: Střední Čechy v raném středověku II. Hradiště, příspěvky k dějinám a významu. Praehistorica XI. Ulrychová, E. 2005: Raně středověká hradiště na Jičínsku. In: Archeologie doby hradištní v Čechách. Plzeň, 203-255.

Zadávající pracoviště: Katedra archeologie,
Filozofická fakulta

Vedoucí práce: Mgr. Petr Hejhal, Ph.D.

Datum zadání závěrečné práce: 18.12.2017

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracoval (pod vedením vedoucího diplomové práce) samostatně a uvedl jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne

Anotace

ŠTURM, ANTONÍN. *Raně středověká hradiště ve východních Čechách*. Filozofická fakulta, Univerzita Hradec Králové. Hradec Králové, 2024. Diplomová práce.

Tématem diplomové práce jsou raně středověká hradiště ve východních Čechách. Práce tak přináší celkový přehled lokalit, které jsou, či dříve bývaly považovány za raně středověká hradiště. Součástí tohoto přehledu je především uvedení dostupných informací k jednotlivým lokalitám, získaných zpracováním odborné literatury a dobových písemných pramenů. Kromě vyhodnocení takto získaných informací je zde také uveden přehled známých archeologických akcí, které na lokalitách proběhly, včetně místa uložení případných archeologických nálezů. Jedním z původních cílů práce byla pak snaha o rozpoznání struktury a možné hierarchie lokalit. V průběhu zpracovávání se však ukázalo, že velká část uvažovaných lokalit je známá pouze torzovitě a že část z nich nejspíše vůbec není raně středověkými hradišti. Podstatnou částí práce je tak spíše rozčlenění lokalit na raně středověká hradiště, možná raně středověká hradiště (s různou mírou pravděpodobnosti) a lokality mylně považované za raně středověké. Snahy zhodnotit podobu hradištní sítě v různých obdobích raného středověku pak vycházejí z takto vzniklé klasifikace, jsou však do značné míry omezeny současným stavem poznání.

Klíčová slova: archeologie, raný středověk, hradiště, opevnění

Annotation

ŠTURM, ANTONÍN. *Early medieval Hillforts of eastern Bohemia*. Philosophical Faculty, University of Hradec Králové. Hradec Králové, 2024. Master thesis.

The topic of this thesis are early medieval hillforts in Eastern Bohemia. The work provides an overall overview of the sites that are, or were previously considered to be, early medieval hillforts. This overview primarily includes the available information on each site, obtained from the study of literature and historical written sources. In addition to evaluating the obtained information, the thesis also includes a summary of known archaeological activities that have taken place at the sites, including the locations where archaeological finds are stored. One of the original aims of the thesis was to attempt to recognize the structure and possible hierarchy of the sites. However, during the research, it became apparent that a large part of the considered sites is known only fragmentarily, and that some of them are likely not early medieval hillforts at all. Therefore, a substantial part of the work involves categorizing the sites into early medieval hillforts, possible early medieval hillforts (with varying degrees of probability), and sites erroneously considered to be early medieval. Efforts to assess the network of hillforts during various periods of the early Middle Ages are thus based on this classification but are considerably limited by the current state of knowledge.

Keywords: archaeology, early middle ages, hillfort, fortification

Obsah

1. Úvod	10
2. Metodika a cíle práce	11
2.1. Datace	11
2.2. Prostorové vymezení	11
3. Dějiny bádání	13
4. Zkoumané lokality	15
4.1. Benátky	15
4.2. Běstovice	23
4.3. České Lhotice	30
4.4. Češov	35
4.5. Čistá	46
4.6. Dolany	50
4.7. Holovousy	54
4.8. Hradištko	61
4.9. Hradec u Ledče nad Sázavou	65
4.10. Choceň	68
4.11. Kal	72
4.12. Kostelec	85
4.13. Miletín	89
4.14. Náchod	95
4.15. Opočno	98
4.16. Ostroměř	102
4.17. Pěšice	114
4.18. Prachovské skály	117
4.19. Rabouň	129
4.20. Rytířova Lhota	134

4.21.	Sirákovice (hrad Červenice u Vilémova)	137
4.22.	Sovolusky.....	143
4.23.	Srbce	148
4.24.	Štěnec.....	151
4.25.	Velešice.....	155
4.26.	Velká Ledská.....	160
4.27.	Vesec u Sobotky.....	163
4.28.	Velehrádek	169
4.29.	Vraclav.....	171
4.30.	Zálesí	178
4.31.	Zářecká Lhota	181
4.32.	Železnice	186
4.33.	Železnice – Železný.....	190
5.	Města.....	194
5.1.	Hradec Králové	194
5.2.	Chrudim	195
5.3.	Jaroměř	196
6.	Vyhodnocení	198
6.1.	Kategorizace lokalit.....	198
6.2.	Kdy lze lokalitu považovat za raně středověké hradiště?.....	203
6.3.	Sledované lokality v raném středověku.....	207
6.4.	Proměna východočeských hradišť v souvislosti s expanzí přemyslovského státu	215
6.5.	Konfigurace fortifikace raně středověkých hradišť.....	221
7.	Závěr	226
8.	Seznam literatury.....	229
9.	Edice Pramenů.....	250

10.	Online zdroje	251
11.	Seznam příloh.....	253

Seznam zkratek

AMČR: Archeologická mapa České republiky

CDB: Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae

FRB: Fontes rerum bohemicarum – Prameny dějin Českých

MVČ HK: Muzeum Východních Čech v Hradci Králové

RS: Raný středověk

SRG: Scriptores rerum Germanicarum

VS: Vrcholný středověk

1. Úvod

Cílem práce bylo na základě odborné literatury a publikovaných písemných pramenů přinést ucelený přehled raně středověkých hradišť ve východních Čechách.

Hlavní část práce je tak věnovaná právě tomuto zpracování sledovaných lokalit. Jsou zde tak představeny základní údaje k lokalitám – jejich poloha, podoba, stav zachování a datace – včetně souhrnu archeologických akcí na lokalitě a starších i současných odborných názorů.

Zbývající část práce se pak zabývá vyhodnocením takto získaných dat. Jedná se především o kategorizaci jednotlivých lokalit do skupin podle toho, zda se jedná (či s jakou pravděpodobností) nebo nejedná o raně středověká hradiště. Dále je zde věnován prostor zasazení sledovaných lokalit do kontextu raně středověkých východních Čech, včetně pokusu o rozpoznání hierarchie hradištní sítě. Samostatné kapitoly jsou pak věnovány opevnění a podobě lokalit a také snaze o rozpoznání odrazu historického vývoje na archeologicky zachycené proměně východočeských hradišť.

2. Metodika a cíle práce

Jako základ pro zařazení naprosté většiny lokalit do seznamu zpracovávaných hradišť posloužila Encyklopedie hradišť v Čechách (Čtverák a kol. 2003). Tato dnes již relativně starší publikace je pořád jedním z nejucelenějších zpracování českých hradišť, a jako taková posloužila stejnému účelu i autorům nově vydaného atlasu českých hradišť (Salač a kol. 2019). Následně byly tyto lokality zpracovány pomocí studia literatury, map, terénu a publikovaných pramenů.

Při zpracování jednotlivých hradišť se brzy ukázalo, že značná část lokalit buď vůbec není raně středověkým hradištěm, nebo je její určení jako raně středověkého hradiště problematické. V souvislosti s tím se tak jedním z hlavních cílů práce stalo rozdělení lokalit do předdefinovaných skupin, charakterizovaných mírou určitelnosti lokality jako raně středověkého hradiště. Takto zařazená hradiště byla pak podrobena další analýze.

2.1. Datace

Datace jednotlivých lokalit byla přejata z odborné literatury. V závěrečné analýze je pak použito obvyklé upravené Eisnerovo periodizační schéma, rozdělující raný středověk na doby hradištní (Lutovský 2001, 235), a to v následující podobě:

RS1 – Časně slovanské období: od příchodu Slovanů – 600/650

RS2 – Starší doba hradištní: 600/650–800

RS3 – Střední doba hradištní: 800–950

RS4 – Mladší doba hradištní 950–1150/1200

U lokalit, ze kterých jsou uváděny raně středověké nálezy bez dalších podrobností, je pak použita pouze obecná zkratka **RS** – Raný středověk.

2.2. Prostorové vymezení

Cílem práce bylo přinést přehled o raně středověkých hradištích na území východních Čech. Jako prostorové vymezení bylo tak vybráno území bývalého

Východočeského kraje, tedy okresy Svitavy, Jičín, Trutnov, Náchod, Chrudim, Hradec Králové, Pardubice, Ústí nad Orlicí, Havlíčkův Brod a Rychnov nad Kněžnou, respektive pouze ty části okresů nacházející se na území historických Čech – moravské lokality z výše uvedených okresů zpracovávány nebyly.

3. Dějiny bádání

Tato kapitola představuje pouze stručný přehled dějin bádání k celkové problematice raně středověkých hradišť v Čechách. U jednotlivých lokalit je pak téma zpracováno podrobně v příslušných kapitolách.

Vzhledem k existenci výrazných reliktní opevnění byla hradiště předmětem archeologického zkoumání již od 19. století. Kromě množství regionálních badatelů se jim tak ve své práci věnoval například i J. E. Vocel, který ve svém díle publikoval popis a plány řady pravěkých ale i raně středověkých lokalit (*Vocel 1868*). Další, kdo se hradištím věnoval, byl J. L. Píč, který se věnoval již přímo lokalitám raně středověkým. Výsledkem jeho dlouholeté práce byla pak monografie věnovaná ranému středověku, ve které publikoval seznam jemu známých hradišť (*Píč 1909*). V tomto období sice probíhalo zkoumání hradišť víceméně prostřednictvím sběrů, nicméně docházelo i k prvním výzkumům. Ty však v této době vedly nejspíše k poškození lokality než k jejímu poznání.

V první polovině 20. století pak probíhaly první větší výzkumy hradištních lokalit. Z raně středověkých lze uvést výzkumy Pražského hradu spojené s jeho přestavbou (např. *Fiala 1933*). Intenzita výzkumů raně středověkých hradišť pak paradoxně roste již během druhé světové války, a hlavně pak po ní. Na Pražském Hradě tak dále pokračoval výzkum pod vedením I. Borkovského (např. *Borkovský 1953; týž 1969*) a proběhly také rozsáhlé výzkumy na množství českých raně středověkých hradišť. Lze tak zmínit práci J. Kudrnáče (*1970*) související s výzkumem Klučova, či M. Šolleho (*1966*) související s výzkumem na Staré Kouřimi. Výsledkem zvýšeného vědeckého zájmu o raně středověká hradiště byla pak řada monografických prací a článků věnovaných jednotlivým lokalitám i syntéz věnujících se celkové problematice. V šedesátých letech se tak tématu hradišť věnoval například M. Štěpánek (*1965*). V 80. letech se pak problematice českých hradišť věnoval R. Sláma (*1986*) či M. Šolle (*1984*), zatímco regionálně téma zpracoval například R. Turek (*1982*). Ke konci 20. a počátkem 21. století vznikla pak řada článků zabývajících se jednotlivými dílčími otázkami dané problematiky. Lze tak jmenovat například práci J. Bubeníka, zaměřenou na počátky hradišť (*Bubeník 1988; týž 1999*), či podobně zaměřenou práci M. Lutovského (*2006; 2009*). Přímo fortifikaci hradišť se pak věnovala například K.

Tomková (2001b). Z regionálních badatelů lze uvést například práci E. Ulrychové, která se věnovala hradištím na Jičínsku (Ulrychová 2005b).

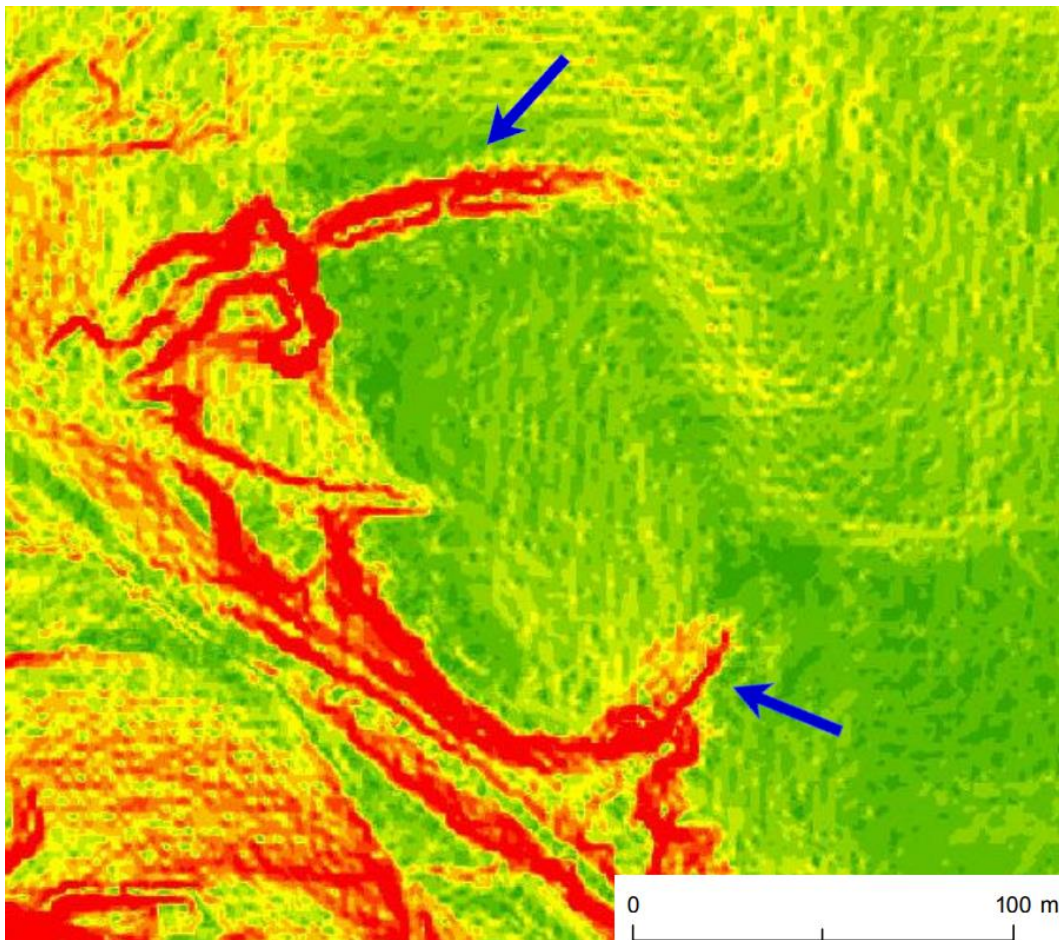
Po roce 2000 pak vznikají také encyklopedické práce zaměřené jak na raný středověk (Lutovský 2001), tak přímo na problematiku hradišť (Čtverák a kol. 2003). V relativně nedávné době potom vyšel Atlas českých hradišť (Salač a kol. 2019) přinášející katalog pravěkých a raně středověkých hradišť v Čechách.

4. Zkoumané lokality

Tato kapitola je věnována jednotlivým sledovaným lokalitám, které jsou Encyklopedií hradišť (Čtverák a kol. 2003) a další literaturou uváděny jako raně středověká (nebo hypoteticky raně středověká) hradiště.

4.1. Benátky

Raně středověké hradiště již tradičně spojované s Kosmovým Hrutovem.

Obr. 1: Benátky, model terénu s patrným severním a jihovýchodním úsekem opevnění (mapový podklad z <https://ags.cuzk.cz/av/>).

4.1.1. Poloha

Lokalita se nachází na poloze Hradisko v katastru Benátek u Litomyšle (obec Benátky, okres Svitavy). Opevněná plocha leží v blízkosti současné zástavby Benátek, východně od obce.

4.1.2. Terénní konfigurace

Opevněná plocha se rozkládá na terasovitém výběžku nad pravým břehem Loučné, jejíž údolí převyšuje asi o 20 metrů. Hradiště je ze západu chráněno nevýraznými svahy údolí Loučné, ze severu a jihu pak ještě méně výraznými svahy úpadů, vzniklými patrně stékáním vody z polí¹. Z východu je lokalita dobře přístupná z okolního návrší.

4.1.3. Konfigurace fortifikace

Hradiště, zaujímající plochu asi 1,5 ha bylo patrně jednodílné a po celém obvodu chráněné hradbou, která byla místy zdvojená (Sláma 1986, 64). Dřevěná vnitřní konstrukce hradby byla zachycena při výzkumu v 60. letech, který zde odkryl roštovou konstrukci tvořenou „*hustě vedle sebe i nad sebou kladenými břevny, rošty, vzdálenými navzájem 20, 30 až maximálně 50 cm*“. Vnitřní stěna hradby byla ukončena „*svisle zaraženými kůly, vzdálenými od sebe 1 m, kterými byla pravděpodobně zapečetěna vodorovná břevna, která zpeňovala hlinitou konstrukci valu a zajišťovala ji před sesunutím*“ (Kališková 2017, 11–12). Vnější kamenná plenta pak dosahovala šířky 1 až 2 metry a byla tvořena líčujícími opukovými kameny spojenými hlínou. Fortifikace byla původně vysoká asi 3 až 4 m (Skružný 1965, 51).

4.1.4. Stav lokality

V dnešní době je z opevnění zachován především severní val a také kratší úsek jižního valu (Obr. 1). Severní val je dochován v délce asi 60 metrů a dosahuje výšky zhruba necelé 2 metry. Jižní val je pak asi metr a půl vysoký a patrný v délce zhruba 35 metrů. Vnitřní plocha lokality je dnes zemědělsky využívána, zatímco valy a okolní svahy jsou zarostlé stromy.

¹ Mapy prvního vojenského mapování zde pak zobrazují vodoteče, které se na dnešních mapách již nenacházejí.

4.1.5. Archeologické akce na lokalitě

- a) Povrchový průzkum (před 1859) – H. Vencel (*Jireček 1859*, 367).
- b) Povrchový průzkum (před 1868) – A. Sedláček (*Sedláček 1868–1869*, 59–62).
- c) Výzkum (1892), původně uloženo M. Litomyšl – J. Jíra (*Severin 2007*, 271).
- d) Povrchový průzkum (před 1909) – J. L. Píč (*Píč 1909*, 372).
- e) Zaměření lokality a průřez lokalitou (před 1947) – J. Skutil (Skutil 1947–1948).
- f) Výzkum (1964, 1967), uloženo M. Pardubice – L. Skružný (*Skružný 1964*, 51; *Kališková 2017*, 11–12).
- g) Sběr (1972), uloženo MVČ HK – J. Sigl, V. Vokolek (*Sigl 1975a*, 12).
- h) Povrchový průzkum (1976) – J. Sigl? (*Sigl 1981*, 8)
- i) Sběry (1994), uloženo MVČ HK – D. Vích (*Vích–Vokolek 1997*, 4)

4.1.6. Lokalita v literatuře

První na lokalitu upozornil v roce 1859 H. Jireček ve svém článku v Památkách Archeologických, kde hradiště popsal jako „*kruh poněkud sploštělý a oblý; viděti podnes hlavní vnitřní násep, kterýž má před sebou příkop, za příkopem menší násep a zase příkop, jak kde poloha půdy požadovala většího neb menšího opatření hradbou umělou. Prostor kruhovou hradbou touto uzavřený není příliš velký, tak že leda něco málo stavení v něm státi mohlo*“. Také navrhl možnou souvislost lokality s Kosmovým Hrutovem (*Jireček 1859*, 367). Bez doplňujících informací později otiskl tento popis také J. E. Vocel (*Vocel 1868*, 421–422).

S Jirečkovým názorem souhlasil i A. Sedláček, který se lokalitě věnoval ve svém článku z 60. let 19. století. Kromě zmínek o písemných pramenech, vztahujících se k Hrutovu a úvah ohledně dalších dokumentů snad souvisejících s lokalitou, publikoval tehdy i její vlastní popis. Zmínil tak jednotlivé úseky tehdy dochovaného opevnění – „*na severozápadní straně roh mohutných valů, na dvou místech prokopáním hřbet jest prolomen, nad to i konec jižní okopán... na jihovýchodní straně jest též část valu neporušena... Na straně jihozápadní není stopy valův, toliko sráz a pod ní dvoje menší valy*“. Povšiml si rovněž reliktu východního, již tehdy rozoraného, valu a také zachytil vnitřní konstrukci

fortifikace v místě odkud byl z valu dobýván kámen na stavbu silnice. Zde pozoroval, „že se středem valu táhne pravidelně utvořená zed' asi ve směru hřebenu valu; že by zed' ta vápnem spojena byla, nenalezl jsem, buď že toliko mechem neb hlínou kameny bývaly spojeny, nebo že malta během tolikerych století podrobila se některé změně“. Mimo jiné zmínil pak i poškození valu ze strany hledačů pokladů (*Sedláček 1868–1869, 59–62*).

V 90. letech 19. století pak na lokalitě proběhl první archeologický výzkum, vedený J. Jírou, při kterém bylo kopáno v blízkosti valů i v rámci vnitřní plochy. Mimo jiné byl tak prokopán severní val, kde se snad podařilo zachytit část dřevěné vnitřní konstrukce. Dále se podařilo zachytit „četná žároviště, v nichž nalezeny byly různé střepy, šipky a jiné předměty“. Kromě nálezů keramiky, militarií (šipek) a hracích kostek stojí za zmínku také nález dvou žernovů, učiněný u západního valu v hloubce dvou metrů (*Severin 2007, 271*).

Tento výzkum pak negativně ohodnotil již Z. Nejedlý, neboť dle něho vedl pouze k „nálezu archeologickým, ne k objevům dispozičním“. Sám pak lokalitu považoval za zemskou bránu, kde byla „stráž i tržiště“ (*Nejedlý 1903, 16–17*).

V Soupisu památek byla pak lokalita uvedena jako „zbytky nevelikých hliněných valů kruhovitých (dva valy se spečenými základy a dva příkopy)“ spolu se zde učiněnými nálezy – „střepy s vlnicí, železné šipky, hrot kopí, ostruha s bodcem, hrací kostka, dva mlýnské kameny s železným čepem atd.“ (*Matějka–Štěpánek–Wirth 1908, 1*).

Ve svém seznamu slovanských hradišť pak lokalitu jako Hrutov u Litomyšle zmínil také J. L. Píč, který popsal zachovalý severní val a nepřilíš patrný zbytek valu jižního (*Píč 1909, 372*). A. Tomíček pak lokalitu považoval za tzv. malé hradiště, zmiňované prameny 15. století – zmínky o malém hradišti ho pak přivedly na myšlenku potenciální existence dalšího velkého hradiště někde poblíž Benátek. V jeho podání bylo tak hlavní lokalitou v okolí tzv. velké hradiště v Čisté, které mělo sloužit jako tržnice a celnice, zatímco hrad v Benátkách byl pouze „zachovaná část opevnění hradiště velkého a spojka mezi ním a pomezním hradem Litomyšlí“ (*Tomíček 1921–1922, 91–92*).

Dále se lokalitě věnoval J. Skutil, který informoval o starších nálezech na lokalitě a poukázal na malou vypovídající hodnotu minulých výzkumů. Mimo to se zamýšlel také nad skutečností, že ačkoliv nálezy „ukazují sice relativně silně staroslovanské hradištní osídlení... zdejší fortifikace jsou určitě daleko mladšího

původu“. Střízlivě pak zhodnotil dosavadní snahy o lokalizaci Hrutova a Trstenické stezky, když napsal, že různých variant „*existuje téměř tolik, kolik autorů se jejím problémem zabývalo*“ Jeho velkým přínosem k poznání lokality pak bylo publikování zaměřeného plánu lokality a také dvou řezů napříč lokalitou (*Skutil 1947–1948*).

V 60. letech 20. století proběhl na hradišti další výzkum, vedený L. Skružným, při kterém byla odkryta plocha 110 m². Sonda položená od jižního valu směrem do středu lokality nepřinesla z vnitřní plochy hradiště téměř žádné nálezy, a tak byla v prostoru valu dále rozšířena. Ani zde nepřinesl výzkum větší množství artefaktů, nicméně podařilo se zachytit vnitřní konstrukci valu v podobě opukové zídky. Přestože nalezený materiál nebyl příliš početný, podařilo se získat datovatelný materiál ze starohradištního období, středověku a mladší doby kamenné (*Skružný 1965, 51*). Během další sezony výzkumu v roce 1967 byla na severní polovině hradiště položena sonda II/67, odkrývající plochu 108 m². V této sondě se podařilo zachytit 11 sídlištních objektů (3 zcela, 8 částečně), dvě kamenné pece, předpeční jámu a žernov. Získaný materiál pak náležel většinou do 10. století. Menší část keramiky patřila také do 11. století, ze kterého dále pocházel nalezený denár Vratislava II, ražený mezi lety 1085 a 1092. Kromě severní části hradiště byl také znovu zkoumán jižní val, přes který byla položena sonda III/67. Ta kromě již dříve zjištěné čelní kamenné plenty zachytila také stopy vnitřní dřevěné konstrukce valu (*Kališková 2017, 11–12*).

V 70. letech provedl na lokalitě sběry J. Sigl a V. Vokolek, kteří zde našli převážně keramiku z pozdní doby hradištní a středověku, v menší míře pak také z mladší doby hradištní a pravěku (*Sigl 1975a, 12*). Následný povrchový průzkum pracovníků hradeckého muzea pak poukázal na pokračující devastaci lokality (*Sigl 1981, 8*). V následujícím desetiletí se pak lokalitě věnoval především P. Charvát, který v okolí hradiště provedl sběry (*1981, 73*) a zkoumal především vztah lokality k historickému Hrutovu. Ve svém článku přinesl jak výčet pramenů zmiňujících Hrutov, tak přehled názorů na jeho lokalizaci. Sám pak poukázal na skutečnost, že v pramenech vystupuje Hrutov téměř výhradně jako oblast, a ne jako konkrétní lokalita. Dle jeho mínění lze tak benátské hradiště ztotožnit s místy „*porta custodie*“ a „*porta terrae Natretzenici*“, zatímco pramenům známý Hrutov byl pak oblastí v povodí dnešní řeky Loučné. Poznamenal však také, že původně se jméno Hrutov patrně nevztahovalo

k oblasti, ale k určité lokalitě – s opatrností tak navrhl, že tento původní pramenům předcházející Hrutov, který dal později název celé oblasti, mohl skutečně přeci jen být benátským hradištěm (*Charvát 1980a*).

V devadesátých letech provedl pak na lokalitě několik povrchových sběrů D. Vích. Podobně jako v minulosti i on zde našel materiál z pravěku (mezolitická ŠI), doby hradištní a středověku. Ze zajímavějších nálezů lze pak zmínit bronzovou tyčinku, nalezenou pod hradištěm, a zlomek žernovu, pocházející z jádra lokality (*Vích–Vokolek 1997*, 4). V teoretické rovině se lokalitě věnoval také K. Severin, který se jí zabýval v souvislosti se studiem starých cest a pramenů. Na základě svého bádání pak odmítl existenci hradišť v Litomyšli i Čisté a za jediné raně středověké opevnění v blízkosti označil právě Benátky, kontrolující dálkovou komunikaci mezi Čechami a Moravou (*Severin 2007*).

Přestože se vede diskuze o ztotožnění hradiště s lokalitami známými z písemných pramenů, o jeho raně středověkém původu není pochyby. Lokalita se tak běžně objevuje v seznamech raně středověkých hradišť (*Sláma 1986*, 64; *Lutovský 2006*, 25) a v pracích zabývajících se všeobecně hradišti (*Čtverák a kol. 1993*, 33) a archeologickými nemovitými památkami (*Sklenář 1992*, 17). Z movitých nálezů stojí za zmínku především dvojice ostruh a avarský třmen.

4.1.7. Písemné prameny

Jedna z nejstarších zmínek o lokalitě se nachází v zakládací listině Břevnovského kláštera, hlásící se do roku 993 – samotná listina je falzem z 13. století, ale o jejím obsahu všeobecně nepanují pochyby (*Bolina – Cendelín 2014*, 13). Tento pramen obsahuje výčet českých celnic, ze kterých měly klášteru plynout užítky. Mezi ostatními místy je zde tak zmíněna i lokalita „*Nasternicy*“, tedy na Trstenici (CDB I, 349).

Ještě do starší doby se pak hlásí Kosmova zmínka o Litomyšli v popisu Slavníkovského panství k roku 981. V této zmínce se píše: „*Item solis ad ortum contra Moraviae regnum castrum sub silva situm, nomine Luthomisl*“ (FRB II, 41). Na jiném místě pak Kosmas popisuje události roku 1055, kdy kníže Svyatopluk ve snaze konsolidovat moravské úděly vylákal z Moravy a následně zajal 300 družiníků svých moravských údělníků. Moravští válečníci se s knížetem setkali „*ultra porta custodiae in agris Grutov*“, tedy za strážnou branou

v Hrutovských polích (FRB II, 89). K roku 1108 potom Kosmas popisuje východ z hvozdu poblíž „*oppidum Lutomisl*“ (FRB II, 158).

Existují i další zprávy pramenů zmiňující Hrutov – které se většinou vztahují spíše k celé oblasti než konkrétní lokalitě (*Charvát 1980a*) – nebo Trstenickou celnici, která je většinou zmiňována v souvislosti s nadacemi církevním institucím (*Sedláček 1868–1869; Charvát 1980a; Bolina – Cendelín 2014, 92–96*).

Jak je vidět na výše uvedených příkladech, lokalita se v pramenech objevuje buď jako jistá forma celnice, nebo jako hrad Litomyšl. Tento hrad, který, jak nás Kosmas informuje, ležel u hvozdu na východě ku Moravě, byl dlouho hledán na místě dnešního města Litomyšl. Nicméně zdá se pravděpodobné, že v Litomyšli v té době žádné hradiště neexistovalo, a tato zmínka se tak vztahuje k lokalitě v Benátkách (*Severin 2007, 269*). Pokud jde o identifikaci lokality s oběma typy zmínek, zdá se, že hradiště nad Benátkami mohlo být Trstenickou celnicí i Kosmovým hradem Litomyšl. Svoji nevýraznou polohou nad Loučnou (tedy Trstenicí) a menší rozlohou působí snad lokalita spíše jako Trstenická celnice (*Charvát 1980a, 41–42*), než slavníkovský hrad. Na druhou stranu je však třeba podotknout, že Kosmův výčet slavníkovského panství má do jisté míry propagační charakter (sv. Vojtěch byl kronikářovým oblíbeným světce). Je tedy možné, že ve snaze zveličt význam Slavníkovců označil Kosmas nevelkou pohraniční celnici jako hrad. Je však taky nutné připustit i možnost, že se skutečně jednalo o dvě různá, byť třeba nepřilíživě vzdálená, místa (*Bolina – Cendelín 2014, 93*).

4.1.8. Datace

Z lokality pocházejí nálezy z pravěku, raného středověku i pozdějších období. Z raně středověkých nálezů se podařilo získat materiál starší, střední i mladší doby hradištní.

Pokud jde o dataci významnějších nálezů, jedná se především o dvě ostruhy z přelomu 8. a 9. století a druhé poloviny 9. století a poté třmen avarské provenience, pocházející z 8., či snad z konce 7. století (*Severin 2007, 272*). Z pozdějších období pochází především denár Vratislava II. (*Kališková 2017, 11*). Mladší datace je pak nejspíše i samotné opevnění hradiště (nebo alespoň jeho finální podoba), jak se domníval již J. Skutil (*1947-48, 75*). K. Tomková (*2001a,*

283) uvažuje již o době vlády Boleslava II., zatímco P. Charvát (1980b, 274–275) se domnívá, že síla kamenné plenty poukazuje spíše na vládu Břetislava I.

4.1.9. Diskuze

Lokalita je zajímavá mimo jiné především existencí písemných zpráv, které se jí týkají či případně mohou týkat. Tato skutečnost však v minulosti do jisté míry diskuzi k lokalitě omezila na téma její historické identity, což vedlo k jejímu zanedbání v jiných ohledech. Na rozdíl od jiných lokalit tak například neexistuje její současný plán.

Ať už je lokalita Kosmovým hradem Litomyšl, nebo zemskou celnicí (či obojím), jisté je, že se jedná o raně středověké hradiště. Bez většího archeologického výzkumu však není možné znát její význam či celkový rozsah – například o uvažované lokalitě v Čisté bývalo v minulosti někdy uvažováno jako o předhradí hradiště v Benátkách (Kališková 2017, 12).

4.1.10. Závěr

Opevnění nad Benátkami je bez ohledu na svou historickou roli bezesporu výzkumem potvrzeným raně středověkým hradištěm (Skupina A).

4.2. Běstovice

Hradiště z doby bronzové, obnovené ve starší době železné a patrně osídlené i v raném středověku. V odborné literatuře bývá někdy nešťastně označováno jako Hlavačov, což způsobuje časté zaměňování lokality s nedalekým středověkým hradem stejného jména. Lokalita je také někdy uváděna jako hradiště Darebnice (či „nad Darebnicemi“) podle blízké osady.

Obr. 2: Běstovice, plán lokality (podle Vokolek 1993b, 53).

4.2.1. Poloha

Lokalita se nachází na západním okraji katastru Běstovic, ve stejnojmenné obci (okres Ústí nad Orlicí). Část lokality pak zasahuje také do katastru Chocně.

Hradiště se rozkládá na ostrožně hřebenu nad severně ležícími Darebnicemi, podle kterých je někdy nazýváno.

4.2.2. Terénní konfigurace

Prostor hradiště se rozkládá na severovýchodním výběžku návrší (Obr. 2) nad Tichou Orlicí, která protéká údolím východně od lokality. Z východu, severu i západu je hradiště chráněno svahy. Nejpřístupnější je lokalita z jihu přes šíji, která ji spojuje s okolním hřbetem. Nejvyšším bodem hradiště je kóta 334, 5 m n. m., kraj opevnění plochy pak převyšuje údolí Tiché Orlice asi o 50 metrů.

4.2.3. Konfigurace fortifikace

Hradiště o rozměrech asi 1,7 ha bylo patrně jednoduché. Nelze pak vyloučit, že dochovaný jižní val představuje pozůstatek jediného výraznějšího opevnění. Lokalita je totiž ze zbylých směrů přirozeně chráněna prudkými svahy a nebylo zde asi nutné budovat větší fortifikaci. Doklad případného lehčího opevnění se patrně podařilo odhalit na západním obvodu hradiště, který je schodovitě upraven a kde se v recentní noře vyskytla vypálená vrstva, která je snad pozůstatkem palisády či plotu. Dalším pozůstatkem obvodového opevnění pak je nízký valový násyp na jazykovitém výběžku na západním okraji lokality a také nízký val v severovýchodním nároží hradiště. Druhý jmenovaný relikv může také poukazovat na existenci původního vstupu do lokality právě v těchto místech – brána na místě lesní cesty, proražené v jižním valu, nepřipadá v úvahu, neboť v cestě jsou jasně patrné pozůstatky původního valu a příkopu (*Vokolek 1993b*, 49–50).

Co se jižního opevnění hradiště týče, archeologický výzkum prokázal dvě jeho fáze, starší lužickou z mladší doby bronzové a mladší slezskoplatěnickou, náležející již do doby halštatské. Původní lužická hradba měla hlinité jádro a přední i zadní dřevěnou stěnu, případnou vnitřní dřevěnou konstrukci se však nepodařilo zachytit. V podobě kůlových jam v podloží se ovšem dochovaly stopy palisády, původně chránící vrchol fortifikace. Lužický příkop byl pak asi 7 m široký a 150 cm hluboký. Původní hradba z doby bronzové se postupně rozpadla a většina materiálu z ní se zřítla do příkopu, který byl tak částečně zasypán. Na destrukci této fortifikace pak vyrostlo nové opevnění nejspíše ze starší doby železné – do destrukcí vzniklého valu byla zapuštěna palisáda, před kterou byl vyhlouben přes 2 m hluboký příkop o šířce 2,5 m (*Vokolek 1993b*, 50–51).

4.2.4. Stav lokality

Plocha lokality je dnes zalesněná. Co se opevnění týče, je dochovaná fortifikace oddělující jižní stranu hradiště od zbytku hřebenu, která je dodnes patrná v podobě valu a příkopu (Vích 2016c, 443). V minulosti byla pak část lokality (parcela 681) zemědělsky využívána, což mohlo vést k destrukci případných reliktnů opevnění. Dodnes zachované opevnění se však z větší části nachází na dlouhodobě zalesněném pozemku (parcela 2269), což patrně napomohlo jeho zachování. Přesto však bylo toto opevnění v minulosti poškozováno. Byly zde dobývány pařezy, přičemž byl také částečně zasypáván příkop. Asi nejvýraznějším poškozením je potom fortifikací proražená lesní cesta. Před rokem 1965 byl val dále poškozen těžbou šterkopísku (Vencl 1971, 19;). Konečně i obdělávání sousední parcely se valu částečně dotklo a materiál z něj tak byl „roztahán“ i do vnitřní lochy hradiště. Ještě v době výzkumu na začátku 90. let bylo však toto opevnění poměrně dobře zachované – východní úsek valu dosahoval výšky 2 m a šířky 15 m s příkopem hlubokým téměř 2 m hlubokým příkopem o šířce 7 m. Směrem na západ se tato fortifikace snižovala, až nakonec náhle mizela v přírodní průrvě, kde terén „obloukovitě zahýbá do vnitřní plochy hradiště“. Tato situace je snad důsledkem přírodní deprese, či dřívější těžby písku (Vokolek 1993b, 49–50).

Co se reliktnů opevnění na dalších místech hradiště týče, jsou pouze nepatrné, což nejspíše svědčí o užití převážně lehké fortifikace na těchto místech, jinak chráněných prudkými srázy. V nejzápadnější části lokality v místě jazykovitého výběžku se tak dochoval pouze nepatrný násyp, „vykazující oblé baštovité zakřivení“. Dále je pak patrný nevýrazný nízký val v severovýchodním nároží opevněné plochy, tedy v místě očekávaného původního vstupu (Vokolek 1993b, 49–50)

4.2.5. Archeologické akce na lokalitě

V seznamu nejsou uvedeny starší nálezy zmiňované S. Venclem, které se patrně vztahují k nedalekému vrcholně středověkému hradu.

- j) Sběry, povrchový průzkum (1960–1969), uloženo M. Choceň – S. Vencl (Vencl 1971, 17–32; týž 1972, 39–40).
- k) Zjišťovací výzkum (1992), uloženo MVČ HK – V. Vokolek (Vokolek 1993b, 49–53; týž 1995, 18)

- l) Sběr (1996), uloženo MVČ HK – D. Vích (*Vích – Vokolek 1997*, 5)
- m) Sběr (1996), uloženo MVČ HK – J. Kalferst (*Kalferst – Sigl – Vokolek 1999*, 3)
- n) Sběr (2001), uloženo M. Choceň – Z. Sklenářová, D. Vích (*Sklenářová 2003*, 15)
- o) Sběr (2007), uloženo M. Vysoké Mýto – D. Vích, L. Víchová (*Vích – Víchová 2010*, 9)
- p) Detektorový průzkum (2008–2009, 2011), uloženo M. Vysoké Mýto – D. Vích (*Vích 2016c*, 441–449)
- q) Povrchový průzkum, nález střepu (2013), uloženo MVČ HK – R. Sirovátka (*Sirovátka 2014*, 84).

4.2.6. Lokalita v literatuře

První letmé zmínky o hradišti pochází již z počátku 20. století, kdy je v soupisu památek Vysokomýtska zmíněn „malý kousek od Hlavačova, na ostrožně od stráně ke stráni val, podle zevnějšího vzhledu z pozdní doby hradištné“ (Wirth 1902, 27). Tento val, avšak již bez udání polohy nad Darebnicemi, pak zmínil i J. L. Píč (1909, 373). Delší dobu pak hradišti nebyla věnována pozornost a znovu uvedeno do odborné literatury bylo až zásluhou S. Vencla, který lokalitu sledoval. Provedl zde povrchový průzkum, měření a sběry, na jejichž základě usoudil, že hradiště vzniklo v době bronzové a bylo opět osídleno v raném středověku. K lokalitě, kterou nazval Hlavačovem, uvedl také starší zprávy F. Kršky ohledně nálezů vrcholně středověkých artefaktů a 2 m široké na maltu kladené kamenné zdi – na jejich základě pak navrhl i možnou stavbu vrcholně středověké tvrze na lokalitě (Vencl 1971, 17–22). Dále zmínil Wirthovu a Píčovu zprávu o lokalitě a také článek A. Sedláčka (1883, 247), který na základě dispozice odhadl původ lokality ve 13. století.

Zde je však třeba připomenout, že Sedláckovy poznatky se vztahují k jižněji ležícímu vrcholně středověkému hradu Hlavačovu. Vzhledem k uvedeným nálezům se pak nabízí, že se tohoto hradu týkají patrně také zprávy F. Kršky. Sám Vencl (1971, 19–22) sice zbytek kamenné zdi neobjevil, nicméně Krškovy zprávy, které ji zmiňují, k Běstovicím přesto vztáhl. Mimo jiné asi i díky svědectví pamětníka, který mu ukázal místo, kde údajně v roce 1926 viděl kamennou destrukci (onu na maltu kladenou zed?), odhalenou vykopáváním

pařezů. Je ovšem otázkou, nakolik je lokalizace 40 let starého objevu v lesním porostu a po paměti spolehlivá, pokud je tedy vůbec možná.

Začátkem 90. let pak na lokalitě proběhl archeologický výzkum, který prokázal více fází osídlení. Dvě při výzkumu položené sondy přinesly důležité poznatky ohledně fortifikace i vnitřní zástavby a osídlení. Zatímco sonda I protínala val, sonda II byla umístěna uvnitř opevnění poblíž valu a přinesla nálezy a objekty (včetně polozemnice) lužické, a především slezskoplatěnické kultury. Raně středověké aktivity na lokalitě se pak při výzkumu odrazily pouze v nevelkém souboru mladohradištních střepů, nalezených v podpovrchové vrstvě poblíž valu. Původní hradiště s dřevohlinitou hradbou a příkopem, které vzniklo již v období lužické kultury, zaniklo patrně pokojně a postupně. Takto opuštěná lokalita byla pak znovu opevněna až ve starší době železné. Noví obyvatelé hradiště využili destrukci starší fortifikace, na které vybudovali palisádu s příkopem. V raném středověku byla pak opevněná plocha znovu využita v mladohradištním období. Četnost nálezů v sondách a v nedalekých vývratech pak ukazuje na hustou zástavbu v době halštatské. Oproti tomu se raně středověké osídlení hradiště vyznačovalo patrně mnohem menší intenzitou. Výzkum sice nekonstatoval raně středověkou úpravu opevnění, nicméně V. Vokolek nevyklučuje na vrcholu destrukce valu možnost lehkého opevnění, jehož stopy se do dnešních dnů nedochovaly. Celkově pak o raně středověké lokalitě uvažuje jako o strážním místě bez trvalého osídlení (*Vokolek 1993b*, 50–52). Dále byla lokalita sledovaná prostřednictvím sběrů a terénního průzkumu (*Vích – Vokolek 1997*, 5; *Kalferst – Sigl – Vokolek 1999*, 3; *Sklenářová 2003*, 15; *Vích – Víchová 2010*, 9), často pak za účasti D. Vícha, který dále na lokalitě podnikl i detektorový průzkum v letech 2008–2009 a 2011. Ten kromě třech bronzových artefaktů z období popelnicových polí přinesl i vrcholně středověký nález patrně dokládající padělání mincí v okolí (*Vích 2016c*, 444). D. Vích publikoval také starší nálezy z katastru Běstovic, z nichž některé jsou datované – stejně jako raně středověké aktivity na hradišti – do mladší doby hradištní (*Vích 2009b*, 4–5)

Hradiště se nadále objevuje i v souhrnných publikacích zaměřených na pozůstatky opevněných lokalit, bohužel však zpravidla nepřesně. V průvodci archeologickými památkami, se tak tato lokalita vyskytuje pod heslem Chocěň, kde jsou uvedena hned dvě hradiště. První v poloze Hlavačov (tedy v místě vrcholně středověkého hradu) s údajnými pravěkými a raně středověkými nálezy a

druhé v poloze nad Darebnicemi (tedy v místě Běstovické fortifikace), z kterého by však pro změnu měly pocházet pouze mladší nálezy ze závěru doby hradištní (*Sklenář a kol. 1993, 94*). Autoři Encyklopedie hradišť pak lokalitu zmiňují hned dvakrát, jednou pod heslem Běstovice a podruhé pod heslem Choceň. V obou případech se jedná o jednu lokalitu v té samé poloze (jak je patrné z popisu a přiloženého plánu). Přesnější je pak text pod heslem Běstovice, který sumíruje výsledky dřívějších pozorování i archeologického výzkumu – pod heslem Choceň jsou oproti tomu zmíněné pouze závěry S. Vencla s konstatováním, že výzkum na lokalitě dosud neproběhl (*Čtverák a kol. 2003, 33–34, 111–112*). Někdy pak bývá lokalita zmíněna s poukázáním na nevhodné pojmenování Hlavačov, avšak stále s uvedením starších závěrů počítajících s možností vrcholně středověké fortifikace (*Musil 1995, 34; Šimek a kol. 1989, 155*).

Hradišti se pak jakožto lokalitě doby bronzové věnoval také M. Novák (2014, 123), který však nadále uvádí polohu Hlavačov a do jisté míry lokality zaměňuje², a R. Sirovátka (2014, 20–21), který správně poukázal na časté zaměňování obou lokalit v odborné literatuře. V jeho práci se pak objevuje informace o osmi sondách položených při výzkumu S. Vencla. Z původních Venclových (1971, 17–19; 1972, 39–40) článků však vyplývá, že vzniklé „řezy“ jsou výsledkem měření terénu, a ne destruktivních zásahů do lokality – sám zmiňuje, že provedl pouze sběry, terénní průzkum a měření, a také neuvádí žádné nálezy a ani vrstvy v získaných profilech.

4.2.7. Datace

Raně středověké nálezy z lokality jsou kladeny do mladohradištního období.

4.2.8. Diskuze

Výzkum na lokalitě prokázal pravěký původ fortifikace se dvěma stavebními fázemi. Zatímco starší lužická fáze byla nezpochybnitelně datovatelná podle nálezů v destrukci valu, mladší palisádové opevnění s příkopem neposkytlo

² Uvádí tak například, že „Na základě označení přilehlé osady Darebnice u Běstovic vzniklo v literatuře omylem zcela „nové“ hradiště, na návrší severně od známého hradiště v poloze Hlavačov“ (Novák 2014, 123). Toto tvrzení však neodpovídá realitě, neboť lokalita se skutečně nachází nad Darebnicemi a oním „známým hradištěm v poloze Hlavačov“ je vrcholně středověký hrad.

materiál umožňující jeho dataci. Zde však asi lze souhlasit s V. Vokolkem, který se domnívá (vzhledem k neporovnatelně intenzivnějšímu halštatskému osídlení), že původ mladšího opevnění je nutné hledat právě ve starší době železné. Co se raně středověké aktivity týče, je téměř jisté, že zdaleka nedosahovala intenzity doby halštatské. Výzkum neodhalil raně středověké objekty, nicméně nález sídlištní vrstvy poukazuje na existenci osídlení v mladší době hradištní. Povaha raně středověkého osídlení je však bohužel neznámá – přinejmenším je však jisté, že nedošlo k obnovení výraznějších fortifikací na lokalitě.

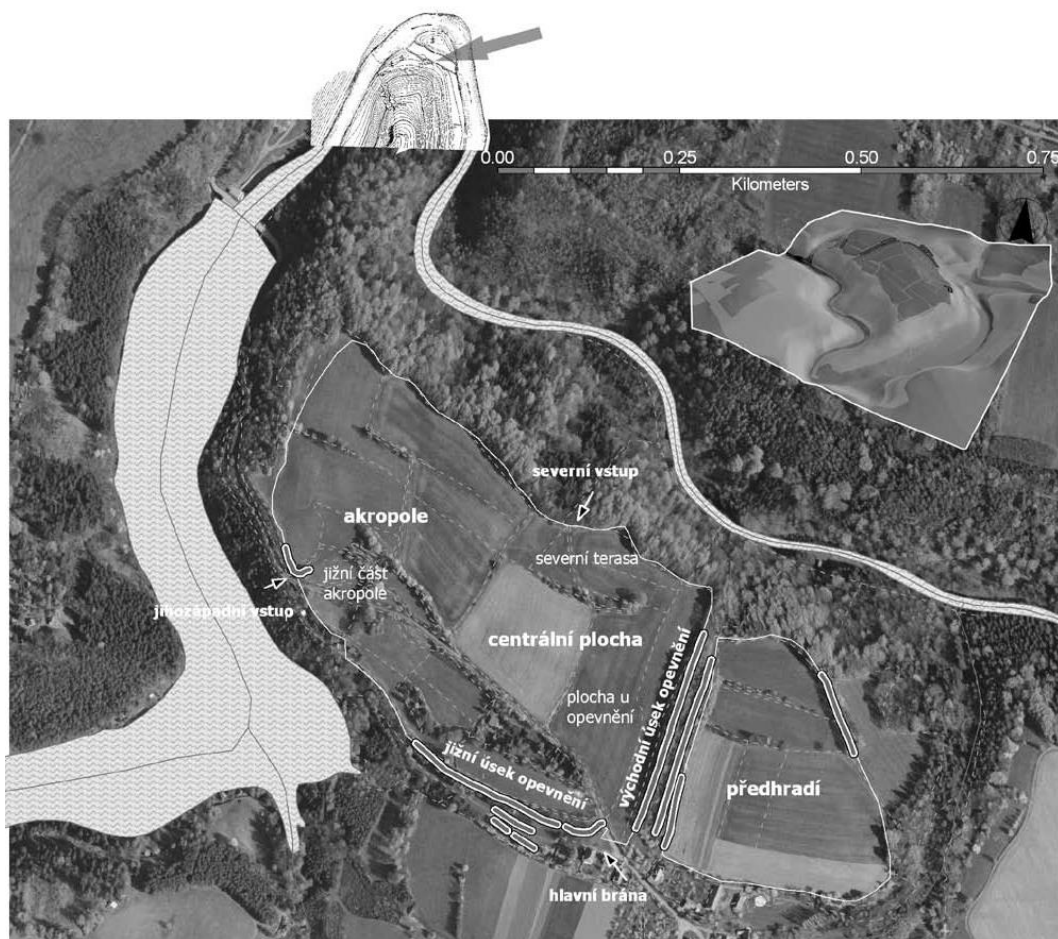
Zvláštní otázkou je pak neobyčejně časté zaměňování lokality (případně vzájemné kombinování) s nedalekým středověkým hradem. Původ tohoto jevu je patrně v článku S. Vencla, který lokalitu označil názvem Hlavačov a omylem k ní pak vztáhl i zprávy týkající se stejnojmenného hradu. Z tohoto nedopatření potom patrně vychází jak někdy uváděná možnost vrcholně středověkého využití lokality, tak všechna další nedorozumění s pravidelností se opakující v odborné literatuře. Kloním se tak k názoru R. Sirovátky, že lokalitu bude pro příště vhodné uvádět bez udání polohy Hlavačov. Dle mého názoru je tak nejvhodnější označení lokality „hradiště Běstovice“, případně s uvedením polohy nad Darebnicemi.

4.2.9. Závěr

Lokalita je prokazatelně pravěkého původu, na kterém byla potvrzena i raně středověká aktivita – lze ji tak zařadit mezi zkoumaná pravěká hradiště s raně středověkým osídlením (Skupina B2b).

4.3. České Lhotice

Lokalita laténského oppida, osídlená i v raném středověku.

Obr. 3: České Lhotice, hlavní části lokality a fortifikace (podle Danielisová 2010, 137).

4.3.1. Poloha

Lokalita se nachází v severním výběžku katastru Českých Lhotic (obec České Lhotice, okres Chrudim) severně od vsi Hradiště, se kterou bezprostředně sousedí.

4.3.2. Terénní konfigurace

Opevněná plocha je situovaná na rozlehlé ostrožně nad řekou Chrudimkou. Ze severu a ze západu byla lokalita chráněna strmými svahy, spadajícími do hlubokého údolí Chrudimky. Dno údolí opevněná plocha převyšuje asi o 80 metrů. Při západním úbočí lokality tvoří dnes údolí Chrudimky vodní nádrž

Křižanovice s hrází vybudovanou severozápadně od lokality. Ostrožna je přístupná z jihu a jihovýchodu, kde navazuje na okolní návrší.

4.3.3. Konfigurace fortifikace

Dvoudílná (Obr. 3) opevněná lokalita zabírá plochu přes 30 hektarů. Větší západní část lokality byla na jihu opevněna trojnásobným pásem opevnění (val – příkop – val – příkop – val). Stejná fortifikace odděluje i východní obvod centrální části lokality od předhradí. V místě styku obou úseků opevnění se patrně nacházel hlavní vstup na lokalitu v podobě klešťovité brány. Opevnění nad prudkými svahy údolí Chrudimky nebylo prokázáno – kamenité násypy na severní a severozápadní straně ostrožny mohou být pouze dokladem čištění polností od kamení. V severozápadním svahu a snad už mimo hlavní opevněnou plochu se pak nacházejí několikanásobné terasy, které mohly být osazeny fortifikací lehké konstrukce. V nejspodnější terase pak bylo geofyzikálním průzkumem zachyceno přerušení kamenného náspu, které tak patrně představuje jeden ze vstupů na lokalitu. Další vstup na lokalitu snad představuje tzv. severozápadní brána, která je však dochovaná pouze v podobě obloukovité kamenité meze. Vstup na lokalitu se také předpokládá v jejím severním obvodu, kde se však nepodařilo vzhledem k narušení situace mladším úvozem prokázat terénní úpravy. Vnější obvod předhradí je dnes vymezen pouze místy patrnou kamenitou mezí – pokud tedy bylo opevněno, pak jistě jiným způsobem než centrální část lokality. Existuje však také možnost, že tato mez je pozdější datace (*Danielisová 2010*, 10–11, 28–31).

Výzkumy zaměřené na znatelné reliktů opevnění prokázaly několik fází fortifikace mladší doby železné. První fází fortifikace byl patrně prostý sypaný val. Následovaly dvě fáze dřevohlinité hradby s kamennou plentou. Část této hradby byla patrně poškozena a posléze zřejmě krátkodobě zpevněna dvojnásobnou palisádou. Závěr opevňovacích prací pak představuje trojnásobný sypaný val, převrstvující starší dřevohlinitou fortifikaci. Při snaze zachytit opevnění severního obvodu lokality se podařilo odkrýt sypaná valová tělesa s kamennými destrukcemi. Interpretace těchto útvarů je však problematická a nemusí se zde nutně jednat o doklady fortifikace (*Danielisová 2010*, 41–43).

4.3.4. Stav lokality

Svahy ostrožny a reliktů valů jsou dnes zalesněny. Vnitřní plocha je z velké části zemědělsky využívána. Část lokality byla pak poničena výstavbou

rekreačních objektů a především silnice, při jejíž výstavbě byla zničena hlavní brána. V tomto místě je také část lokality zastavěna budovami kostela a fary. Z fortifikací jsou patrné především zbytky trojnásobných sypaných valů, jejichž výška dosahuje ode dna příkopu až 8 metrů. Nejlépe jsou zachované v úseku oddělujícím centrální část hradiště od přehradí, kde je téměř v celé délce dochován vnitřní val – o něco kratší prostřední končí v délce 160 m a nejkratší vnější dosahuje jen 107 m. Jižní úsek této fortifikace je o poznání více poškozený a valy jsou zde patrné pouze místy. Dalšími relikty fortifikace jsou snad terasy v severozápadním svahu ostrožny a kamenitá mez v místě takzvané jihozápadní brány. Opevnění severního obvodu je hypoteticky patrné v podobě kamenitých mezí. Stejně tak hypotetický je relikv opevnění předhradí v podobě zčásti zachovalé kamenité meze (*Danielisová 2010*, 10–11, 28–31).

4.3.5. Archeologické akce na lokalitě

- a) Povrchový průzkum (před 1857) – M. Lüssner (Lüssner 1857, 91–92).
- b) Povrchový průzkum (1918) – J. Axamit, dr. Trýb (Axamit 1919, 55–57).
- c) Povrchový průzkum (1926) – E. Šimek (*Danielisová 2010*, 5).
- d) Povrchový průzkum, zaměření lokality (1943) – J. Borkovský (*Danielisová 2010*, 5).
- e) Povrchový průzkum (1960) – L. Jansová (*Danielisová 2010*, 6).
- f) Archeologický výzkum (70.–80. léta 20. století), pův. uloženo AÚ ČSA, později M Chrudim – M. Princ (např. *Princ 1975a*; *týž 1975b*, 29; *týž 1978*; 17–18; souhrnně i se starší literaturou *Danielisová 2010*).
- g) Sběr, detektorová prospekce, geofyzikální průzkum (2004) – A. Danielisová (*Danielisová 2007*).
- h) Geofyzikální průzkum (2004, 2007, 2008) – R. Křivánek (*Křivánek 2013*, 208–209).
- i) Detektorová prospekce (2006), uloženo M Chrudim – D. Vích (Vích 2011a, 37).
- j) Sběry, detektorové prospekce (2007), uloženo M Chrudim – J. Musil (*Musil 2010*, 41–42).
- k) Povrchový průzkum, detektorová prospekce (2007), uloženo M Chrudim – A. Danielisová (*Danielisová 2012*, 30).

- l) Povrchový průzkum, sběry, detektorová prospekce (2008), uloženo M Chrudim – J. Musil (*Musil 2011a*, 37–38).
- m) Detektorové prospekce (od roku 2012) – T. Mangel, D. Vích (*Mangel – Vích 2019*).

4.3.6. Lokalita v literatuře

První, kdo lokalitu zmiňuje, je nejspíše M. Lüssner (1857, 91–92), který zde ještě pozoroval téměř kompletní valy, poškozené pouze v místě brány roznášením kamenů na stavbu farnosti – při této příležitosti zde byly nalezeny žernovy. Dle jeho názoru představovala lokalita „*župní hrad slovanský*“, který „*zaniknul, že se nám ani jeho jméno nezachovalo*“. Lüssnerův popis lokality převzal J. E. Vocel (1868, 422) a později také J. L. Píč (1909, 370). Již v 19. století pak psal o hradišti jako o laténské lokalitě L. Šnajdr a na počátku 20. století též A. Jirásek (*Danielisová 2010*, 3).

Roku 1918 se na „*lhotické hradiště u Nasawrk, ode všech stanic dráhy dosti vzdálené*“ vypravil J. Axamit, který zde pozoroval již značné narušení valů, které byly „*neustále pozvolna rozkopávány*“. Kromě postupně zanikajícího opevnění popsal především keramický materiál z lokality, který si prohlédl v místní škole. Dle jeho názoru bylo složité „*uhodnouti, čím bylo hradiště lhotické v předhistorii*“, nicméně lokalitu považoval primárně za laténskou – „*vzácnější než laténské jsou tam střípky hradištní, rytými vlnicemi zdobené*“ (*Axamit 1919*, 55–57).

I v průběhu 20. století byla lokalita dále poškozována, což vedlo k návštěvě lokality odbornou komisí v roce 1926. Zvyšující se množství nálezů z lokality pak vyústilo v zaměření lokality a odborný průzkum pod vedením J. Borkovského v roce 1943. Na základě zjištěných informací pak byla lokalita označena za laténské oppidum. Prohlídka lokality pod vedením L. Jansové v roce 1960 zaznamenala postupující likvidaci lokality, což nakonec vyústilo k vyhlášení archeologické památkové rezervace na lokalitě (*Danielisová 2010*, 5–6).

V 70. a 80. letech probíhal pak na lokalitě výzkum pod vedením M. Prince. První sezóna výzkumu v roce 1971 byla spíše zjišťovací povahy. V roce 1972 se pak započalo s výzkumem opevnění (*Princ 1974*). Výzkum opevnění pokračoval až do roku 1974. Následoval výzkum vnitřní plochy v roce 1975 a pozůstatků hlavní brány roku 1976. Dlouhodobý výzkum, většinou zaměřený na

vnitřní plochu, pak na lokalitě pokračoval až do roku 1987. Z výzkumů byl postupně získáván i soubor raně středověkého materiálu (především keramika a pak také nože). Žádný z odhalených objektů do raného středověku datován nebyl. Nálezy datované do starší a střední doby hradištní se koncentrovaly především v prostoru akropole. Artefakty střední doby hradištní se pak nacházely rovnoměrně po celé ploše s jistou koncentrací na jižní straně akropole. Žádná raně středověká fortifikace na lokalitě zjištěna nebyla, nicméně nález ostruhy a koncentrace raně středověkého osídlení v okolí může poukazovat na jistý význam lokality v raném středověku (*Danielisová 2010*, 6–7; 136–139).

Odborný zájem o lokalitu pak pokračoval i nadále. Na lokalitě dále probíhají sběry (například *Danielisová 2006*; *Mangel – Musil 2014*) či detektorové prospekce (*Mangel – Vích 2019*). V letech 2004, 2007 a 2008 zde pak proběhl geofyzikální průzkum, který mimo jiné zachytil možný vstup v jedné z teras v severozápadním svahu (*Křivánek 2013*, 208–209). V roce 2010 byla potom lokalita monograficky zpracována (*Danielisová 2010*).

4.3.7. Datace

Raně středověké nálezy z lokality jsou datované do starší, střední a mladší doby hradištní (*Danielisová 2010*, 136–139).

4.3.8. Diskuze

Lokalita byla osídlena v raném středověku, nicméně soudobou fortifikaci se zde nepodařilo nalézt. Je tak otázkou, jaké povahy mohlo být slovanské osídlení opevněné plochy.

Některé indicie (nález ostruhy, koncentrace lokalit v okolí) naznačují, že lokalita mohla do jisté míry hrát v oblasti centrální úlohu. Naproti tomu skutečnost, že se zde nepodařilo spolehlivě datovat jediný raně středověký objekt, by (zvláště při intenzitě výzkumů na lokalitě) mohla svědčit o opaku.

4.3.9. Závěr

Lokalita byla osídlena v raném středověku, avšak fortifikace z doby hradištní zde nebyla objevena (Skupina B2b).

4.4. Češov

Jedna z největších fortifikací v Čechách, využívaná v době bronzové, raném středověku a také později během pozdějších středověkých a novověkých válek.

Obr. 4: Češov, rozdělení lokality podle J. Filipa (podle Filip 1948).

4.4.1. Poloha

Lokalita se nachází v poloze Češovské valy na katastru Češova (obec Češov, okres Jičín). Vlastní opevnění leží asi půl kilometru jihozápadně od zástavby obce Češov.

4.4.2. Terénní konfigurace

Opevněná plocha se rozkládá na hraně terénního zlomu češovské tabule na jazykovitém výběžku, kde je situováno jádro opevnění. Lokalita je tak ze severozápadu, západu a jihozápadu chráněna relativně prudkými svahy, spadajícími do údolí bezejmenné vodoteče tekoucí západně od opevnění. Toto údolí lokalita převyšuje asi o 50 metrů. O něco mírnějšími svahy je hradiště

chráněno z jihu, kde převyšuje krajinu pod hradištěm asi o 20 m, zatímco ze severu a východu je poměrně dobře přístupné z okolní krajiny.

Kromě výše zmíněné vodoteče a jejího pravého přítoku, se kterým se stéká jihozápadně od opevnění, se v blízkosti lokality nachází také bezejmenný potok, pramenící a tekoucí úvalem v poloze „Blížkov“ (či „U Křížku“) jižně od lokality. Další pramen pak vyvěrá v blízkosti opevnění vně vnější fortifikace jádra hradiště, dále pak „prosakuje oběma severními pásy valů“ a teče dále na východ a jihovýchod směrem k bývalé kozojedské cihelně (*Ulrychová 2005b*, 203).

4.4.3. Konfigurace fortifikace

Lokalita je čtyřdílná a podle dodnes používaného plánu (Obr. 4), publikovaného poprvé J. Filipem (1948, 332) ji lze rozdělit na několik částí. Část A ohrazenou severním a východním vnějším valem. Část B ohrazenou druhou linií opevnění a uvnitř ní plochu D, opevněnou třetí fortifikační linií. Konečně pak plochu C, též nazývanou „prasečí rynek“, která představuje opevněný západní cíp lokality. Celková rozloha lokality je kolem 48 ha – z toho asi 13 ha zabírají relikty fortifikací (*Čtverák – Ulrychová 2001*, 376).

Vnější opevnění je tvořeno příkopem a valem s několika průchody, podobně pak vypadá i druhá fortifikační linie. Podobné konfigurace je i třetí linie opevnění, která však svým tvarem a rozměry příliš neodpovídá předchozím fortifikacím. Rozdíl mezi podobou různých opevnění lze vysvětlit jejich vývojem. Pravděpodobně během třicetileté války bylo původní hradiště znovu opevněno a částečně převrstveno novou fortifikací – plně novověkého původu je tak patrně severní a východní vnější val a stejně tak vnější opevnění ohrazující polohu C („prasečí rynek“), které nejspíše vzniklo ve snaze zahrnout zdejší pramen do fortifikace jako zdroj vody. Starší opevnění z pravěku či raného středověku bylo pak převrstveno novou fortifikací v místě dnešního druhého vnitřního valu. Západní val původního hradiště byl pak zčásti přesypán valem obklopujícím polohu C. Jižní obvodový val byl, jak dokazují pravěké a raně středověké nálezy z jeho destrukce, naposledy vybudován v novověku. Je však otázkou, zda zde byl využit val staršího hradiště jako armatura nové fortifikace (podobně jako v případě vnitřní druhé linie opevnění), či zda zde byl vybudován val zcela nový (*Čtverák – Ulrychová 2001*, 374–386, obr. 15.).

Původní hradiště tak patrně bylo dvojdílné (Obr. 5), tvořené plochami B a D, o vnitřní výměře necelých 23 ha. Opevněné bylo větší fortifikací, která zanechala stopy v podobě valů s příkopem v místech dnešní druhé a třetí linie opevnění. Dle J. Čtveráka a E. Ulrychové byl příkop podél druhé linie opevnění v novověku prohlouben. U západního valu, který byl patrně částí původního obvodového opevnění a dnes odděluje plochy B a D od plochy C, pak snad nebyl příkop vůbec zbudován. Původní podoba jižního obvodového opevnění není známá. Konstrukci a ani dataci původního opevnění neznáme. Jiná je situace u novověkého vnějšího opevnění, kde je z míst jeho přerušení patrné, že šlo o jednoduchý sypaný val bez vnitřní konstrukce (Čtverák – Ulrychová 2001, 374–386, obr. 15.).

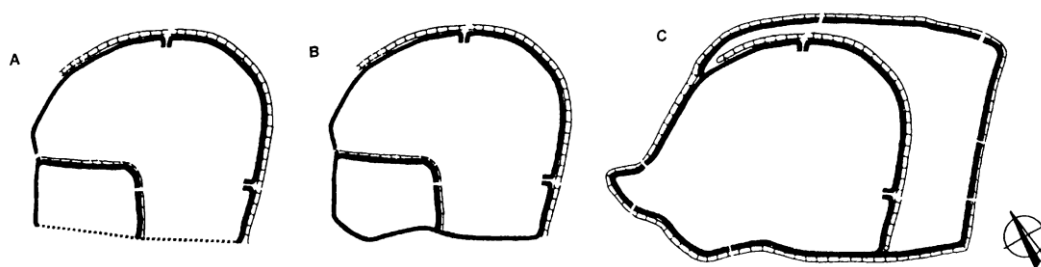
Názory J. Čtveráka a E. Ulrychové na vývoj lokality pak vychází především z podoby reliktního opevnění a také z distribuce nálezů v rámci lokality. Mohutné opevnění 1. a 2. linie je zřetelně jiného charakteru než fortifikace vnitřní 3. linie, která spíše odpovídá běžné podobě valů na českých hradištích. Vnitřní val 2. linie pak vnější val 1. linie převyšuje, včetně míst jejich vzájemného napojení. To lze vysvětlit genezí 2. fortifikační linie, u které se předpokládá novověká nástavba na původním obvodovém opevnění hradiště. Další část fortifikace, kde je patrná pozdější přestavba, je přesypání (původního a neupraveného) západního valu, oddělujícího plochu C a jádro hradiště, novou fází fortifikace. Podstatná část češovských nálezů (z různých období) pak pochází právě ze sběrů z povrchu a v případě části jižního vnějšího valu i z destrukce opevnění, což ukazuje až na pozdější opevňovací práce s využitím materiálu z hradiště. Oproti tomu z uvažovaných původních reliktního opevnění hradiště – výše zmíněného západního valu a hrazení 3. fortifikační linie – nálezy v podstatě nejsou (Čtverák – Ulrychová 2001, 384–386). Výsledky měření L. Šikýřové a E. Ulrychové (2001, 406) pak převrstvení starších valů novou fortifikací potvrzují.

Dnes existuje do lokality větší množství vstupů. Nejstarší zachovalý vstup východní části 1. linie fortifikace dnes patrně představuje severnější vstup nálevkovitého tvaru (Ulrychová 2005b, 204), další z původních vstupů byl pak umístěn v dnes rozvezeném severovýchodním nároží. Původní vstupy do střední části lokality pak představují severní a východní klešťovitá brána v druhé fortifikační linii. Ze západu byl vstup na lokalitu možný v místě dodnes patrného jednoduchého přerušení valu. Ostatní dnes existující vstupy do hradiště jsou tak

patrně výsledkem snah zpřístupnit hospodářsky využívanou opevněnou plochu (Čtverák – Ulrychová 2001, 383–384).

Na vnitřní ploše hradiště jsou znatelné terénní vlny, které respektují jeho opevnění. J. Waldhauser je považoval za pozůstatek terasovité zástavby lokality, která dle jeho názoru svědčila pro laténský původ fortifikace (Waldhauser 1971). Svažitosť plochy hradiště by však nevyžadovala terasovitou zástavbu, a terénní vlny jsou tak patrně pozůstatkem novověkých úprav terénu hradiště za účelem jeho hospodářského využití (Čtverák – Ulrychová 2001, 384).

Hliněné násypy jihovýchodně od lokality byly zmíněny již Vocelem, který je přirovnával ke keltským objektům zbudovaným v západní Evropě, ale také k plošinám vyskytujícím se v blízkosti opevněných sídlišť původních obyvatel Severní Ameriky (Vocel 1865, 262–263). J. Waldhauser (1970, 329–333) je pak považoval za keltská viereckschanzen. Nejpravděpodobněji se však jedná o pozůstatky novověkých dělostřeleckých opevnění, vybudovaných za třicetileté války, které s „hradištní“ fází lokality nijak nesouvisí (Čtverák – Ulrychová 2001, 386–387).

Obr. 5: Češov variantní rekonstrukce. A, B – možné rekonstrukce pravěkého či raně středověkého hradiště, C – pozdější úpravy fortifikace (upraveno podle Čtverák 2003, 61).

4.4.4. Stav lokality

V současnosti je většina lokality zalesněna, s výjimkou východní části předhradí (tedy fakticky již mimo opevnění původního hradiště), která je stále zemědělsky využívána. Až do počátků 20. století byla zemědělsky využívána také střední část hradiště (Ulrychová 2005b, 204).

Kromě průchodů proražených ve valech fortifikace jsou na místě opevnění patrné především dvě místa jeho narušení. Prvním je rozoraný východní úsek severního valu, který byl v těchto místech zničen již v 19. století (Vocel 1867, 603). Druhým je pak destrukce jižního obvodového valu, způsobená sesuvem půdy. Samotný sesuv půdy, ke kterému došlo v 80. letech, byl pak patrně

zapříčiněn těžbou písku pod hradištěm a zřejmě i podmáčením (*Čtverák – Ulrychová 2001*, 384). Uvnitř lokality jsou pak patrné terénní úpravy, které pravděpodobně představují snahy o její odvodnění – tyto příkopy, táhnoucí se podél valů v některých místech uvnitř lokality, tak například přerušují křídla severní klešťovité brány či napojení třetí fortifikační linie na jižní obvodové opevnění – a úvozové cesty narušující plochu hradiště (*Čtverák – Ulrychová 2001*, 374–380, 384–386). V 90. letech bylo opevnění zaměřeno (*Ulrychová 2005b*, 206) a od té doby na lokalitě nedošlo k větším zásahům a poškození fortifikace (AMČR Č).

Dochované valy představují jedny z největších na území Čech (*Sklenář a kol. 1993*, 61–62). Celkem zachovalý – až na rozoráný severovýchodní úsek – val první opevňovací linie dosahuje výšky až 8,5 m (ode dna příkopu) s příkopem o hloubce místy kolem 3 metrů. Opevnění druhé linie (s příkopem s hloubkou i přes tři metry), které lze také chápat jako obvodové opevnění vnitřní části hradiště, pak vnější fortifikaci 1. linie převyšuje a dosahuje místy výšky až 10,5 m, což je patrně výsledkem převrstvení valu hradiště novověkou fortifikací. Jižní obvodová část tohoto valu je pak narušena sesuvem půdy. Docela jiné povahy jsou valy, které nejspíše nebyly v novověku upravovány. Val oddělující jádro hradiště od plochy C je tak jako jediný bez příkopu s výškou pohybující se okolo 3 metrů. Vnitřní opevnění 3. linie s mělkým plochým příkopem místy hlubokým až 1,5 metru dosahuje pak maximální výšky pouhých 1,8 m. Od jižního opevnění je tato fortifikace oddělena odkopaným terénem podél vnitřní strany vnějšího valu (*Čtverák – Ulrychová 2001*, 374–380, 384–386).

Mohylová pohřebiště u lokality byla zčásti zničena při budování novověkých opevnění a část byl rozorána ve druhé polovině 20. století (*Čtverák – Ulrychová 2001*, 381–382; *Ulrychová 2005b*, 207). V minulosti se pak na mohylách podařilo zachytit také narušení amatérskými výkopy (*Waldauser – Holodňák – Salač 1982*, 21). Co se novověkých opevnění jihovýchodně od lokality týče, dva z náspů stále existují, ačkoliv jsou místy narušené. Třetí násep je dnes již zcela rozvezený – jeho východní část byla patrně v minulosti odtěžena a na jeho zániku se podepsala také stavba silnice z Čěšova do Slavhostic (*Čtverák – Ulrychová 2001*, 382–383).

Kromě náhodného narušování amatérskými zásahy byla na lokalitě v minulosti zachycena také nelegální detektorová prospekce, prováděná německy

hovořící organizovanou skupinou, které se uvnitř fortifikace v místě „u vody“ podařilo objevit zlatou minci a 18 bronzových náramků (Waldhauser 2000a, 37). Teoreticky tak mohlo jít o depot uložený v místě prameniště na západní straně hradiště v poloze „prasečí rynek“.

4.4.5. Vybrané archeologické akce na lokalitě

- a) Vyhotovení prvních plánů (před 1826) – F. A. Vacek(?), G. Walser (*Sklenář 1992*, 45)
- b) Vyměřování lokality (1824) – F. A. Vacek, hr. Šlik, setník Mayern, npor. Andollis-Antolič (*Sklenář 1992*, 45)
- c) Sondáž (před 1831) – F. A. Vacek, hr. Šlik (*Sklenář 1992*, 45)
- d) Povrchový průzkum, plánek (1837) – Kalina z Jäthensteina (*Sklenář 1992*, 45)
- e) Povrchový průzkum, plánek (1860) – Petera Rohoznický (*Sklenář 1992*, 45)
- f) Povrchový průzkum, plánek (před 1865) – J. E. Vocel (*Vocel 1865*, 261–263)
- g) Sběry (70. léta 19. st.) – L. Šnajdr (*Čtverák–Ulrychová 2001*, 368)
- h) Povrchový průzkum, sondáž (před 1909) – J. L. Píč (*Píč 1909*, 369)
- i) Sběr na koruně valu/sondáž (1928), uloženo M Liberec – J. Gebauer (*Čtverák–Ulrychová 2001*, 369; *Waldhauser 71*)
- j) Sběr (1953) – A. Beneš (*Profantová 1999*, 620)
- k) Sběr (1956) – J. Palef (*Profantová 1999*, 620)
- l) Sběr (1968) uloženo MVČ HK – V. Vokolek (*Vokolek 1969*, 24)
- m) Sběry (1960–1970), uloženo M Jičín – V. Moucha (*Moucha 1998*, 37)
- n) Sběr (1972) uloženo MVČ HK – J. Sigl (*Sigl 1975b*, 30)
- o) Sběr (1978) uloženo MVČ HK – J. Walhauser, P. Polodňák, V. Salač (*Waldauser – Holodňák – Salač 1982*, 21)
- p) Sběr (1981) uloženo NM Praha – M. Slabina (*Slabina 1984*, 21)
- q) Sběr z destrukce valu (1983) uloženo MVČ HK – J. Kalferst, V. Vokolek (*Sigl 1985a*, 24)
- r) Sběr (1992), uloženo P. Jenč – P. Jenč (*Jenč 1995*, 60)
- s) Letecký průzkum (1993, 1995) – E. Ulrychová (*táž*, 36)

- t) Detektorová prospekce, letecký průzkum (1996), uloženo M Jičín – E. Ulrychová (*Ulrychová 1998a*, 38)
- u) Sběr (1996), uloženo J. Lang? – J. Lang (*Profantová 1999; táž 2001a*, 29)
- v) Sběr (1998), uloženo M Jičín – P. Slavík (*Ulrychová 2001a*, 29–30)
- w) Sběr (2001), uloženo M Jičín – P. Kracík (*Ulrychová 2003a*, 47)
- x) Sběr (2001), uloženo M Jičín – E. Ulrychová (*Ulrychová 2003a*, 47–48)
- y) Sběr (2005), uloženo M Jičín – E. Ulrychová (*Ulrychová 2008a*, 40)
- z) Sběr (2006), uloženo M Jičín – E. Ulrychová (*Ulrychová 2009*, 32)
- aa) Sběr, Letecký průzkum (2012), uloženo MVC HK – E. Ulrychová (*Ulrychová 2016a*, 56)
- bb) Povrchový průzkum (2015) – E. Ulrychová (AMČR-Č1)

4.4.6. Lokalita v literatuře

Češovská fortifikace je zřetelně vyobrazena na prvním i druhém vojenském mapování. V odborné literatuře se pak objevuje v 19. století. Již ve dvacátých letech o ní tak informuje Kopidlinský děkan F. A. Vacek, který ji považoval za husitský tábor a dal také podnět k jejímu zaměření a vyhotovení prvních plánů. Spolu s hrabětem Šlikem zde pak na počátku 30. let provedl první sondáže. O lokalitě se dále zmiňují Kalina z Jäthensteina a Petera Rohoznický, kteří také zhotovili vlastní plány opevnění (*Čtverák–Ulrychová 2001*, 368; *Sklenář 1992*, 44–45).

Jako slovanskou lokalitu chápal hradiště již Brantl v roce 1841 (*Sklenář 1992*, 45). František Palacký potom pokládal češovské opevnění, respektive „*ohromné ty valy na panství kopidlanském v Bydžovsku zachované*“, za pozůstatek avarského hrinku (*Palacký 1939*, 74–75). S touto myšlenkou – odmítnutou Malochem již v roce 1855 (*Čtverák–Ulrychová 2001*, 368) – a s úvahami o husitském ležení však nesouhlasil J. E. Vocel, který pokládal hradiště primárně za laténské, přičemž ale s výhradami připouštěl i možný raně středověký původ lokality. Mimo to pořídil Vocel také vlastní plánek hradiště a zaznamenal tehdejší stav lokality – na opevněné ploše rostly tehdy asi 300 let staré stromy, příkop byl široký až 9 m, výška valů dosahovala i víc jak 10 m (*Vocel 1865*, 261–263).

Vocelův plánec zachycuje ještě nerozoranou obvodovou fortifikaci, neboť k jejímu poničení došlo až později (*Vocel 1867*, 603).

Osobně hradiště navštívil také L. Šnajdr, který se zde (na poli mezi prvním a druhým valem) v roce 1877 pokoušel neúspěšně zjistit kulturní vrstvu. Až během jeho dalších návštěv se mu podařilo při valech zachytit popelavou vrstvu s keramikou a získat střepy a brousek z nově zakládaného políčka z plochy hradiště. Starší Vocelův plánec pokládal Šnajdr za nespolehlivý – snad kvůli zobrazení tehdy již rozoraných valů (?) (*Čtverák–Ulrychová 2001*, 368).

J. L. Píč uvádí zkrácený Vocelův popis lokality spolu s doplněnou informací o snesení části vnějšího valu. Mimo jiné upozorňuje na starší raně středověké nálezy z lokality (včetně sekery) a hradištní střepy, které získal při sondáži na vyvýšené části hradiště „na hradě řečené“. Podle Píče pak nález hradištní keramiky přesvědčivě vyvrátil úvahy o avarském původu lokality (*Píč 1909*, 369).

L. Niederle v Čěšovu viděl příklad v lesích skrytého rozsáhlého refugia, které mělo sloužit jako úkryt lidem z okolí (*Niederle 1925*, 623). Tuto myšlenku asi celkem správně odmítl J. Pažout, který mimo jiné poukázal na problematiku konkrétní datace lokality bez jejího bližšího výzkumu. Zajímavé pak je, že ve svém popisu hradiště uvádí dvojici předhradí. Čěšovské – směrem k Čěšovu s nedochovaným severovýchodním úsekem a dvojicí bran, odpovídající dvěma branám vlastního hradiště – patrně odpovídá ploše A, hrazené vnějším opevněním. Je však otázkou, jakou část lokality mělo představovat jeho „Kozojedské“ předhradí (*Pažout 1927*, 155–156).

Po druhé světové válce uvedl ve své práci hradiště – spolu s dosud uznávaným plánem – J. Filip (*1948*, 332), který vzhledem k nálezům z Čěšova předpokládal existenci lokality nejpozději ve střední době hradištní.

J. Waldhauser pak odmítl možnost husitského ležení a přiklonil se k Vocelově teorii o keltském původu lokality následně osídlené Slovany – čtyřúhelníkové objekty východně od lokality považoval za tzv. viereckschanze a stejně tak se domníval, že klešťovité brány fortifikace mohou svědčit pro její laténský původ (*Waldhauser 1970*, 329–333). S Waldhauserovými závěry pak souhlasil R. Turek (*1982*, 49), který předpokládal vznik slovanského hradiště na místě „skvěle opevněného“ keltského oppida, a částečně i M. Šolle (*1984*, 26–27), který však upozornil na absenci většího výzkumu, který by identifikaci lokality

jako oppida potvrdil. S jistými výhradami byla pak lokalita za oppidum považována i dalšími badateli, ačkoliv později se od tohoto závěru začalo ustupovat (Čtverák – Ulrychová 2001, 372 – zde také odkazy na starší literaturu).

Jistý posun ohledně vnímání lokality přinesly raně středověké nálezy z destrukce jižního valu (Sigl 1985a, 24), které poukázaly na pozdější vznik přinejmenším poslední fáze vnější fortifikace. I v souvislosti s těmito zjištěními pak J. Waldhauser připustil, že podobnost objektů východně od opevnění s viereckschanzemi byla „*nekriticky nadhodnocená*“. Podotkl však, že s konečnou platností může o dataci Čěšova rozhodnout pouze plánovitý výzkum celého objektu (Waldhauser 1992, 553).

N. Profantová považovala lokalitu za jedno z největších raně středověkých hradišť. V souvislosti s nálezem zlaceného nákončí a ostruh, datovatelných do starší doby hradištní, pak uvažuje o nadregionálním významu lokality již v 8. století. Zánik slovanského hradiště potom očekává na počátku 10. století v souvislosti s proměnou mocenské struktury v Čechách. Více světla na původ a roli čěšovské fortifikace by pak dle jejího mínění nemusel vnést pouze rozsáhlý výzkum vlastního hradiště, ale také menší výzkum nedalekých mohyl (Profantová 1999; *táž* 2012).

Zatím nejpodrobnější prací, věnující se čěšovskému hradišti, je pak článek V. Čtveráka a E. Ulrychové, ve kterém autoři publikovali nálezy ze zázemí lokality a který kromě přehledu starších názorů na lokalitu přináší také detailní popis lokality a fortifikace. Oba autoři pak konstatují, že datování lokality není bez archeologického výzkumu možné, nicméně předpokládají přinejmenším dvě rozdílné stavební fáze lokality. Jádro lokality dle jejich mínění tvoří hradiště (či více hradišť) vybudované v pravěku, či raném středověku. Druhou fází je pak novověké opevnění, nejspíše v průběhu třicetileté války. Zajímavé je pak také konstatování autorů, že raně středověká role Čěšova je vzhledem ke známé pramenné základně poněkud nadhodnocovaná (Čtverák – Ulrychová 2001). Sama E. Ulrychová pak předpokládá vznik hradiště již v mladší, či spíše pozdní době bronzové (Ulrychová 2005a, 248–250). O původu fortifikace v tomto období pak již dříve uvažoval také V. Vokolek (1993a, 62).

Kromě samotné opevněné lokality stojí za pozornost také blízké mohyly v okolí hradiště. Mohylová pohřebiště v několika polohách jižně a východně od opevnění však nebyla dodnes podrobně zkoumána – povrchové průzkumy

zachytily pouze narušení mohylových náspů (*Sigl – Vokolek 1979, 9; Waldhauser – Polodňák – Salač 1982, 21*) –, a mohou tak pocházet z raného středověku, ale i z pravěku (*Ulrychová 2005a, 250*).

Z katastru Češova a blízkého okolí pak pocházejí nálezy z různých období pravěku a raného středověku. Přímo na hradišti pak byly – kromě artefaktů z doby bronzové, halštatské, laténské a z raného středověku – objeveny také movité pozůstatky pozdějších období, svědčící o jeho pozdějším hospodářském a pravděpodobně i vojenském využití. Středověké militárie z lokality pak patrně souvisí s objektem severně od hradiště, který E. Ulrychová interpretuje jako možný vojenský tábor z 15. století (*Ulrychová 1998a, 38; táž 2005, 206; táž 2010, 858*). Mezi nejzajímavější raně středověké nálezy z lokality a její blízkosti bezesporu patří postříbřená záušnice (*Ulrychová 2005b, 207*) a karolinské zlacené nákončí, které publikovala N. Profantová (*1999*). Ta později publikovala také nálezy ostruh, hlásících se též do starohradištního období, a zdobených průvleček opasku, náležejících již do střední doby hradištní (*Profantová 2012*).

Jako hradiště (ať už pravěkého, či raně středověkého původu) se pak lokalita objevuje jak v množství odborných prací na dané téma, tak v populárně naučné literatuře, zabývající se touto tematikou (např: *Čtverák a kol. 2003, 59–61; Sláma 1986, 66; Sklenář a kol. 1993, 61–62*).

4.4.7. Datace

Raně středověké nálezy z lokality pocházejí ze starší až mladší doby hradištní, těžiště těchto aktivit pak leží především ve střední době hradištní, kdy tak lze předpokládat i možnou existenci slovanského hradiště. Některé nálezy (zlacené nákončí, ostruhy) však poukazují i na možnou existenci významné lokality již v závěru starší doby hradištní (*Profantová 1999, 627–628; Ulrychová 2005b, 207; táž 2006b 768; táž 2008, 673*). Menší část nálezů potom pochází také z mladší doby hradištní. Tehdejší osídlení se však patrně přesunulo blíže k dnešní obci, a mlado-hradištní keramika přímo z lokality tak pravděpodobně dokládá spíše zemědělské využití opevněné plochy a jejího okolí (*Ulrychová 2010, 858*).

4.4.8. Diskuze

Češovské hradiště představuje zajímavý exemplář místa opakovaně osídlovaného a také opevňovaného napříč historií. Tato skutečnost však přináší

také jistá úskalí, neboť poslední novověké fortifikační práce češovské opevnění oproti „hradištním“ rozměrům podstatně rozšířily – z původní vnitřní plochy necelých 23 ha až na 35 ha vnitřní plochy při celkové výměře 48 ha (Čtverák – Ulrychová 2001, 376). To v minulosti sice zapříčinilo zvýšený zájem odborné veřejnosti o lokalitu, ale zároveň silně ovlivnilo také její interpretaci. V minulosti tak bývalo hradiště považované, pokud ne přímo za centrální opevnění kmene Charvátů, tak alespoň za jedno z největších raně středověkých hradišť v Čechách.

Některé nálezy luxusního charakteru (zlacené nákončí, ostruhy) pak ukazují na přítomnost elity na Čěšově a význam lokality už ve starší době hradištní (Profantová 1999, 628; *táž* 2012, 319). Celkově však z lokality a jejího blízkého okolí mnoho starohradištních nálezů nepochází (Ulrychová 2006b, 768). Hlavní těžiště raně středověkých aktivit na lokalitě pak náleží střední době hradištní. Bez dalšího archeologického výzkumu však nelze určit, jak, či zda vůbec, bylo hradiště v tomto období opevněno, přestože to lze asi předpokládat, neboť raně středověká keramika na hradišti jasně dominuje – více jak 220 kusů oproti desítkám zlomků keramiky popelnicových polí a z doby laténské (Čtverák – Ulrychová 2001, 389–391). Vzhledem k osídlení lokality v pravěku však nelze vyloučit ani pravěkou dataci opevnění.

Lepší poznání situace by snad mohl přinést výzkum blízkých mohyl, tak jak navrhuje N. Profantová (1999, 628). To však odmítají Čtverák s Ulrychovou (2001, 387), kteří se domnívají, že pouhý výzkum mohyl nemůže osvětlit původ celého hradiště. I tak by však jejich případné časové zařazení mohlo zajímavým dílem přispět ke skládačce minulosti češovských valů.

4.4.9. Závěr

Hradiště bylo nepochybně osídleno v raném středověku, nicméně stále neznáme původ fortifikace – s výjimkou vnějšího opevnění, které nejspíše vzniklo za třicetileté války. Hradiště tak lze vzhledem k nálezům zařadit mezi nezkoumaná hradiště s raně středověkým osídlením (skupina B1)

4.5. Čistá

Lokalita, o které se někdy uvažuje jako o raně středověkém hradišti, či opevnění u zemské brány.

4.5.1. Poloha

Lokalita leží na katastru Čistá u Litomyšle (obec Čistá, okres Svitavy) asi 600 metrů východně od zástavby obce.

4.5.2. Terénní konfigurace

Údajná fortifikace se rozkládá na hraně východního svahu Jiráskova údolí nad místem, kde se údolí rozděluje na jižní a jihovýchodní část. Údolím za příznivých podmínek protéká jinak vyschlá bezejmenná vodoteč. Výškový rozdíl mezi fortifikací a dnem údolí činí asi 30 metrů. Případná opevněná plocha by byla terénem chráněna pouze svahy, spadajícími do údolí jižně a západně od opevnění.

4.5.3. Konfigurace fortifikace

Domnělé opevnění je dochované pouze v podobě netypického přerušovaného valu, kopírujícího hranu Jiráskova údolí, a příliš tak nedovoluje podrobnější úvahy o jeho celkové konfiguraci.

4.5.4. Stav lokality

Jediný hypotetický relikv opevnění tvoří dnes přerušovaný val, dosahující výšky zhruba jednoho metru, který je dochován asi v délce 300 metrů (*Severin 2007, 276*).

Samotný val a svah pod ním jsou dnes zalesněné. Hypotetická hrazená plocha je v dnešní době zemědělsky využívána. Dno a částečně i svahy údolí západně od fortifikace jsou poškozeny motokrosovou tratí.

4.5.5. Archeologické akce na lokalitě

- a) Sběr (před 1908) – J. Jíra (*Matějka–Štěpánek–Wirth 1908, 1*)
- b) Povrchový průzkum (před 1909) – A. Tomíček (*Píč 1909, 372*).
- c) Sběr (2. polovina 20. století) – K. Zelinka (*Charvát 1997, 13*).
- d) Sběry (1993, 1995–1997), uloženo MVČ HK – D. Vích (*Vích 2000, 59–60*).

- e) Povrchový průzkum (před 2007) – K. Severin (*Severin 2007*, 272–280)
- f) Sběry (2007), uloženo M Vysoké Mýto – D. Vích, L. Víchová (*Vích 2010a*, 43–44)

4.5.6. Lokalita v literatuře

Patrně první nepřímá zmínka o lokalitě pochází ze soupisu památek Litomyšlska. V části věnované Benátkám se uvádí, že na „*jihovýchodní straně obce našel p. Jíra v úžlabině, zvané „masné krámy“, střepy nádobky staršího rázu hradištního s reliéfními pásy; nahoře na východní straně na poli bylo červené spáleníště“* (Matějka–Štěpánek–Wirth 1908, 1). Pokud připustíme, že úžlabina na jihovýchodní straně Benátek celkem odpovídá Jiráskovu údolí, potom ono červené spáleníště „*nahoře na východní straně na poli“* zhruba odpovídá poloze zkoumané lokality.³

Lokalitu zmínil již J. L. Píč, který ji ve svém seznamu slovanských hradišť uvedl pod heslem „Hrutov u Litomyšle“. Na základě sdělení A. Tomíčka zde kromě benátského hradiště informuje i o zbytcích „*druhého valu, který patrně z jiného opevnění pochází“*. Tento val měl ležet asi čtvrt hodinu cesty od benátského hradiště na počátku „*příčného údolí“* pod „*Zemanovou strání“*. Kromě nálezů hradištních střepů z katastru Čisté zmínil pak také další domnělé opevnění. Zbytky této třetí fortifikace v podobě příkopu se pak měly nacházet v lese Borek mezi Čistou a východně ležící osadou Brlenka (*Píč 1909*, 372).

Dále se lokalitě věnoval již zmíněný A. Tomíček, který ji označil za opevnění „*téhož staroslovanského původu jako hradiště u Benátek“*. Z pramenů 15. století znal zmínky o tzv. malém hradišti, které asi celkem správně vztáhl k hradišti v Benátkách. Existence onoho malého hradiště ho ovšem dovedla také k domněnce, že v okolí muselo existovat i hradiště velké, za které označil právě lokalitu v Čisté. Obě lokality potom vztahoval k historickému Hrutovu. V jeho podání mělo být hlavní lokalitou velké hradiště v Čisté, sloužící jako tržnice a celnice, zatímco fortifikace v Benátkách měla být „*jen zachovalá část opevnění hradiště velkého a spojka pomezním hradem Litomyšlí a tržištěm a celnicí“* (*Tomíček 1921*, 91–92). O několik let později pak domnělé zbytky fortifikace

³ Pomístní jméno Masné krámy se dle všeho vázalo spíše k lesu, ležícímu východně mezi Čistou a Janovem. Tento les však neodpovídá popisu (úžlabina), neboť leží na rovině. Zmínka o Jírově nálezů se tak patrně vztahuje spíše k Jiráskovu údolí (*Severin 2007*, 276).

popsal jako „značný oblouk opevnění velkého hradiště, úplně podobného malému hradišti nad Benátky“ a zmínil také příkopy, pod kterými „u potůčku, na místě, kde říkají „židovský krchov, vykopaly se střepiny nádob a jiné věci, uložené v litomyšlském museu společně s nálezy na malém hradisku nad Benátky a těmto úplně podobné“. Zmíněné nálezy měly být J.L. Píčem datované do 6. století (Tomíček 1926, 5).

Tomíčkův popis převzal také J. Skutil (1947–48, 38–39) a zprostředkovaně skrz Skutilův článek také další badatelé (Charvátová–Spurný–Venclová 1992, 32). Lokalitou se také zabýval K. Zelinka (1970, 8–12), který na ni upozornil též P. Charváta (1997, 13). Ten vzhledem k podobě valu – jediného terénního reliktu domnělé fortifikace – původně existenci lokality odmítal. Později však změnil názor a připustil, že val je „příliš masivní, než aby představoval pouhou vysokou mez“, a navrhl ho interpretovat jako „lineární opevnění podél trasy důležité zemské cesty“. P. Charvát dále uvedl, že z blízkosti valu měl pocházet keramický materiál z mladší doby hradištní, který mu předal právě K. Zelinka.

Dále se lokalitě věnoval D. Vích, který zde při povrchových sběrech našel mazanici a raně středověký keramický materiál. Existenci hradiště však v těchto místech označil vzhledem k blízkosti lokality v Benátkách za nepravděpodobnou. Na základě zmíněného objevu mazanice (pocházejícího z destrukce valu) nicméně usoudil, že val nepředstavuje „pouze zvýšenou mez či hranici pozemků“, a přiklonil se k závěrům P. Charváta (Vích 2000, 59–60; Vích–Vokolek 1997, 7).

Ve spojitosti s okolními toponymy, a hlavně starými cestami se čísteckým valem zabýval K. Severin, který také publikoval stručný popis lokality – poukázal na neexistenci v minulosti zmiňovaných příkopů a celkovou netypičnost valu. Dále pak zmínil poměrně zajímavou skutečnost, že val nebyl narušen nedalekou těžbou opuky, ale naopak kopíruje hranu srázu i v místě lomu. Charvátovy úvahy o lineárním opevnění pak odmítl jako nepodložené (Severin 2007, 272–280).

V roce 2007 pak provedl na lokalitě další sběr D. Vích. Tentokrát se zde kromě raně středověkého keramického materiálu podařilo zachytit také půdní příznaky. D. Vích se tak domnívá, že lokalita „nepochybně hraje pro poznání zdejšího raně středověkého osídlení významnou roli, zásadní bude provedení archeologické sondy za účelem zjištění funkce a stáří valového tělesa při hraně údolí“ (Vích 2010a, 43–44).

V souhrnných pracích, věnujících se ranému středověku a všeobecně fortifikacím, bývá lokalita často opomíjena (snad právem?) nebo je jako hradiště uváděna pouze s opatrností (*Čtverák a kol. 1993, 61*).

4.5.7. Diskuze

Lokalita je pro hradiště poměrně netypická, nachází se na nepříliš vhodném místě, a navíc je tvořena pouze jedním nevýrazným valem. Starší Tomíčkovy názory, předpokládající v těchto místech hradiště, jsou navíc založeny především na jeho úvahách, vycházejících z písemných zpráv z 15. století. Není tedy divu, že většina badatelů v poslední době již existenci hradiště v Čisté nepřipouští.

O něco složitější je situace, co se týče úvah ohledně liniového opevnění podél raně středověké komunikace. K. Severin je odmítá jako nepodložené⁴ a ani já se nedomnívám, že mazanice nalezená D. Víchem v destrukci valu představuje nezvratný důkaz jeho raně středověkého (či jakéhokoliv jiného) původu. Na druhou stranu je nutné připustit, že z blízkosti valu pochází raně středověká keramika. Ta ovšem nemusí s valem souviset – z původně s valem nesouvisejícího kontextu může samozřejmě pocházet i výše zmíněná mazanice, která se později ocitla v tělese valu. Hradiště v Benátkách pak leží pouhý kilometr od lokality v Čisté a přítomnost raně středověké keramiky v jeho okolí je tak těžko překvapující. O existenci lokality by však přece jen mohla svědčit zmínka v Soupisu památek, zmiňující „červené spáleniště“ v těchto místech.

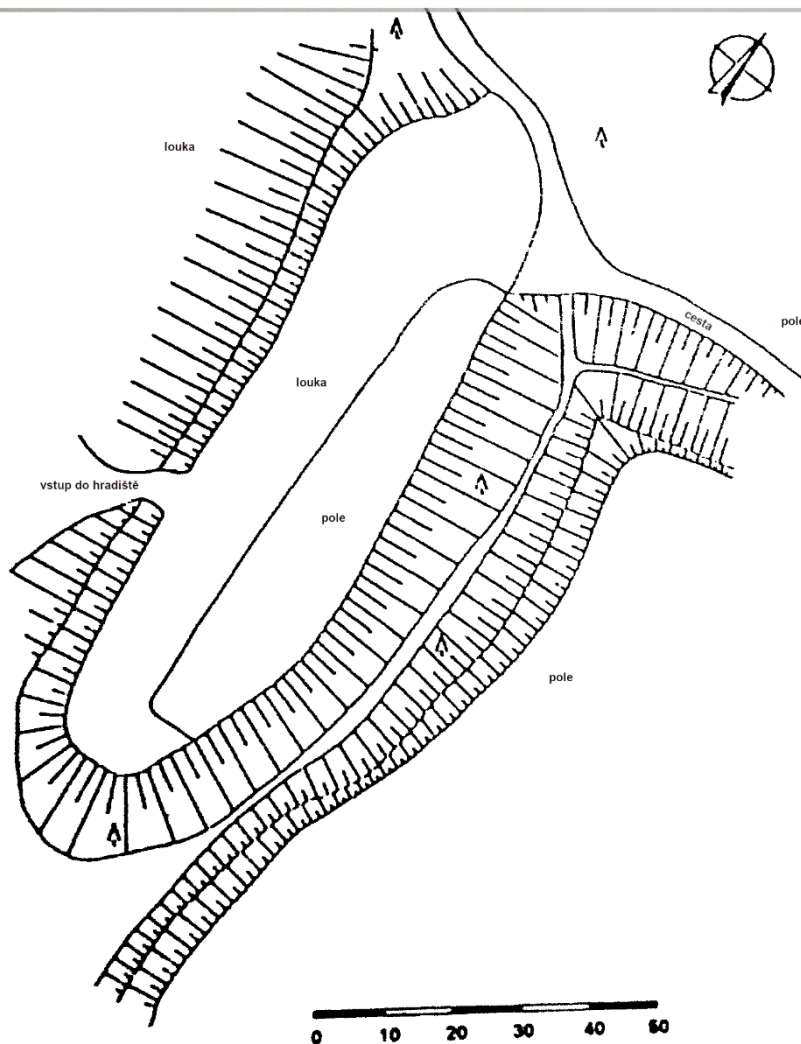
4.5.8. Závěr

Bez ohledu na to, zdali se jedná o liniové opevnění, či například novověkou úpravu terénu, lokalita téměř jistě není raně středověkým hradištěm (Skupina E).

⁴ Zde je třeba upozornit na skutečnost, že Severinovy závěry jsou do jisté míry založené na úvahách ohledně průběhu starých cest, které jsou však jinými badateli odmítány (např. *Bolina – Cendelín 2014*).

4.6. Dolany

Relativně nově identifikované hradiště, které bývá i přes nevelké množství nálezů kladeno do raného středověku.

Obr. 6: Dolany, plán lokality (podle Ulrychová 1999b, 479)

4.6.1. Poloha

Lokalita leží v jižní části katastrálního území Dolan u Chyjic (obec Jičíněves, okr. Jičín) na parcele 607. Hradiště se tak nachází asi půl kilometru jižně od vsi Dolany, jihozápadně od polohy známé pod jménem „na Hradišti“.

4.6.2. Terénní konfigurace

Lokalita se rozprostírá na jihovýchodním jazykovitém výběžku, který ční nad nivou říčky Mrliny, již převyšuje asi o 10 metrů. Nejlépe přístupná je ze severu, jinak je chráněna svahy. Nejprudší je pak svah na východě a jihovýchodě v místě prolákliny – příkopu, oddělujícího výběžek od zbytku návrší. Nivou pod hradištěm dnes protékají dvě ramena Mrliny. Dříve zde byl rybník, jehož hráz je dodnes patrná jihozápadně od lokality.

4.6.3. Konfigurace fortifikace

Oválná plocha hradiště, včetně opevnění dlouhého asi 310 metrů, se rozkládá na ploše asi 0,5 ha. Samotná vnitřní plocha je pak mělkou prohlubní (příkopem?) rozdělena na menší jižní a větší severní část.

Chráněno bylo hradiště obvodovým opevněním (alespoň v některých úsecích), jehož charakter a podoba však nejsou prozatím známy. Jisté tak je, že na západní straně existovala fortifikace, která se zachovala v podobě valu (Obr. 6). Zde pak byla nejspíše umístěna také původní brána do jižní části lokality, kterou by tak šlo interpretovat jako předhradí. Další opevnění bylo patrně umístěno v severní části lokality. Významným prvkem opevnění východní části hradiště pak byl především hluboký příkop, vysekaný do opukové skály (*Ulrychová 2005b*, 208).

4.6.4. Stav lokality

Vnitřní část lokality je dnes zatravněna, avšak mezi lety 1995 a 2000 byla částečně orána. Příčné rozdělení hradiště je zachováno pouze v podobě mělké prohlubně. Z vlastní fortifikace se však příliš nedochovalo. Západní část obvodového opevnění se zachovala v podobě valu širokého až 5 metrů, v jednom místě je pak patrné místo vstupu do lokality. Severní opevnění je oproti tomu silně poškozeno cestou a dochovalo se pouze v podobě široké terénní vlny. Na východě se z obranného systému dochoval hluboký příkop, vysekaný do opuky. Severní část tohoto příkopu je zanášena odpady a orníci, jižní se pak rozevírá do plochy pod lokalitou (*Ulrychová 2005b*, 208).

4.6.5. Archeologické akce na lokalitě

- a) Identifikace při letecké prospekci, povrchový průzkum, sběr (1995), uloženo M. Jičín – *Ulrychová (Ulrychová 1997d, 45)*

- b) Letecká prospekce, sběr (1997), uloženo M. Jičín – Ulrychová (*Ulrychová 1998b*, 42)
- c) Zaměření lokality, vznik plánu (1997) – (*Ulrychová 2005b*, 208)
- d) Sběr (1998), uloženo M. Jičín – Ulrychová (*Ulrychová 2000*, 41)
- e) Sběr, povrchový průzkum, vzorkování ornice (1999), uloženo M. Jičín – Ulrychová (*Ulrychová 2001b*, 35)
- f) Sběr (2000), uloženo M. Jičín – Ulrychová (*Ulrychová 2003b*, 51)

4.6.6. Lokalita v literatuře

Lokalita se v literatuře objevila již v první polovině 20. století, byla tehdy ale považována spíše za panské sídlo nedaleké zaniklé vsi. Delší dobu se však o hradiště badatelé jinak nezajímali, neboť bylo pravděpodobně zalesněné a nebylo příliš patrné (*Ulrychová 2005b*, 208)

Bližší se mu začala až relativně nedávno věnovat Ulrychová, poté, co bylo hradiště objeveno při letecké prospekci roku 1995. Ještě téhož roku pak uskutečnila první povrchový průzkum a sběr (*Ulrychová 1997d*, 45). V následujících letech pak provedla další leteckou prospekci a další sběry, v roce 1997 byla pak lokalita zaměřena (*Ulrychová 1998b*, 42; *táž 2000*, 41; *táž 2001b*, 35; *táž 2003b*, 51). Na základě keramiky, získané při povrchových sběrech v místě mělkého příkopu ve středu lokality a v prostoru předpokládaného vstupu, pak Ulrychová určila lokalitu jako raně středověké hradiště, které však bylo využíváno pouze krátce a bylo zastavěno pouze několika objekty (*Ulrychová 2005b*, 209).

4.6.7. Datace

Na základě získaného materiálu (střepey z výdutí hrncovitých nádob, z nichž pouze jeden byl zdoben vlnicí) je lokalita rámcově datovaná do střední doby hradištní. Dále se předpokládá, že zdejší opevnění je starší než nedaleké hradiště v Kostelci (*Ulrychová 2005b*, 209).

4.6.8. Diskuze

Možnost časové následnosti hradišť v Dolanech a Kostelci je jistě zajímavá, zvláště pak vzhledem k dalším hypotetickým dvojicím opevnění na Jičínsku. Případ dolanské fortifikace je však poněkud komplikovaný. Není asi úplně možné datovat celou lokalitu na základě nevelkého souboru keramiky

s jediným zdobeným střepem. Dále je bez terénního výzkumu či magnetometrického průzkumu přinejmenším diskutabilní rozhodnout o vnitřním uspořádání lokality a interpretovat části plochy jako předhradí a podobně.

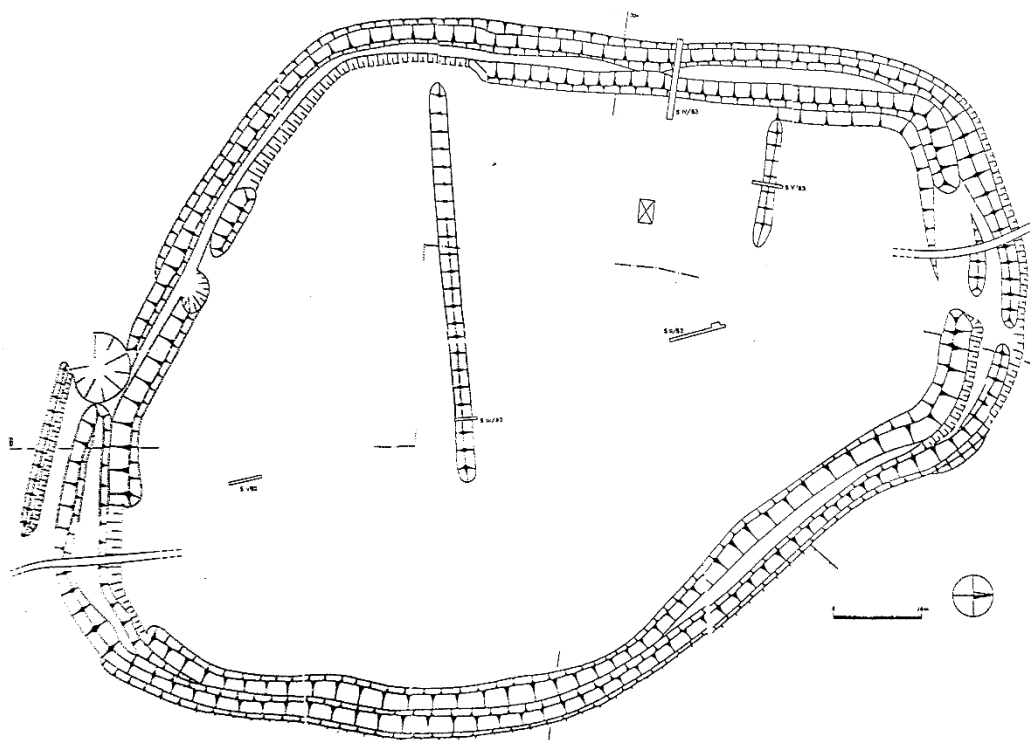
Přestože menší rozloha opevněné plochy by v kontextu ostatních lokalit mohla ukazovat spíše na její mladší stáří, nic jiného pro původ lokality ve vrcholném středověku či novověku nesvědčí.

4.6.9. Závěr

V současné situaci je nejvhodnější lokalitu označit za blíže neznámé hradiště s raně středověkou komponentou (Skupina C).

4.7. Holovousy

Raně středověké hradiště s patrným několikanásobným opevněním, nacházející se na poloze, která patrně nebyla dříve ani později k sídlení využita. Vzhledem k závěrům výzkumů a blízkosti obou lokalit se o něm uvažuje jako o předchůdci ostroměřského hradiště.

Obr. 7: Holovousy, plán lokality (podle Čtverák a kol 2003).

4.7.1. Poloha

Lokalita se nachází na parcelách 204, 421 a 426 v obci Holovousy na katastrálním území Holovousy v podkrkonoší (okr. Jičín). Pozůstatky opevnění se nacházejí v prostoru dnešní obory, ležící severně od zástavby obce.

4.7.2. Terénní konfigurace

Hradiště leží na skalním bloku, vypínajícím se nad Bašnickým potokem a jeho bezejmenným přítokem – západně a jižně od lokality se dnes nachází několik vodních nádrží. Nejlépe přístupné je ze severu, ze třech stran je pak chráněno svahy, které jsou nejprudší na východě a západě, zatímco na jižní straně jsou

pozvolnější. Oproti okolí je jižní konec hradiště vyvýšen asi o 20 metrů. Samotná opevněná plocha však k severu pozvolna stoupá – výškový rozdíl severního a jižního okraje je tak asi dalších 30 metrů. Na ploše hradiště nejspíše v minulosti pramenil pramen, který dnes vyvěrá až zpod jižního středního valu (*Sigl – Vokolek 1983*; 31–32; *Ulrychová 2005b*, 209, 211).

4.7.3. Konfigurace fortifikace

Opevněná plocha oválného tvaru včetně opevnění zabírá asi 5 ha při rozměrech 280x176 metrů. Opevněná plocha byla příčně členěna hradbou (Obr. 7), táhnoucí se asi v polovině lokality v západovýchodním směru (*Ulrychová 2005b*, 211) s kamennou jižní a dřevěnou severní stěnou. Vnitřní výplň této fortifikace, zjištěná při výzkumu, byla tvořena zahliněným pískem s promočenými uhlíky (*Sigl – Vokolek 1983*, 33).

Po obvodu bylo hradiště chráněno pásem opevnění, tvořeným na východě a západě trojicí valů s dvěma příkopy (*Sigl – Vokolek 1983*, 31–32). Na základě výzkumu v západní části hradiště se usuzuje, že nejmohutnější byla vnitřní hradba, vysoká minimálně 5 metrů, jejíž stěny tvořily dvě zdi z lomového pískovce. Vnitřní prostor o šířce 260 cm byl pak vyplněn menšími kameny a jílovitým pískem. Na vnější stěnu hradby pak navazoval 370 cm široký příkop, hluboký od dnešního povrchu 104 cm, se šikmými stěnami a plochým dnem o šířce 200 cm. Mezi střední hradbou – tvořenou přední kamennou zdí z lomového kamene a zadní stěnou ze dřeva s jílovitopísčitou výplní bez znatelné dřevěné konstrukce – a vnitřním opevněním pak autoři výzkumu předpokládají průběh cesty o šířce asi 250–270 cm. Před střední hradbou byla pak berma a mohutný, 304 cm široký a 130 cm (od dnešního povrchu) hluboký příkop s hrotitým dnem. Vnější opevnění bylo pak tvořeno kamennou zdí o síle asi 90 cm, která byla zpevněna kuželovitým hliněným tělesem (*Sigl – Vokolek 1984c*, 58–59).

Nejmohutnější opevnění bylo situováno v severním okraji hradiště, kde se také předpokládá původní přístupová cesta, jejíž existenci však dnes již nelze vzhledem k recentním zásahům ověřit. Střední hradba se zde vzdaluje od vnitřní až na vzdálenost 10 metrů, vnější val pravděpodobně nebyl nikdy zbudován. Tento úsek byl tak chráněn „pouze“ dvěma masivními hradbami s příkopy. Podobná byla situace asi i na jižní straně lokality. Opevnění je zde silně poškozeno, ale přesto je zde patrný vnitřní val s příkopem, od kterého se vzdaluje

střední val, před nímž lze očekávat druhý příkop, vnější val opět chybí (*Sigl – Vokolek 1983, 32*).

4.7.4. Stav lokality

Hradiště je dnes chráněno jako kulturní památka, jeho plocha je zalesněná a celé je ohrazeno plotem obory, který brání případným nežádoucím zásahům do lokality. Přestože je jinak opevnění celkem zachovalé, bylo již v minulosti na několika místech narušeno. Bylo například porušeno tvorbou přístupových cest při výsadbě lesa v 19. století, dále pak těžbou kamene z destrukce hradby.

Nejvíce se tyto zásahy do opevnění projevují na severní přístupové straně, tedy v místě nejmohutnějších reliktvů fortifikace, která je zde tvořena dvěma pásy valů s dvojicí příkopů. Dále je silně poškozena jižní část opevnění, kde jsou pouze dva valy, přičemž vnitřní z nich je v úseku dlouhém asi 15 metrů již zaniklý. Lepší je však situace u fortifikace na severozápadě a severovýchodě lokality, která se zde zachovala poměrně dobře v podobě 3 valů se dvěma příkopy mezi vnějším a středním valem. Stejný typ opevnění se dochoval i na západní straně, kde byl však v minulosti poškozen chovanou zvěří, která tudy sestupovala k vodě – valy jsou zde zbaveny hliněného vnějšího pláště a jsou také asi o polovinu nižší než na východní straně (*Ulrychová 2005b, 211; Sigl – Vokolek 1983, 31–32*).

Na lokalitě se pak nachází pozůstatky dvou valových útvarů, které částečně rozdělují lokalitu napříč. Z těchto dvou valů, táhnoucích se od východu na západ, je pouze jižní pozůstatkem fortifikace, severní je však patrně přírodního původu (*Ulrychová*), či se jedná o pozůstatek snahy o úpravu svažujícího se terénu (*Sigl – Vokolek 1984c, 60*).

4.7.5. Archeologické akce na lokalitě

- a) První publikovaný plán, terénní průzkum (před 1892) – Niederle (*Niederle 1892b, 192–193*)
- b) Povrchový průzkum, fotodokumentace (1981) – Sigl, Vokolek (*Sigl – Vokolek 1984b, 32*)
- c) Zjišťovací výzkum, zaměření lokality (1982–1983), uloženo MVC HK – Sigl, Vokolek (*Sigl – Vokolek 1983; Sigl – Vokolek 1984c*)
- d) Nálezy RS keramiky v intravilánu obce (1995–1996), uloženo M. Jičín – Ulrychová (*Ulrychová 1997b, 59; táž 1998c, 51*)

- e) Letecká prospekce (1996, 1997, 1999), fotodokumentace (1998) – Ulrychová (*Ulrychová 2005b*, 209)

4.7.6. Lokalita v literatuře

První hradiště zmínil již roku 1826 Kalina z Jäthensteinu, který je však považoval za husitský vojenský tábor (*Sklenář 1992*, 61). Dále ho pak zmínil Vocel a za hradiště (v souladu s Vocelovou prací) měl lokalitu označit August Sedláček ve stati věnující se zdejší tvrzi (*Ulrychová 2005b*, 210). Toto označení se však objevuje pouze v části jeho textu, související s majetkovými změnami v 17. století, a z kontextu vyplývá, že se patrně vztahuje spíše ke vsi Hradištko (*Sedláček 1887*, 328).

První podrobnější popis a nepříliš přesný plán „*hradiště chodovického*“ přinesl Niederle (*1892b*, 192–193), který opravil starší Vocelovy názory ohledně čtyřnásobného valového opevnění a poukázal na trojnásobnou fortifikaci. Konstatoval již také poškození valů na jižní straně opevnění. Dále si povšiml, že severní strana byla chráněna pouze dvěma valy, které však byly asi výrazně mohutnější než na zbytku lokality. Soudil tak především na základě šířky paty valu, neboť už v této době zde bylo opevnění také poškozeno – valy byly prý rozvezeny na písek – a jen místy se zde dochovalo do výšky 4 metrů. V těchto místech také předpokládal původní vstup, který byl však patrně odtěžen. Nakonec konstatoval údajný nález železného srpů a ostruh, které odkryli dělníci při vykopávání starých kořenů.

Dále lokalitu zmínil František Pokorný, který psal o nálezech měděných kruhů (*Pokorný 1895b*, 457) a mincí, které však s hradištěm jinak nesouvisí (*Ulrychová 2005b*, 210). V soupisu památek novopackého politického okresu je hradiště zmíněno hned pod několika hesly. Pod heslem „*Chodovice*“ je tak jako „*eliptické hradiště, ohražené trojnásobným valem*“, pod kterým byl roku 1880 učiněn nález bronzových kruhů – patrně se zde jedná o stejný nález již dříve zmiňovaný Pokorným. V části věnované samotným Holovousům je zase zmínka o nález bronzových kruhů a hrnců (opět stejný nález?) „*v panském lese blíž kruhového hradiště*“. V textu pod heslem „*Holovouský chloumek*“ je pak uveden „*hromadný nález srpů, náramků, jeden palstav s úškem a náhrdelník*“ z roku 1899 (*Cechner 1909*, 35–36, 60). Tyto nálezy už podle popisu pocházejí z doby bronzové. Minimálně u některých nálezů to pak můžeme tvrdit zcela bezpečně

(*Smejtek et al. 2013, 98*). V seznamu slovanských hradišť s hliněnými valy pak lokalitu uvedl Pič (1909, 373).

Jako prozatím spolehlivě nedatované uvedl hradiště Štěpánek (1965, 90). Sigl ho pak dokonce považoval ve své diplomové práci za středověký hrádek. Naopak za slovanskou považoval lokalitu Turek, který ji tak dával do souvislosti s mohylovými pohřebišti v okolí (*Ulrychová 2005b, 210*).

Zásadní pro další poznání lokality byly až výsledky výzkumů z 80. let, které však byly prozatím publikované pouze ve stručných zprávách. Vlastním výzkumným akcím předcházela povrchový průzkum roku 1981, spojený s fotografickou dokumentací (*Sigl – Vokolek 1984b, 32*). Součástí výzkumu roku 1982 byl další povrchový průzkum lokality a její následné zaměření. Dále byla provedena série zjišťovacích vrtů, na jejichž základě bylo položeno několik sond. Sonda I/82, umístěná do jižního konce hradiště odkryla několik objektů (jámy, kúlové jamky a část úzkého žlabu), ale pouze jeden atypický zlomek keramiky. Větší sonda II/82, položená ve střední části plochy, odkryla severozápadní nároží většího objektu (7), z jehož výplně byl také získán početnější keramický soubor. Sonda dále odhalila kúlové jamky, z nichž část lemovala objekt 7. Dále se podařilo odhalit severní okraj pravidelného pískovcového dláždění. Poslední sonda III/82 byla vedena jižním příčným valem a přispěla tak k poznání jeho konstrukce a zároveň přinesla keramický materiál – na povrchu kamenné destrukce byly nalezeny střepy ze 14. století, ale v samotné destrukci a výplni valu byly pouze hradištní střepy. Během této sezóny byly pak kromě keramického materiálu získány pouze úlomky zvířecích kostí a kus železné strusky (*Sigl – Vokolek 1983, 31–34*).

Cílem výzkumu v dalším roce pak bylo prozkoumat hlavní fortifikaci hradiště. Napříč západním úsekem opevnění tak byla položena sonda IV, která odhalila jeho konstrukci a poukázala na jeho postupný zánik. Dále byl ze sondy získán soubor hradištních střepů. Další sonda (V) byla vedena severním příčným valem. V této sondě byl nalezen keramický materiál, avšak nebyla prokázána konstrukce opevnění. Autoři tak usoudili, že se jedná nejspíše o úpravu svažujícího se terénu. Vzhledem k postupnému zániku opevnění a malému množství nálezů pak došli k závěru, že lokalita je slovanským hradištěm z 8. až 9. století, které jeho obyvatelé poklidně opustili a nedaleko vybudovali nové hradiště v Ostroměři (*Sigl – Vokolek 1984c, 58–60*).

Po ukončení výzkumu byly v 90. letech získány další středohradištní (a ještě ve větším množství mladohradištní) střepy, které však nepocházely z lokality, ale z intravilánu obce. Tyto nálezy jsou tak spíše považovány za doklad pravděpodobného hospodářského zázemí pozdějšího hradiště v Ostroměři (*Ulrychová 1998c*, 51; *táž 2008*, 678–679). Další archeologický výzkum již na lokalitě neproběhl, v 2. polovině 90. let byla pouze prováděna letecká prospekce (v letech 1996, 1997 a 1999) a v roce 1998 byla pořízena další fotodokumentace opevnění. Hradiště se pak nadále objevuje v souhrnné literatuře, věnující se obecně opevněním a ranému středověku (*Čtverák et al. 2003*, 82–83; *Ulrychová 2005b*, 209–210, zde další literatura).

Poněkud v opozici k prohlášení, že lokalita je na místě, kde „údajně nebylo ani archeologickým výzkumem zjištěno starší než raněstředověké osídlení“ (*Ulrychová 2005b*, 209), stojí existence hromadných nálezů z doby bronzové, učiněných v minulosti. Výzkum v 80. letech pak potvrdil raně středověký původ fortifikace a skutečně nepřinesl jiné než raně středověké nebo pozdější, střepy – tedy s výjimkou omletých zlomků ze sondy terénní vlny v severní části hradiště, u kterých nebylo možné pravěký původ vyloučit. Nicméně dle Vokolka z lokality pochází i blíže nespecifikované nálezy z pozdní doby bronzové (*Vokolek 1989*, 384) – otázkou je, jestli neměl na mysli výše zmíněné depoty.

4.7.7. Datace

Na základě datovatelného keramického materiálu z výzkumu v letech 1982–1983 lze lokalitu datovat do počátku střední doby hradištní (*Sigl 1985b*, 36), respektive do rozhraní 8. – 9. století (*Sigl – Vokolek 1984c*, 60). *Ulrychová* pak hradiště datuje do první poloviny 9. století (*Ulrychová 2008b*, 673). Kromě hradištních střepů (jednoduché okraje, výzdoba většinou ve formě jemné násobné vlnice či vodorovného svazku rýh), které tvoří většinu materiálu, byly pak ve svrchních partiích sond objeveny i střepy z vrcholného středověku (sonda III) a novověku (sonda IV). Stav některých střepů pak nedovoloval ani vyloučení jejich pravěké datace, jako tomu bylo v případě některých nálezů v sondě V (*Sigl – Vokolek 1983*, 31–34; *Sigl – Vokolek 1984c*, 60).

4.7.8. Diskuze

Současná podoba hradiště je vzhledem k datovatelnému materiálu z destrukcí fortifikace bezpochyby slovanského původu. Otázkou, která si

zasluhuje další zkoumání, je tak především jeho přesná datace a časová souslednost s blízkým hradištěm v Ostroměři.

I přes zjištěný původ známého opevnění je zajímavá také úvaha možného využití lokality již v pravěku, na které by mohly poukazovat depoty nalezené v blízkosti hradiště. Výzkum v 80. letech nepřinesl spolehlivý pravěký materiál, nicméně původní pravěké osídlení mohlo být zničeno při úpravě plochy před stavbou raně středověkého hradu. Konečně sami autoři výzkumu usuzují, že terénní vlna v severní části hradiště může být pozůstatkem úpravy svažujícího se terénu. Právě ze zde položené sondy pak pochází střepy, u kterých nelze vyloučit pravěký původ. Pro potřeby práce však každopádně lze lokalitu označit za raně středověké hradiště, a to bez ohledu na zavržení nebo případné potvrzení jejího staršího osídlení.

4.7.9. Závěr

Lokalitu je i na základě provedeného výzkumu možné označit za raně středověké hradiště (Skupina A)

4.8. Hradištko

Lokalita osídlená v pravěku i raném středověku, známá pod jmény Hradištko u Žeretic nebo Hradištko u Vysokého Veselí.

4.8.1. Poloha

Hradiště se nachází na katastru Hradištko (obec Žeretice, okres Jičín) v bezprostřední blízkosti stejnojmenné vsi, jejíž zástavba zasahuje i do opevněné plochy.

4.8.2. Terénní konfigurace

Návrší s lokalitou se vypíná nad levým břehem Cidliny, která dnes protéká necelých 100 m západně od opevněné plochy. Terénem je chráněno částečně ze západu a především ze severozápadu, kde prudší svahy návrší spadají do údolí Cidliny, které vrcholová část lokality převyšuje asi o 24 m. Z ostatních stran je lokalita dobře přístupná z okolního návrší (SV), nebo je chráněna pouze mírnými svahy (JV).

4.8.3. Konfigurace fortifikace

Hradiště zabírá i s opevněním plochu asi 15 ha. Lokalita nepravidelně čtvercového tvaru byla patrně dvojdílná, rozdělená středovým valem na jižní a menší (asi 5 ha), výše položenou severní část.

Samotné opevnění nebylo – stejně jako zbytek lokality – podrobně zkoumáno, avšak při sběrech v 90. letech byly patrně odhaleny stopy jeho konstrukce. V místech rozoraného valu se nacházel pás přepálené hlíny s většími uhlíky z jehličnanů a přepálenými opukovými kameny (*Ulrychová 1995a*, 94–95; *táž 2005*, 214). E. Ulrychová pak na základě těchto zjištění interpretuje opevnění hradiště jako hradbu roštové konstrukce s kamennou plentou a předpokládá jeho zánik při požáru (*Ulrychová 2010*, 857).

4.8.4. Stav lokality

Většina fortifikace je dnes silně poničena – značná (západní) plocha severní části hradiště je zastavěna, zatímco zbylá plocha hradiště se nachází na zemědělsky využívané půdě, kde jsou pozůstatky osídlení narušovány

opakovanou orbou. Průběh většiny opevnění je dnes patrný pouze při letecké prospekci. V terénu viditelné zbytky fortifikace se zachovaly v podobě severního valu, který je porušen zástavbou Hradišťka a který místy (severně od kostela) dosahuje výšky necelého metru a šířky 1,5–3,5 m. Z obvodové fortifikace je patrný také jižní val, který je zachován v podobě terénní vlny, jdoucí jižně podél silnice do Malého Hradišťka. Relativně lépe je zachované středové opevnění, jehož východní rozoraná část je široká asi 2,5 – 4,5 m a dosahuje výšky až 0,8m. Západní část středového valu, na které jsou dnes zahrady, pak dosahuje výšky až 2,5 m (Ulrychová 2005b, 212–213).

4.8.5. Archeologické akce na lokalitě

- a) Sběr, terénní průzkum (před 1860), uloženo? – F. Petera Rohoznický (Sklenář 1992, 73)
- b) Terénní průzkum (před 1865) – P. Frost (Anonym 1865, 235)
- c) Sběr, terénní průzkum (před 1909), uloženo? – J. L. Píč (Píč 1909, 371)
- d) Sběr, terénní průzkum (1970), uloženo MVC HK – M. Richter, V. Vokolek (Sigl, 1973, 39).
- e) Sběr (1972), uloženo MVC HK – V. Vokolek (Sigl 1975c, 59)
- f) Sběry (1990, 1992), uloženo M. Jičín – E. Ulrychová (Ulrychová 1995a, 94–95; táž 1997c, 71)
- g) Sběr (1995), uloženo M. Jičín – E. Ulrychová (Ulrychová 1997c, 71)
- h) Letecký průzkum (1996) – E. Ulrychová (Ulrychová 1998d, 54)
- i) Sběr, Letecký průzkum (1999), uloženo M. Jičín – E. Ulrychová (Ulrychová 2001c, 56)
- j) Orientační zjištění (2001), uloženo M. Jičín – E. Ulrychová (Ulrychová 2003c, 79)
- k) Letecký průzkum, sběr (2001, 2002), uloženo M. Jičín – E. Ulrychová (Ulrychová 2004a, 78)
- l) Terénní a letecký průzkum (2012) – E. Ulrychová (Ulrychová 2016b, 110–111).

4.8.6. Lokalita v literatuře

Lokalita, jejíž zbytky jsou patrné na prvním (relikty jižního valu u silnice) i druhém (východní část středového valu) vojenském mapování, se objevuje

v literatuře již v 19. století. První, kdo hradiště zmiňuje, je tak F. Petera Rohoznický a Lussner (*Sklenář 1992, 73*). Další zprávu o něm podal P. Frost (Anonym 1865, 235), který si povšiml západního valu mezi Hradišťkem a Dolním Hradišťkem a také severního valu se zbytky příkopu. Spolu s Frostovým pozorováním a informací o vlastním nálezů hradištních střepů pak lokalitu zmiňuje také J. L. Pič (*1909, 371*).

Po delší době se lokalitě věnovali až archeologové hradeckého muzea, kteří zde v 70. letech při sběrech získali materiál z doby bronzové a raného středověku (*Sigl 1973, 39; týž 1975, 59*).

Nejvíce se lokalitě věnovala od 90. let E. Ulrychová, která hradiště a jeho fortifikace sledovala prostřednictvím opakovaných sběrů a letecké prospekce (viz výše). Na základě takto získaných poznatků (větší koncentrace keramiky ze střední doby hradištní a menší soubor z mladší doby hradištní) se potom domnívá, že lokalita vznikla a byla opevněna ve střední době hradištní. Následně snad koncem 10. století zanikla, přičemž došlo k požáru fortifikace. Raně středověké osídlení pak na lokalitě pokračovalo ještě v mladší době hradištní (*Ulrychová 2005b, 214–215*).

Kromě raně středověkých nálezů pocházejí z plochy hradiště a jejího okolí také artefakty pravěké, datované do doby kamenné (eneolit, neolit) a do mladší a pozdní doby bronzové (*Ulrychová 2005b, 214*). Z období popelnicových polí pochází také sídliště odhalené sběry na počátku 21. století v prostoru jižně od hradiště a již dříve známé nedaleké pohřebiště (*Ulrychová 2004a, 78*). V literatuře pak bývá lokalita někdy uváděna jako možné raně středověké i pravěké hradiště (*Čtverák a kol 2003, 95*).

4.8.7. Datace

Osídlení lokality spojené s existencí hradiště je datované od poloviny 9. až do závěru 10. století (*Ulrychová 2005b, 214–215*).

4.8.8. Diskuze

Lokalita je známá již poměrně dlouho, avšak v zásadě pouze ze sběrů. Vzhledem k absenci výzkumu tak nelze spolehlivě datovat opevnění lokality. Přestože jsou z lokality známé nálezy i ze starších období, raně středověký materiál na hradišti převažuje. Stejně tak je dle všeho keramika tohoto období vázána především na vnitřní plochu hradiště (*Ulrychová 2005b, 214*). Samotná

poloha lokality pak není natolik strategicky významná, aby bylo nezbytné očekávat její opevnění i v době bronzové. Nálezy z tohoto období patrně mohou souviset se sídlištěm zachyceným jižně od opevněné plochy (*Ulrychová 2004a*, 78).

4.8.9. Závěr

Vzhledem k nedatované fortifikaci a absenci výzkumu lze lokalitu označit za nezkoumané hradiště s raně středověkým osídlením (Skupina B1).

4.9. Hradec u Ledče nad Sázavou

Hypotetická lokalita, o které se někdy uvažuje jako o raně středověkém hradišti. Ve starší literatuře je známá pod názvem Kočičí zámek podle dnes už neexistujícího pomístního jména.

4.9.1. Poloha

Lokalita se hypoteticky nachází na parcele 414 a v jejím okolí na katastrálním území Hradec u Ledče nad Sázavou v okrese Havlíčkův Brod. Lokalita leží východně od osady Kříže (součásti obce Hradec).

4.9.2. Terénní konfigurace

Možné opevnění se rozkládá na široké jižní ostrožně nad soutokem východně tekoucího Olešnického a západně a jižně tekoucího bezejmenného potoka. Ostrožna je z jihu, jihovýchodu a západu ohraničena strmými svahy, zatímco na východě je svah pozvolnější. Nejsnáze přístupná je ze severu z návrší, od kterého není oddělena významněji zúženou šíjí. Většina plochy ostrožny (s výjimkou svahů) není zalesněna. Nadmořská výška lokality je asi 420 m.n.m. a oproti údolí Olešnického potoka je tak vyvýšena asi o 50 metrů.

4.9.3. Konfigurace fortifikace

Dnešní situace lokality již neumožňuje určit tvar opevnění (pokud tedy vůbec existovalo). Dle starších zpráv mělo být chráněno snad i více než pět příkopů, z nichž některé mohly být i přírodního původu. Tvar hradiště pak měl připomínat oppidum ve Stradonicích (*Čermák 1904*, 320–321).

4.9.4. Stav lokality

V roce 2009 již nebylo na lokalitě opevnění patrné. Pouze na východě uvažované plochy se nacházela terénní deprese, která by teoreticky mohla být pozůstatkem příkopu (*Hejhal 2009*, 73).

4.9.5. Archeologické akce na lokalitě

- a) Povrchový průzkum (před 1903) – K. Čermák (*Čermák 1904*, 320–321)
- b) Povrchový průzkum (před 1993) – ? (*Sklenář a kol. 1993*, 85)

c) Povrchový průzkum (před 2009) – P. Hejhal (*Hejhal 2009*, 73)

4.9.6. Lokalita v literatuře

První lokalitu zmínil K. Čermák ve svém článku, zabývajícím se pomístním jménem Kočičí hrádek. Hradecký „Kočičí Zámek“ mělo být zalesněné ukončení – opyš – ostrohu⁵, na které bylo „*strhaným valem*“ napojené hradiště. Kromě tohoto valu bylo dle Čermákových pozorování hradiště opevněné několika hlubokými příkopy – „*v ovrubě 5 a více metrů hlubokých příkopů, většinou přírodou již vyhloubených*“. Na místě domnělého opevnění se pak mělo při orbě nacházet množství střepů a kostí (Čermák 1904, 320–321). Spolu se shrnutím Čermákových pozorování uvedl později lokalitu Pič ve svém výčtu hradišť s hliněnými valy (Pič 1909, 367).

Čermákova pozorování pak přebírali i další badatelé. Jako archeologickou lokalitu, ovšem bez nálezů, tedy uvedl Hradec P. Rous (1981, 11) a později také autoři *Archeologických památek*. V první polovině 90. let mělo být opevnění údajně stále pozorovatelné, ačkoliv bylo již špatně patrné. Autoři této publikace pak jako první uvedli i možnou dataci do mladší až pozdní doby hradištní, založenou na jeho poloze v horním Posázaví (*Sklenář a kol. 1993*, 85.). Lokalitu poté jako hradiště hypoteticky datované do raného středověku, právě na základě domnělé absence starších nálezů v oblasti, uvedl i autorský kolektiv *Encyklopedie hradišť* (Čtverák a kol. 2003, 87).

Později se lokalita objevila také v práci P. Hejhala. Při jím provedené prospekci pak byla na jihovýchodní straně lokality pozorovatelná terénní deprese, která teoreticky mohla být výsledkem lidské činnosti a snad tedy i možným pozůstatkem příkopu. P. Hejhal však především poukázal na rozpor mezi literaturou citovanými názory ohledně datace lokality a faktickou situací – z okolí lokality jsou totiž doklady lidské činnosti datované do starších období dobře známé (*Hejhal 2009*, 73). Naposledy bylo hradiště zmíněno v článku věnujícím se nedalekým pozůstatkům opevnění v poloze „Na šancích“. Jeho autoři pak vzhledem k absenci průkazných nálezů a dnešní faktické neexistenci reliktní opevnění zaujali do jisté míry skeptické stanovisko i k vlastní existenci lokality (*Dejmal a kol. 2016*, 196).

⁵ Dnes bylo tedy toto jméno patrně nahrazeno pojmenováním „v Křížích“.

4.9.7. Diskuze

Zaujímat skeptické stanovisko k vlastní existenci lokality asi není úplně nutné. Čermákova pozorování i přes vysoké stáří a vlastivědné pojetí snad alespoň v základech odpovídají realitě v době svého vzniku. Stejně tak je pravděpodobné, že jméno obce Hradec má původ v nějaké starší fortifikaci.

K čemu je však potřeba zaujmout kritické stanovisko, je datace do raného středověku. Tento názor totiž nemá přímou oporu v archeologických pramenech a nepřímé doklady (neexistence staršího osídlení) uváděné v literatuře neodpovídají skutečnosti.

Přinejmenším do objevení nových nálezů, či přímo uskutečnění archeologického výzkumu tak bude asi nejvhodnější o lokalitě hovořit jako o hypotetickém hradišti neznámého stáří – ani případné relikty opevnění totiž nemusí být nutně pozůstatkem hradiště ať už raně středověkého, nebo pravěkého.

4.9.8. Závěr

I vzhledem k víceméně neexistujícím relikům fortifikace lze o lokalitě hovořit pouze jako o hypotetickém hradišti bez raně středověkých nálezů (Skupina D2).

4.10. Choceň

Vrcholně středověký hrad Hlavačov, který bývá pravidelně zaměřován s nedalekým hradištěm Běstovice. Vzhledem k nepřesným informacím, kolujícím v literatuře, bývá lokalita někdy označována i jako hradiště.

4.10.1. Poloha

Lokalita se nachází na pomezí katastrů Chocně (parcela 2269) a Běstovic (parcela 665) v okrese Ústí nad Orlicí.

4.10.2. Terénní konfigurace

Pozůstatky hradu se nacházejí na okraji zalesněného hřebenu nad východně tekoucí Tichou Orlicí. Nejvíce je lokalita chráněna z východu prudkým srázem, spadajícím do údolí, které jádro lokality převyšuje asi o 50 metrů. Do jisté míry je pak chráněna také přirozenými stržemi ze severu a z jihu. Nejpřístupnější je hrad ze západu.

4.10.3. Konfigurace fortifikace

Lokalita je dnes tvořena obvodovým valem s příkopem a vlastním jádrem hradu v podobě pahorku s relikty opevnění a zástavby. Vnější příkop a před ním vyhozený val, chráníci lokalitu ze severu, západu a jihu, pak patrně představují původní opevnění lokality z druhé poloviny 13. století. Vnitřní konstrukce této fortifikace však není známá, neboť nebyla předmětem výzkumu (nicméně někdy je uváděn pouze prostý sypaný val). Na konci 13., či začátkem 14. století hrad zmenšil svou rozlohu a nová fortifikace, postavená již na okraji vnitřního pahorku, překryla starší sídlištní vrstvy. Tato změna pak mohla být vynucena nestabilitou původní fortifikace (*Cejpová 2002*, 131–138; *táž 2006*, 131–146; *Durdík – Cejpová 2004*, 87).

Výzkum však navzdory očekávání, neodhalil kamenné destrukce, ale pouze val tvořený sypanými štěrkopísky, snad zpevněnými prolitím maltou. Dále se podařilo prokázat úpravu pahorku do roviny a jeho zpevnění maltou a také stavbu patrně hrázděné konstrukce – starší nálezy poukazují i na užití kamene a dalších materiálů, které se však nepodařilo při výzkumu odhalit. Dle definice T. Durdíka pak může být lokalita interpretována jako hrad přechodného typu. Co se

původního vstupu na lokalitu týče, předpokládá se, že se nacházel na západní straně opevněné plochy (Cejpová 2002, 131–138; táž 2006, 131–146; Durdík – Cejpová 2004, 87).

4.10.4. Stav Lokality

Dle zpráv A. Sedláčka byla lokalita narušena snad již v 19. století, kdy měla být upravena „aby se tu seděti a odpočívati mohlo“ (Sedláček 1883, 247). Další výraznější poškození lokality mělo nastat ve 20. letech 20. století, kdy byl prostor hradu odlesněn a následně zde byly vytrhávány pařezy – při těchto zásazích pak mělo dojít k částečnému zasypávání příkopu. Nověji mělo být pak poškozeno hradní jádro, v jehož západní části byly vykopány 3 výkopy – snad pozůstatky vojenského cvičení v podobě okopů pro kulometná hnízda a střelce. Obvodová opevnění pak byla v minulosti narušena také cestami a menšími výkopy (Cejpová 2002, 132–138). V roce 1999 bylo dále zaznamenáno „bodové narušení“ na ploše hradu (Durdík 2001, 62–63), zatímco roku 2008 bylo narušeno jeho předpolí terénními motocykly a lesní technikou (Vích 2011c, 81).

Na dnes již opět zalesněné lokalitě je stále patrné vnější valové opevnění s příkopem a vnitřní pahorek s výraznou vyvýšeninou na západní straně a s relikty opevnění a zástavby po obvodu. Na jižní straně pahorku jsou tyto relikty přerušeny novodobou cestou, která porušuje i vnější příkop a obvodový val. Do jádra valu pak vedou ještě další dvě cesty, které však již opevnění příliš neporušují. Co se vnější obvodové fortifikace týče, nejméně výrazná je na jihu, kde val převyšuje okolní terén asi jen o 1 metr. Nejvyšší je pak vnější val na severu, kde je ovšem narušen v severozápadním nároží novodobou cestou (Cejpová 2002, 132–138).

4.10.5. Archeologické akce na lokalitě

- a) Povrchový průzkum, vznik prvního plánu (před 1883) – A. Sedláček (Sedláček 1883, 247)
- b) Nálezy při kopání pařezů (1925, 1927) uloženo M. Choceň – (Vích 2009b, 8)
- c) Povrchový průzkum (1972) – S. Vencl (Cejpová 2002, 134)
- d) Sběry (1990), uloženo MVČ HK – J. Sigl, J. Černý (Sigl 1995, 104)
- e) Povrchový průzkum, ojedinělý nález (1999) – T. Durdík, M. Cejpová, V. Kašpar (Durdík 2001, 62–63)

- f) Povrchový průzkum, povrchový nález (1996–2001), uloženo M. Choceň – M. Cejpová (*Cejpová 2002*, 131–138; *táž 2003*, 85)
- g) Zjišťovací výzkum (2002), uloženo M. Pardubice – T. Durdík, M. Cejpová (*Durdík – Cejpová 2004*, 87; *Cejpová 2006*, 131–146)
- h) Sběry (2008), uloženo M. Vysoké Mýto – D. Vích (*Vích 2011c*, 81)
- i) Detektorový průzkum, sondáž (2012), uloženo M. Vysoké Mýto – D. Vích (*Vích 2016b*, 124)

4.10.6. Lokalita v literatuře

Hrad se v odborné literatuře objevil již v díle A. Sedláčka (1883, 247), který nakreslil první plán lokality a popsal její tehdejší stav. Na základě konfigurace fortifikace pak odhadem datoval hrad do 13. století. Dále se lokalita objevila v soupisu památek Vysokomýtska (*Wirth 1902*, 27), a dokonce byla zmíněna i v Píčově (1909, 373) seznamu raně středověkých hradišť – zde však spíše pouze jako orientační bod v souvislosti s valovým opevněním nedalekých Běstovic⁶.

V 70. letech pak jménem Hlavačov označil S. Vencl (1971, 17–22) sousední hradiště Běstovice, ke kterému uvedl zprávy F. Kršky, které se však nejspíše Běstovic netýkaly, ale souvisely právě s vrcholně středověkým hradem Hlavačovem. Dle těchto zpráv pak mělo na hradě ve 20. letech dojít při kopání pařezů k nálezům vrcholně středověkých artefaktů a k odkrytí kamenné na maltu kladené zdi o šířce 2 m. Na samotném hradě pak provedl S. Vencl povrchový průzkum v roce 1972, přičemž odhalil zbytky na sucho kladené zdi (*Cejpová 2002*, 134).

V 90. letech proběhly na lokalitě povrchové průzkumy a sběry (*Durdík 2001*, 62–63; *Sigl 1995*, 104). Větší pozornost pak hradu věnovala M. Cejpová (2002, 131–138), která provedla povrchový průzkum lokality, kterou popsala, publikovala její plán a uvedla také starší nálezy. Vzhledem k tomu, že k objevení části těchto nálezů došlo za stejných podmínek (při kopání pařezů na valu v roce 1925), jako udávají zprávy F. Kršky, uvedené Venclem v souvislosti s hradištěm Běstovice, lze se domnívat, že se jedná o jednu a tutéž akci, vztahující se k Hlavačovu.

⁶ Vzhledem ke zkratovitosti zprávy však není vyloučeno, že Píč považoval za raně středověký i vnější val hradu.

V roce 2002 pak na lokalitě došlo k zjišťovacímu výzkumu, který potvrdil původ hradu ve druhé polovině 13. století a prokázal dvě stavební fáze. Starší fáze, opevněná asi vnějším příkopem a valem, byla zachycena v podobě sídlištní vrstvy a objektů pod valovým opevněním z konce 13. a začátku 14. století. Osídlení spojené s touto fortifikací pak na základě nálezů zaniklo patrně při požáru v první polovině 14. století. Autorka výzkumu pak navrhla možnou souvislost Hlavačova s hradem zbořeným Karlem IV. roku 1338 (*Durdík – Cejpová 2004*, 87; *Cejpová 2006*, 131–146). Nadále byl pak hrad sledován prostřednictvím sběrů D. Vícha (*2011c*, 81), který publikoval některé starší nálezy z lokality (*Vích 2009b*, 8) a na základě detektorového průzkumu zde provedl i menší sondáž (*Vích 2016b*, 124).

Lokalita je většinou vnímána jako vrcholně středověký hrad a jako taková je uváděna v souhrnných publikacích věnujících se kastelologii (*Durdík 2000*, 162; *Musil 1995*, 34–35; *Šimek a kol. 1989*, 155). L. Svoboda (*1995*, 358) potom uvedl lokalitu jako možný plášťový hrad. Vzhledem k častému zaměňování lokality se sousedním hradištěm v Běstovicích se v literatuře také objevuje údaj o existenci staršího hradiště na místě hradu (*Sklenář a kol. 1993*, 94), byť třeba s popisem odpovídajícím běstovické lokalitě (*Čtverák a kol. 2003*, 111).

4.10.7. Datace

Lokalita není raně středověkým hradištěm, ale vrcholně středověkým hradem, datovaným do druhé poloviny 13. – první poloviny 14. století.

4.10.8. Diskuze

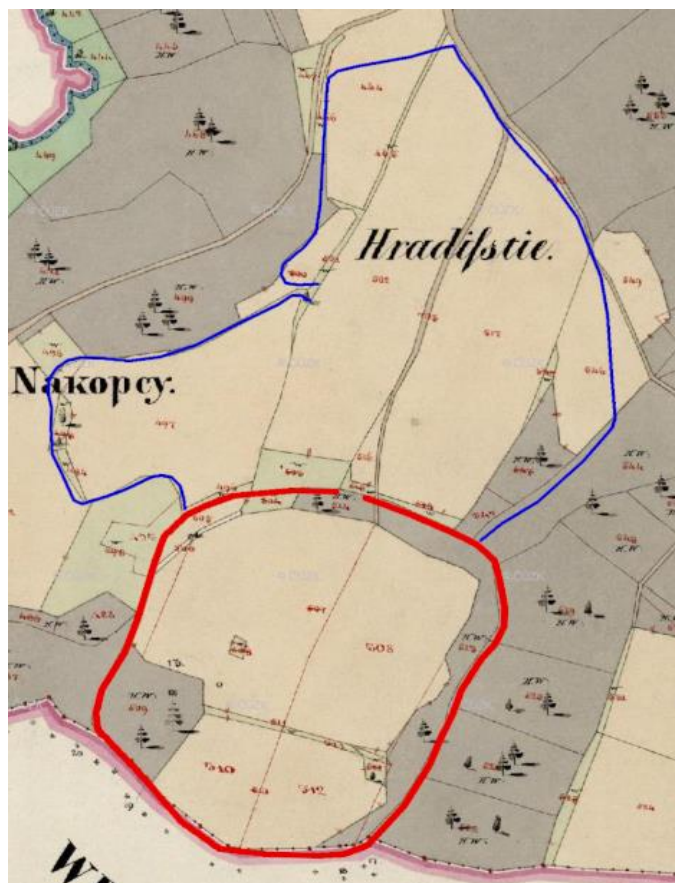
Pod jménem Hlavačov, či na jeho místě, se v literatuře někdy objevuje pravěké a raně středověké hradiště. Jedná se však o dlouhodobě opakovaný omyl, související se záměnou Hlavačova s nedalekým hradištěm v Běstovicích. Výzkum lokality pak prokázal její vrcholně středověký původ a nepřinesl (podobně jako předcházející či následující sběry) doklady raně středověkých, či pravěkých aktivit na lokalitě.

4.10.9. Závěr

Lokalita bezpochyby není pravěkým nebo raně středověkým hradištěm, ale vrcholně středověkým hradem – můžeme ji tak s klidem zařadit do kategorie ostatních fortifikací (Skupina E).

4.11. Kal

Původně pravěké hradiště, opětovně využité v raném středověku. Raně středověké aktivity na lokalitě jsou zajímavé především svou datací do starší doby hradištní, ale také možností násilného zániku lokality.

Obr. 8: Kal, lokalita na mapách stabilního katastru dle interpretace E. Ulrychové. Červeně potvrzená raně středověká lokalita, modře opevněné předhradí doby bronzové (upraveno podle Ulrychová 2005a).

4.11.1. Poloha

Hradiště se nachází na katastru Kalu (obec Pecka, okr. Jičín) na poloze Valy s možným pokračováním lokality dále na sever do polohy Hradiště. Vlastní jádro opevněné plochy na poloze Valy leží necelý kilometr severně od vsi Vřesník a asi kilometr západně od Bezníku. Vlastní vesnice Kal se nachází necelé dva kilometry severně.

Jižní cíp lokality – respektive plochy osídlené v době bronzové – se nachází již na území katastru Vřesník u Tetína (obec Vřesník, okr. Jičín), přičemž hranice obou katastrů tvoří pozůstatky raně středověkého valu.

4.11.2. Terénní konfigurace

Hlavní část lokality se rozkládá na oválné plošině (poloha Valy) o rozměrech asi 290x260 m, a zabírá tak plochu kolem 7,1 ha (*Kalferst – Profantová 1999*, 293). Vrchol kopce, na jehož temeni se hradiště nachází, dosahuje nadmořské výšky 488 m. Z východu obtéká lokalitu řeka Bystřice, do které se jihovýchodně od hradiště vlévá její přítok, který obtéká západní a jižní svahy opevněného návrší. Místo soutoku obou vodotečí převyšuje opevněná plocha asi o 100–110 metrů. Lokalita je ze západu, jihu i východu chráněna relativně strmými svahy, zatímco na severu je terén mírnější, oddělený od polohy Hradiště nevýrazným sedlem.

Možné předhradí lokality zabírá plochu asi 11 ha (*Ulrychová 2005a*, 251) a rozprostírá se na vrchu terénního bloku na mírných svazích severně od polohy Valy. Ze stran je chráněno svahy, které jsou na západě příkřejší než na východě. Na severu je předhradí přístupnější – lokalita zde končí nad nejnižším místem celého terénního bloku, od kterého se terén opět zvedá severně k vrchu Hradiště.

4.11.3. Konfigurace fortifikace

Původní hradiště (či pouze jeho jádro) doby bronzové bylo ze severu chráněno dvěma hradbami – vnější s příkopem a vnitřní s výrazným terénním zásekem, suplujícím příkop. Výzkum hradiště prokázal dvě pravěké stavební fáze vnitřní fortifikace, které snad poukazují na dosud nerozlišenou lužickou a pozdější slezskoplatěnickou fázi. Otázkou je pak existence či případná forma opevnění zbývajícího obvodu lokality. Sondy položené v jihovýchodním nároží lokality sice žádnou fortifikaci doby bronzové nezachytily, nicméně jimi objevená kulturní vrstva nasvědčuje existenci palisádového opevnění v tomto období (*Kalferst 1989*, 29–30; *Kalferst – Profantová 1999*, 294).

V raném středověku byla obnovena pouze vnitřní fortifikace, kdy byla na valu z doby bronzové vybudována slovanská dřevohlinitá hradba. Jádro tohoto opevnění bylo patrně roštové konstrukce (z dubového a habrového dřeva) se zadní dřevěnou stěnou. Z přední a snad i zadní strany byla hradba zpevněna kamennou plentou. Prozatím pak nelze potvrdit, ale ani zcela zavrhnout možnost raně

středověkého obnovení vnějšího příkopu – výzkum zachytil dvě stavební fáze, starší pravěkou a mladší, kterou však nelze vzhledem k nedostatku nálezů s jistotou datovat (*Kalferst – Profantová 1999, 294*).

Více či méně výrazné stopy valů poukazující na existenci většího opevnění se nachází i na západní, jižní a východní straně polohy Valy (*Kalferst – Sigl – Vokolek 1986, 60*). Povahu obvodového slovanského opevnění pak pomohla odhalit sondáž z roku 1988, která identifikovala výraznější terénní vlnu jdoucí po jižním obvodu hradiště jako pozůstatek raně středověké hradby. Tato fortifikace byla snad také roštové konstrukce s přední kamennou plentou, nebyla však vybudována na starším pravěkém opevnění. Vybudování hradby v tomto místě však znamenalo, že se část původní plochy (zhruba trojúhelníkového tvaru o délce strany 60 m) pravěké lokality dostala mimo slovanské opevnění (*Kalferst 1989, 28–30*). Není však jasné, z jakého důvodu zůstala tato část lokality neopevněna. Spíše než o „symbolických“ důvodech (*Kalferst – Profantová 1999, 294*) by však asi bylo rozumnější uvažovat o ryze praktických příčinách, které mohly vést raně středověké stavebníky k redukci opevněné plochy.

Co se vnitřního dělení týče, je potřeba zmínit především zalesněnou polohu „Na kolečku“ (parcela 509) v západní části lokality a od ní jdoucí terénní vlnu, rozdělující hradiště na severní a jižní část. Obojího si povšiml a obojí na svém plánu zachytil již J. Nálevka (*1894, 375–376*). Terénní vlna není dnes příliš výrazná a jako „velmi mírná“ se zdála již J. Nálevkovi. V minulosti byla však patrně výraznější, neboť na mapě stabilního katastru je zachycena v podobě vlastní parcely 511, oddělující polnosti na parcelách 507 a 509. Bez archeologického výzkumu tak nelze vyloučit, že se jedná o pozůstatky vnitřního členění lokality (*Kalferst – Sigl – Vokolek 1986, 60; Kalferst – Profantová 1999, 294*). Na lokalitě se pak nacházejí další méně patrné příčné jdoucí linie, které jsou však patrně přírodního původu. Brána opevnění na poloze „Valy“ se nacházela patrně v severním valu na místě dnešního vstupu na lokalitu. Stopy po ní byly však s největší pravděpodobností zničeny pozdějším rozšířením (*Ulrychová 2005b, 215*).

Zmiňovaná vyvýšenina „Na kolečku“ převyšuje okolí asi o 2–3 metry, a představuje tak nejvyšší bod celé lokality. Někteří badatelé uvádí její přírodní původ (*Ulrychová 2005b, 215*), jiní zas předpokládají vznik plošnou úpravou místa „navršením zeminy k vybíhajícím skalkám“ (*Čtverák et al 2003, 120*). Často

se pak v tomto místě uvažuje o existenci akropole (např: *Kalferst 1989*, 31; *Kalferst – Nechanický 2006*, 177). Došlo zde také k nálezům menší koncentrace kovových předmětů, zahrnujících mimo jiné militárie (šipky), která byla údajně získána z požárové vrstvy, snad pocházející z většího objektu (*Kalferst – Profantová 1999*, 304). Nález druhé největší koncentrace železných předmětů na hradišti a snad i spáleného objektu by sice mohl svědčit pro existenci akropole v tomto místě, jistě ji ale bez dalšího výzkumu nemůže potvrdit. Zajímavá je pak také situace na mapách stabilního katastru, které nedaleko od polohy „Na kolečku“ zachycují samostatnou parcelu 508, označenou jako „studna“, kterou E. Ulrychová považuje za pozůstatek cisterny (*Ulrychová 2005b*, 216). S případnou existencí cisterny, která byla snad ještě v 19. století patrná, by mohla souviset také zpráva L. Šnajdra (1895, 183), který zde v „*mělké stoce... vydloubal z kamenité stěny dva střepy*“.

Samostatnou kapitolou je pak existence a možná podoba předhradí hradiště a s tím související severněji položená poloha Hradiště⁷. Někdy je jako první, kdo si možných reliktních fortifikací na tomto místě povšiml, uváděn J. L. Pič (*Kalferst – Sigl – Vokolek 1986*, 61), který se však v dané publikaci o opevnění v těchto místech nezmiňuje (*Pič 1909*, 373–374)⁸. Zmiňuje ho ovšem R. Turek, který zde uvádí terasovité terénní úpravy a počítá s polohou jako s lehce opevněným předhradím (*Turek 1982*, 9, 50). Stejně tak M. Šolle považoval polohy Valy i Hradiště za část jedné velké lokality o rozloze 33 ha (*Šolle 1984*, 75). Autoři výzkumu v 80. letech zde sice již zřejmé stopy po opevnění neobjevili, nicméně připustili jeho existenci (*Kalferst – Sigl – Vokolek 1986*, 61). Další práce pak nechávaly možnost opevněného předhradí otevřenou (*Kalferst – Profantová 1999*, 294), či uváděly hradiště jako jednoduché (*Bubeník 1999*, 639; *Sklenář a kol 1993*, 102).

Změnu vnímání velikosti hradiště přinesl až přelom nového století, kdy byly E. Ulrychovou (2001d, 73–74) za pomoci letecké prospekce a následného

⁷ Zde je třeba upozornit, že polohou Hradiště se v rámci úvah o podobě pravěkého a raně středověkého hradu myslí severní mírné svahy v sousedství polohy Valy, které jsou jako Hradiště označované na mapách stabilního katastru. Na současných mapách se však toto označení používá spíše pro nedaleký vrch (kóta 484), ležící asi 500 m severně od polohy Valy.

⁸ Pod heslem „Kaly – Vřesník u Miletína“ jsou v Pičově díle pouze citovány starší zprávy k lokalitě (především popis J. Nálevky) a nic zde nenasvědčuje tomu, že by sám autor lokalitu před vydáním publikace navštívil.

terénního průzkumu odhaleny pozůstatky valového opevnění předhradí a snad i reliktní poloklešťovitě brány v západní části předhradí (Obr. 8). Nově objevená valová fortifikace obepínala plochu severně pod hlavním hradem na poloze Valy o výměře asi 11 ha. Sama autorka do jisté míry počítá se slovanským osídlením předhradí, nicméně fortifikaci a hlavní sídlištní aktivity klade spíše do doby bronzové. Za opevněné raně středověké hradiště tak považuje pouze polohu Valy (*Ulrychová 2005b*, 215; *Ulrychová 2005a*, 251). Jisté stopy terénních úprav se pak nacházejí i na severněji ležícím vrchu Hradiště (kóta 484), jsou ale nejspíše novověkého původu (*Ulrychová 2005b*, 215).

4.11.4. Stav lokality

Jádro lokality na poloze „Valy“ je dnes z větší části zatravněné. Zalesněné jsou pak části obvodového opevnění a vyvýšenina „Na kolečku“. V minulosti byla však větší část lokality zemědělsky využívána a došlo k porušení lokality hlubokou orbou (Vokolek 1964). V podstatě dodnes je pak lokalita narušována nelegálními výkopy (např. *Ulrychová 2016c*, 138). Nejlépe zachované opevnění tvoří severní val – stále patrný je vnitřní val o výšce až 4 m, vnější se pak projevuje v podobě terénní vlny vysoké asi 120 cm. Zbytek opevnění je již méně patrný a na několika místech byl v minulosti narušen lesními cestami. Na západní straně je val místy vysoký kolem 2 m, na jižní pak asi půl druhého metru. Nejméně patrné jsou stopy fortifikace na východním okraji lokality (*Kalferst – Sigl – Vokolek 1986*, 60).

V případě možného předhradí na poloze „Hradiště“ je většina plochy zatravněna, pouze některé menší části jsou zemědělsky využívány. Část pozůstatků opevnění se pak patrně nalézají již v zalesněných částech návrší. Co se samotných reliktní fortifikací týče, místy jsou patrné v západní části předhradí, kde dosahují i výšky kolem metru a půl. Východní obvod opevnění pak není zřetelný – jeho případné pozůstatky však leží nejspíše již v zalesněné části lokality (*Ulrychová 2005a*, 251).

4.11.5. Archeologické akce na lokalitě

- j) Terénní průzkum, (1843, 1865) – F. P. Rohoznický (*Sklenář 1992*, 91)
- k) Terénní průzkum, první plán (před 1896) – J. Nálečka (*1894*, 375–376)
- l) Sběry, nález ve stěně „cisterny“ (před 1895) – L. Šnajdr (*Šnajdr 1895*, 183)

- m) Terénní průzkum, sběry (20. st), uloženo M. Jičín – J. Kulhánek (*Kalferst – Sigl – Vokolek 1986*, 61; *Ulrychová 2005b*, 217)
- n) Zjišťovací výzkum (1954), ztraceno (pův. NM Praha) – R. Turek (*Kalferst – Sigl – Vokolek 1986*, 61; *Turek 1982*, 50).
- o) Terénní průzkum (1963) – J. Lukeš, J. Sigl (Vokolek 1964, 20)
- p) Terénní průzkum, sběr (1981) uloženo MVČ HK – J. Sigl, V. Vokolek (*Sigl – Vokolek 1984a*, 47)
- q) Terénní průzkum na poloze „Hradiště“ (1984) – J. Kalferst, J. Sigl, V. Vokolek (*Kalferst – Sigl – Vokolek 1987a*, 74)
- r) Terénní průzkum, sběr (1980), uloženo ARÚ Praha? – M. Hrnčír (*Hrnčír – Justová 1987*, 74)
- s) Terénní průzkum, sběr (1985), uloženo ARÚ Praha? – M. Hrnčír, J. Justová (*Hrnčír – Justová 1987*, 74)
- t) Archeologický výzkum (1985), uloženo MVČ HK – J. Kalferst, J. Sigl, V. Vokolek (*Kalferst – Sigl – Vokolek 1986*, 59–69; *Kalferst – Sigl – Vokolek 1987a*, 74–75)
- u) Sběr (1986), uloženo MVČ HK – J. Sigl (*Sigl 1989*, 75–76)
- v) Archeologický výzkum (1988–1989), uloženo MVČ HK – J. Kalferst (*Kalferst 1989*, 28–34; *Kalferst 1995*, 128)
- w) Sběr (1991), uloženo M Jičín – E. Ulrychová (*Ulrychová 1995b*, 128)
- x) Terénní průzkum, Sběr (1992), uloženo M Jičín – T. Dytrych, P. Kracík (*Prostředník – Slavík 1991–1992*, 30)
- y) Sběr (1992), uloženo MVČ HK – T. Mangel (*Kalferst – Sigl – Vokolek 1994*, 6)
- z) Sběry (1993–2000), uloženo MVČ HK – F. Kovářík (*Bláha – Kalferst – Sigl 2008–2009*, 9–10)
- aa) Sběr (1999), uloženo MVČ HK – M. Kopecký, D. Továrek, D. Vích (*Bláha – Kalferst – Sigl 2004*, 53)
- bb) Letecký a terénní průzkum, sběr (1999), uloženo M Jičín – E. Ulrychová (*Ulrychová 2001d*, 73–74)
- cc) Sběr (2003), uloženo M Jičín – E. Ulrychová (*Ulrychová 2006a*, 114–115)
- dd) Terénní a geodetický průzkum (2005) – R. Křivánek (*Křivánek 2011b*, 107)

- ee) Geofyzikální průzkum SV polohy Hradiště (2010) – R. Křivánek
- ff) Terénní a letecký průzkum (2012) – E. Ulrychová (*Ulrychová 2016c*, 138)

4.11.6. Lokalita v literatuře

První se o Kalském hradu zmiňuje Petera Rohoznický (*Sklenář 1992*, 91), který zde pozoroval hliněné valy. Na základě tohoto pozorování uvedl pak lokalitu mezi ostatními hradišti ve svém díle také J. E. Vocel (*1868*, 423). Další informace, včetně plánu lokality, přinesl článek J. Nálevky (*1894*, 375–376), který zde pozoroval severní val a terénní vlnu protínající lokalitu ze západu k východu. Na plánu zachytil také jižní val, který však jinak nezmiňuje. Na zprávy J. Nálevky navázal v následujícím roce L. Šnajdr (*1895*, 183), který na hradišti objevil střepy z doby bronzové a jako první tak nastínil možný pravěký původ lokality.

Lokalitu zařadil mezi hradiště s hliněnými valy také J. L. Pič (*1909*, 373–374), který odkazoval především na Nálevkův popis Valů a zmínil také starší nález bronzové sekery. Kromě toho uvedl Axamitovu starší zprávu (*1889*, 669) o skalnaté ostrožně nedaleko Vřesníku, oddělené příkopem – vzhledem k nezmínění valu je však otázkou, zdali jde v tomto případě opravdu o Kalské hradiště⁹. Stejný nález sekerky jako Pič uvádí pak spolu se základním popisem lokality také *soupis památek* pod heslem Kaly (*Cechner 1909*, 69). Další, kdo lokalitu zmínil byl J. Kulhánek (*1927*, 152), který zaznamenal dvojici valů a nálezy keramiky a bronzových artefaktů. Jako první také poukázal na možný slovanský původ lokality. Při sběrech se mu zde pak podařilo získat množství raně středověkých i pravěkých střepů (*Kalferst – Sigl – Vokolek 1986*, 61).

První (nepublikovaný) archeologický průzkum provedl na lokalitě roku 1954 R. Turek, který zde při sondáži zachytil nedaleko valu objekt se struskou, raně středověký keramický materiál a skleněný korálek z mladší doby železné (*Kalferst – Sigl – Vokolek 1986*, 61; *Kudrnáč 1963*, 638; *Turek 1982*, 50). Nadále bylo pak hradiště považováno za slovanské (případně s původem v pozdní době

⁹ Axamitův popis: „u vsi Vřesníku, oddělena jest skalnatá ostrožna příkopem“ (*Axamit 1889*, 669) by snad mohl souviset spíše s nedalekým hrádkem u Bezníka, který je dodnes patrný v podobě dvou příkopů s valem oddělujících jádro lokality od zbytku ostrožny (*Durdík 2000*, 174–175).

bronzové) a jako takové bylo uváděno i v souhrnných publikacích, věnujících se dané problematice (např. Štěpánek 1965; Sláma 1986; Šolle 1984, 75).

Další archeologický průzkum podnikli na lokalitě pracovníci MVČ v Hradci Králové až v 80. letech 20. století, přičemž navazovali na dříve prováděné sběry. První sezóna výzkumu proběhla v roce 1985, kdy byly na základě terénního průzkumu a sondáže pedologickým vrtákem položeny tři sondy. První dvě měly za cíl odhalit povahu severního valového opevnění hradiště – v místě existujícího proražení byl tak začistěn 13 m dlouhý V profil valu a až na podloží byla vyhloubena metr široká sonda I, která zachytila destrukci hlavní fortifikace. Blízko položená sonda II pak zachytila destrukci předsunutého pásu opevnění. Jižně od opevnění byla položena sonda III (6x4 m), která zachytila část objektu s keramickým materiálem ze sklonku starší doby hradištní (*Kalferst – Sigl – Vokolek 1986; 61–63*).

Další sezóna výzkumu v roce 1988 byla zaměřena především na bližší poznání fortifikace na jižní straně lokality. Sonda I tak protnula výraznou terénní vlnu na jižním obvodu hradiště a identifikovala ji jako pozůstatek slovanského valu, přičemž zachytila starohradištní keramiku a několik omletých pravěkých střepů. Jižně od této fortifikace (a patrně vně slovanského hradiště) byla položena sonda II, která prokázala novověký původ terénní vlny spojující nově objevený val s opyší ostrožny a odhalila pod ní kulturní vrstvu se slezskoplatěnickým materiálem. Stejnou kulturní vrstvu zachytila ve své západní části také nedaleká sonda III. Přímo v blízkosti opyše byla pak vedena soustava sond IV – VI, která poukázala na přírodní původ dalších terénních nerovností a nepřinesla ani důkaz o sídlištních aktivitách v tomto místě. Sonda VII byla potom jako jediná v této sezóně položena na severním okraji lokality, kde protínala severní opevnění v místě, kde sběry prokázaly kumulaci osídlení, a pomohla tak dále určit konstrukci a vývoj této fortifikace. Na základě výzkumu byla pak lokalita interpretována jako slezskoplatěnické hradiště, které bylo znovu osídleno a opevněno také ve starší době hradištní (*Kalferst 1989, 28–30*).

Závěry výzkumů z 80. let shrnul článek J. Kalfersta a N. Profantové, který přinesl také zpracování archeologického materiálu z lokality. Samotnou lokalitu (respektive její raně středověkou fázi) interpretoval jako významné hradiště starší doby hradištní, jehož výstavba mohla souviset buď s ochranou možné zemské stezky, či s využitím nedalekých ložisek kovových rud. Po opuštění lokality

mohlo pak dle autorů částečně její mocenskou funkci přebrat hradiště v Holovousech. Co se samotného zániku lokality týče, autoři – vzhledem k většímu počtu artefaktů avarské provenience a kumulaci šipek a hrotů – usuzují na možný násilný zánik lokality v závěru starší doby hradištní za účasti avarských bojovníků (*Kalferst – Profantová 1999*, 310–312).

Další, kdo se lokalitě jako raně středověkému hradišti věnoval, byl J. Bubeník (1999, 638–639), který poukázal na zjištěnou konstrukci slovanské hradby odpovídající dle jeho mínění spíše mladším lokalitám ze střední doby hradištní. Stejného názoru jsou pak i jiní badatelé (*Lutovský 2009*, 6; *Tomková 2001b*, 550). Mimo jiné také E. Ulrychová, která hradiště sledovala prostřednictvím sběrů a leteckého průzkumu. Její interpretace vývoje slovanského hradiště tak počítá s jeho poškozením v závěru starší doby hradištní a dalším přežíváním lokality až do střední doby hradištní. S uvažovanou středohradištní fází osídlení spojuje také výstavbu zachycené hradby (*Ulrychová 2005b*, 218, 244, 247).

Hradiště je dnes všeobecně přijímáno jako pravěká i raně středověká lokalita a jako takové je zmiňováno jak literaturou, zabývající se hradišti a archeologickými lokalitami (např. *Čtverák et al 2003*, 120–121; *Sklenář a kol 1993*, 102), tak odbornými pracemi, zaměřenými na dobu bronzovou (*Sirovátka 2014*, 42–44; *Novák 2014*, 124; *Ulrychová 2005a*) či raný středověk (např: *Benešová 1995*, 111; *Bubeník 1999*; *Lutovský 2006*, 30; *Tomková 2001b*, 550).

Jak bylo zmíněno výše, z hradiště pochází relativně velká kolekce kovových artefaktů, zahrnující kromě železných nástrojů a militarií (šipky různých typů, části seker, hrot dýky) také lité předměty avarského původu, bronzové slitky (neznámé datace), stříbrný gombík a další předměty. Většina těchto předmětů byla získána během povrchových sběrů, či z rukou detektorářů. Velkou část těchto artefaktů zpracovávala výše uvedená práce J. Kalfersta a N. Profantové (1999). Železnými artefakty a jejich metalografickým rozbořem se pak zabýval především J. Hošek (2001, *týž 2002*). Jiní badatelé se potom věnovali jednotlivým artefaktům, či nověji získaným nálezům (např: *Prostředník – Ulrychová 1991-2*; *Profantová 2003*). Další období, které je na lokalitě

v zajímavé míře zastoupeno, je mladší doba železná¹⁰. Artefaktům z tohoto období se věnovala E. Ulrychová (*Ulrychová 2014*). Mimo pravěkých – především z doby bronzové, ale také mladší doby železné a v omezené míře též kamenné – a raně středověkých artefaktů pocházejí z hradiště i nálezy z pozdějších období. Mezi nimi je asi nejzajímavější objev cissur, svědčící o vazbách lokality na některou z penězokazeckých dílen 60. let 15. století (*Kalferst – Nechanický 2006*). Kromě samotných artefaktů pochází z hradiště také dva urnové pohřby, jejichž datace je však nejednoznačná (*Kalferst – Profantová 1999*, 310).

4.11.7. Datace

Raně středověké aktivity na lokalitě jsou na základě keramického materiálu a litých artefaktů avarského původu datovány převážně do osmého století, respektive do starší doby hradištní (*Kalferst – Profantová 1999*, 310–311).

Některé skutečnosti (část artefaktů a možná i konstrukce hradby) však poukazují i na osídlení v 9. století (*Ulrychová 2005b*, 218).

4.11.8. Diskuze

K diskuzi se v případě kalského hradiště nabízí především otázky celkové rozlohy a datování lokality. Zvýšenou pozornost si pak také jistě zaslouží výskyt avarských artefaktů na hradišti a jejich interpretace, související s možným zánikem lokality.

Co se celkové rozlohy lokality týče, prozatím je archeologickým výzkumem potvrzené pouze opevnění polohy „Valy“. Existence předhradí je vzhledem k letecké prospekci a místy zachovalým valům (*Ulrychová 2005a*, 251) pouze pravděpodobná. Datace opevněného předhradí a možná podoba fortifikace (včetně uvažované brány) je pak asi bez dalšího výzkumu nemožná. Pokud jde o využití plochy v raném středověku, E. Ulrychová zde na základě sběrů (*Sigl 1989*, 75–76) a nálezu avarského nákončí počítá se slovanským osídlením (*Ulrychová 2005b*, 216), avšak fortifikaci považuje za pravěkou (*Ulrychová 2005a*, 251). Tyto úvahy se však nezakládají na archeologickém výzkumu, ale pouze na

¹⁰ Je však možné, že značná část kalských artefaktů datovaných do doby laténské z ní ve skutečnosti nepochází a jde tak o pozůstatky osídlení z jiného období (*Koltýnek 2014*, 28).

předmětech získaných ze sběrů. Bez dalšího výzkumu pak lze jen stěží rozhodnout, v jaké době bylo předhradí opevněno (či jakým způsobem). Raně středověké sídlištní aktivity by však nebyly překvapující ani na neopevněném předpolí hradiště.

Na tomto místě je asi také vhodné upozornit na samotnou rozlohu lokality, neboť v literatuře, jejíž autoři do lokality zahrnují i předhradí, bývá uváděna velikost i kolem 30 ha (např. *Čtverák et al 2003*, 120; *Koltýnek 2014*, 28; *Šolle 1984*, 75). Jádru hradiště na poloze „Valy“ má však rozlohu pouze kolem 7 ha. Předhradí, tak jak ho interpretuje E. Ulrychová, by potom mělo mít rozlohu asi 11 ha (*Ulrychová 2005a*, 250–251). Hradiště i s předhradím by tak bylo ve skutečnosti mnohem menší, než jak bývá někdy uváděno. Tento rozpor patrně vznikl zahrnutím nedalekého vrchu Hradiště (kóta 484) do lokality spolu se stejnojmennou polohou, na které se uvažované předhradí rozkládá.

Významnější problematikou je však datace lokality a její zánik. Obecně je na základě nálezů uváděna datace slovanského osídlení do 8. století. Z lokality pochází keramický materiál ze starší doby hradištní a pak také soubor avarských litých kování, který ji datuje do závěru 8. století (*Kalferst – Profantová 1999*). Ve prospěch datace lokality spíše do 8. století pak může hypoteticky svědčit také nedaleké starohradištní sídliště ve Vřesníku (*Buchvaldek – Zeman 1967*). Oproti tomu ve střední době hradištní by se lokalita vyskytla v oblasti bez jiného osídlení (*Ulrychová 2008b*, 673).

Nicméně některé artefakty z lokality naznačují i její pokračování do 9. století. O keramickém materiálu z 8.–9. století psal již R. Turek (*1982*, 50), jím vedený výzkum však nebyl publikován a získané nálezy jsou dnes patrně ztracené. Středohradištní by pak měly být také střepy získané při sběrech v 90. letech (*Bláha – Kalferst – Sigl 2008–2009*, 9–10). Dalšími artefakty, které by podle E. Ulrychové mohly naznačovat pokračování lokality v 9. století, jsou pak stříbrný gombík a sekerka (*Ulrychová 2005b*, 218). Fragmenty seker z Kalu ovšem patří k typům, které se objevují již od 8. století, a nález jediného gombíku z 9. století nemůže sám o sobě potvrdit přetrvání lokality do střední doby hradištní (*Kalferst – Profantová 1999*, 303–305).

Zajímavější je v tomto ohledu zjištěná konstrukce hradby, která odpovídá spíše střední době hradištní. V případě správnosti datace lokality do 8. století by tak byla kalská fortifikace v soudobých Čechách unikátní (*Lutovský 2006*, 22–23).

Tato datace však byla do jisté míry postavena spíše na avarských kováních ze závěru 8. století (povrchové a detektorové nálezy) než na stratigrafických souvislostech (Lutovský 2009, 6). Je tedy možné, že není správná a hradiště mohlo opravdu přežívat až do 9. století. Předpokládané původní slovanské opevnění by v 8. století mělo být tvořené spíše palisádou, případně zapuštěnou do koruny staršího pravěkého valu (Lutovský 2009). Stopy po takové fortifikaci pak mohly být zničeny stavbou středohradištní hradby (Ulrychová 2005b, 218).

S otázkou možného přežívání, či zániku, lokality pak souvisí i již zmíněné předměty avarské provenience. Z hradiště totiž pochází na české poměry relativně početný soubor těchto artefaktů, které jsou navíc všechny datovány do samého závěru existence avarského kaganátu (Profantová 2003, 550). Interpretace těchto nálezů pak může sahát od projevu místní elity, vybavující se módními avarskými předměty (Ulrychová 2005b, 244)¹¹, až po již uvedenou možnou souvislost s násilným koncem (či dočasným přerušením?) života lokality za přítomnosti avarských bojovníků. Tomu by mohla nasvědčovat, kromě většího množství železných předmětů jako jsou sekery, nože atd. (svědčící spíše o náhlém zániku osídlení než o jeho postupném opuštění), také poměrně sevřená datace avarských artefaktů z lokality a jejich prostorové rozmístění – v prostoru brány a východního obvodu hradiště. (Profantová 2003, 550). Přítomnosti Avarů snad může nasvědčovat také starší zpráva o nálezu hrobu jezdce s koněm nedaleko od Kalu (Kalferst – Profantová 1999, 310). Pro útok na lokalitu svědčí také nebývale velká kolekce hrotů šípů, tvořená 107 kusy – z nich 23 představují trojhrbité šipky, včetně dvou patřících k vzácnému typu s tulejkou s analogiemi ze Slovenska a jižní Moravy (Profantová 2020, 38).

Úvahy nad násilným zánikem lokality jsou nejenom zajímavé, ale zřejmě i opodstatněné. Problémem je však konstrukce hradby hlásící se spíše do 9. století. Je samozřejmě možné, že lokalita byla obnovena nějaký čas po útoku, ke kterému došlo na sklonku starší doby hradištní, nicméně v tom případě zde je několik problémů. Vybudování hradby s kamennou plentou by pravděpodobně vyžadovalo silné zázemí lokality s dostatkem pracovních sil. V 9. století však v této oblasti dochází k útlumu sídlištních aktivit. Stejně tak na lokalitě (alespoň

¹¹ N. Profantová (2003, 550) předpokládá, že bohatá výbava místní družiny válečníků by so projevila také výskytem ostruh, které však na lokalitě chybí. Usuzuje tedy, že avarské předměty jsou spíše dokladem přítomnosti avarských bojovníků.

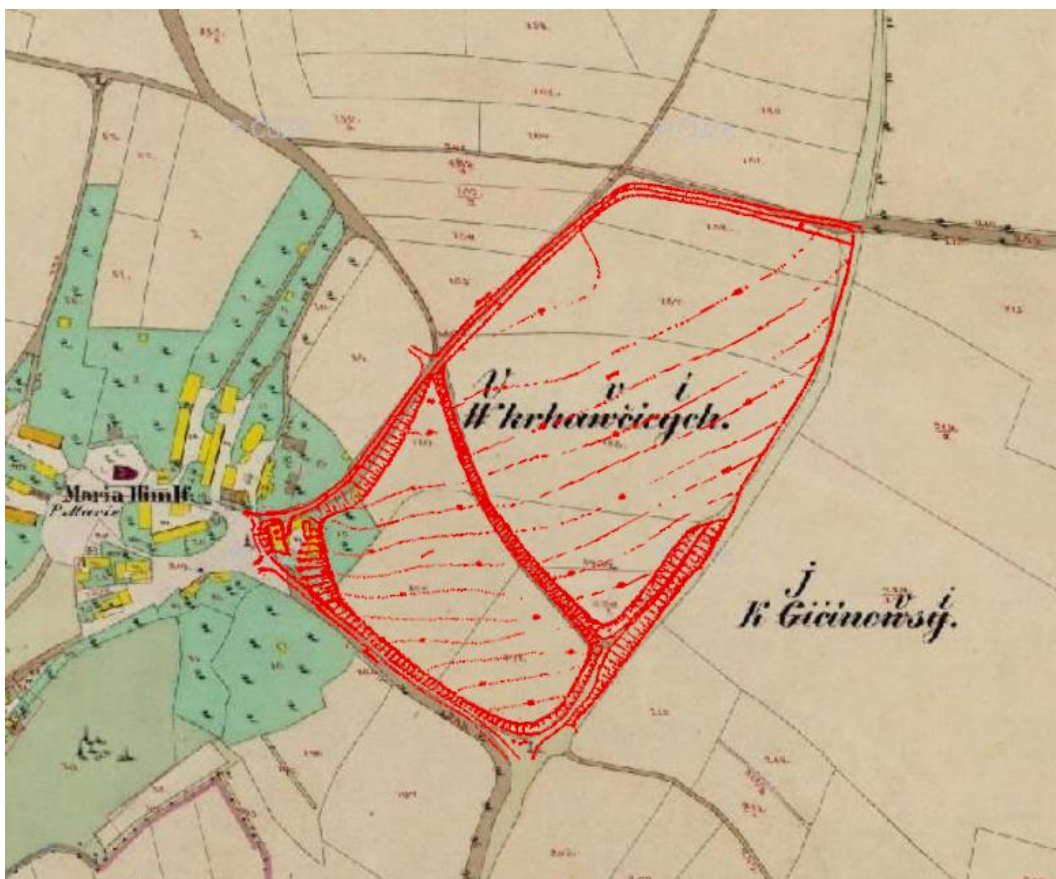
dle keramického materiálu) dochází v tomto období k útlumu či snad přímo zániku osídlení a uváděných keramických zlomků ze střední doby hradištní je minimum. Je tak možná otázkou, zda je správná samotná interpretace zkoumaného raně středověkého opevnění. Více světla však může na celou problematiku vrhnout pouze další archeologický výzkum, který by mohl zpřesnit dataci samotné fortifikace, či změnit pohled na interpretaci její konstrukce.

4.11.9. Závěr

Lokalita je archeologicky potvrzeným raně středověkým hradištěm (Skupina A). Otevřená je však otázka datace slovanského hradiště či existence raně středověkého opevněného předhradí, jeho podoba a případná datace.

4.12. Kostelec

Lokalita nedaleko od hradiště v Dolanech, považovaná za raně středověké hradiště.

Obr. 9: Kostelec, lokalita na mapách stabilního katastru. Červeně vyznačená interpretace lokality dle E. Ulrychové (upraveno podle *Ulrychová 1999b*, 481; mapový podklad převzat <https://ags.cuzk.cz/archiv>).

4.12.1. Poloha

Plocha hradiště leží na katastru Kostelce u Jičíněvsi (obec Kostelec, okr. Jičín) na poloze V krkavčících. Lokalita je v těsném sousedství vsi a její jihozápadní nároží zasahuje do jejího intravilánu.

4.12.2. Terénní konfigurace

Lokalita se rozprostírá na východním konci hřbetu táhnoucího se ze západu na východ podél říčky Mrliny. Výrazněji je vymezena svahy pouze na jihu

a jihozápadě. Na východě jsou pak svahy o poznání pozvolnější, zatímco ze severu není prostor vymezen v podstatě vůbec a plynule přechází v okolní návrší. Z prostoru pod jihozápadním úsekem opevnění vytéká bezejmenný přítok Mrliny, na kterém je zbudován menší rybník. Opevněný prostor je oproti okolí rybníku vyvýšen asi o 30 metrů, rozdíl mezi jižním koncem lokality a okolím na jih od opevnění je pak asi 15 metrů. Větší část lokality severně od středového příkopu je víceméně rovinatá, jižní se postupně svažuje k jihovýchodu.

4.12.3. Konfigurace fortifikace

Podle Ulrychové bylo hradiště o rozměrech 500x270 m a ploše 12,2 ha (13,5 ha s fortifikací) chráněno obvodovým opevněním o délce téměř 1 500 metrů. Tuto vnější fortifikaci tvořil příkop a hradba neznámé konstrukce, dodnes zachovaná v podobě reliktních valů (Obr. 9). Vnitřní opevněnou plochu pak příčně rozděloval příkop. Hradiště tak bylo tvořeno větší (asi 7 ha) severní a menší jižní částí. Místo původního vstupu dnes není známé (Ulrychová 2005b, 219).

4.12.4. Stav lokality

Jihozápadní nároží lokality bylo zničeno již v novověku při stavbě hostince (čp. 7). Zbytek hradiště je pak dlouhodobě využíván jako orná plocha. K roku 2005 tak byla severní a západní část opevnění vymezena pouze silnicí (probíhající asi někdejší příkopem), zatímco většina zbytků valů byla již rozorána a dochovala se pouze v podobě „hrany nad okrajem příkopu silnice“. Severovýchodní úsek opevnění tvořily pouze zbytky valů a zasypaný příkop, projevující se jako mírná terénní vlna a hrana. V lepším stavu je fortifikace obklopující jižní část hradiště. Jižní (respektive jihozápadní) val se tak dochoval až do výšky 4,5 metrů, příkop před ním je však také zasypaný a vede jím dnes silnice. Jediný částečně zachovaný úsek vnějšího valu i s příkopem se tak nachází na východním obvodu lokality – i zde byl však příkop roku 1999 částečně zavezen. Střední příkop, který lokalitu rozděloval na dvě části, je 7 až 14 m široký, jeho hloubka však nemohla být vzhledem k navážce přesně určena. Velká část příkopu pak byla zavezena hlínou v únoru 1999. Původní vstup do opevnění dnes již nelze identifikovat (Ulrychová 2005b, 219–220).

4.12.5. Archeologické akce na lokalitě

- a) Identifikace lokality při terénním průzkumu, letecká prospekce (1995) – Ulrychová (*Ulrychová 2005b*, 218)
- b) Sběr, letecká prospekce (1996), uloženo m. Jičín – Ulrychová (*Ulrychová 1998e*, 77)
- c) Zaměření lokality, vznik plánu hradiště (1997) – (Ulrychová 2005b, 220)
- d) Sběr, letecká prospekce (1999), uloženo m. Jičín – Ulrychová (*Ulrychová 2001e*, 82)

4.12.6. Lokalita v literatuře

Na rozdíl od jiných je lokalita dobře patrná již na prvním vojenském mapování, kde jsou zakresleny i tehdy ještě zachované příkopy – což je asi částečně zapříčiněno i jejich využitím pro cesty. Dle E. Ulrychové (*2005b*, 219) jimi tak mimo jiné vedla i trasa poutní cesty z Jičíněvsi do Veliše. V odborné literatuře se pak objevoval nejdříve zdejší opevněný kostel a zvláště tvrz, podle které se mělo místu, kde stávala, říkat Hradiště (*Sedláček 1887*, 272)

Z katastru Kostelce byly pak snad při orbě získány archeologické nálezy (bronzové náramky) již v 19. století. Ty však pochází nejspíše z doby bronzové a měly být nalezeny v poloze „*Na stráni*“ (*Sklenář 1992*, 103). Pozemková trať s tímto jménem se však dnes již na katastru nevyskytuje, stejně tak není zakreslena ani v císařském stabilním katastru. Nejbližší podobně pojmenovaný (Ve stráni) prostor se sice nachází na sousedním katastru Dolan, není však obdělávaný a patrně nebyl ani tehdy. Tento nález tak nejspíš k raně středověkému hradišti, či případnému staršímu osídlení jeho plochy nelze vztáhnout.

Vlastní lokalita se tak do odborné lokality dostala až v 90. letech minulého století, když byla v březnu 1995 objevena při terénní prospekci. Ještě téhož roku byl pak proveden letecký průzkum (*Ulrychová 2005b*, 218). Následujícího roku byly (zvláště v severní a zvláště v jižní části lokality) provedeny první sběry, při kterých se podařilo získat raně středověký keramický materiál. Hradiště bylo také znovu zkoumáno při letecké prospekci (*Ulrychová 1998e*, 77). Při dalším průzkumu se pak kromě raně středověkých střepů podařilo získat i materiál z mladší doby kamenné (*Ulrychová 2001e*, 82). Na základě svých průzkumů Ulrychová (*2005b*, 220) označila lokalitu jako raně středověké hradiště, patřící

patrně do mladší doby hradištní. Vzhledem k malému množství nálezů usoudila, že hradiště bylo využíváno relativně krátce, přičemž jeho zástavba byla asi soustředěna při jižním obvodu lokality.

Jako hypoteticky raně středověká je lokalita uvedena i v encyklopedii hradišť, jejíž autoři však vzhledem k fakticky neznámému stáří fortifikace poukazují i na možný původ lokality v pravěku (*Čtverák et al 2003*, 134). Hradišti se pak později opět věnovala *Ulrychová*, která nově připustila i možnost výstavby fortifikace jako shromaždiště vojenské hotovosti oblasti (*Ulrychová 2010*, 857).

4.12.7. Datace

Na základě keramického souboru, ve kterém se vyskytuje výzdoba širší vodorovnou linií nebo vlnicí, je hradiště datováno do mladší doby hradištní (*Ulrychová 2005b*, 220).

4.12.8. Diskuze

Vzhledem k celkovému rozsahu lokality a zachování části fortifikací – a také zakreslení i dnes již neexistujících úseků na archivních mapách – nelze asi pochybovat o tom, že lokalita je hradištěm. Stejně tak lze asi přijmout vnitřní rozčlenění na dvě části oddělené dodnes dobře patrným příkopem (byť nyní již z velké části zavezeným). Vzhledem k dataci do mladší doby hradištní je pak zajímavá zvláště otázka souslednosti kostelecké lokality s nedalekým starším hradištěm v Dolanech, a konečně také s dnešní vsí, která je v predikátu Bohuslava z Kostelce zmiňována již roku 1318 (*Sedláček 1887*, 272).

4.12.9. Závěr

Vzhledem k výsledkům sběrů a terénních prospekci lze patrně prohlásit, že lokalita je nezkoumaným hradištěm s raně středověkým osídlením (Skupina B1).

4.13. Miletín

Nejmladší hradiště Jičínska, známé již z raně středověkých písemných pramenů. Jeho výstavba snad mohla být reakcí na vpád polského vojska do Čech roku 1110.

Obr. 10: Miletín, centrum města na mapách stabilního katastru (převzato ze serveru <https://ags.cuzk.cz/archiv>)

4.13.1. Poloha

Hradiště se snad nacházelo v intravilánu dnešního Miletína (*Ulrychová 2005b*, 220–221), a tedy i na stejnojmenném katastru (obec Miletín, okres Jičín).

4.13.2. Terénní konfigurace

Uvažované hradiště leží na nepřilíš výrazném návrší obtékaném ze severu a z východu řekou Bystřicí, oproti které je vyvýšeno asi o 20 m. Strmějšími svahy je vymezeno pouze na severu a východu. Ze západu je dobře přístupné, podobně jako z jihu, kde návrší pouze mírně klesá do údolí bezejmenného potoka. Dodnes podmáčená krajina na sever od lokality podél Bystřice byla v minulosti bažinatá. Podobný terén byl patrně také na jihu, kde dnes protéká bezejmenná vodoteč –

v minulosti zde existoval rybník Voštipец, zachycený i s podmáčeným terénem na mapách stabilního katastru. I dnes se však nachází v okolí města (avšak již ve větší vzdálenosti od uvažovaného hradiště) jiné menší nádrže – na západě v prostoru bažantnice a také severozápadně, kde se dříve rozkládal velký a dnes již zaniklý rybník Penízek. I v místě těchto vodních děl byly kdysi mokřiny (respektive podmáčené louky), zachycené na mapách stabilního katastru.

4.13.3. Konfigurace fortifikace

O fortifikaci hradiště se toho příliš mnoho neví, neboť intravilán města nebyl až do 90. let 20. století archeologicky soustavně sledován (*Ulrychová 2005b*, 220). Lze však předpokládat formu opevnění, které zůstalo zachované v podobě valů – pozůstatky hliněného valu byly protnuty vertikálním řezem v roce 2004 (*Ulrychová 2007a*, 130). Obvodový val snad procházel na severu podél dnešní Tyršovy ulice a dále ulicí Barbory Linkové, v jejíž západní části se stácel k jihu. Odtud měl pokračovat až někam do prostorů zámecké zahrady a dále pak na východ zahradami domů stojících na jižním obvodu náměstí (Obr. 10).

Ještě na mapách prvního vojenského mapování je na místě dnešní Tyršovy ulice zakreslen útvar, který by mohl být valem. Může se však také jednat o terénní úpravy související s budováním cesty, či s úpravou zahrad fary a domů na náměstí.

Co se vnitřního členění týče, do prostoru areálu fary (čp. 3) je někdy hypoteticky kladený knížecí dvorec (*Kuča 1998*, 898). E. Ulrychová se pak na základě přístupových cest a členění města domnívá, že hradiště mohlo být nejméně dvojdílné. Bránu (respektive jednu z bran) pak předpokládá v místě západního ukončení Tyršovy ulice (*Ulrychová 2005b*, 221).

4.13.4. Stav lokality

Uvažovaná lokalita se nachází v centru současného Miletína, a je tedy z velké části zničena. Možné zbytky opevnění jsou patrné především v Tyršově ulici. Vozovka zde má vést místem bývalého příkopu, zatímco vyvýšený terén jižně od ní (na severním okraji zahrad) může být pozůstatkem valu, který byl však v minulosti poškozován terénními úpravami a stavbami domů. Další možné zbytky fortifikace se pak nachází v prostoru mezi západní částí ulice Barbory Linkové a Komenského ulice. Zbytek opevnění byl pravděpodobně v minulosti zničen výstavbou a terénními úpravami (*Ulrychová 2005b*, 221).

4.13.5. Archeologické akce na lokalitě

Vzhledem k umístění možné lokality přímo do intravilánu města jsou na tomto místě uvedeny pouze akce, jejichž výsledky mohou souviset s raně středověkým hradištěm.

- a) Orientační zjištění a povrchový sběr (2000) uloženo M. Jičín – E. Ulrychová (*Ulrychová 2003d*, 136)
- b) Vertikální řez – val (2004) – E. Ulrychová (*Ulrychová 2007a*, 130)

4.13.6. Lokalita v písemných pramenech

Miletín se v písemných pramenech připomíná již k roku 1124, kdy zde měl český kníže Vladislav hostit bamberského biskupa Otu při jeho misijní cestě na sever. Konkrétně se jedná o zmínku z Herbordova životopisu sv. Oty „*Herbordi Vita Ottonis Episcopi Babenbergensis*“. Zde se uvádí, že biskup putoval Čechami až ke knížecímu hradu Miletínu, kde kníže biskupa uvítal a obdaroval, a odtud k hradu Bardo a do polského Němčí – „...*ad castrum ducis Boemici quod Mileciam dicunt, ubi a duce ipso magnifice susceptus et donis honoratus est. Inde per aliud eis castrum Burdan nomine usque ad Nemeciam urbem ducis Poloniae*“ (SRG, 58).

Na čas se pak zprávy o Miletínu vytrácejí a objevují se znovu až roku 1241, kdy paní Domaslava darovala Miletín a další statky řádu německých rytířů. Zde však již lokalitu nenajdeme jako hrad, ale pouze jako „*miletin villam cum omnibus attinenciis et iuribus suis*“ (CDB IV/1, 68), tedy ves se vším příslušenstvím a právy, které postoupila paní Domaslava teutonským rytířům.

4.13.7. Lokalita v literatuře

Lokalizace Herbordova hradiště „*quod Mileciam dicunt*“ nebyla v minulosti vždy jistá a ještě v 18. století tak byl za tento knížecí hrad považován Mělník (*Pubička 1778*, 214). Nicméně již v první polovině 19. století došlo ke ztotožnění Miletína s touto lokalitou J. L. Janderou a J. G. Sommerem (*Jandera 1830*, 6–7; *Sommer 1835*, 233–234). I na základě jejich názorů umístil hradiště na miletínské návrší také A. Sedláček, který se domníval, že zdejší hrad byl „*v močálích položený a sruby opláňovaný*“, přičemž nebyl „*valy ani příkopy*“

obešnán, máje dosti na té pevnosti, kteréž mu poskytovala příroda“ (Sedláček 1887, 123–124).

Miletín byl pak považován za Vladislavovo hradiště i nadále. Tento názor se tak opakuje jak v práci J. L. Lhoty (1888, 8), tak v „*soupisu památek*“ (Cechner 1909, 81–82). Souhlasil s ním i J. V. Šimák, který předpokládal souvislost hradiště s polským vpádem roku 1110 – domníval se, že lokalita byla jedním z hradů, jejichž podhradí měli podle kronikářů Poláci vypálit (Šimák 1930, 122). Samotné opevnění pak dle něho stálo jako pozdější město na „*nízke, okrouhlé povýšeníně na soutoku Bystřice a Bystrého, rozlévajícím se tehdy v údolí v bažiny*“ (Šimák 1938, 872). Jako pramenům známé hradiště pak byla lokalita uváděna i v dalších historických pracích (např. Wolf 1974, 406), často s důrazem na pozdější komendu řádu německých rytířů (Balatková 1983) či na okolnosti jeho vzniku. V. Wolf tak například spatřoval v jeho výstavbě reakci na polský vpád do Čech roku 1110 a snahu opevnit tak nově vzniklou cestu do vnitrozemí (Wolf 2004, 35).

Z pohledu archeologie se Miletínu jako raně středověké lokalitě věnovala však až E. Ulrychová, která dokonce nastínila možné členění lokality – nejméně dvojdílné hradiště se třemi bránami (Ulrychová 2005b, 220–222).

Jako možné raně středověké hradiště (či dvorec) se pak Miletín objevuje také v obecných pracích, zaměřených na pravěké a středověké fortifikace (Čtverák a kol. 2003, 200; Durdík 2000, 362). Novou a zajímavou myšlenku ohledně interpretace lokality pak přináší práce M. Ježka (2007, 544), který navrhuje „*Mileciam*“ jako možnou zkomoleninu názvu Kladska. Správnost této interpretace by však de facto popírala existenci raně středověkého hradiště v Miletíně.

4.13.8. Datace

Případná opevněná lokalita vznikla patrně někdy kolem roku 1100, či snad po roce 1110 jako reakce na polský vpád do země. První písemná zmínka o lokalitě se pak hlásí do roku 1124.

Některé zprávy uvádějí, že z místa pochází i raně středověká keramika (Ulrychová 2003d, 136), datace tohoto souboru do raného středověku však patrně neodpovídá skutečnosti (Drnovský 2013, 34).

4.13.9. Diskuze

Interpretace lokality jako hradiště je sama o sobě poměrně problematičká, nicméně nejdříve bude vhodné zaměřit se na možnou otázku její samotné existence. Tu svým způsobem zpochybnil M. Ježek, když (vzhledem k nedostatku nálezů z Miletína) navrhl ztotožnění hradiště navštíveného svatým Otou s Kladskem. Ke zkomolení jmen (zvláště při jejich latinizaci) zcela jistě v minulosti docházelo, nicméně prameny nám nepřinášejí pouze jména, ale také data. Dle Herbordova líčení tak biskup Ota byl v „Miletíně“ 30. dubna, zatímco do Barda a k Němčí dorazil 2. a 3. května – cesta mezi oběma hrady mu tak zabrala asi dva dny. To by snad mohla být doba odpovídající vzdálenosti mezi Miletínem a Bardem (vzdušnou čarou asi 75 km), ale již ne kratší vzdálenosti (asi 9 km) mezi Kladskem a Bardem. Samozřejmě lze namítnout, že český kníže významného muže, jako byl svatý Ota, nějaký čas hostil, čímž by bylo možné vysvětlit časovou prodlevu při cestě mezi Kladskem a Bardem. Toto vysvětlení však přináší jiné problémy.

Ota 28. a 29. dubna cestoval z Kralup přes Prahu do Sadské a ke své další zastávce dorazil 30. 4. – pokud by jí bylo Kladsko, znamenalo by to, že Otova družina zvládla cestu dlouhou 120 kilometrů za jediný den. Cesta na Miletín je oproti tomu zhruba poloviční, a tedy mnohem lehčeji zvládnutelná v daném časovém úseku¹². Následující dva dny by pak kromě 75 km dlouhé cesty k Bardu mohly nejspíše zahrnovat i kratší čas strávený v pohostinnosti českého vládce. Pokud by však přece bylo touto zastávkou Kladsko, nabízí se otázka, proč se následně Ota zastavoval i na ani ne deset kilometrů vzdáleném Bardu a nepokračoval dál v cestě k Němčí. Domnívám se tedy, že hradištěm zmíněným prameny je opravdu spíše Miletín nežli Kladsko¹³.

Je však otázkou, jaké povahy bylo toto „hradiště“, neboť úvahy o jeho případném opevnění (či dokonce vnitřním členění) jsou založené výhradně na

¹² Vzhledem k průměrné rychlosti jezdce 40-45 km za den (*Köpp 2013*, tab. 2) mohlo i zvládnutí kratší vzdálenosti do Miletína za jediný den představovat na středověké poměry celkem kvapnou cestu. Nejspíše však ne nemožnou, neboť dle jiných odhadů může jezdec překonat za den i vzdálenost kolem 56 km (*Jacobs 2019*, 219). Geograficky vzdálené, ale přesto zajímavé je pak pro úvahy o rychlosti Otovy družiny také srovnání s blízkovýchodní karavanou, která mohla překonat za den i vzdálenost 70 km (*Palombini – Tavernari 2016*, 639).

¹³ Uvedená data vycházejí z edicí pramenů, a ne vždy jsou jednoznačná. Je tak třeba je brát do jisté míry s rezervou. Přesto se však domnívám, že mohou poukazovat spíše na Miletín než na Kladsko. I při úplném opomenutí datací jednotlivých zastávek navíc zbývá otázka, proč by se biskup Ota zastavoval po pobytu v Kladsku také na velmi blízkém hradišti v Bardu.

uspořádání dnešního města a na domnělých stopách po valovém opevnění. Případné opevnění a jeho povahu by však mohl prokázat pouze další archeologický výzkum, a to pouze za předpokladu, že jeho pozůstatky nebyly v minulosti zničeny.

Možná je tak prozatím rozumnější uvažovat o lokalitě spíše jako o možném lehce hrazeném dvorci než o hradišti, tedy objektu s výraznou fortifikací v podobě dřevohlinitých hradeb. Hliněný násep zachycený v roce 2004 pak hypoteticky může být reliktem lehčího opevnění dvorce. Tomu snad nasvědčuje i skutečnost, že v následujícím století již byla lokalita v soukromých rukou, přičemž žádný z dochovaných dokumentů 13. století nenaznačuje existenci (či spíše pozůstatky) větší fortifikace.

4.13.10. Závěr

Miletín je snad raně středověkou lokalitou, nicméně pouze hypotetickým raně středověkým hradištěm, ze kterého navíc doposud nepocházejí přesvědčivé raně středověké nálezy (Skupina D2). Tento stav by případně mohl změnit pouze další archeologický výzkum.

4.14. Náchod

Opevnění lokalizované na vrch Homolka nedaleko Náchoda a dávající do souvislosti se zemskou bránou.

Obr. 11: Náchod – Homolka. Lokalita na mapách prvního vojenského mapování (mapový podklad ze serveru <https://maps.arcanum.com/en/map/firstsurvey-bohemia>).

4.14.1. Poloha

Uvažovaná lokalita se rozkládá na vrchu Homolka na katastru Náchod (obec Náchod, okres Náchod) východně od zástavby dnešního města.

4.14.2. Terénní konfigurace

Lokalita se nachází na vrchu Homolka, který se vypíná do výšky 444,6 m. n. m. Ze všech stran je chráněna svahy, které jsou nejschůdnější na jihovýchodní straně. Ze severu a západu obtéká vrch Stříbrný potok, protékající v hlubokém údolí pod Homolkou.

4.14.3. Konfigurace fortifikace

Do dnešních dnů se přesvědčivé zbytky raně středověké fortifikace nedochovaly. Terénní relikty jsou pak dnes značně poškozeny. Pokud je lokalita novověkým polním opevněním, jedná se zřejmě o šestiúhelnou redutu.

4.14.4. Stav lokality

Uvažovaná lokalita je dnes zalesněná. Stopy opevnění jsou poničené výkopy a sondáží.

4.14.5. Archeologické akce na lokalitě

- a) Povrchový průzkum, výkopy (1869) – J. K. Hraše (*Flídr 2005*, 62; *Sklenář 1992*, 148).
- b) Povrchový průzkum (před 1909) – J. L. Píč, L. Domečka (Píč 1909, 366).
- c) Archeologický výzkum (1979) – V. Tocháček (*Lochman 1985*, 110).
- d) Archeologický výzkum (1982) – Z. Lochman (*Lochman 1985*, 110).

4.14.6. Lokalita v literatuře

Lokalita je dobře patrná na prvním i druhém vojenském mapování (Obr. 11).

Jako první se lokalitě věnoval náhodský rodák J. K. Hraše. Dle jeho popisu bylo přímo na Homolce opevnění obdélného půdorysu o délkách stran 42 a 26 metrů. Jím popsaná „ze země vyhozená“ hradba pak dosahovala výšky 2,6 m a šířky 8,8 m. Další opevnění pak pozoroval na protilehlém vrchu Branka, kde se měl nacházet asi 605 metrů dlouhý a téměř 6 metrů vysoký násep s příkopem. Napříč svým dílem pak celou lokalitu interpretuje jako pohraniční opevnění při zemské bráně, případně jako místo původního náhodského hradu (*Hraše 1885*, 93–96; *tyž 1892*, 341–344; *tyž 1895* 12–21). Jeho výklad a popis situace převzal (a dříve než Hraše publikoval) i J. E. Vocel (*Vocel 1869*, 327–328), ale také Soupis památek (*Wirth 1910*, 186–187).

Další, kdo lokalitu zmiňuje, je pak J. L. Píč (1909, 366), který ji navštívil spolu s L. Domečkou. Na rozdíl od Hrašeho však konstatoval, že „skutečného opevnění z dob našich hradišť“ zde nenalezli.

V roce 1979 zde vedl výzkum V. Tocháček. Revizní výzkum roku 1982 pak probíhal pod vedením Z. Lochmana. Ani jeden z výzkumů však žádné stopy po opevnění nebo osídlení nezachytil (*Flídr 2005, 72–73; Lochman 1985, 110*).

4.14.7. Písemné prameny

K lokalitě lze hypoteticky vztáhnout Kosmovu zprávu o shromáždění českých předáků „*ad custodiae portam, qua itu in Polinoam, et in loco, qui dicitur Dobenina*“ při tažení do Polska roku 1068 (FRB II, 98).

4.14.8. Datace

Pokud je lokalita opravdu novověkým polním opevněním, lze ji rámcově datovat do 18. století.

4.14.9. Diskuze

Lokalita zřejmě není hradištěm, neboť výzkum zde neprokázal osídlení ani původ terénních reliktnů na lokalitě.

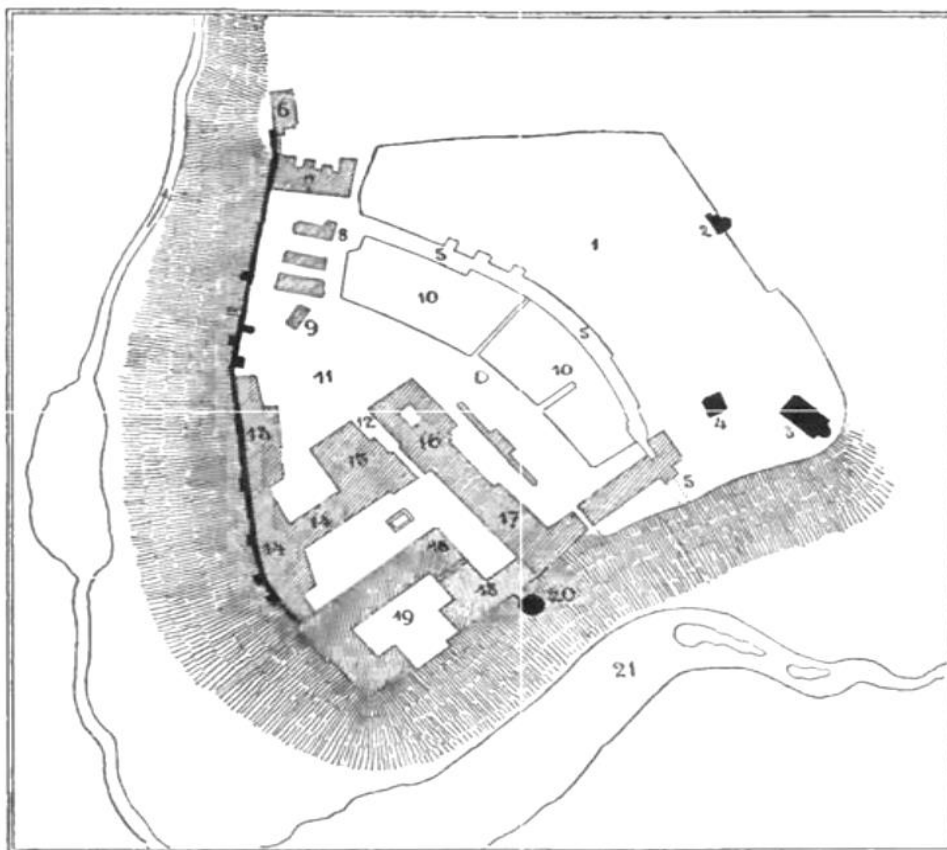
Lokalita je zachycena na prvním vojenském mapování. Vzhledem k typickému zahrocenému tvaru předpokládám, že se jedná o novověké polní opevnění – je však třeba poznamenat, že způsob jeho zachycení je poměrně neobvyklý, neboť na rozdíl od ostatních opevnění v oblasti severovýchodních Čech (viz *Drnovský – Hejhal – Rytíř 2019*) je lokalita zakreslena jednoduchou linií, a ne zdvojenou linií, kopírující hranu valů. Zajímavé pak je, že zakreslené opevnění je orientováno směrem do Čech, a ne do Kladska, jak by se dalo očekávat. Tuto skutečnost snad lze vysvětlit pomocí Hrašeho informace, že kdykoliv Fridrich II. Veliký „*do Čech válečně vtrhl, na tomto površí vojska svá vždy táborem rozkládal, což naposled r. 1778. učinil*“ (*Hraše 1885, 98*). Otázkou je pak identifikace dalších Hrašem uváděných opevnění na Brance – zdali šlo skutečně o formu raně středověkého zabezpečení země, nebo zda se spíše také nejednalo o dnes již neexistující relikty novověké polní fortifikace.

4.14.10. Závěr

Lokalita je zřejmě novověkým polním opevněním. I pokud by jíjím nebyla, nezdá se, že by cokoliv (kromě blízkosti zemské brány na Dobeníně) svědčilo o jejím zařazení mezi hradiště či do raného středověku (Skupina E).

4.15. Opočno

Lokalita současného zámku, kam bývá kladeno i pramenům známé raně středověké hradiště.

Obr. 12: Opočno, plán lokality v 2. polovině 19. století. Dobře viditelný je tehdy ještě zachovaný příkop (převzato Sedláček 1883, 40).

4.15.1. Poloha

Lokalita se nachází na místě současného zámku Opočno a přilehlé městské zástavby, leží tak na katastru Opočno pod Orlickými horami (obec Opočno, okres Rychnov nad Kněžnou).

4.15.2. Terénní konfigurace

Hradiště bylo vybudováno na výrazné ostrožně severojižní orientace. Lokalita tak byla ze třech směrů chráněna prudkými svahy, spadajícími do údolí Zlatého potoka, který ostrožnu obtéká. Toto údolí plocha lokality převyšuje asi o 40 metrů. Jižně od ostrožny se na Zlatém potoce nachází Dolní a Horní zámecký

rybník. Přístup na opevněnou plochu je nejschůdnější ze severu, kde se ostrožna otevírá do okolního návrší.

4.15.3. Konfigurace fortifikace

Drtivou většinu reliktní opevnění hradiště zničila výstavba pozdějšího středověkého hradu a města. Výzkum na Trčkově náměstí v roce 2010 však zachytil stopy valového tělesa s kamennou plentou (*Krejčí 2011*; Rychnovský deník 2010).

Stopy dalšího pásu opevnění je pak hypoteticky možné spatřovat ve výrazné terénní depresi v zahradách domů na ulici Hradební (*Musil 2001*, 167).

4.15.4. Stav lokality

Celé opevnění hradiště bylo patrně zničeno pozdější výstavbou. Jedinou výjimku představuje výrazná terénní deprese, která je snad pozůstatkem příkopu. Tento jediný hypotetický reliktní hradiště se dochoval ve dvou úsecích v zahradách domů severní strany Hradební ulice.

4.15.5. Archeologické akce na lokalitě

- a) Archeologický výzkum (2010), uloženo M Rychnov n/K – M. Beková (*Krejčí 2011*).
- b) Archeologický výzkum (2011), uloženo M Rychnov n/K – M. Beková (AMČR O).

4.15.6. Lokalita v literatuře

Vzhledem k tomu, že téměř všechny doklady fortifikace byly zničeny pozdější výstavbou, zájem badatelů o tuto lokalitu nebyl zdaleka takový jako v jiných případech. Ve svém díle, zabývajícím se zemskými stezkami, tak J. K. Hraše mluví o „*staroslavném Opočnu*“, významném místě na Kladsko-Polské stezce. Uvádí také známou Kosmovu zmínku k lokalitě, ale sám ji jako hradiště neoznačuje (*Hraše 1885*, 16, 92, 97). Ve svém článku o raně středověkých župách pak napsal H. Jireček (1857, 272) v části věnované Opočnu, že „*o hradě a župě máme bohužel jen tolik vědomostí, kolik právě stačí, abychom věděli že byla*“. Ve svém díle se jako hradu a zámku lokalitě věnoval i August Sedláček, který zmiňuje, že i původní osada, která se rozkládala na prostoru vymezeném hradním příkopem (Obr. 12), byla „*místem na způsob slovanských hradův opevněným*“ (*Sedláček 1883*, 36–41).

Jako hradiště lokalitu uvádí pak také A. Hejna, který se domníval, že zde „byl patrně brzy po roce 1000 vybudován hrad Opočen“ (Hejna 1961, 570). Ve svém seznamu hradišť ji pak jako hradiště „doložené písemnými prameny... bez archeologických nálezů“ uvádí i J. Sláma (1986, 82). Jako lokalitu zničenou pozdější výstavbou a známou jen prostřednictvím písemných pramenů ji potom zmiňují také encyklopedické práce (Lutovský 2001, 225; Čtverák a kol. 2003, 226).

Lokalitou se zabýval J. Musil, který uvedl (a odmítl) alternativní lokalizace pramenům známého hradiště a přiklonil se k jeho umístění na ostrožnu s dnešním zámek Opočno. Na základě písemných pramenů se domníval, že Opočno mohlo plnit „strážní funkci na jedné větvi tzv. polské či kladské cesty“. Mimo jiné se také zabýval hypotetickou podobou hradiště a za možný relikv fortifikace označil zbytky příkopu za domy v Hradební ulici (Musil 2001, 166–167).

Změna ve vnímání lokality nastala až po roce 2010, kdy bylo během výzkumu Trčkova náměstí prokázáno raně středověké osídlení ostrožny, včetně mladohradištního opevnění. Toto opevnění zaniklo někdy na přelomu 12. a 13. století. Následně zde zřejmě dále fungovala osada, jejíž obyvatelé se zabývali zpracováním kovů. Ta pak zanikla snad až s výstavbou vrcholně středověkého hradu (Krejčí 2011).

4.15.7. Písemné prameny

Nejranější a také zřejmě nejznámější zprávou k lokalitě je Kosmovo líčení nevydařeného jmenování biskupa roku 1068 na Dobenině u Náchoda, kde tábořilo české vojsko během tažení do Polska. Kníže Vratislav II. zde tehdy hodlal za biskupa prosadit Němce Lance namísto svého bratra Jaromíra. Jeho rozhodnutí však rozlítlo část předáků, kteří i se svými bojovníky odtáhli a utábořili se „circa oppidum Opocen“ (FRB II, 97–99).

K roku 1130 byl pak z hradiště „Opocsne“ odváděn desátek Vyšehradské kapitule (CDB I, 113).

4.15.8. Datace

Výzkumem je lokalita datována do mladší doby hradištní.

4.15.9. Diskuze

Díky výsledkům výzkumu můžeme dnes svědomitě prohlásit, že lokalita je opravdu raně středověkým hradem, známým z písemných pramenů. Podrobnější úvahy (například o celkové dispozici fortifikace) jsou však vzhledem k rozsahu výzkumu pouze hypotetické.

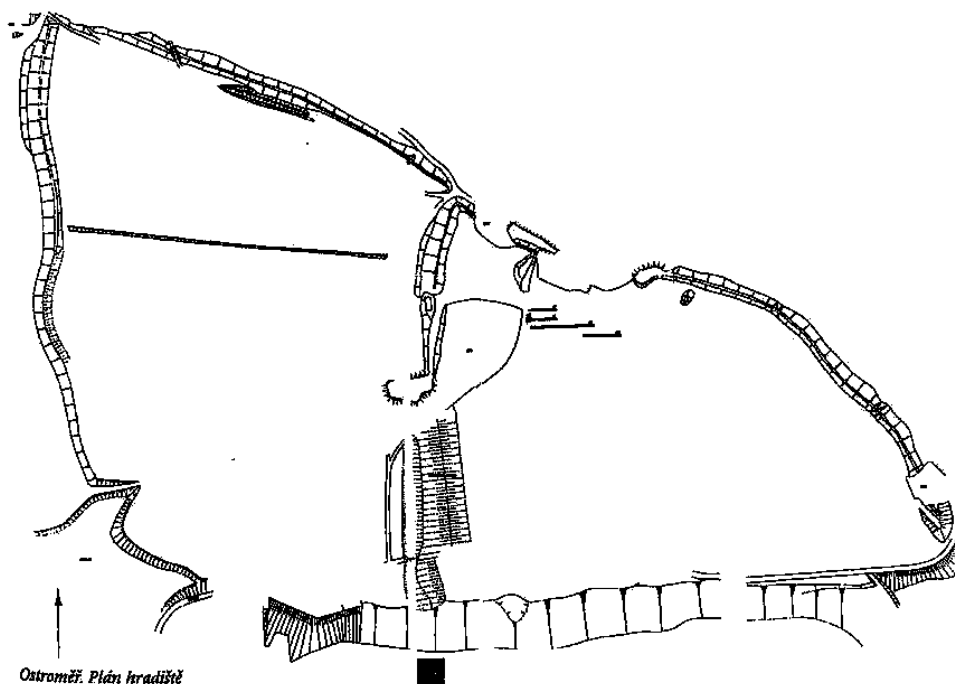
Další zkoumání by si pak jistě zasloužil uvažovaný relikv příkopu, který by patřil mezi vůbec nejvýraznější hypotetické stopy hradištního opevnění v rámci lokalit, jejichž plochu později překryla středověká města – nabízí se například srovnání s lokalitami Miletín a Železnice. Je však třeba připomenout, že zmíněný příkop pozoroval i A. Sedláček (1883, 39), který místy popisuje příkop „*posud zachovaný, vyzděný*“. Tato informace pak zřejmě ukazuje na mladší původ příkopu, nebo alespoň jeho pozdější přebudování.

4.15.10. Závěr

Lokalita je archeologicky potvrzeným raně středověkým hradem (Skupina A).

4.16. Ostroměř

Jedno z největších raně středověkých hradišť východních Čech, zajímavé především archeologickým zachycením vývoje lokality a případnou následností lokality s nedalekými Holovousy.

Obr. 13: Hradiště v Ostroměři (převzato Čtverák a kol. 2003).

4.16.1. Poloha

Hradiště se nachází na poloze Hradištko na katastru Ostroměře (okres Jičín) v blízkosti dnešní obce. Leží tak nedaleko (asi půldruhého kilometru) od pravděpodobně staršího hradiště v Holovousech.

4.16.2. Terénní konfigurace

Opevněná plocha se rozkládá na ostrožně (či terénním bloku), obtékané ze severu, východu a jihu říčkou Javorkou. Z těchto stran je také vymezena svahy, které jsou nejvýraznější na severu lokality. Ze západu ostrožna volně navazuje na návrší. Samotná plocha hradiště se svažuje od severovýchodu k jihozápadu – jižní část tak okolí převyšuje asi o 17 metrů, zatímco severní část ční nad údolím Javorky asi 45 metrů.

4.16.3. Konfigurace fortifikace

Lokalita se celkem rozkládá na ploše asi 30 ha s obvodovým opevněním dlouhým zhruba dva kilometry. Ačkoliv je dnes (Obr. 13) lokalita de facto trojdílná (tak ji uvádějí např. *Beranová – Lutovský 2009*, 403), bylo původní hradiště pouze dvoudílné – rozdělené příčným severovýchodo-jihozápadním valem na menší východní a větší západní část, kterou snad lze interpretovat jako předhradí. V nejvyšším místě východní části se nejpozději od 10. století nacházel palisádou hrazený dvorec. V pozdějších fázích existence lokality bylo pak toto místo opevněno podkovovitou hradbou (*Ulrychová 2005b*, 223).

Střední val byl původně mnohem delší než jeho dnes dochované reliktů a končil až na samé jižní hraně terasy, kde byl zachycen pozůstatek příkopu. O podobě či vývoji vnější fortifikace do jisté míry vypovídá jihovýchodní nároží lokality (poloha Hlásek), kde byl úsek valu odtěžen. Na vzniklých profilech je pak patrná šikmo ubíhající šedočerná vrstva ukazující buďto na vnitřní konstrukci valu, nebo více stavebních fází (*Kalferst – Sigl 1984*, 64).

Původní „akropoli“ představoval pouze palisádou hrazený dvorec. Reliktů tohoto lehkého opevnění byly zachyceny během archeologického výzkumu v podobě žlabu, ve kterém byly patrné „*tmavěji zbarvené kolíky svisle postavené a k nim přiléhající kolíky šikmé*“ (*Kalferst – Sigl 1984*, 67). Později bylo však toto místo opevněno půlkruhovitou hradbou a příkopem. Sonda vedená tímto opevněním prokázala příkop a bermu, za kterou byla destrukce kamenné plenty a uhlíkaté vrstvy, dokládající vnitřní roštovou konstrukci hradby. Ta byla na vnitřní západní straně zakončena dřevěnou stěnou – palisádou. Zjištěné jádro valu mělo šířku asi 250 cm. Z vnitřní strany (na palisádu) nasedala vrstva jílovitopísčité hlíny s kaménky, která byla patrně součástí fortifikace. Autoři výzkumu pak celou fortifikaci interpretovali jako mladohradištní val, který zanikl (možná násilně) a byl nahrazen novou hlinitou fortifikací s roštovou konstrukcí (*Kalferst – Sigl 1991–1992*, 66–68).

Nezodpovězená je otázka příčného východně-západního předělení západní poloviny hradiště, které je tvořeno relativně výraznou terénní vlnou. Původ tohoto útvaru je prozatím neznámý, nicméně je možné, že se jedná o pozůstatek vnitřního členění lokality (*Kalferst – Sigl 1984*, 66). Svým způsobem je zajímavá i otázka jižního valu, jehož existence bývala v minulosti zpochybňována (*Niederle 1892a*, 566–567). Jihozápadní nároží lokality bylo v minulosti zničeno cihelnou, nicméně

i v tomto prostoru byl průběh fortifikace (spodní část příkopu) zachycen v profilu silnice. Část zástavby osady Hradištko (čp 42 a 43) se pak nachází přímo na koruně valu (*Kalferst – Sigl 1984*, 63). Silnice z Ostroměře do Šárovcovy Lhoty zase vede pravděpodobně po jeho východní části (*Ulrychová 2005b*, 223). Celková nezřetelnost jižního opevnění a s tím související pochyby o jeho existenci a podobě jsou tak snad způsobeny erozí (nezalesněný okraj terasy) a pozdějšími zásahy, které většinu reliktnů zničily. Nejeví se také jako příliš pravděpodobné, že stavitelé fortifikace vybudovali severní/východní val, táhnoucí se vysoko nad Mezihořským údolím, zatímco mnohem méně výraznou jižní stranu lokality nechali opevněnou pouze lehce nebo vůbec.

4.16.4. Stav lokality

Hradiště bylo již v minulosti silně poškozeno těžbou kamene a cihlářské hlíny. Zhruba ve středu lokality (východně od středového valu) je plocha narušena lomem (Jirkova skála), který dnes slouží jako střelnice. Další menší lomy se nacházejí na severním a východním okraji lokality. Střední val byl částečně poničen cihelnou, na jejímž místě dodnes stojí domy a v roce 2000 zde byl vybudován vodojem, který naštěstí nezasáhl zbývající pozůstatky valu. Jihozápadní nároží bylo poničeno větší (tzv. Johnovou) cihelnou a zástavbou osady Hradištko, která zasahuje i dále na lokalitu. Velká část hradiště je dnes posázena ovocnými stromy – většina sadů zde vznikla v 60. a 70. letech 20. století.

Vlastní relikty opevnění jsou nejlépe zachované v severní části západního valu, který zde dosahuje výšky a šířky až 15 metrů. Jeho jižní úsek byl však již v minulosti snížen a k menšímu poškození došlo i nedávno (děťmi v roce 2010). Příkop se u západního valu zachoval místy v šířce asi 16 metrů. Poměrně poničený je severní val, který i nadále trpí erozí – některé části jsou snížené, další úseky jsou narušeny těžbou (lomy Panská skála 1 a 2, U Svaté Anny aj.) a průrazy cest. Z této strany je tak nejvíce zachovaná severovýchodní fortifikace, jejíž val dosahuje výšky asi 3,5 metru a šířky 9 metrů. Jihovýchodní nároží lokality je dílem odtěženo (lom Pourova skála/Pamětník). Nejvíce je zničený jižní val, po jehož východní straně vede silnice. Část tohoto valu je také využívána zahrádkáři a jeho západní úsek je zastavěný.

Prostřední val se nejzřetelněji dochoval ve svém severním úseku v délce asi 120 metrů a dosahuje zde výšky zhruba 8 a šířky kolem 12–15 metrů. Západně podél valu je zachován také příkop o hloubce maximálně půldruhého metru. Podkovovité opevnění nejvyššího místa hradiště se dochovalo v podobě zbytků valu vysokého 4 metry a širokého asi 9 metrů. Do vlastního prostoru akropole pak zasahuje také lom Panská skála (*Kalferst – Sigl 1984, 63–66, Ulrychová 2005b, 222–223, Táž 2016, 247*).

4.16.5. Přehled vybraných archeologických akcí

Vzhledem k rozsahu lokality, její blízkosti k intravilánu obce a také kvůli jejímu rozsáhlému narušování došlo na hradišti a v jeho blízkosti k velkému množství nálezů. Nejobsáhlejší přehled starších nálezů přinesl Sigl ve své diplomové práci z roku 1972, další nálezy pak zmiňuje E. Ulrychová. Většina těchto nálezů je uložena v MVČ HK, nebo jičínském a hořickém muzeu (*Ulrychová 2005b, 223–224* zde také starší literatura). Následující výčet tak představuje pouze některé vybrané akce a nálezy, které měly větší vliv na možnou interpretaci lokality, zachytily její soudobý stav nebo jsou jinak zajímavé.

- f) Terénní průzkum, nálezy při terénních úpravách (1860) – Petera-Rohoznický (*Sklenář 1992, 162–163*)
- g) Terénní průzkum, sběr (před 1888) – Pič (*Pič 1888, 352*)
- h) Terénní průzkum, (před 1887) – Vojtíšek (*Vojtíšek 1887*)
- i) Terénní průzkum, první podrobnější plán (1890) – Niederle (*Niederle 1892a, 566–567*)
- j) Terénní průzkum? (před 1895) – Pokorný (*Pokorný 1895a, 214–215*)
- k) Nález depotu RS mincí, vně JZ nároží (1903), uloženo NM Praha – (*Smolík 1902–1903, 509–526*)
- l) Nález RS hrobů (1924, 1929), uloženo MVČ HK – L. Domečka (*Hejhal 2015*)
- m) Nález většího keramického souboru (cirka 1947), uloženo M Jičín, M Hořice – (*Ulrychová 2010, 845–846*)
- n) Terénní průzkum (1976) – (*Sigl – Vokolek 1977, 9–10*)
- o) Zjišťovací výzkum (1983, 1984), uloženo MVČ HK – (*Kalferst – Sigl 1984, 62–71; Sigl 1985, 82–90*)

- p) Záchraný výzkum (1985), uloženo MVČ HK – Kalferst, Sigl (*Sigl – Vokolek 1986*, 17)
- q) Zjišťovací výzkum (1989, 1990), uloženo MVČ HK – (*Kalferst – Sigl 1990*, 60–65; *Tíž 1991*, 66–68)
- r) Letecká prospekce, terénní průzkum (2012) – E. Ulrychová (*Ulrychová 2016d*, 247)

4.16.6. Lokalita v literatuře

Hradiště se v literatuře objevuje již poměrně dlouho. Registroval ho tak již Petera-Rohoznický, který zaznamenal valy hradiště (vysoké až 4 m a široké asi 12 m), ale také pozůstatky údajného středověkého hrádku – patrně měl tak na mysli zbytky podkovovitého opevnění akropole. Zachytil též nálezy střeptů, kostí, vypálené hlíny, kovových předmětů a jantarového korálku. Již tehdy bylo pak hradiště ničeno rozkopáváním a rozoráváním valů (*Sklenář 1992*, 162–163).

Vocel se lokalitě věnoval ve svém „*Pravěku země české*“, kde na základě Peterova popisu uvedl, že hradiště má tvar čtverhranu a je přepaženo jedním podélným náspem a třemi příčnými. Celé hradiště tak mělo být rozděleno na osm částí „*čili jizeb*“ – většina vnitřních valů však měla být již zničena. Nejvyšší místo lokality pak představovala „*výspa okrouhlá, pod níž cesta do ohrady vede*“ (*Vocel 1868*, 423). Dále lokalitu popsal Vojtíšek, jehož popis opevnění nám přibližuje tehdejší stav lokality. Zmiňuje tak příkopy u západního a středního valu, sníženou jižní polovinu západního valu, strmou stráň na jižním obvodu lokality bez další fortifikace, nedávné rozrušení středního valu (se stále patrnými zbytky na okraji jižní straně) a lomy při cestě do Mezihoří a U Svaté Anny, narušující jinak poměrně zachovalý východní/severní val. Neunikla mu pak koncentrace popela, kostí a střeptů mezi severní částí středního valu a zbytky opevnění akropole¹⁴, kterou považoval za pozůstatky obětiště nebo pohřebiště. Zajímavá je jeho zmínka o názoru místního obyvatelstva, které kladlo původ lokality do doby husitských válek. Sám Vojtíšek se však domníval, že hradiště vystavěli „*předkové naši slovanští*“ (*Vojtíšek 1887*).

První opravdu přesný popis, včetně plánu, však přinesl až Niederle (pod pseudonymem Novotný), který se vymezil proti starším názorům o rozdělení

¹⁴ Sám však opevnění akropole v duchu tehdejší interpretace lokality uvádí jako zbytky příčných valů.

hradiště na osm komor. Sám popsal hradiště jako nepravidelně trojúhelníkové a vypracoval relativně podrobný plán reliktního opevnění, který však musel částečně založit na mapách stabilního katastru – především šlo o rekonstrukci v té době již z větší části neexistujícího valu akropole. Ze zchovalého opevnění pak uvedl severní, západní a střední val. Severní fortifikaci blíže nepopsal (na plánu však zachytil její narušení těžbou) a zaznamenal také západní a střední val s příkopy. Střední val byl tehdy již z velké části rozorán, ale zchovalé zbytky měly podobně jako dnes výšku kolem 8 metrů. Na jižní straně lokality potom předpokládal pouze nízký sypaný, nebo dokonce žádný val, neboť se domníval, že zde byla obrana zajištěna zaniklým rybníkem (což v zásadě odpovídá i dalším starším popisům, které zmiňovaly na jihu lokality pouze strmou stráň). Jeho pozornosti pak neunikla ani „*nevysoká mez západní polovinu hradiště přepažující*“, o které se domníval, že mohla být příčinou nesprávné interpretace konfigurace lokality. Sám ovšem připustil, že může jít o zbytky valu, který však zcela jistě nezasahoval do východní poloviny hradiště. Další příčinu mylné interpretace pak spatřoval v pozůstatcích valů, v kterých na základě katastrálních map rozpoznal zbytky podkovovitěho opevnění. Niederle však tuto fortifikaci označil za místo středověké ostroměřské tvrze a koncentraci zde objevených nálezů za pozůstatky jejího smetiště – otevřeně pak zamítl existenci obětiště v tomto místě. Co se movitých nálezů týče, zaznamenal velké množství střepů (hladkých a zdobených „*typu pozdního*“), ale také předměty z kovu a kamene, přičemž mimo jiné uvedl starší nálezy kamenných mlatů. Naznačil pak také možnou souvislost lokality s hradištěm v Konecchlumí, neboť se domníval, že cesta táhnoucí se po hřebenu obě hradiště spojovala (Niederle 1892a, 566–567).

Dále se hradišti věnoval Pokorný, který zmínil sypané, ohněm spečené valy. V souladu se staršími názory uvedl, že hradiště bylo původně rozděleno příčnými valy na několik částí. Správně však již torza valů kolem akropole uváděl jako opevnění „*objímající menší prostor*“, a ne jako další příčné valy. Vlastním původem hradiště se v zásadě nezabýval, nicméně domníval se, že hradiště mohlo kdysi sloužit jako pohraniční pevnost na okraji kmenového území (Pokorný 1895a, 214–215). Známý hradecký muzejník Domečka pak uvedl četné nálezy hradištních střepů na lokalitě a další nálezy z nedaleké cihelny (Domečka 1900-1901, 391, 394).

Lokalitou se zabýval i Píč, který ji poprvé zmínil (spolu s nálezem jediného „*souměrnou linií tečkovaného*“ střepu) ve svém článku z konce 80. let 19. století. Částečně tehdy popsal také fortifikaci hradiště – zachovalý východní val porostlý křovím, lom porušující fortifikaci, z poloviny snížený západní val atd. Kupodivu ale nezmínil střední val (*Píč 1888*, 352). Do roku 1901 zde pak našel další střepy (Anonym 1902, 574), a lokalitu nakonec uvedl mezi slovanskými hradišti s hliněnými valy. Kromě stručného popisu fortifikace uvedl v tomto pozdějším článku také možnost existence menšího opevnění v poloze „na zámkách“ a připomněl i úvahy o dalších vnitřních valech. Opět však nezmínil střední val, ba dokonce umístil uvažované menší opevnění (fortifikaci akropole) na místo „*poblíže lomu, na s.-z. straně*“. Skoro se tak zdá, že nebral v potaz západní část hradiště a považoval lokalitu za mnohem menší, než skutečně je (*Píč 1909*, 371).

Později se lokalitě nejvíce věnoval Sigl, který uvedl přehled starších nálezů ve své diplomové práci (*Ulrychová 2005b*, 223). V roce 1972 zde provedl také sběr, při kterém získal keramický materiál (*Sigl 1975d*, 126), terénní průzkum o čtyři roky později pak poukázal na pokračující destrukci lokality (*Sigl – Vokolek 1977*, 9–10). V 80. letech minulého století se pak hradišti věnoval v souvislosti s tehdy zkoumanou fortifikací v Holovousech (*Sigl 1985b*, 36), což kromě dalších sběrů (*Sigl 1985c*, 122) vedlo k zjišťovacímu výzkumu na lokalitě.

První sezóna výzkumu, vyvolaná mimo jiné i pokračující destrukcí lokality, obnášela kromě povrchového průzkumu i položení zjišťovací sondy. Vzhledem k okolnostem (relativně nezničená exponovaná plocha s vhodnými podmínkami k výzkumu) byl výzkum soustředěn do prostoru akropole. Sonda I zde byla položena na základě průzkumných vrtů ve směru V-Z. V západním (0–25 m) zkoumaném úseku sondy byly odkryty objekty s hradištní výplní. Kromě kůlových jam a dalších objektů byly zachyceny především žlaby, z nichž nejvýraznější byl patrně základem palisády. Na západním okraji sondy pak byly další hlubší žlaby, z nichž dva byly rovnoběžné s palisádou a porušovaly další na ně kolmý žlab. Několik mělkých žlabů s uhlíkovitou, místy propálenou výplní (zbytky srubových staveb) narušovalo žlab palisády. Nad jedním z objektů pak byla zachycena sídlištní vrstva z 12. – 13. století, interpretovaná jako pozůstatek sídlištního objektu. Východní (50–75 m) úsek sondy zachytil dvě skupiny kůlových jamek, snad půdorysného uspořádání, několik mělkých oválných objektů

a pozůstatky srubové stavby, která byla patrně postavena na štěrku upraveném terénu. Během výzkumu byl získán relativně početný soubor raně středověké keramiky a menší počet dalších nálezů (kosti, mazanice, železná struska a zlomky). Závěrem první sezóny výzkumů byl předpoklad mladší datace lokality oproti Holovousům a především rozeznání tří stavebních fází (*Kalferst – Sigl 1984, 66–69*).

Následujícího roku pak byly položeny další čtyři sondy, opět umístěné do prostoru akropole. Sonda II, umístěná jižně od sondy I, odkryla především ve své západní třetině kúlové jamky (snad nároží stavby?), mělké žlábků, nehluboký příkop a patrně také kamennou destrukci hradby. Východní část sondy zachytila menší kumulaci sídlištních objektů. Jižněji a o 50 m východněji byla pak situována sonda III, která zachytila kúlové jamky, příkopovitý útvar a nevýrazné objekty ve zbytcích písčité terasy ve východní části sondy. V jejím západním úseku pak byly objeveny menší zásobnice a kamenem vyložená ohniště. Sonda IV (orientovaná S-J) navazovala na západní konec sondy I a zachytila konec některých dříve objevených objektů. Odhalila také pokračování žlabu palisády a jeho 130 cm široké přerušení, které bylo interpretováno jako vstup do hrazeného dvorce. Celou situaci zde pak překrývala destrukce z „*drobného rozpadavého pískovce*“, vložená do sídlištní vrstvy s množstvím keramiky a kostí. Sonda V byla položena severněji, kde odkryla další žlábků, kúlové jamky, sídlištní objekty, části větších objektů a ve svém západním okraji také kamennou destrukci.

Výzkum v této sezóně zachytil západní pokračování palisády dvorce a nastínil také jeho možné pokračování východním směrem. Kromě množství objektů a žlábků, z nichž některé se podařilo zachytit ve více sondách, byla v západních částech sond odkryta také kamenná destrukce valu. Objekty ve východních úsecích pak byly spíše hospodářského charakteru (ohniště, zásobní jámy atd.). Výzkum také v zásadě potvrdil existenci více stavebních fází. Na základě nových poznatků a získaného materiálu byl pak žlab palisády dvorce (spolu s některými objekty většinou z východu zkoumané plochy) zařazen do starší fáze ze střední doby hradištní. Střední fázi z mladší doby hradištní pak reprezentovaly relikty valu, na ně nasedající sídlištní vrstva a také alespoň část odkrytých žlábků. Poslední fáze osídlení byla potom reprezentována mělkým příkopem ze sondy II (objekt 22), který byl keramickým materiálem datován do

12. století (*Sigl 1985d*, 82–86). Roku 1985 byl pak na lokalitě proveden záchranný výzkum, při kterém byl odkryt sídlištní objekt se střepy, mazanicí, kostmi a železnou struskou (*Sigl – Vokolek 1986*, 17).

Další sezóna zjišťovacích výzkumů proběhla na konci 80. let, kdy se naskytly vhodné podmínky pro odkrytí rozsáhlejší plochy, neboť byl obměňován starý sad na akropoli. V odkryté ploše 40x30 m (prozkoumáno nakonec 35x30 m), na místě starších sond, bylo zachyceno 35 sídlištních objektů (většinou mělké jámy a žlaby) a 52 kůlových jamek. Bylo odhaleno pokračování žlabu palisády (běžící ve směru SZZ-JVV) a další žlaby ve směru J-S, které vymezovaly relativně málo využitou plochu, a patrně tak ukazují na vnitřní členění lokality a mohou být pozůstatkem ohrady, shromaždiště apod. Na západním okraji zkoumané plochy pak byly zachyceny pozůstatky dvou obydlí (objekt 44 a již dříve částečně zachycený objekt 22), které kombinovaly zahlobenou část obydlí s nadzemní srubovou konstrukcí – oba domy jsou datované do 11. – 12. století a patrně souvisí s valem akropole, u jehož paty jsou situované. Není vyloučeno, že některé další objekty byly také relikty podobných konstrukcí. Východně od uvažované ohrady se nacházely další objekty, často oválného půdorysu, z nichž některé obsahovaly ohniště.

Získaný materiál byl pak reprezentován především množstvím raně středověké keramiky, mazanicí, zvířecími kostmi, brouskem a několika kusy štípané industrie. Absence kovových artefaktů patrně ukazuje na postupné opuštění lokality – výplň některých objektů však napovídá, že přinejmenším část staveb zanikla požárem. Závěrem této sezóny výzkumu tak bylo, že v určitou dobu (snad v souvislosti se začleněním slavníkovských držav do přemyslovského státu) se plocha hradiště omezila na akropoli – převrstvením středohradištního dvorce z 10. století novou valovou fortifikací a související zástavbou z 11. až 12. století. Takto zmenšená lokalita pak nadále fungovala, nicméně postupně ztrácela na významu, až nakonec zanikla (*Kalferst – Sigl 1990*, 60–64).

Poslední etapa výzkumu proběhla roku 1990, kdy byla dále rozšířena dříve zkoumaná plocha a zároveň byla položena sonda VI, která protínala zbytky půlkruhovitého opevnění, zachovalého v lese na severovýchodě akropole. Odkrytá plocha poodhalila další pokračování žlabu palisády středohradištního dvorce a další objekty ze střední a mladší doby hradištní. Velká část odkrytých žlábků (zachycených již při výzkumu v 80. letech) byla orientována ve směru S-J a je

snad pozůstatkem vnitřního členění akropole. Pod zničeným valem pak byla zjištěna polozemnice s ohništěm ze střední doby hradištní, jiné objekty naopak val respektovaly. Sonda VI, vedená zbytkem valu, pak zachytila jeho vnitřní konstrukci a sousední příkop. Přestože část zkoumaných objektů (především v jižní části plochy) byla poměrně mělká a nálezově chudá, podařilo se při výzkumu získat relativně početný keramický materiál a některé další nálezy (mazanice, kosti apod.), včetně skleněného šedočerného korálku. Na základě zjištěných skutečností se autoři výzkumu domnívají, že nejstarší slovanské osídlení lokality náleží do 9. – 10. století, v tomto období tak vznikla polozemnice, překrytá pozdějším valem, a také žlab palisády, který asi představuje část hrazení dvorce a patrně vznikl v mladší části tohoto období. V mladší době hradištní pak na akropoli vyrostlo valové opevnění a do této doby lze patrně zařadit i velkou část ostatních objektů. Tato fáze ale později zanikla (násilně?) a byla nahrazena hlinitým valem s roštovou konstrukcí. S ním související osídlení pak na akropoli trvalo až do 1. poloviny 13. století (Kalferst – Sigl 1991–1992, 66–68).

Lokalitě se dále věnovala E. Ulrychová, která zrekapitulovala zjištění a závěry archeologického výzkumu. Dle ní pak nejprve vzniklo dvoudílné hradiště (snad důsledkem přemístění lokality z Holovous) a později vyrostl na akropoli hrazený dvorec, který je možné považovat za přemyslovský, tedy snad jako důsledek územní expanze Boleslava I. Hradiště se mělo stát centrem oblasti a následně měla vzniknout podkovovitá hradba akropole. V mladší části mladší doby hradištní pak byla fortifikace znovu přebudována (Ulrychová 2005b, 223–225, 244–248). Správní funkci hradiště pak E. Ulrychová předpokládá ještě v 1. polovině 13. století (Ulrychová 2010, 855). Kromě raně středověkých nálezů z katastru Ostroměře (Ulrychová 2008b, 683; *táž* 2010, 846) uvedla pak také nálezy z Holovous, považované za doklady hospodářského zázemí ostroměřského hradu (Ulrychová 1998c, 51). Sama pak provedla sběry a sledovala dále lokalitu prostřednictvím leteckých a terénních prospekcí (Ulrychová 2001f, 133; Ulrychová 2016d, 247).

Mezi významné raně středověké nálezy z lokality (či spíše katastru) bezpochyby patří depot denárů z 10. století, nalezený vně jihozápadního opevnění v Johnově cihelně (Ulrychová 2005b, 224 zde také starší literatura k nálezu). Jižně od Johnovy cihelny byly pak ve 20. letech minulého století odkryty také dva raně

středověké hroby, které mohly být původně součástí pohřebiště, souvisejícího s lokalitou (Hejhal 2015).

Lokalita je již dlouhodobě vnímána bez výhrad především jako raně středověké hradiště a objevuje se tak v souhrnných publikacích, věnujících se ranému středověku a fortifikacím (např.: Beranová – Lutovský 2009, 403; Čtverák et al. 2003, 228–229; Sláma 1986, 83). Mimo to jsou ale známé také nálezy dokládající její využití i ve starších obdobích, bohužel však dnes už není známá povaha těchto aktivit (Kalferst – Sigl 1991–1992, 68). Z katastru je pak mimo jiné známo pohřebiště z období popelnicových polí (Vokolek 1999). Nedaleko od jihozápadního nároží hradiště byla potom objevena laténská hrnčířská pec (Mangel 2012).

4.16.7. Datace

Hradiště je raně středověkého původu, jak dokládá množství materiálu ze sběrů a také z výzkumu lokality. Autoři výzkumu datovali nejstarší fázi raně středověkého osídlení do 9. – 10. století, zjištěný žlab palisády, představující snad hrazení dvorce, pak datují až do mladší části tohoto období, respektive do 10. století. Následující období, ke kterému patří jak valové opevnění akropole, tak velká část její zástavby, náleží mladohradištnímu období 11. (již jeho počátku) a 12. století. Poslední fáze osídlení souvisí s nálezy, které lze zařadit do 1. poloviny 13. století (Sigl 1985d, 84–86; Kalferst – Sigl 1990, 64; Kalferst – Sigl 1991–1992, 67–68).

4.16.8. Diskuze

Zjištění archeologického výzkumu ukazují na postupnou proměnu lokality, která by případně mohla souviset se známými historickými událostmi. Autoři výzkumu předpokládají redukci lokality z dvoudílného hradu na prostor akropole, kde na místě středohradištního dvorce vyrostla nová hradbou opevněná poloha. Příčinu této změny pak spatřují v začlenění původních slavníkovských držav pod vládu Přemyslovců (Kalferst – Sigl 1990, 64). E. Ulrychová se oproti tomu domnívá, že změny na lokalitě (stejně jako na dalších hradištích regionu) souvisí spíše s expanzí přemyslovského státu, a ne s vnitřními rozbroji mezi vládnoucím rodem a Slavníkovci (Ulrychová 2005b, 248). Pokud se opravdu případné změny lokality vztahují k nějaké známé události, pravděpodobnější je asi druhá varianta, počítající s územní expanzí Boleslava I. do severovýchodních Čech.

Otázkou však je, jestli k tak radikální (z 30 ha na 1,5 ha) proměně lokality skutečně došlo. Výzkum, prováděný archeology hradeckého muzea, se omezil pouze na prostor akropole, a je tak možná unáhlené předpokládat tak rozsáhlou proměnu osídlení, zvláště pokud uvážíme, že stále není vyřešena ani otázka původu podélného valu rozdělujícího západní polovinu lokality. Dále existuje možnost, že profil valu v jihovýchodním nároží ukazuje na více fází obvodového opevnění – druhou možností interpretace jsou pak zbytky vnitřní konstrukce hradby (*Kalferst – Sigl 1984*, 64). V takovém případě by pak snad šlo uvažovat i o celkové přestavbě lokality, a ne pouhé redukci na prostor akropole.

Zajímavá je také možnost přesunutí lokality z nedalekých Holovous do Ostroměře, jak navrhuje Ulrychová (*2005b*, 245). Té by mohla nasvědčovat datace holovouského hradiště do první poloviny 9. století (*Sigl – Vokolek 1984c*, 60). Celkovou interpretaci lokality a jejího vývoje však komplikuje skutečnost, že výsledky provedených výzkumů dosud nebyly zcela publikovány.

4.16.9. Závěr

Lokalita je bezpochyby raně středověkým hradištěm, což prokázal také archeologický výzkum, který zachytil i několik fází osídlení akropole (Skupina A). Otevřené však zůstávají otázky přesunu centrální lokality z Holovous, vývoje lokality a jejího rozsahu. Stejně tak není zodpovězená otázka původu podélného valu rozdělujícího předhradí, který by případně mohl změnit názor na vnitřní členění lokality.

4.17. Pěšice

Zatím příliš nezkoumané hradiště na ostrožně u Pěšic, ze kterého pocházejí nálezy z pravěku, ale také z raného středověku.

4.17.1. Poloha

Lokalita se nachází na katastru Pěšic (obec Řepníky, okres Ústí nad Orlicí). Ostrožna s pomístním názvem „Na valech“ leží jihozápadně v poměrně malé vzdálenosti od intravilánu Pěšic, od kterého je však oddělena výrazným údolím Řepnického potoka.

4.17.2. Terénní konfigurace

Opevnění se rozprostírá na ostrožně severojižní orientace. Východně pod hradištěm protéká Řepnický potok, jehož údolí odděluje lokalitu od okolních návrší Vraclavského hřbetu. Ze západu obtéká lokalitu bezejmenný přítok Řepnického potoka. Údolí této vodoteče odděluje pěšické hradiště od západně ležící ostrožny Kusá Hora s lokalitou Srbce. Soutok obou potoků leží severně od lokality. Plocha hradiště, pozvolna klesající k severu, převyšuje údolí Řepnického potoka asi o 45 m.

Z východu, severu i západu chrání lokalitu poměrně prudké svahy, spadající do údolí. Z jihu je lokalita snadno přístupná z okolního návrší.

4.17.3. Konfigurace fortifikace

Dvoudílná lokalita o rozloze asi 3,5 ha je opevněná vnějším a vnitřním valovým opevněním s příkopy, příčně protínajícími ostrožnu. Vnitřní masivnější val má délku asi 115 m, vnější dnes nepříliš patrné a zčásti snesené opevnění je dlouhé zhruba 110 m (ostrožna je v těchto místech široká téměř 150 m).

Stopy po původním vstupu nejsou dnes již patrné. Lze ho však patrně očekávat na jižní straně hradiště, kde plocha lokality plynule přechází do okolního návrší a kam je také orientována fortifikace (*Sirovátka 2014, 55*).

4.17.4. Stav lokality

Ostrožna s lokalitou je dnes zalesněná. Zásahy do lokality byly zaznamenány v podobě lesnických prací – rozježdění terénu technikou (*Vích*

2000, 61) a pálení vývratů (Novák 2014, 134). Dále se předpokládá vyrabování lokality během nelegálních detektorových prospekci (Vích 2018a, 105–106).

Větší vnitřní val, široký asi 6 metrů, je dochován do výšky 3 metrů s příkopem o šířce asi 4 metry. O poznání menší vnější val probíhá asi 100 m jižně od vnitřního. Vnější opevnění je dnes vysoké asi 1,5 metru a široké asi 4 metry s 3 metry širokým příkopem (Čurda 1994, 34). Východní část vnějšího valu je dnes buď snesená, nebo nebyla nikdy dokončena (Čtverák a kol 2003, Vích 2000, 61).

4.17.5. Archeologické akce na lokalitě

Uvedené jsou pouze akce související s lokalitou pěšického hradiště. V jiných pracích (např. Sirovátka 2014, 55) jsou patrně omylem uvedeny i další akce, které se však vztahují k místnímu tvrzišti s poněkud matoucím názvem „Na Hradisku“. Jiné akce jsou pak uváděné pod katastrem Pěšic, přestože se zjevně vztahují k lokalitě Štěnec (Musil 2011b, 195).

- a) Povrchový průzkum (Před 1900) – J. L. Pič (Wirth 1902, 169; Pič 1909, 379)
- b) Povrchový průzkum, negativní sběr (1970) – V. Vokolek, J. Sigl, Richter (Vokolek 1973a, 104)
- c) Povrchový průzkum, negativní sběr (1976) – P. Charvát (Charvát 1981, 75).
- d) Povrchový průzkum, negativní sběr (1988) – J. Frolík, P. Charvát (Frolík – Charvát 1995a, 239)
- e) Povrchový průzkum (1992) – T. Čurda (Čurda 1994, 33–34)
- f) Sběry (1997–1998), uloženo MVČ HK – D. Vích (Vích 2000, 61)
- g) Detektorové prospekce (před 2016) – D. Vích (Vích 2016c, 447)

4.17.6. Lokalita v literatuře

Jako nejstarší zmínka o hradišti bývá někdy (např. Pič 1909, 379; Vokolek 1973a, 104) uváděna zpráva H. Jirečky ohledně hradby „Domanické, která se v lese skrývá“ (Jireček 1859, 367). Z jeho popisu však vyplývá, že jde s největší pravděpodobností o sousední lokalitu Srbce na ostrožně Kusá hora.

Na Jirečkovu zprávu odkazuje i „Soupis památek“, který však jinak uvádí správný popis pěšického hradiště – hradiště na prostředním vrchu, opevněné

dvojicí valů (Wirth 1902, 169). Tento popis lokality posléze přejal ve své práci i J. L. Píč, který ostatně také referoval o lokalitě již v „Soupisu památek“ (1909, 379).

V 70. letech byla lokalita sledována prostřednictvím povrchových průzkumů a sběrů, které ovšem v tomto období přinesly pouze negativní výsledky (Charvát 1981, 75; Vokolek 1973a, 104). V 90. letech pak hradiště popsal T. Čurda, který hypoteticky uvažoval o jeho možném původu v době bronzové (Čurda 1994, 34, 37). V souvislosti se starším nálezem depotu z doby bronzové, učiněným snad někde v okolí lokality, zmínil pak hradiště S. Vencl (1992, 465).

V této době se lokalitě věnoval také D. Vích, který také provedl na lokalitě sběry. Tyto akce konečně přinesly datovatelný archeologický materiál, náležející kultuře popelnicových polí i ranému středověku (Vích 2000, 61). Pozdější detektorový průzkum lokality, provedený taktéž D. Víchem, přinesl další poznatky ohledně pravěkého osídlení ostrožny (Vích 2016c, 447), včetně nálezu bronzové trojhrbité šipky (Bartík et al. 2017, 39).

V literatuře, zaměřené na problematiku hradišť, bývá pak lokalita uváděna jako nedatované, či možné pravěké a raně středověké hradiště (např: Čtverák a kol. 1993; Lutovský 2006, 34; Sláma 1986).

4.17.7. Datace

Malý soubor datovatelné keramiky dovoluje pouze její rámcové zařazení do raného středověku (Vích 2000, 69).

4.17.8. Diskuze

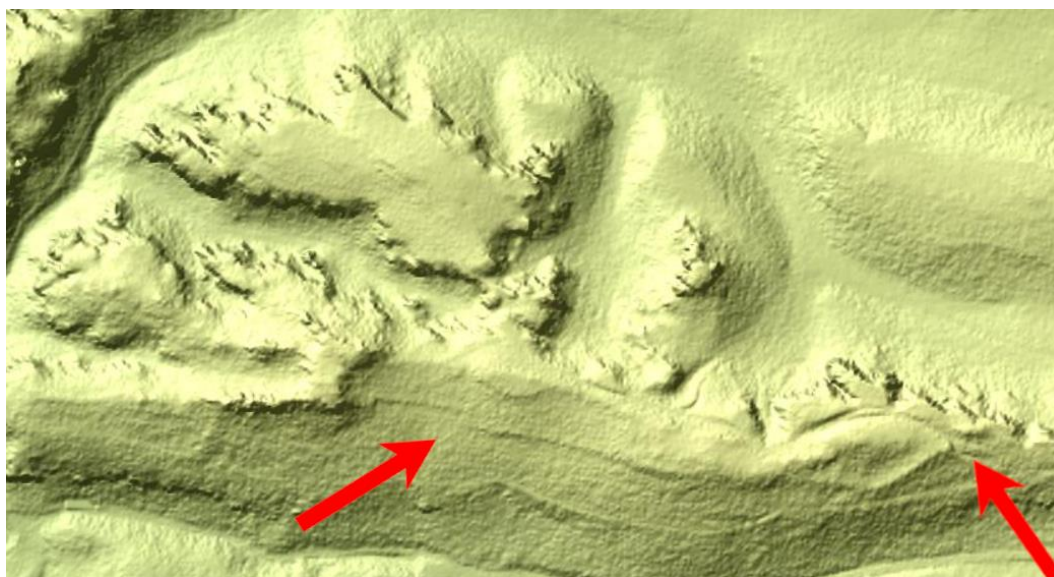
Z lokality pochází pouze malý počet střepů datovatelných do raného středověku, získaných při povrchových sběrech v zalesněném terénu – ve vývratech a místech rozježděných technikou (Vích 2000, 61). Vzhledem k nálezům víme, že lokalita byla nějakým způsobem využívána jak v pravěku, tak v raném středověku. Další úvahy o původu lokality jsou však pouze hypotetické.

4.17.9. Závěr

Lokalita je nezkoumaným hradištěm s nálezy datovanými do raného středověku (skupina C).

4.18. Prachovské skály

Lokalita, či spíše lokality rozkládající se na prostoru Prachovských skal a v jejich okolí. V minulosti převažovalo vnímání všech reliktních fortifikací v oblasti jako jednoho velkého opevněného komplexu. Tento pohled se ale pravděpodobně nezakládá na realitě. Z výše uvedených důvodů je tak část **Lokalita v literatuře** pojata souhrnně pro celý komplex Prachovských skal. Zbývající podkapitoly jsou však již řešeny zvlášť v kontextu vytipovaných raně středověkých lokalit.

Obr. 14: Prachovské skály – Hrádky, model povrchu. Ostrožny Starý a Nový hrad, hřbet návrší s přístupovou cestou a viditelnými relikty fortifikace. Severovýchodní nároží valu v prostoru „brány“ – pravá šipka – a jižní val s místem „uskočení umělého stupně“ – levá šipka (mapový podklad z: <https://ags.cuzk.cz/av/>).

4.18.1. Poloha

4.18.1.1. Hrádky

Lokalita se nachází v Prachovských skalách v nejvýchodnějším cípu katastru Zámostí (obec Zámostí-Blata, okres Jičín) necelý kilometr východně od intravilánu dnešní obce.

4.18.1.2. Prachovské sedlo

Poloha Prachovské sedlo leží severně od dnešního Prachova v jeho těsné blízkosti (část lokality – především její jižní opevnění – je tak převrstvena současnou zástavbou). Opevněná plocha se rozkládá na katastru Prachova (obec

Holín, okres Jičín) a částečně patrně také na katastru Horního Lochova (obec Holín, okres Jičín).

4.18.2. Terénní konfigurace

4.18.2.1. Hrádky

Centrum lokality je skalnatá ostrožna Starý hrádek s vnitřní plochou asi 2 ha. Tato plocha je přístupná pouze z jihovýchodu přes úzkou asi 2 metry širokou skalní šíji. Další části hradiště tvoří část ostrožny Nový hrádek, která je od Starého hrádku oddělena hlubokou roklí nazývanou Javorový důl. Ostrožna Nový hrádek přechází na východě v návrší, po kterém vede přístupová cesta na lokalitu. Kromě této dodnes existující cesty je lokalita relativně přístupná pouze z jihu, kde je však chráněna prudkými svahy. Víceméně celý zbytek obvodu lokality je chráněn neprostupnými skalisky.

4.18.2.2. Prachovské sedlo

Opevnění se v tomto místě rozkládá v sedle mezi vrchy Přívýšinou na východě a Mouřenínem na západě. Z těchto stran je tak plocha chráněna skalisky a svahy. Severně od lokality spadá terén do údolí mezi oběma vrchy. Na jihu pak klesá v okolní krajinu. Relativně přístupná je lokalita po jižních a severních svazích a také po vrstevnici směrem k severozápadu (tedy směrem na polohu Hrádky), kde dnes prochází silnice. V těchto místech (západně nad dnešní silnicí) je pak dodnes místy zachovaná cesta, patrná zářezy ve skalách (*Ulrychová 2005b*, 228).

4.18.3. Konfigurace fortifikace

4.18.3.1. Hrádky

Opevněná plocha, tvořená ostrožnami Starý hrádek, částí ostrožny Nový hrádek a částí na ni navazujícího návrší, má dle E. Ulrychové a V. Čtveráka velikost asi 10 ha (*Čtverák – Ulrychová 2003*, 502), osobně se však domnívám, že reálná vnitřní plocha hradiště je spíše menší.¹⁵ Dle mých měření v mapovém

¹⁵ Čtverákem a Ulrychovou uvedená plocha je téměř jistě nadnesená, neboť patrně zahrnuje jak samotné výšinné polohy, tak skalní výchozy a snad i rokly mezi jednotlivými polohami. Diskutabilní je také začlenění západní části Nového hrádku, která je od zbytku lokality oddělena masivními skalami.

portálu <https://ags.cuzk.cz/av/> je pak reálná rozloha opevněné plochy necelých 6 ha.

Centrální část lokality, tedy ostrožna Starý hrad, byla patrně po svém obvodu „z bezpečnostních důvodů“ ohrazena (Ulrychová 2005b, 229). Stopy po tomto ohrazení však zachyceny nebyly. J. L. Píč pak očekával v místě úzké přístupové šije bránu (Píč 1909, 381). Ani zde však žádné stopy po fortifikaci nebyly objeveny (Ulrychová 2005b, 229). Autoři průvodce archeologickými památkami uvádějí, že výzkum na Starém hrádku prokázal opevnění „hradbou široko 4-5 m, s hrubou čelní zdi skládanou z pískovcových kamenů“ (Sklenář a kol. 1993, 181). Tato informace se však nezakládá na pravdě a patrně se vztahuje spíše k opevnění celé polohy Hrádky. Sám R. Turek (1946, 139) uvádí, že vzhledem k erozi na Starém hrádku zde „můžeme těžko očekávat významnějších stop po budovách a terénních úpravách“.

Kromě skal a prudkých srázů tak poskytovala hradišti ochranu především fortifikace táhnoucí se od skal na Novém hrádku na východ a dále na sever, kde končila téměř až u hrany severní skalní stěny. V minulosti bylo toto opevnění zkoumáno v místě svého severovýchodního úseku, kde je přerušeno cestou, neboť tento průraz byl interpretován jako brána. Výzkum v roce 1941 pak v těchto místech zachytil v rámci třech sond dřevěnou vnitřní konstrukci a stopy kamenných zídek (Turek 1946, 69–74). S největší pravděpodobností se však v těchto místech brána nenalézala a průraz valu byl způsoben až při budování pozdější cesty. Tomu pak nasvědčuje i skutečnost, že v sondě A („až zarážející jednoduchosti situace i profilu“) byla zachycena pouze zadní kamenná stěna – přední byla odtěžena během budování cesty. Zachycené zbytky konstrukce pak patrně představují hradbu s vnitřní dřevěnou konstrukcí a čelní i zadní kamennou plentou, pravděpodobně založenou do navršeného hlinitého stavebního polštáře. Je pak možné, že destrukce této fortifikace mohla být dále zvýšena náspem (Turek 1946, 69; Čtverák – Ulrychová 2003, 494–496).

Relikty destruované zdi pak zachytil výzkum i ve východní části jižního opevnění. V jeho západní části v místě „uskočení umělého stupně“ (Obr.14),

Zajímavé a poněkud matoucí je pak uvedení plochy Starého hrádku samotnou E. Ulrychovou (2005b, 229), která píše o ostrožně „plochy přibližně 2 ha“, aby pak o dvě věty dále popsala úzkou kamennou šiji sloužící jako vstup „na vnitřní plochu (5,6 ha)“

respektive o 10 metrů víc na západ směrem k Novém hrádku, bylo pak prokázáno vybudování umělého stupně, navršeného snad z pravěké kulturní vrstvy (Turek 1946, 74–77). V místě „*uskočení umělého stupně*“ je krátká západní část fortifikace, napojená na skály Nového hrádku, postavena severněji a kopíruje jižněji stojící zbytek opevnění. V tomto místě tak vzniká obdoba ulicové brány (Turek 1982, 47; Čtverák–Ulrychová 2003, 496).

4.18.3.2. Prachovské sedlo

Prachovské sedlo bylo v minulosti zřejmě jednoduchou lokalitou, chráněnou z jihu hradbou dřevohlinité konstrukce s kamennou plentou, jejíž zbytky zachytil i výzkum v roce 1941, situovaný do východního úseku opevnění (Turek 1946, 46–48). Tuto fortifikaci pak protal i výkop při stavbě vodovodu v letech 1993–1994. Tehdy byla zachycena destrukce hradby i zbytky dřevěné konstrukce. Zjištění získaná toho roku pak poukázala na možný zánik fortifikace během požáru (Ulrychová 1994, 25; *táž* 1997e, 255). Dle V. Čtveráka a E. Ulrychové byla hradba vystavěna ve dvou fázích. Starší fáze byla tvořena dřevohlinitou hradbou roštové konstrukce, zatímco mladší fortifikace, vybudovaná na upravených zbytcích staršího opevnění, byla pak patrně tvořena hradbou s kamennou plentou, založenou tzv. „*na polštář*“ (Čtverák – Ulrychová 2003, 490).

Severní opevnění hradiště je oproti jižnímu archeologicky téměř neznámé. Bylo však patrně dřevohlinité konstrukce, jak dokládají nálezy zuhelnatělých dřev, odkryté při stavbě studny na severním okraji Prachova (Čtverák – Ulrychová 2003, 490).

4.18.4. Stav lokality

4.18.4.1. Hrádky

Opevnění Hrádky se rozkládá na území Přírodní rezervace Prachovské skály a celá jeho plocha je dnes zalesněna. V průběhu času byla pak vnitřní plocha skalních ostrož, na kterých se opevněný areál rozkládá, soustavně ničena přirozenou erozí, která splavila velké množství materiálu do roklí pod lokalitou – na ostrožně Starý hrádek tak není například zachována raně středověká sídlištní vrstva, ale pouze slabá starší pravěká vrstva (včetně stop obydlí) a raně středověké hroby, zahloubené do pravěké vrstvy a částečně také do skalního podloží

(Ulrychová 2005b, 229). Další poškození lokality v této poloze pak bylo způsobeno těžbou hrabanky, odvážené z těchto míst ještě v 2. polovině 20. století (Čtverák–Ulrychová 2003, 489).

Co se týče reliktní fortifikace, patrný je val táhnoucí se po hřebeni od skal na Novém hrádku směrem na východ a pak na sever k hraně skalní stěny. Tato fortifikace měla původně délku asi 250 metrů. Dnes je nejvýraznější ve svém jižním průběhu, kde místy dosahuje výšky i 2,3 metru (i tato část je však místy poškozena cestou). Další úsek této fortifikace tvoří severovýchodní ukončení valu o délce asi 30 metrů a výšce zhruba 1,7 metru, nacházející se mezi cestou a hranou severní skalní stěny. Část valu pokračující od přerušení cestou k jihozápadu ke skalní terase je dochována v délce asi 20 metrů a výšce kolem 1,6 metru (Čtverák – Ulrychová 2003, 489).

4.18.4.2. Prachovské sedlo

Většina opevněné plochy je dnes zemědělsky využívána, části lokality byly pak převrstveny zástavbou Prachova a také silnicí, která minimálně zčásti zničila jižní opevnění lokality.

Z opevnění jsou dnes patrné především relikty jižního valu. Většina jeho průběhu byla již zničena ať už stavbou silnice, nebo výstavbou v 30. letech, která výrazně poškodila především západní část valu. Na východě jsou tak patrné zbytky fortifikace nasedající na skalní výchozy Přivýšiny. Úsek zachycený u hájenky má délku asi 29 m a výšku kolem půl metru. Další podobně vysoká část má pak délku 6 m. Nejvýraznější jsou 35 metrů dlouhý a až 1,9 m vysoký úsek valu u parkoviště a západní ukončení fortifikace o délce 30 metrů, které dosahuje výšky 2,2 metrů (Čtverák – Ulrychová 2003, 486).

Severní opevnění lokality je dnes místy patrné pouze v podobě více, či méně výrazné terénní hrany (Čtverák – Ulrychová 2003, 490).

4.18.5. Archeologické akce na lokalitě

Vzhledem k velkému množství archeologických akcí v celém komplexu Prachovských skal jsou zde uvedeny pouze ty, které bezprostředně souvisí s jednotlivými lokalitami nebo s jejich bezprostřední blízkostí.

4.18.5.1. Hrádky

- a) Terénní průzkum (1849) – A. V. Maloch (*Turek 1946*, 135–136)

- b) Terénní průzkum (1868) – A. V. Maloch, M. Lüssner (*Čtverák – Ulrychová 2003, 484*).
- c) Sondáže (60. a 70. léta 19. století), uloženo Vídeň – A. V. Maloch (*Čtverák – Ulrychová 2003, 484; Turek 1946, 135–136*).
- d) Objev hrobu (1882) – F. Návesník (*Turek 1946, 136*).
- e) Sběr (80. léta 19. století) – L. Šnajdr (*Čtverák – Ulrychová 2003, 484; Turek 1946, 136*).
- f) Terénní průzkum a sondáž (1889) – J. L. Pič (*Pič 1888, 352–353; týž 1889 605*).
- g) Sondáže (před 1909) – Schlikové (*Turek 1946, 137*).
- h) Sběry (1. polovina 20. století), část uložena M. Jičín – J. Haken (*Čtverák – Ulrychová 2003, 484; Turek 1946, 139–147*).
- i) Archeologický výzkum SAÚ (1925, 1935–1936) – K. Buchtela, J. Böhm, R. Turek (*Čtverák – Ulrychová 2003, 484; Turek 1946, 134*).
- j) Sběr? (1930), uloženo M. Jičín – ? (*Ulrychová 2004b, 318–319*).
- k) Archeologický výzkum Nár. Muzea (1941) – R. Turek (*Turek 1946, 128–133, 68–77*).
- l) Sběr (1945), uloženo M. Jičín – p. Fišera (*Ulrychová 1997g, 327*).
- m) Sběr (1981), uloženo MVČ HK – Boček (*Kalferst – Sigl – Vokolek 1987b, 17*).
- n) Sběr (1982), pův. uloženo AÚ ČSAV – T. Durdík (*Durdík 1985, 148*).
- o) Sběr (1987), uloženo M. Turnov – J. Kosina (*Kosina 1988, 131–132*).
- p) Sběr (1987) – L. Raslová (*Kašpar 1992b, 170*).
- q) Sběr (1994), uloženo M. Jičín – L. Šoltyssová (*Ulrychová 1997g, 327*).
- r) Sběr (1999), uloženo M. Jičín – E. Ulrychová (*Ulrychová 2001ch, 324*).
- s) Náhodný nález (2001), uloženo M. Jičín – L. Kašpárek (*Ulrychová 2003g, 315*).
- t) Povrchový průzkum, dokumentace náhrobního kamene (2002) – J. Waldhauser (*Waldhauser 2004, 319*).
- u) Sběr (2003), uloženo M. Sobotka – J. Waldhauser (*Waldhauser 2006b, 336*).
- v) Povrchový průzkum (2012) – E. Ulrychová (*Ulrychová 2016g, 524–525*).

4.18.5.2. Prachovské sedlo

- a) Povrchový průzkum (1889) – J. L. Píč (*Píč 1888*, 352–353; *týž 1889*, 605).
- b) Archeologický výzkum Nár. Muzea (1941) – R. Turek (*Turek 1946*, 46–48).
- c) Záchranný výzkum (1993–1994), uloženo M Jičín – E. Ulrychová (*Ulrychová 1997e*, 255).
- d) Sběr (1994), uloženo M Jičín – E. Ulrychová (*Ulrychová 1997e*, 255).
- e) Povrchový průzkum (2012) – E. Ulrychová (*Ulrychová 2016e*, 372).

4.18.6. Lokalita v literatuře

První zmínka o lokalitě pochází patrně z pera J. Zavadila, který ve svém článku zmiňuje starý a malý Hrádek. Dle vyprávění jeho průvodce v těchto místech stával kostel, ale sám Zavadil zde spatřil už pouze „*jen několik čtverečních kamenův na tom místě, kde prý oltář stával*“. Dále informuje o zde dříve vykopaných nálezech a o zbytcích fortifikací v okolí (*Zavadil 1855*, 234). V roce 1879 došlo na patrně první archeologický výzkum v prostoru „brány“ Hrádku, vedený A. V. Malochem, který již roku 1868 provedl cílený terénní průzkum skal společně s M. Lüssnerem. Slovanské osídlení Hrádku pak prokázal již v 80. letech 19. století L. Šnajdr, který také referoval o starších Malochových výzkumech, které odkryly „*kostry pohřbené pod mohutnými pískovcovými plotnami, jejichž hlava položena byla na kameni; nad hlavou spočívala na kostkových kamenech deska, na kteréž vytesán byl kříž*“ (*Čtverák – Ulrychová 2003*, 484; *Píč 1888*, 352–353).

O lokalitu jevil zájem i J. L. Píč, který celý areál dělil na lokalitu Starý hrádek a lokalitu Valy, tvořenou zbytky opevnění nad Prachovem – „*hned za dědinou Prachovem 400 kroků dlouhý půlobloukový val... je prorván dvakráte polní cestou... na 3 metry vysoký, z hlíny nasypaný je částečně jen zachován, místy je snesen*“ – a fortifikacemi v polohách „*pod Plecháčem*“ a „*na počátku přední Točenice*“. Na Starém hrádku pak dokonce podnikl menší archeologický výzkum, při kterém se mu podařilo objevit „*popel, kosti a hojnost střepin na kruhu točených, s vlnicí, vodorovným ornamentem i kombinovaným, vesměs typu hradišť*“. Dále pak informoval o starších Šnajdrových objevech na slovanském pohřebišti na Starém hrádku i o v jeho době aktuálním odkrytí hrobu, ve kterém

„při kostře od západu k východu položené a silným kamenem přikryté nalezena bronzová jehlice“, na témže místě (*Píč 1888*, 352–353, 605; *týž 1909*, 380–381). Také na Starém hrádku byly pak snad někdy na počátku 20. století při „amatérských výkopech hraběcí rodiny Schlikovy“ odkryty pohřby „11 koster, z nich některé skoro na bok, s lebkami podloženými kameny“ společně s keramickým materiálem, záušnicemi a staršími pravěkými artefakty – kostěná palice, kamenná sekyrka, „nože“ atd. (*Turek 1946*, 137)

Z činnosti amatérských archeologů pak byla obzvláště přínosná aktivita J. Hakena, který se výzkumu Prachovských skal věnoval dlouhodobě a výsledky jehož práce byly publikovány jak jím, tak ostatními badateli (*Čtverák – Ulrychová 2003*, 484). Odborné archeologické výzkumy zde pak probíhaly již od 20. a 30. let 20. století (sonda SAÚ na Starém hrádku z roku 1925 a výzkum v „*ssuti pod Hrádkem*“ v letech 1935–1936, výzkumy mohyl) a dále pak ve 40. letech (sonda Národního Muzea na Starém hrádku v roce 1941, výzkumy reliktních fortifikací). Především sonda z roku 1941 pak zachytila velké množství raně středověkých hrobů (*Turek 1946*, 128–134).

Výzkumy ve 30. a 40. letech jsou do velké míry spojeny se jménem R. Turka, který výsledky svých i starších výzkumů publikoval v monografii z roku 1946. Jeho celkový pohled na lokalitu byl takový, že „*celé skály byly záměrně přeměněny v jediné opevnění*“, ve kterém spatřoval důležité hradiště kmene Charvátů s počátky v 6., ne-li 5. století. Dle jeho mínění bylo pak toto hradiště v 11. století již pusté a pouze na Starém hrádku – v jeho interpretaci na akropoli celé lokality a eventuálním sídle lokálního vládce, či přemyslovského úředníka – přežívalo osídlení „*nějaký čas jako vesnice*“ (*Turek 1946*, 176–177). Turek se tak přiklonil k již dříve vysloveným názorům F. Lepaře, J. Hakena a J. Böhma, kteří se domnívali, že Prachovské skály tvoří jeden opevněný komplex (*Čtverák – Ulrychová 2003*, 485).

Co se týče období raného středověku, přijal Turkovy (tehdy vlastně nově publikované) závěry – „*rozsáhlá opevněná oblast se střediskem na hrádku*“ – za své i J. Filip. Za pozornost však stojí, že osídlení doby bronzové interpretoval již mnohem strážlivěji v podobě jednotlivých výšinných sídlišť (*Filip 1947*, 285–289). V následujících desetiletích však již byly starší názory na podobu raně středověkých Prachovských skal podrobeny kritice. Badatelé jako Preidel či Štěpánek tak poukazovali na pochybnost některých Turkových závěrů a také na

celkovou nepřehlednost skalního terénu, znemožňující přesnou interpretaci fragmentované fortifikace. Jiní badatelé se pak omezili na obecnější konstatování ohledně povahy zdejšího opevnění (Čtverák – Ulrychová 2003, 485).

Někteří badatelé se však i nadále přikláněli k interpretaci jedné velké lokality. M. Šolle ji tak považoval za „útočistné přírodou i valy chráněné hradisko“ s počátky v 7. století. Dle jeho mínění sice není možné hradiště přesně vymezit, „neboť obvod komplexu není omezen pevnou linií“, nicméně jeho zmínka o ostrožně Starý hrádek, která „se stává akropolí až v mladší době hradištní“, ukazuje, že celý komplex považoval za jednu lokalitu (Šolle 1984, 42–44). Obdobný názor pak zastával i J. Sláma, který však poukázal na možné využití pravěkých fortifikací (Sláma 1986, 86). Svou interpretaci pak nadále zastával i R. Turek, který lokalitu označoval za „jedinečnou pevnost“ slovanských Charvátů (Turek 1982, 45).

V 80. a 90. letech byla lokalita sledována především prostřednictvím sběrů a menších záchranných výzkumů (Čtverák – Ulrychová 2003, 484). Nejvíce se lokalitě věnovala E. Ulrychová, která provedla v oblasti sběry a vedla záchranné výzkumy v okolí Prachova. Společně s V. Čtverákem pak publikovala podrobný přehled informací k lokalitě, včetně její nové interpretace. Oba autoři zde poukázali na skutečnost, že část dosud uváděných fortifikací pravděpodobně vůbec není opevněním a je buď přírodního původu, nebo se jedná o terénní úpravy mladší datace. Na základě analýzy opevnění pak autoři odmítli myšlenku jedné velké lokality a místo toho celý komplex interpretují jako tři opevněné lokality – hradiště Hrádek (pravěká a raně středověká lokalita), hradiště nad Maršovem (pravěká lokalita) a hradiště Prachovské sedlo (raně středověká lokalita). V jejich podání bylo tedy jediným opravdovým raně středověkým hradem Prachovské sedlo, zatímco v lokalitě Hrádek spatřují spíše pravěkou fortifikaci „druhotně využitou odlišným způsobem v různých obdobích raného středověku“ (Čtverák – Ulrychová 2003). E. Ulrychová se lokalitě věnovala i nadále. Ve své další práci však již připouští i částečnou slavinitu opevnění lokality Hrádek – „na ostrožně Starý Hrádek bylo znovu osídleno místo pravěkého sídliště a k Novému Hrádku byl vybudován val“. Zajímavé však je, že se do jisté velmi omezené míry vrací k interpretaci lokality jako jednoho centrálního místa, když píše, že obě hradiště založená v polovině 9. století na okraji sídelní komory byla pravděpodobně „po dobu jednoho století jejím centrálním hradem“. Lokalitu

považuje za centrální vzhledem k bohatosti blízkých mohylových pohřebišť, ve které spatřuje vybavení družiny místního velmože. Podle E. Ulrychové pak měly obě polohy zaniknout ve druhé polovině 10. století („*hradiště Prachovské Sedlo zaniklo požárem, hradiště Hrádky bylo opuštěno*“), pouze poloha Hrádky měla být nadále využívána jako pohřebiště. Zánik lokality potom dává do souvislosti s expanzí přemyslovského státu a nové přemyslovské centrum pak spatřuje v hradišti Železnice (Ulrychová 2005b, 225–232, 243–247)¹⁶.

Lokalita je všeobecně považována za raně středověké hradiště a diskuze je vedena především ohledně její povahy. S přihlédnutím k této skutečnosti se tak objevuje v literatuře zaměřené na hradiště obecně (Čtverák a kol. 2003, 261–263) i raný středověk – ať už jako „*rozlehlé hradiště s převážující útočištní funkcí celé pevnosti s těžišti osídlení na izolovaných vyvýšených plošinách*“ (Lutovský 2001, 266–267), nebo jako „*řada dílčích opevnění, využívajících členitý terén a reliéf pískovcových skal*“ (Lutovský 2006, 35).

4.18.7. Datace

Na obou lokalitách se našly nálezy z období pravěku i raného středověku. Pouze lokalita Hrádky je pak vnímána i jako pravěké hradiště. Z komplexu Prachovských skal pocházejí také raně středověké nálezy z časně slovanského období a starší doby hradištní, které však nepochází z opevněných poloh, ale spíše z pohřebišť mimo ně (Bubeník 1988, 188). Vzhledem k dřívějšímu pojetí celého komplexu jako jedné velké lokality bývaly pak i zdejší fortifikace datovány do starších období.

4.18.7.1. Hrádky

Z lokality (a okolních roklí, kam byly patrně splaveny přirozenou erozí) pochází ze sběrů i z výzkumů raně středověké nálezy, datující aktivity na hradišti především do střední a mladší doby hradištní (Ulrychová 2005b, 229).

Z nejzajímavějších nálezů stojí pak za zmínku především depot třmenů a tzv. slezské misky (Turek 1946, 148–153), odkryté v severovýchodním ukončení

¹⁶ Jistá nekonzistentnost v prezentovaných názorech je zde patrně způsobena skutečností, že se jedná o upravenou verzi disertační práce z roku 2001. Tato upravená verze, publikovaná v roce 2005, tak sice přejímá některé novější závěry publikované autorkou a V. Čtverákem (Čtverák – Ulrychová 2003), nicméně na jiných místech stále respektuje původní interpretaci lokality, založenou na názorech R. Turka.

opevnění na Novém hrádku. Tento depot býval dříve datován do starší doby hradištní, ale nověji je dáván do souvislosti se střední dobou hradištní (*Ulrychová 2005b*, 231).

4.18.7.2. Prachovské sedlo

Z lokality pochází již nálezy pravěkého stáří, ale samotné hradiště nad Prachovem je datováno do střední doby hradištní (*Čtverák – Ulrychová 2003*, 490, 502).

4.18.8. Diskuze

4.18.8.1. Hrádky

Lokalita je již svým terénem nesmírně zajímavá, nicméně její interpretace je o to složitější. Dříve bývala fortifikace datována především na základě nalezeného depotu – nejprve do starší doby hradištní a později do střední doby hradištní (*Ulrychová 2005b*, 231). Tento depot však s výstavbou fortifikace nemusí souviset, ba naopak může spíše poukazovat na skutečnost, že v době jeho uložení bylo již opevnění rozpadlé. Další nálezy získané z torza opevnění pak neumožňují jeho přesnější dataci (*Čtverák – Ulrychová 2003*, 496). Jisté tak je pouze to, že lokalita byla osídlena přinejmenším ve střední době hradištní. V mladší době hradištní zde pak přinejmenším fungovalo pohřebiště.

4.18.8.2. Prachovské sedlo

Lokalita nebyla na rozdíl od hradiště Hrádky příliš zkoumána, nicméně její interpretace je patrně paradoxně jednodušší. Na rozdíl od Hrádků zde totiž výzkum opevnění prokázal jeho středohradištní původ a datoval tak lokalitu do tohoto období. Do jisté míry hypotetické jsou pak předpoklady násilného zániku lokality, dávaného do souvislosti s přemyslovskou centralizací Čech a následným vybudováním přemyslovského hradu v Železnici.

4.18.9. Závěr

4.18.9.1. Hrádky

Lokalita Hrádky je zkoumaným hradištěm. Výzkum opevnění však nedovoluje jeho přesnou dataci, a jedná se tak o hradiště s prokázaným raně středověkým osídlením a nedatovanou fortifikací (Skupina B2a).

4.18.9.2. Prachovské sedlo

Tato fortifikace je zřejmě výzkumem prokázaným raně středověkým hradem (Skupina A).

4.19. Rabouň

Rozlehlá opevněná lokalita nejisté datace, nacházející se nedaleko lokalit Pěšice a Srbce.

4.19.1. Poloha

Lokalita leží na katastru Doly (obec Luže, okres Chrudim), nejbližší vsí je však osada Rabouň, nacházející se přímo v severovýchodní části lokality. Samotné Doly pak leží v údolí západně pod lokalitou. Vlastní fortifikace je také známá pod jménem Žižkovy šance.

4.19.2. Terénní konfigurace

Hradiště se rozkládá na široké zhruba pětiúhelníkové ostrožně, obtékané z východu Novohradkou a ze západu Krounkou. Soutok obou říček se pak nachází severozápadně od cípu ostrožny. Plocha lokality se k severu svažuje. Ze západu, severu a východu je poloha chráněna svahy, na jihovýchodu pak navazuje na okolní návrší. Severozápadní cíp ostrožny převyšuje údolí Novohradky asi o 83 metrů.

4.19.3. Konfigurace fortifikace

Lokalita byla opevněna především valem s příkopem, přepažujícím ostrožnu na jihovýchodní straně hradiště. Původní hradba byla zpevněná přední kamennou plentou z volně kladených opukových kamenů, jejíž zbytky byly zachyceny během povrchových průzkumů (*Frolík 2019, 55*) a také během výzkumu v roce 1992 (*Čurda 1994, 36–37*).

P. Charvát při povrchovém průzkumu zachytil v místě zhroucené části valu snad také pozůstatky vnitřní konstrukce opevnění – probarvený vertikální pruh ve středu valu (dle P. Charváta snad nosná stěna) a stopy (uhlíky) po horizontálních a svislých konstrukčních prvcích. Dále zmínil také údajnou kamennou zeď na severu lokality, kterou však sám patrně neviděl, a odkazoval se tak pouze na sdělení místních (*Charvát 1981, 75; Frolík 2019*).

Zajímavé je pak zobrazení lokality na mapách druhého vojenského mapování. Zde je zhruba ve dvou třetinách lokality zakreslen útvar (snad příkop či val) rovnoběžný s vnějším opevněním. Ještě na mapách stabilního katastru je

z parcel v tomto místě patrné, že jejich vyměření bylo pravděpodobně podmíněno existencí nějaké terénní nerovnosti. Je tak otázkou, zda se nemůže jednat o dnes již rozorané pozůstatky opevnění a vnitřní konfigurace hradiště.

4.19.4. Stav lokality

Lokalita je dnes z velké části zemědělsky využívána, na její severovýchodní části se pak nachází intravilán osady Rabouň. Okraje lokality jsou zalesněné a stejně tak je porostlé stromy i opevnění hradiště.

Samotná fortifikace dosahuje výšky 4 m a šířky 15 m s příkopem hlubokým 3 m a širokým 13 m. Opevnění je přerušeno v místě průběhu cesty k Rabouni. Další o něco méně výrazný průraz se nachází v severovýchodním úseku fortifikace v místě dnes již nepoužívané cesty (Čurda 1994, 35–36).

4.19.5. Archeologické akce na lokalitě

- a) Povrchový průzkum (před 1902) – J. L. Píč (Píč 1909, 381–382)
- b) Povrchový průzkum (1970) – Vokolek, Sigl, Richter (Vokolek 1973b, 129)
- c) Povrchový průzkum (1971) – L. Hrdlička, S. Vencl (Frolík 2019, 55)
- d) Povrchový průzkum, sběr (1976) – P. Charvát (Charvát 1981, 75)
- e) Povrchový průzkum, zjišťovací vrty (1985, 1988) – M. Princ (Frolík 2019, 55)
- f) Sběr (1988) – J. Frolík, P. Charvát (*Frolík – Charvát 1995b*, 72)
- g) Sondáž valu (1992), uloženo M Pardubice – T. Čurda (Čurda 1994)
- h) Sběry (1997–1998), uloženo M Skuteč/M Chrudim – J. Zavřel (*Frolík 2001*, 40; *týž 2019*, 58–60)
- i) Sběr (2001), uloženo MVC HK – J. Frolík, J. Kalferst, J. Sigl (Bláha – Kalferst – Sigl 2004, 18)
- j) Sběr (2004), uloženo M Vysoké Mýto – D. Vích, L. Víchová (Hrubešová) (*Vích 2007*, 53)
- k) Sběr (2005), uloženo M Vysoké Mýto – D. Vích (*Vích 2008*, 52–53)
- l) Sběr (2005) – R. Křivánek (*Křivánek 2011a*, 53)
- m) Sběr (2008), uloženo M Vysoké Mýto – D. Vích (*Vích 2011b*, 53)
- n) Detektorové prospekce (2006, 2008), uloženo M Vysoké Mýto – D. Vích (*Vích 2009a*)

4.19.6. Lokalita v literatuře

Lokalitu zmiňuje již H. Jireček, který popsal její opevnění a přirovnal ji k vojenskému ležení, „v kterémž by několik tisíc lidu se všemi potřebami směstnati se mohlo“ (Jireček 1859, 367). Velmi stručně – „val na 800 kroku dlouhý obepíná vesnici a asi 100 jiter pole před valem příkop“ – je podoba raboušského opevnění popsána také v „*Soupisu památek*“ (Wirth 1902, 173). Autorem této zmínky byl J. L. Píč, který ji pak uvedl i ve své vlastní práci (1909, 381–382). Opevnění také figuruje ve vlastivědné literatuře, neboť dle pověsti mělo místní obyvatelstvo, hájící zdejší valy, odrazit husitský útok – vedený samozřejmě samotným Janem Žižkou – za pomoci vrhaných včelích úlů (Picha 1900, 430–431).

Během 20. století bylo hradiště sledováno většinou prostřednictvím povrchových průzkumů a sběrů. Během těchto akcí byl získán keramický materiál z různých období, byla zpozorována kamenná plenta valu, a snad dokonce pozůstatky vnitřní konstrukce opevnění. Co se osídlení vnitřní plochy hradiště týče, M. Princ se ho pokoušel zachytit pomocí několika vrtů, které však poukázaly na neexistující, či pouze velmi slabou kulturní vrstvu na hradišti (Charvát 1981, 75; Frolík 2019, 56).

V roce 1992 proběhl na lokalitě výzkum pod vedením T. Čurdy, při kterém byl zkoumán val a získán keramický materiál z 15.–16. století. Nálezy pocházející z povrchu i ze dvou sond, vedených příkopem a vnější polovinou valu, ukazují – dle názoru T. Čurdy – na využití fortifikace (včetně možných úprav fortifikace) v pozdním středověku či raném novověku. Jinak však T. Čurda uvažuje o původu lokality v mladší době železné (Čurda 1994, 37). Laténskou dataci fortifikace předpokládá také J. Waldhauser (2001, 197), přičemž poukazuje na nálezy laténské keramiky z plochy hradiště.

Jiného názoru je však D. Vích, který sledoval lokalitu prostřednictvím detektorových prospekcí a sběrů. Dle jeho mínění jsou doklady o laténském původu hradiště nedostatečné – laténské osídlení z blízkého okolí není příliš známé a údajné nálezy z hradiště nebyly pořádně publikovány. Poznatky získané během prospekcí D. Vícha pak sice neumožnily datovat dobu vzniku opevnění, nicméně koncentrace středověkých a novověkých nálezů (včetně hrotu šipky a 5 nožů) z cípu ostrožny však dle jeho mínění může svědčit spíše o využití fortifikace ve středověku či novověku. Zajímavá je pak také zmínka o zjištěném množství recentních předmětů v blízkosti nálezů pravěkého a středověkého

keramického materiálu, poukazující na možné sekundární uložení starších artefaktů (Vích 2009a).

Nejnověji se lokalitě věnoval J. Frolík (2019), jehož článek přinesl přehled historie průzkumu lokality a také dosud zde získaných nálezů. Na rozdíl od T. Čurdy se domnívá, že materiál získaný při sondáži v 90. letech s fortifikací de facto nijak nesouvisí, neboť pochází pouze z povrchových vrstev a byl na místo pravděpodobně vyvezen s hnojem. Na základě nálezů z Rabouně (především pak materiálu získaného J. Zavřelem) a známého keltského osídlení z nedaleké Zdislavy a Radčic pak sám předpokládá původ lokality v laténu, ačkoliv připouští, že s konečnou platností může tuto otázku vyřešit pouze případný archeologický výzkum.

Kromě blíže nedatovaných pravěkých střepů a nálezů z mladší doby železné, středověku a novověku pochází z hradiště také materiál z 12. až 13. století a snad i několik údajných „hradištních“ střepů, které jsou však dnes již nezvěstné (Frolík 2019, 57, 61–62). Nálezy z jiných období představuje především depot několika set mincí z doby římské (Jančo 1997, 48–49), ale také třeba trojhrbitá bronzová šipka ze starší doby železné (Bartík a kol. 2017, 37) a mince středověkého i novověkého stáří (Militký – Vích 2008).

V literatuře, zabývající se nemovitými archeologickými památkami, se pak lokalita objevuje jako snad pravěké, ale jinak nedatované hradiště (Sklenář a kol. 1993, 185), ale také jako (mimo jiné) možná raně středověká fortifikace (Čtverák et al. 2003, 268–269).

4.19.7. Datace

Údajné raně středověké nálezy jsou dnes nezvěstné a neumožňují případnou bližší dataci.

4.19.8. Diskuze

Hradiště je prozatím nedatované, neboť na něm doposud neproběhl řádný archeologický výzkum. Dosud získané poznatky pak pouze dovolují s opatrností uvažovat o možném původu lokality v mladší době železné či jejím případném využití v pozdějších obdobích – vzhledem k existenci kamenné plenty lze však patrně vyloučit vznik opevnění v rámci budování vojenského tábora (Čurda 1994, 37).

Údajné „hradištní“ střepy jsou dnes ztracené a materiál z 12. až 13. století pak asi svědčí spíše o zemědělském využití místa během středověkého doosídlování oblasti (*Frolík 2019*, 61) než o případné kontinuitě osídlení na místě upadajícího hradiště.

4.19.9. Závěr

Lokalita je nejspíše hradištěm, ze kterého snad pocházejí i nálezy z raného středověku. Jejich nízký počet však nedovoluje úvahy o případném osídlení v tomto období, a jedná se tak pouze o hradiště s raně středověkou komponentou (Skupina C).

4.20. Rytířova Lhota

Ostrožna s pozůstatky patrně středověkého hrádku, u které se někdy uvažuje také o raně středověkém původu fortifikace. Ve starší literatuře se lokalita většinou objevuje pod jménem Malá Lhota.

4.20.1. Poloha

Lokalita se nachází na ostrožně asi půl kilometru od osady Malá Lhota na katastru Rytířovy Lhoty (obec Libošovice, okr. Jičín). Opevnění se rozkládá na poloze někdy označované „na Starých Hradech“.

4.20.2. Terénní konfigurace

Opevněná poloha o výměře kolem 0,5 ha se rozprostírá na skalnaté ostrožně severojižní orientace. Plocha lokality je přístupná z jihu, zatímco z ostatních stran je chráněna strmými skalnatými srázy. Pod východními svahy ostrožny protéká říčka Žehrovka, jejíž údolí ostrožna převyšuje asi o 48 metrů. Do Žehrovky se severně od lokality vlévá bezejmenná vodoteč, vytékající z údolí na východní straně lokality.

4.20.3. Konfigurace fortifikace

Opevnění dnes tvoří pouze dva pásy příkopů přepažující ostrožnu. Původní valy byly patrně z větší části rozvezeny již v 19. století (Čtverák a kol 2003, 278).

4.20.4. Stav lokality

Lokalita je dnes zalesněná. Zbytky příkopu a valů jsou částečně poškozeny stavbou chaty.

4.20.5. Archeologické akce na lokalitě

- a) Terénní průzkum (1888/1889) – J. L. Píč (*Píč 1889*, 605)
- b) Terénní průzkum (před 1925) – J. Pažout (*Pažout 1925*, 26–27)
- c) Sondáž (1974), Negativní – J. Waldhauser (*Waldhauser 2000b*, 189)
- d) Terénní průzkum (1984) – J. Kalferst, V. Vokolek (*Kalferst – Vokolek 1987*, 117–118)
- e) Sběr (1995), uloženo M. Ml Boleslav – J. Skála, L. Knobloch (*Waldhauser 1996*, 22–24; *týž 2000*, 189)

4.20.6. Lokalita v literatuře

Jako první se o lokalitě zmiňuje J. L. Píč se svým článku, kde ji popisuje (na základě jemu zaslánému plánu) pouze jako hradiště opevněné dvěma příkopy „6–7 kroků širokými“ (Píč 1888, 351). Ve svém následujícím článku (Píč 1889, 605) však již (po vlastní návštěvě) předpokládá navzdory absenci nálezů raně středověký původ lokality, mimo jiné pak na základě podobnosti s hradištěm „na Chodové“ – hrad Staré Hrady (Durdík 2000, 512; Píč 1888, 339). Později také zařadil lokalitu do seznamu hradišť s hliněnými valy, kde však již neuvedl žádné další poznatky (Píč 1909, 376).

Další, kdo o lokalitě psal, byl ve 20. letech 20. století J. Pažout, který popsal lokalitu se dvěma příkopy. Vnější příkop (se zachovanými zbytky valu na vnitřní straně) byl dle jeho pozorování hluboký asi 2 metry a široký více jak 5 metrů. Vnitřní příkop byl asi o metr hlubší a o něco širší (Pažout 1925, 26–27). Lokalitě se věnoval také Filip (1947, 276–277), který ji hypoteticky řadil do raného a vrcholného středověku.

Po delší době se lokalitě dostalo pozornosti archeologů až v 70. letech, kdy zde s negativním výsledkem provedl sondáž J. Waldhauser (2000b, 189). V 80. letech provedli na lokalitě terénní průzkum pracovníci královéhradeckého muzea. Při této akci se sice nepodařilo získat archeologický materiál, nicméně skalnaté zakončení ostrožny bylo interpretováno jako pozůstatek středověkého hrádku (Kalferst – Sigl 1985, 16).

J. Waldhauser se znovu Rytířově Lhotě věnoval v 80. letech, kdy ji uvedl mezi dalšími opevněními Pojizeří jako lokalitu neznámého stáří bez nálezů (Waldhauser 1980, 50). V 90. letech pak popsal tehdejší stav lokality – dvojici valů s příkopy vysekanými ve skále (vnější val o šířce 5–7 m s příkopem širokým asi 4,5 m a hlubokým až 2,5 m; vnitřní val široký 3–3,5 m a vysoký až 1,5 m s příkopem širokým 4 m a hlubokým 2 m). Na rozdíl od jiných badatelů však tehdy neshledal ve skalách zakončujících ostrožnu stopy významnějších antropogenních úprav. Zaznamenal také nález keramiky z roku 1995. Tento materiál datoval do průběhu 16.–17. století, přičemž uvažoval nad možností, že lokalita mohla vzniknout jako dočasná fortifikace (refugium, vojenské ležení) právě v této době. Mimo jiné pak poukázal na skutečnost, že podobné lokality jsou pro období třicetileté války v okolí známé z písemných pramenů (Waldhauser 1996, 23–24; též 2000, 189).

Přestože se jedná pravděpodobně o novější opevnění, objevuje se Rytířova Lhota v literatuře také jako hradiště neznámého stáří, případně jako možná raně středověká lokalita (Čtverák a kol 2003, 278; Sklenář a kol 1993, 134).

4.20.7. Datace

Z lokality pochází minimum nálezů, které však kladou její existenci až do novověku.

4.20.8. Diskuze

Přestože je lokalita někdy uváděna jako možné raně středověké hradiště, pravděpodobně se jedná o mladší fortifikaci. Na druhou stranu je však třeba upozornit, že z lokality pochází pouze minimum datovatelného materiálu a rozsáhlejší výzkum na lokalitě doposud neproběhl. Raně středověkou aktivitu na lokalitě tak asi nelze vyloučit, přestože je nejspíše velmi nepravděpodobná.

4.20.9. Závěr

Lokalita nejspíše není raně středověkým hradištěm, ale opevněním z pozdějšího období. Náleží tak do skupiny fortifikací mylně považovaných za hradiště (Skupina E).

4.21. Sirákovice (hrad Červenice u Vilémova)

Opevněná lokalita nejspíše ze 13. století, která je však v literatuře často alespoň rámcově datována do raného středověku. V odborné literatuře je tradičně známá pod jménem Červenice u Vilémova. Méně obvyklé je pak pojmenování Vrtěšice, patrně plynoucí ze záměny (či změny hranic) sousedních katastrálních území a z větší blízkosti Vrtěšic.

4.21.1. Poloha

Lokalita se nachází na parcele 476/1 katastrálního území Sirákovice (součást Golčova Jeníkova) v okrese Havlíčkův Brod. Fortifikace leží asi půl kilometru východně od Vrtěšic.

4.21.2. Terénní konfigurace

Opevněná plocha se nachází na jižní ostrožně vrchu Červenice v nadmořské výšce asi 360 m. Ostrožna je z východu, jihu a západu obtékána Červenickým potokem (jinak také Váhankou), nad jehož údolí je vyvýšena asi o 30 m. Zalesněná ostrožna je na jihu ukončena skalním výchozem a z východu prudkým svahem (ještě prudší byl patrně západní svah, který byl však i s částí lokality odtěžen). Nejpřístupnější je tak ze severu, tedy v místech, kde je nejvíce patrné opevnění.

4.21.3. Konfigurace fortifikace

Dispozice lokality byla nejspíše dvojdílná. Vnější část lokality byla chráněna přímým valem s příkopem. Jádro bylo téměř celé ohraničeno příkopem, před kterým stála fortifikace dodnes dochovaná v podobě valu. Toto vnitřní opevnění pak bylo v severní části zdvojeno (*Durdík 2000, 99*). V severní části jádra stál patrně kruhový bergfrit. V jihovýchodní části byl zahloubený objekt – snad cisterna. Zbytek jádra nejspíše sloužil jako obytná plocha, nicméně jeho případná zástavba není dnes pozorovatelná. Původní vstup se snad nacházel v dnes nedochované severozápadní části opevnění. Rozměry opevněné plochy jsou asi 150x100 m (*Pehal 2002*).

4.21.4. Stav lokality

V roce 2002 tvořil vnější pás opevnění asi 2 metry široký a 0,5 metru hluboký příkop s valem, který byl široký 3 metry a dosahoval výšky kolem jednoho metru – val nenesl viditelné stopy větší kamenné destrukce. Tato část fortifikace byla přerušena recentní cestou. Asi 30 metrů jižněji bylo dochováno mohutnější vnitřní opevnění, tvořené dvěma příkopy a valy. Příkopy byly zanesené destrukcí, avšak stále dosahovaly hloubky kolem jednoho metru. Mohutné valy vysoké asi 4 metry byly viditelně tvořeny masivní kamennou destrukcí. Za opevněním byl obdélníkový vnitřní okrsek o délce asi 60 metrů, jehož menší část na západě ostrožny byla poškozena kamenolomem – stejně tak byly odtěženy i západní části výše zmíněné vnitřní fortifikace. Dochované jádro bylo vizuálně rozděleno na dvě části. Severní část byla oproti zbytku vyvýšena asi o metr a byla tvořena masivní kamennou destrukcí kruhového půdorysu o průměru 4 metry. V jihovýchodní části pak byl patrný zahloubený objekt o rozměrech asi 8x4 m. Kromě starších škod způsobených kamenolomem a cesty procházející vnějším opevněním nebylo pozorováno narušování lokality (Pehal 2002).

4.21.5. Archeologické akce na lokalitě

- a) Povrchový průzkum, sběr? (před rokem 1888), nálezy nedochovány – K. Čermák (*Čermák 1888*, 420)
- b) Povrchový průzkum a vyhotovení plánu (před rokem 1929) – Birnbaumová?, Jansová? (*Birnbaumová – Jansová 1929*, 369–370)
- c) Povrchový průzkum (1972) – Sigl, Vokolek (*Sigl 1975f*, 197)
- d) Povrchový průzkum, sběr (1987–2002), uloženo M Havlíčkův Brod? – Pehal (Pehal 2002)

4.21.6. Lokalita v literatuře

První letmou zmínku o lokalitě přinesl K. Čermák ve výroční zprávě Včely Čáslavské (*Čermák 1880*, 376–378). Podrobněji se jí však věnoval až ve svém článku z roku 1887. Ve svých pozorováních uvedl dvojici podkovovitých valů a příkopů – násypy valů byly tehdy dle jeho měření vysoké asi 3 metry, vzdálenost z vrcholu vnějšího valu ke dnu příkopu byla 10 metrů a odtud k temenu druhého

valu asi 15 metrů. Povšiml si také materiálu valů, vnější náspy byly podle jeho pozorování zemité, zatímco vnitřní val byl tvořen směsí hlíny a kamení¹⁷. Ve vnitřní části lokality pozoroval zahloubený objekt, který interpretoval jako cisternu. Čermák zaznamenal i nálezy keramiky (pocházející z východní části vnitřního příkopu), které nesly známky točení na kruhu a výzdobu „*vlnovkou s kruhovitými rýhami*“. Na základě dochované fortifikace a nálezů keramiky se Čermák domníval, že lokalita je hradištěm, které „*počítati můžeme mezi nejmladší*“. Zvláštní pak je, že vůbec neuvádí dodnes dochovaný severní přímý val (Čermák 1888, 420–421). Na základě Čermákových pozorování uvedl lokalitu ve své knize *Čechy za doby knížecí* J. L. Píče, který ji zde zařadil mezi hradiště s hliněnými valy (Píče 1909, 364).

O „hradišti“ a zde nalezených artefaktech se zmiňoval v roce 1911 Bělohav ve svém Průvodci k Podrobným mapám zemí Koruny České (Pehal 2002). Jako předhistorické hradiště, které „*pohledem upomíná na naše slovanská hradiště*“, pak uvádí lokalitu také kniha *Cesta Libecká*. O raně středověké dataci lokality měly podle autorů svědčit kromě absence písemných pramenů také keramické nálezy odpovídající artefaktům z I. vrstvy Čáslavského hrádku¹⁸. Nicméně menší rozloha lokality jim připomínala spíše středověký hrad, či dokonce tvrz (Horák–Chramosta 1923, 105). *Soupis památek uměleckých a historických v politickém okrese Čáslavském pod heslem Vrtěšice (Červenice)* přináší informace o hradišti opevněném třemi valy, přičemž v příkopu na východě se nacházely střepy zdobené vlnovkou a rýhami. Autorky publikace se zdržely datování opevnění a pouze konstatovaly, že „*dějiny a určení jeho není známo*“. Z dnešního hlediska je tak nejzajímavější přiložený plánec lokality, který zachycuje terénní situaci ještě před rozšířením lomu, a to včetně dnes neexistující přístupové cesty nejistého stáří (Birnbbaumová – Jansová 1929, 369–370).

Lokalita byla nadále uváděna především v turistických průvodcích (Pehal 2002). Mezi svými *Opevněnými sídlišti 8. – 12. století ve střední Evropě* ji však zmínil i Štěpánek, který ji označil za hradiště „*jen rámcově Slovanské*“ (Štěpánek

¹⁷ Čermákova zpráva není úplně jasná, neboť v ní popisuje dvojí podkovovitý násep se dvěma příkopy a posléze uvádí výšku násypů, které jsou „*zemité*“. Později však konstatuje, že „*druhý*“ val je tvořen směsí kamenů a hlíny (Čermák 1888, 420–421).

¹⁸ I. vrstva Čáslavského hrádku byla později datována do přemyslovského období před vznikem města, tedy zhruba mezi roky 1000–1250 (Zápotocký 1998, 560).

1965, 84). Na dlouhou dobu byl pak poslední zmínkou v odborné literatuře článek v BZO, který ji označuje za středověký hrádek – bez uvedení nálezů, avšak s popisem tehdejší terénní situace. Při povrchovém průzkumu byly tehdy pozorovány tři dobře zachované valy s příkopy na severní straně. Na západě bylo patrné vybíhání fortifikací do příkré (a tedy odtěžené?) stráně (Sigl 1975f, 197).

Lokalita se objevila i v novějších publikacích věnujících se opevněním, kde je uváděna jako středověký hrad (Durdík 2000, 99). Autoři Encyklopedie hradišť však uvádějí i její možnou raně středověkou existenci. Naznačují přitom, že severní příčný val nemusel být součástí opevnění středověkého hradu, ale pozůstatkem starší fortifikace – blíže nedatovaného raně středověkého hradiště (Čtverák et. al. 2003, 348).

Podrobněji se opevnění nad Červenickým potokem věnoval Pehal, který lokalitu sledoval v rozmezí let 1987–2002 a označil ji jako středověký hrad, přičemž předložil i výtah ze starší literatury a dosavadní názory na situaci. Během svých návštěv provedl na lokalitě nejaktuálnější terénní průzkum a uskutečnil i povrchové sběry. Na základě svých pozorování interpretoval vnější severní fortifikaci jako pozůstatek příkopu se sypaným valem, který mohl být na vrchu opatřen palisádou. Ve dvou vnitřních valech pak spatřoval nejspíše pozůstatky kamenných zdí, zatímco kupovitou destrukci v severní části jádra označil za zbytky bergfritu. Plochu jižně od věže pak na základě nálezů střepů a kostí interpretoval jako obytný areál s cisternou a hypotetickou doposud neznámou zástavbou. Na celkové dispozici lokality si pak povšiml, že vnitřní okrasek patrně neměl běžnou obvodovou zeď, a její obrannou funkci tak nejspíše přebírala fortifikace, jejíž destrukce dnes tvoří vnitřní val, oddělený od jádra příkopem. Hrad tak mohl do jisté míry evokovat starší hradiště, či soudobá městská opevnění (Pehal 2002).

4.21.7. Datace

Na základě získaného materiálu (mimo jiné odpovídajícího nálezům z Čáslavi pro období před vznikem hradeb) lze lokalitu datovat do starší části druhé poloviny 13. století. Pehal pak celkovou existenci lokality odhaduje pouze na několik desetiletí a předpokládá její zánik snad při vojenské akci kolem roku 1278, tedy během bouřlivých let po bitvě na Moravském poli (Pehal 2002).

4.21.8. Diskuze

Ve starší literatuře byla lokalita uváděna víceméně bez výhrad jako slovanské hradiště. K těmto závěrům patrně vedla především zde nalézaná keramika ze 13. století, nesoucí výzdobu hradištní tradice, a dispozice opevnění, která v jisté míře může připomínat spíše raně středověké hradiště než typický vrcholně středověký hrad. Svoji roli nejspíše mohla sehrát i tehdejší podoba valů, která dříve nemusela umožňovat rozpoznání stavebního materiálu. Za zmínku například stojí, že první povrchové průzkumy musely proběhnout před zničením západní části a narušením valů kamenolomem. První plán lokality, který byl pořízen před rozšířením kamenolomu, tak ukazuje vnitřní valy na západní straně ostrožny narušené pouze cestou neznámého (snad i středověkého?) stáří – vzhledem k možnému stáří cesty a postupující erozi však nemusela být v místech protnutí valů jejich výplň příliš patrná.

Pozdější literatura se však již většinou přiklání pouze k určení lokality jako středověkého hrádku, přičemž výjimku tvoří názor autorů Encyklopedie hradišť, kteří nadále lokalitu považují i za raně středověké hradiště a domnívají se, že severní val může náležet právě této starší fázi osídlení.

Problémem raně středověké „hypotézy“ je především neexistence jakýchkoliv spolehlivých důkazů. Nověji nalezená keramika z lokality je datována do 2. pol. 13. století, čemuž odpovídá i popis starších nálezů. Jiné nálezy z ostrožny ani jejího okolí (a to včetně „předhradí“ mezi severním valem a vnějším valem vnitřního opevnění) nepocházejí (Pehal 2002). Teorie severního valu nesouvisejícího se zbytkem opevnění pak sama o sobě bez podpory archeologických důkazů neobstojí, neboť jeho existenci lze vysvětlit několika způsoby i v rámci vrcholně středověké interpretace lokality. Mohl tak být pouze první lehkou linií obrany, která byla někdy na středověkých hradech stavěna právě ve formě sypaných náspů (Durdík 2000, 578), zde snad vybudovanou i jako součást dispozice inspirované staršími vzory hradištní architektury, či třemi liniemi opevnění u soudobých měst (val s palisádou – parkánová zeď – hlavní hradba), jak naznačuje Pehal. Případně mohlo jít i o jednoduché provizorní opevnění, které vzniklo na samém počátku stavebních prací a které už nemuselo být po dokončení dalších fortifikačních prvků nadále udržováno.

Pravděpodobně tak byla celá lokalita vrcholně středověkým hradem a její zařazování do raného středověku bylo způsobeno právě chybnou datací nálezů a

nerozpoznáním prvků opevnění během dřívějších povrchových průzkumů. Je však třeba konstatovat, že na lokalitě doposud neproběhl archeologický výzkum, který by mohl celou historii lokality a vývoj opevnění osvětlit. Raně středověkou aktivitu tak nemůžeme jednoznačně zamítnout, avšak neexistuje důvod se k ní přiklánět.

4.21.9. Závěr

Přestože bez provedení výzkumu nelze zcela vyloučit raně středověkou aktivitu na lokalitě, zatím na ni nic neukazuje. Domnívám se však, že lokalita je nejspíše pouze vrcholně středověkým hradem (Skupina E).

4.22. Sovolusky

Vrcholně středověká lokalita s fortifikací vybudovanou v duchu hradištní tradice. Jednoduchost tohoto opevnění dříve vedla k úvahám o jeho starším původu. Vzhledem k blízkosti Semtěše je lokalita tradičně známá jako Hradiště nad Semtěší.

4.22.1. Poloha

Lokalita se nachází v jihovýchodním cípu parcely 146 na katastrálním území Sovolusk u Přelouče (obec Sovolusky, okres Pardubice). Opevnění leží severovýchodně nad vesnicí Semtěš.

4.22.2. Terénní konfigurace

Opevněná plocha se nalézá na zalesněné jihozápadní ostrožně zhruba trojúhelníkovitého tvaru, která vybíhá z většího návrší, od něhož je oddělena sníženým terénem – ten se však nachází až za vnějším opevněním, a od zbytku návrší tak odděluje hlavně „akropoli“. Lokalita je přístupná především na severovýchodě, z ostatních směrů je pak chráněna strmými srázy. Z jihovýchodu a jihu obtéká ostrožnu bezejmenný potok, nad jehož údolím je vyvýšena asi o 23 metrů. Západní srázy ostrohu pak spadají do údolí, kterým měla ještě na začátku 90. let protékat další vodoteč (*Frolík – Sigl 1994, 95*), která však na současných mapách není zobrazena.

4.22.3. Konfigurace fortifikace

Soudě podle dodnes dochovaných reliktnů opevnění byla dispozice lokality patrně dvoudílná. Vnější část byla ohraničena příkopem, táhnoucím se v mírném oblouku ve směru severozápad – jihovýchod, který je dodnes ve většině své délky doplněn pozůstatkem dřevohlinité fortifikace ve formě valu. Chybějící severozápadní část valu buď nebyla nikdy dokončena, nebo se do dnešních dnů nedochovala – v těchto místech tak nelze vyloučit existenci původního vstupu do lokality. Snížený terén předhradí se postupně zvedá k zúžené šíji, která byla přepažena krátkou mohutnou fortifikací s příkopem a oddělovala tak jádro lokality. Boky ostrožny byly pak patrně opevněny palisádou (*Frolík – Sigl 1994, 95–98*).

4.22.4. Stav lokality

V roce 1988 byla na hradišti ještě pozorovatelná dvojice opevnění víceméně bez narušení. Vnější val, přerušovaný průkopem, byl až 1,5–2 m vysoký (při měření ze dna příkopu pak 4–6 metrů), vnější příkop byl potom při měření z vnější strany hluboký asi 150–200 cm. Vnitřní val, přerušovaný ve středu průkopem, byl pak doplněn příkopem hlubokým asi 250 až 300 cm. Uvnitř jádra, vymezeného tímto opevněním, byla patrná deprese kruhovitěho půdorysu o hloubce asi 230 cm – nejspíše pozůstatek cisterny. V následujících letech byla však lokalita bohužel významně narušena mechanizovanou lesní těžbou. Zničena tak byla část vnějšího valu, vnitřní val byl prohrnut a zdevastována byla i větší plocha jádra (Frolík – Sigl 1994, 95–98).

4.22.5. Archeologické akce na lokalitě

- a) Povrchový průzkum, exkavace? (před rokem 1890) – K. Čermák (Čermák 1890, 61–62)
- b) Povrchový průzkum?, první pořizovaný plán (před rokem 1929) – Birnbaumová?, Jansová? (Birnbaumová – Jansová 1929, 308)
- c) Záchranný výzkum (1988), uloženo MVČ HK – Frolík, Sigl (Frolík – Sigl 1991–92, 77–80; Týž 1994, 95–106; Týž 1995, 328)
- d) Záchranný výzkum (1990), uloženo MVČ HK – Frolík, Sigl (Frolík – Sigl 1991–92, 77–80; Týž 1994, 95–106; Týž 1995, 328)

4.22.6. Lokalita v literatuře

Jako první zmiňuje hradiště patrně Čermák ve svých článcích v Památkách archeologických. Dle jeho pozorování mělo být patrné vnější opevnění, sestávající se z dvojitého příkopu (o hloubce 3,5 metru a šířce až 12 metrů) s mírným hliněným náspem. Vnější příkop (nebo spíše tedy příkopy?) měl být pak na dvou místech částečně zahrnut. Co se vnitřního opevnění týče, povšiml si Čermák pouze půlkruhovitěho valu o průměru asi 4 m. Zajímavé pak je, že zde patrně zmínil i provedení výkopů na ploše hradiště: „Zakopáno na temeni na rozličných místech...“. I přes jeho snahu se mu však nepodařilo nalézt artefakty nebo pozůstatky zdíva. Na druhou stranu však konstatoval objevení popelových vrstev. Celkově pak v lokalitě spatřoval spíše refugium než „opevněnou pravěkou osadu“ (Čermák 1887, 101–102; týž 1890, 61–62).

Později lokalitu zařadil Píč mezi hradiště s hliněnými valy (*Píč 1909*, 382). Jako blíže neznámé, neprozkoumané hradiště byla pak i spolu s plánem uvedena také v soupisu památek na Čáslavsku (*Birnbaumová – Jansová 1929*, 308).

Nověji se lokalitě věnovali až pracovníci archeologického oddělení královéhradeckého muzea (*Frolík – Sigl 1991–92*, 77–80; *Tíž 1995*, 328; nejpodrobněji pak *Frolík – Sigl 1994*). V roce 1988 zde tak před plánovaným budováním svážnice proběhl záchranný výzkum, během kterého bylo položeno několik sond a byla provedena série vrtů.

Mimo jiné byla tak zkoumána vnější fortifikace a přilehlá plocha (Sonda I 10,7x1 m), která byla podle výsledků výzkumu jednoduché dřevohlinité konstrukce – dvě řady kúlů svíraly prostor o šířce 340 cm, který byl vyplněn směsicí jílu a kamenné drtě. Poblíž valu pak byly odhaleny kúlové jamky, související patrně s vnitřní zástavbou. Další sonda (II 2,5x1 m) odhalila opevnění boku ostrožny patrně palisádou. Tyto sondy také prokázaly zánik opevnění při požáru, kterému padla za oběť jak boční palisáda, tak hlavní fortifikace, která se zhroutila do prostoru předhradí. Výzkum dále (Sonda III 5,2x1 m) odhalil umělou úpravu skalního výchozu na akropoli, který byl odsekán a nacházel se zde mělký objekt o délce 3,2 m. Provedené vrty pak poukázaly na existenci objektu na předhradí, zatímco na akropoli odhalily pouze zvětralé skalní podloží a 10 cm slabou, hliněnou vrstvu východně od sondy III (*Frolík – Sigl 1994*, 96–98).

Výzkum probíhající po zničení lokality těžkou technikou se zaměřil na zkoumání objektu dříve objeveného vrty (Sondy IV 5x1 m, IVa 3x1 m, VII 4x1 m). Zkoumaný mělce zahluubený objekt měl rozměry minimálně 6x3 m (jihovýchodní okraj byl snesen) a v jeho rámci byla zkoumána i jedna kúlová jamka. Ve výplni objektu se pak nenacházel keramický materiál, pouze uhlíky a zlomky mazanice. V místě poničení vnitřního valu pak byla položena sonda V, která odhalila promíšené vrstvy spraše s příměsí kamenů, ovšem bez zachycené vnitřní konstrukce. Vnější stěna valu širokého 5,5 m byla pravděpodobně zpevněna kamennou plentou, zatímco vnitřní stěna byla vzhledem k nálezu žlábků s tmavě hnědou až červenavou výplní nejspíše dřevěná. Cisternu, která naštěstí unikla poškození, zkoumala sonda VI – měla oválný půdorys a hloubku 2,5 m. V její výplni se pak našel pouze ojedinělý střípek (*Frolík – Sigl 1994*, 98–103).

Během dvou sezon výzkumu byl získán i nevelký keramický soubor, tvořený nezdobenými (až na jednu výjimku zdobenou vrypy), otřelými střepy a

několika fragmenty dna nádoby z objektu na akropoli. Na základě technologie výroby je pak většina souboru, který pochází z cisterny a hlavně z předhradí (Sonda I pod destrukcí valu a Sonda VII jihovýchodně od objektu), datována rámcově do 13. století. Jisté pochybnosti mohou pak vzbuzovat střepy s příměsí slídy, které snad navazují na hradištní tradici. Výjimečné jsou v souboru fragmenty dna nádoby (snad poháru) z objektu na akropoli. Ty mohou být vzhledem k užití technologii – polokamenina, kvalitní obtáčení – mladší a snad pochází ze 14. století. Analýzy získaných uhlíků pak prokázaly výlučné užití dubu na předhradí, zatímco uhlíky získané v objektu na akropoli ukazují na rozličnější zastoupení různých druhů dřevin (kromě dubu také vrby, lípy a habru). Všechny uhlíky z akropole však pocházejí z menších větviček, a jsou tak snad pozůstatkem vyplétaných stěn původní stavby (*Frolík – Sigl 1994*, 103–106).

Ze zjištění výzkumu tak vyplývá, že lokalita byla opevněna hlavní fortifikací jednoduché dřevohlinité konstrukce (kámen byl použit pouze na plentu vnitřní fortifikace) a dřevěnou palisádou na bocích ostrohu. Zástavba na předhradí nebyla pravděpodobně příliš hustá a stejně tak na akropoli nelze kromě dřevěné obytné stavby (s vyplétanými stěnami?) s cisternou počítat s další zástavbou. Lokalita je pak na základě keramického materiálu datována do (pokročilého?) 13. století. Během tohoto století patrně zaniklo při mohutném požáru předhradí, zatímco centrum lokality snad fungovalo až do 14. století. Lokalita samotná byla pak asi původně vybudována jako kolonizační opěrný bod, který vzhledem k nepříteli husté zástavbě mohl fungovat také jako refugium. Tato funkce snad přetrvávala až do velkého požáru, při kterém zaniklo vnější opevnění. Jeví se pak jako pravděpodobné, že opevněná akropole nadále existovala jako předchůdce vrcholně středověké tvrze v Semtěši (*Frolík – Sigl 1994*, 106; *Tíž 1995*, 328).

Lokalita je pak dále uváděna v literatuře zabývající se historickým opevněním. Durdík tak označuje lokalitu za malý hrad s jádrem přibližujícím se soudobým nejjednodušším tvrzím a s jejím konečným zánikem počítá před rokem 1322, kdy byla poprvé zmíněna semtěšská tvrz (*Durdík 2000*, 196). Autoři Encyklopedie hradišť pak lokalitu uvádějí jako hradiště či hrádek ze 13. století a poukazují na uvažovanou návaznost opevňovacích prací na starší hradištní tradici (*Čtverák et al. 2003*, 288–289).

4.22.7. Datace

Nalezený keramický materiál datuje lokalitu do 13. století. Menší část materiálu (dno jedné nádoby) pak poukazuje i na možné přežívání lokality do 14. století (*Frolík – Sigl 1994*, 106; *Tíž 1995*, 328).

4.22.8. Diskuze

Přestože celková dispozice opevnění v minulosti sváděla k zařazení mezi raně středověká hradiště, výzkum prokázal jeho vrcholně středověký původ. Oproti tomu raně středověké aktivity zde navzdory provedenému výzkumu prokázány nebyly, a není tak důvod uvažovat o původu lokality v době hradištní.

4.22.9. Závěr

Lokalita je dle všeho vrcholně středověkým opevněním, a ne raně středověkým hradištěm (Skupina E).

4.23. Srbce

Dosud nedatovaná lokalita s poměrně mohutným opevněním, ležící poblíž lokalit Rabouň a Pěšice.

4.23.1. Poloha

Lokalita se nachází na katastru Srbce (obec Luže, okres Chrudim) na ostrožně Kusá hora. Samotná fortifikace je pak známá pod pomístním názvem Žižkův val. Lokalita leží východně nad zástavbou Srbců.

4.23.2. Terénní konfigurace

Ostrožna s opevněním je ze tří stran chráněna strmými svahy, které se na západě vypínají nad rovinatou krajinou Hrochovotýnecké tabule a na východě spadají do údolí Řepnického potoka a jeho bezejmenného přítoku. Toto údolí odděluje Kusou horu od další ostrožny s lokalitou Pěšice. Opevněná plocha s průměrnou nadmořskou výškou kolem 400 m. n. m. se svažuje k severnímu cípu ostrožny, který se vypíná nad krajinou v okolí Štěnce a Štěneckého rybníka. Z jihu je plocha ostrožny přístupná z okolního návrší Vraclavského hřbetu.

4.23.3. Konfigurace fortifikace

Opevnění lokality je tvořeno asi 370 m dlouhým valem s příkopem, přetínajícím ostrožnu z východu na západ. Takto uzavřená opevněná plocha má pak rozlohu asi 32 ha. Pozoruhodné je opevnění nad Srbcí především terasovitým snížením valu (Čurda 1994, 34).

4.23.4. Stav lokality

Část lokality je dnes zalesněna. Západní polovina střední části opevněné plochy je však také dodnes zemědělsky využívána. Zhruba v polovině cesty mezi valem a severním cípem ostrožny je pak patrná terénní nerovnost nejspíše umělého původu. S výjimkou zemědělsky využívaných ploch je lokalita součástí chráněného území Kusá hora.

Val o šířce 10 m je vysoký kolem 2 metrů, schod či terasovité snížení valu nad příkopem má šířku asi 5 m. Samotný příkop je široký asi 15 m. Val je dnes na několika místech přerušen a stejně tak příkop je v těchto místech zasypán (Čurda 1994, 34). Tato přerušení valu a přemostění příkopu sledoval také P. Charvát

(1981, 74) a přinejmenším některá z nich popsal již J. L. Brdíčko (1926/1927, 131).

4.23.5. Archeologické akce na lokalitě

- a) Povrchový průzkum, sběr (1976) – P. Charvát (Charvát 1981, 74)
- b) Povrchový průzkum (1988) – J. Frolík, P. Charvát (Frolík – Charvát 1995c, 328)
- c) Povrchový průzkum (1992) – T. Čurda (Čurda 1994, 33–34)
- d) Sběr (1997), uloženo MVČ HK – D. Vích (Vích 2000, 61)

4.23.6. Lokalita v literatuře

Hradiště se v literatuře objevuje již v 19. století ve zprávě H. Jirečky, popisující jeho opevnění – široký, mělký a místy podmáčený příkop s mohutným valem se schodem na vnější straně. Lokalitu nazval „*polní hradbou u Domanic*“ a uvažoval o ní jako o refugiu z doby stěhování národů (Jireček 1859, 367). Tato zpráva však byla později spojována spíše se sousední lokalitou Pěšice (např. Píč 1909, Vokolek 1973a).

Další, kdo popsal lokalitu, byl J. L. Brdíčko, který ji taktéž považoval za refugium (Brdíčko 1926/1927, 131). V 70. letech pak provedl průzkum lokality P. Charvát, který si mimo vlastního opevnění všiml také (jinde nezmiňovaného) menšího valu obklopujícího ze tří stran pole na lokalitě. Dále pak zaznamenal z lesa vyběhající terénní nerovnost. Tento útvar pak dle něho „*budí dojem půdorysu zaniklé vsi, je však naprosto chaotický a neuspořádaný, i když obsahuje některé evidentně pravoúhlé objekty*“ (Charvát 1981, 74).

V 90. letech zmínil hradiště S. Vencl v možné spojitosti s nálezem depotu z doby bronzové (Vencl 1992, 465). Jinými badateli byla pak lokalita považována za nedokončené opevnění, či středověké vojenské ležení (Frolík – Charvát 1995c, 328). V této době lokalitu popsal také T. Čurda, který uvažoval o jejím původu ve střední době hradištní (Čurda 1994, 33–34, 37).

Do jisté míry se opevnění nad Srbcí věnoval i D. Vích, který zde našel novověký a středověký keramický materiál. Vzhledem k povaze fortifikace pak považoval lokalitu spíše za středověké či novověké vojenské ležení než za raně středověké hradiště (Vích 2000, 61). Později připustil, že účel a původ lokality zkrátka není znám, přičemž poukázal na charakter opevnění, který neodpovídá pravěkým a ani středověkým fortifikacím (Vích 2018a, 105).

4.23.7. Datace

Datace lokality je neznámá, stejně jako její původ a účel.

4.23.8. Diskuze

Středohradištní datace, navrhovaná T. Čurdou, nemá fakticky žádnou oporu v nálezech z lokality – to však v zásadě platí i o všech dalších úvahách o původu opevnění. V případě zde učiněných středověkých a novověkých nálezů je pak třeba pamatovat na skutečnost, že podstatná část uvažované lokality je zemědělsky využívána a dané artefakty tak nemusí být (a nejspíš ani nejsou) důkazem ničeho jiného než právě využívání polí na ostrožně. Vzhledem k povaze valu a prakticky úplné absenci výzkumu je třeba souhlasit s D. Víchem a konstatovat, že neznáme původ a ani původní funkci lokality.

4.23.9. Závěr

Z opevněné plochy prozatím nepocházejí raně středověké nálezy a nevíme ani, zdali se opravdu jedná o hradiště – lokalitu je tak nutné klasifikovat pouze jako hypotetické hradiště bez raně středověké komponenty (Skupina D2).

4.24. Štěnec

Relativně nově známá lokalita, která mohla být osídlena i v raném středověku.

4.24.1. Poloha

Lokalita leží na katastru Štěnce (obec Jenišovice, okres Chrudim). Ostrožna s hradištěm (poloha Kozí nožka) leží severovýchodně od obce.

4.24.2. Terénní konfigurace

Ostrožna zvaná Kozí Nožka, v jejímž severozápadním cípu se lokalita nachází, je severojižní orientace. Dobře přístupná je pouze z jihu, kde vybíhá z návrší (západní okraj Vraclavského hřbetu). Ze zbylých tří stran je chráněna poměrně prudkými svahy. Terén pod hradištěm převyšuje opevněná plocha (výška kolem 360 m. n. m.) asi o 40 metrů. Nejbližší z mapy patrná vodoteč – Řepnický potok – protéká pod lokalitou ve vzdálenosti asi 450 metrů.

4.24.3. Konfigurace fortifikace

Nejspíše jednodílná lokalita byla chráněna především obloukovitou fortifikací, přepažující severozápadní cíp ostrožny od severu k jihozápadu. Ta je dnes tvořena valem s vnějším příkopem, její vnitřní konstrukci a původní podobu však neznáme. Asi 76 m od tohoto opevnění se pak napříč ostrožnou táhne mělká rýha (příkop?), jejíž původ a případný vztah k lokalitě je však prozatím neznámý. Vstup se mohl nacházet v místě úzké přístupové šíje na severní straně lokality (v opyši ostrožny), tedy v části, která je dnes poškozena těžbou kamene (*Vích 2018a*, 106–108).

Vzhledem k tomu, že na lokalitě neproběhl výzkum, nemáme téměř žádnou představu o její vnitřní zástavbě. Patrně s ní však může souviset nevelká (průměr 4 m) kamenitá vyvýšenina, z jejíž blízkosti pochází velká část nálezů keramiky. Při detektorové prospekci se zde podařilo mezi destrukcí poškozenými kameny objevit hřeby. Tento nález může hypoteticky poukazovat na možnou existenci stavby s konstrukcí obsahující menší podíl lomových kamenů. Tuto hypotézu však není možné bez dalšího průzkumu ověřit (*Vích 2018a*, 108).

4.24.4. Stav lokality

Lokalita je dnes zalesněná. Dobře patrný val s příkopem dosahuje šířky kolem 4 metrů a výšky až 1,5 metru. Příkop před valem je zčásti zasypán na svém jihozápadním konci. V těchto místech je také narušeno těleso valu, které je pak částečně sneseno i na druhém konci fortifikace. Výrazný zásah je pak patrný v severní části lokality (tedy v místě předpokládaného vstupu), kde byla část plochy zničena těžbou kamene. Na lokalitě se podařilo dokumentovat také její narušení ilegálními detektorovými průzkumy (Vích 2018a, 105–108).

4.24.5. Archeologické akce na lokalitě

Detektorové prospekce J. Musila (2011, 195) jsou v literatuře uvedené pod katastrem Pěšic, nicméně zjevně souvisí s lokalitou na katastru Štěnce.

- a) Sběry (1996–1998), uloženo MVCČ HK, D. Vích (Vích – Vokolek 1997, 21; Kalferst – Sigl – Vokolek 1999, 21)
- b) Detektorové prospekce (2008), uloženo M. Chrudim – J. Musil, Z. Mitáš (Musil 2011b, 195)
- c) Detektorové prospekce (2008–2010), uloženo M. Vysoké Mýto – D. Vích (Vích 2018a, 108–110)

4.24.6. Lokalita v literatuře

Lokalitu uvedl do literatury až poměrně nedávno D. Vích (2000), který zde provedl v 90. letech sérii sběrů. Při tom navrhl její možnou souvislost s nelokalizovanými lokalitami známými z pramenů a poukázal také na názor J. Sigla a V. Vokolka, kteří usuzovali na převrstvení větší raně středověké lokality vrcholně středověkou fortifikací.

Jak upozornil D. Vích, lokalitu lze hypoteticky ztotožnit s některými zmínkami v pramenech a literatuře. V úvahu tak připadá Štěnecká tvrz, zmiňovaná A. Sedláčkem (1882, 114), známá pramenům již ve 14. věku. Z pozdějších zmínek stojí pak za pozornost stať J. Čejky zmiňující relikty opevnění tvrze „na ostrožně štěnecké cesty“, které by snad šlo s lokalitou spojit (Čejka 1931)¹⁹.

¹⁹ Čejka zmiňuje také hradisko po pravé straně při cestě do Pěšic a tři předhradí „Mravín, špice Štěneckého kopce a pak místo nad rybníkem štěneckým“ (Čejka 1931). D. Vích se pak

Lokalitu přímo zmiňuje M. Starý, který také poukázal na její možnou souvislost s výše zmíněnou tvrzí. Dle jeho mínění by pak lokalita mohla být nikdy nedokončenou tvrzí (či spíše hrádkem), čemuž dle něho může nasvědčovat také zdánlivě krátkodobá existence lokality, patrná v písemných pramenech – zdejší tvrz se v pramenech objevuje k roku 1405, aby se z nich již po 12 letech vytratila (Starý 2000, 4–5).

Výše zmíněné sběry přinesly menší soubor raně středověké keramiky z krtinců a povrchu lokality (Vích 2000, 62–64). Pozdější detektorové prospekce lokality a jejího okolí pak přinesly kolekci kovových artefaktů. Další artefakty se podařilo také podchytit v soukromých sbírkách. Většina kovových nálezů však do raného středověku patrně nepatří – v úvahu připadají například části nožů s trnem a také ostruha datovaná do 12.–13. století. Tyto nálezy ovšem převážně nepocházejí přímo z plochy hradiště, a mohou tak být odrazem aktivit, které s hradištěm nesouvisí (lov, využívání nedaleké zaniklé cesty apod.). Přímo z hradiště, respektive z vyvýšeniny při jeho jižním obvodu, se pak podařilo získat soubor několika desítek kusů keramiky. Část tohoto materiálu lze snad datovat do raného středověku a část pak rámcově do 14. století. D. Vích se pak na základě zjištěných informací domnívá, že blíže nespecifikovaná (ztotožněná se Štěneckou tvrzí považuje za nepravděpodobné), vrcholně středověká lokalita převrstvila starší lokalitu z raného středověku (Vích 2018a, 112–113). Další detektorové prospekce pak v roce 2008 provedl na lokalitě J. Musil. Při nich byl získán soubor nálezů pravěkého (keramika z lokality, bronzový slítek ze svahu pod lokalitou), středověkého (srp) a novověkého (hřeby) stáří (Musil 2011b, 195).

4.24.7. Datace

Nepříliš početné raně středověké nálezy jsou datovány do mladší až pozdní doby hradištní (Vích 2018a, 112).

4.24.8. Diskuze

Z lokality pocházejí nálezy datované do raného středověku. Jejich zařazení do závěru tohoto období a další skutečnosti (menší rozsah, uvažovaná stavba s podílem z lomového kamene) však poukazují na možnost, že lokalita nejspíše

domnívá, že spíše než zkoumaná lokalita by se středověkou tvrzí mohlo souviset místo nad štěneckým rybníkem, neboť někteří badatelé kladou tvrz právě do blízkosti obce (Vích 2000, 63).

nebude raně středověkým hradištěm. Spíše by asi bylo rozumnější uvažovat o lokalitě jako o opevnění z počátků vrcholného středověku – nabízí se tak přirovnání k lokalitám Sovolusky a Sirákovice, kde ovšem terénní průzkum či přímo archeologický výzkum umožnily jistější zařazení lokalit do vrcholného středověku. Vzhledem k pramenné základně a absenci výzkumu jsou však v případě Štěnce tyto úvahy spíše hypotetické.

4.24.9. Závěr

Lokalita je vzhledem ke svojí povaze a nálezům pouze hypotetickým hradištěm s raně (?) středověkou komponentou (skupina D1).

4.25. Velešice

Poměrně nedávno objevená opevněná lokalita, mimo jiné snad i raně středověkého původu.

Obr. 15: Velešice. Novější interpretace lokality dle E. Ulrychové (2005, 233) zobrazená na mapách stabilního katastru (převzato a upraveno podle Ulrychová 1999b, 484; mapový podklad převzat z <https://ags.cuzk.cz/archiv>).

4.25.1. Poloha

Lokalita se nachází východně na katastrálním území Velešice na území obce Sběj v okrese Jičín. Leží pak na východ v bezprostřední blízkosti osady Velešice – západní část lokality je zastavěna, opevnění zde zasahovalo až do prostoru východního ukončení návsi.

4.25.2. Terénní konfigurace

Opevnění se nacházelo na krajinném bloku východně od levého břehu řeky Cidliny, který její údolí převyšuje asi o 12 metrů. Nepříliš výrazná poloha je vymezena pouze mírnými svahy, které jsou nepatrněji prudší na severním okraji lokality.

Na opevněné ploše vyvěrá pramen, který odtéká v místě průniku zaniklé novověké komunikace a jižního opevnění a teče dále pozůstatkem příkopu. Další pramen pak vyvěrá pod severním valem blíže k Cidlině (Ulrychová 2005b, 233).

4.25.3. Konfigurace fortifikace

Přestože se opevnění téměř nedochovalo, uvažuje se o dvojdílné fortifikaci. Hlavní vnější opevnění oválného půdorysu o rozměrech asi 330x550 m a délce asi 1 700 metrů uzavírá plochu necelých 17 ha (včetně opevnění pak i více než 18 ha). V severozápadním rohu opevněné plochy (Obr. 15) byla pak půlkulatým valem a příkopem vymezena plocha o výměře asi 1 ha – snad vnitřní hradiště (Ulrychová 2005b, 233).

Dříve se předpokládalo trojdílné členění lokality (Ulrychová 1999b, 475–476), nicméně hypotetický příčný val, rozdělující hradiště v severojižním směru, je patrně pozůstatkem zaniklé novověké komunikace (Ulrychová 2005b, 233).

4.25.4. Stav lokality

Mezi lety 1997, kdy bylo opevnění poprvé registrováno, a rokem 2005 nebyla fortifikace již příliš patrná. Ze severního valu byl dobře patrný asi 150 metrů dlouhý úsek, jehož vnitřní část byla rozorána a ztrácela se do pole. Pozůstatky východní části severního valu pak byly zcela rozorané a patrné pouze jako tmavý pruh na severním okraji pole. Oproti tomu rozoraný východní val byl stále patrný jako méně než půl metru vysoká terénní vlna o šířce asi 25 m. Jižní val byl na východě rozorán, zatímco jeho západní část byla částečně zachována v porostu stromů v podobě „*sneseného valu, částečně odtěženého do plochy zahrady*“. Západní obvodové opevnění bylo zčásti zastavěno. Některé z domů ve východní části návsi stály na pozůstatcích valu a byly před nimi patrné zbytky příkopu. Na sever od zástavby byl pak val dále patrný, na rozdíl od příkopu, který zde byl překryt cestou. Vnitřní plocha byla viditelně členěna dvěma terénními vlnami – půlkruhovitou v severozápadním nároží lokality o délce asi 190 metrů a ve středové části příčnou o výšce kolem půl metru. První je snad pozůstatkem opevnění akropole, druhá však nejspíše s opevněním nesouvisí a je reliktem novověké cesty. Vstup do hradiště nebyl pozorován (Ulrychová 1999b, 475–476; *táž* 2005b, 233).

4.25.5. Archeologické akce na lokalitě

- a) Sondáž při úpravě návsi (1859–1860), ztraceno, část M N. Bydžov? – Petera (*Sklenář 1992*, 265; *Ulrychová 1999b*, 475)
- b) Sběr (1987), uloženo MVC HK – Boček (*Kalferst – Sigl– Vokolek 1990*, 19)
- c) Sběr (1991), uloženo M Jičín – Srp (*Ulrychová 1995c*, 372)
- d) Sběr (1994), uloženo M Jičín – Ulrychová (*Ulrychová 1997f*, 310)
- e) Povrchový průzkum? (1997) – Ulrychová? (*Ulrychová 1999b*, 475)
- f) Letecká prospekce, Sběr (1998–1999), uloženo M Jičín – Ulrychová (*Ulrychová 2001g*, 306–307)
- g) Letecká prospekce, Sběr (2000–2001), uloženo M Jičín – Ulrychová (*Ulrychová 2003e*, 298; *táž 2005b*, 232)

4.25.6. Lokalita v literatuře

Velešice jsou už poměrně dlouho známé jako polykulturní lokalita. Již kolem roku 1860 zde tak byly při úpravě návsi a při orbě v okolí nalezeny artefakty z různých období pravěku (kopytovitý klín, bronzová pastýřská jehlice, železné nůžky, střepy atd.) a také „hroby pohanské“ (*Sklenář 1992*, 265). Vybava z možných kostrových hrobů se snad nachází v muzeu v Novém Bydžově a lze ji datovat do starší doby bronzové (*Ulrychová 1999b*, 475).

Povrchové sběry J. Bočka zde pak odhalily aktivity z období kultury s lineární keramikou (střepy, broušená industrie), z latěnu (keramika) a středověkou, či novověkou rolničku z bronzu (*Kalferst – Sigl – Vokolek 1990*: 19). Další sběry pak prokázaly komponentu neolitické Stk, pozdní doby bronzové, starší doby železné a doby římské (*Ulrychová 1999b*, 475–476). Letecká prospekce pak v roce 2000 odhalila pravděpodobně dvorec, který byl posléze vzhledem ke koncentraci daných nálezů datován do závěru doby bronzové, případně počátku doby železné (*Ulrychová 1999a*, 36; *táž 2005b*, 232).

Mimo vlastní hradiště jsou pak známé raně středověké nálezy z prostoru severně od kostela, které jsou datovány do 9. až 12. století, ale také do vrcholného středověku. Mohla se zde tak nacházet osada předcházející vybudování opevnění, která byla osídlena (či spíše znovuosídlena) i po jeho zániku nebo opuštění. S nejstarším osídlením tohoto místa souvisí nejspíš také slovanský mohylník nacházející se v lese (k.ú. Velešice a k.ú. Vysoké Veselí) východně od opevněné

plochy. Ten je nálezy datován do poloviny 9. století (*Ulrychová 1999b*, 476; *táž 2005b*, 233–234).

Co se týče raně středověkých nálezů, poprvé se o nich zmínil již Píč, který uvedl lokalitu mezi sídlišti s nálezy hradištní keramiky – ta měla být nacházena spolu s další keramikou na návsi (*Píč 1909*, 404). Samotná existence hradiště jako opevněné lokality byla ale patrně zaznamenána až v roce 1997, kdy byl zjištěn relativně zachovalý zbytek severního valu. Do roku 1999 byly pak provedeny povrchové průzkumy a letecká prospekce hradiště, které odhalily další relikty opevnění a příznaky dnes již zaniklých fortifikací. Na základě těchto pozorování a rozdělení parcel na mapách císařského stabilního katastru pak Ulrychová lokalitu interpretovala jako raně středověké hradiště (datované do mladšího úseku střední doby hradištní) o výše zmíněných rozměrech. Opevnění považovala za trojdílné s opevněnou plochou příčně rozdělenou valem na východní a západní část. Do severozápadního nároží byla pak umístěna fortifikace půlkruhovitě vymežující plochu „vnitřního hradiště“ (*Ulrychová 1999b*, 475–476). Na základě těchto závěrů byla pak lokalita uvedena v Encyklopedii hradišť jako hradiště obecně datované do raného středověku – avšak vzhledem k absenci archeologického výzkumu pouze hypoteticky (*Čtverák a kol. 2003*, 333).

V následujících letech byly pak provedeny další povrchové a letecké prospekce a sběry, které mimo jiné odhalily v rámci opevnění příznaky pravěkého dvorce. Nejspíše na jejich základě byla přehodnocena interpretace vnitřního členění hradiště, neboť domnělý severojižní příčný val je patrně pouze pozůstatkem novověké komunikace. Lokalita byla pak podrobněji vyhodnocena jako jednorázově opevněné hradiště krátkého trvání, které vzniklo někdy v průběhu 10. století (*Ulrychová 2005b*, 233–234).

Raně středověké střepy získané během povrchových sběrů byly mimo hradiště koncentrované severně od kostela. V rámci opevnění byla pak zvýšená koncentrace raně středověké keramiky v pásech podél rozoraných vnitřních okrajů východního i západního opevnění – tedy také na ploše uvažované akropole. Materiál z doby hradištní byl pak hojněji zastoupen také na ploše mezi pravěkým dvorcem a západním opevněním. V samotné středové části lokality byla hradištní keramika spíše ojedinělá a dominoval zde materiál z doby bronzové (*Ulrychová 1999b*, 476; *táž 2005b*, 233).

4.25.7. Datace

U lokality se počítá s krátkodobou existencí datovanou na základě keramického materiálu ze sběrů někdy do průběhu 10. století. Získaná raně středověká keramika náleží převážně do mladšího úseku střední doby hradištní a starší části mladohradištního období (*Ulrychová 2005b*, 233–234).

4.25.8. Diskuze

Lokalita je pravděpodobně hradištěm. Je však otázkou, na kolik jsou bez dalšího výzkumu spolehlivé závěry ohledně rozsahu a členění lokality – založené na pozorování dnes již fakticky neexistující fortifikace, letecké prospekci a rozložení parcel v mapách stabilního katastru. Omezení tohoto přístupu patrně ukázala i záměna reliktní novověké cesty za val a s tím související reinterpretace opevnění lokality. Do budoucna by zde tak bylo vhodné provést například geofyzikální průzkum potvrzující celkový rozsah opevnění a jeho další členění.

4.25.9. Závěr

Velešické opevnění bylo jistě osídleno i v raném středověku, vzhledem k absenci terénního výzkumu o něm však lze uvažovat pouze jako o nezkoumané lokalitě s raně středověkým osídlením (Skupina B1).

4.26. Velká Ledská

Hradiště původně z doby bronzové, jehož možná raně středověká fáze je výjimečně zmiňována v literatuře.

4.26.1. Poloha

Lokalita se nachází v západní části parcely 112/1 v severní části katastru Velká Ledská na území obce Hřibiny-Ledská, okr. Rychnov nad Kněžnou.

4.26.2. Terénní konfigurace

Opevněná plocha leží na jihozápadní ostrožně návrší Hradiště, od kterého je oddělena úzkou šíjí. Ostrožna se vypíná nad severozápadně tekoucím Olešnickým potokem a jižně se nacházející bezejmennou vodotečí s rybníkem Švandrlíkem. V místě jejich soutoku západně od lokality leží nádrž Hoděčín. Plocha hradiště je oproti okolnímu terénu vyvýšena asi o 40 m, přičemž přístupná je nejspíše po úzké šíji z východu. Lokalita je dnes zalesněna.

4.26.3. Konfigurace fortifikace

Hradiště bylo podle všeho jednoduché (Novák 2014, tab. 14) s rozměry asi 250x150 m (Čtverák *et al.* 2003, 336). Fortifikace je dodnes patrná v místě přístupové šíje, která byla přepažena dvěma příčnými valy s příkopem mezi nimi (Sirovátka 2014, 65–66).

4.26.4. Stav lokality

V roce 2013 relikty opevnění dosahovaly výšky kolem 150 cm, nesly však stopy nedávného poškození lesní technikou. Část fortifikace byla narušena lesní cestou. Jiné terénní úpravy související s hradištěm nebyly pozorovány (Sirovátka 2014, 65–66).

4.26.5. Archeologické akce na lokalitě

- a) Povrchový průzkum? (před rokem 1910), J. L. Pič (*Pič 1910*, 57–58)
- b) Lokalizace, povrchový průzkum a negativní sběr (1975), J. Sigl a V. Vokolek (*Sigl–Vokolek 1976*, 19; *Vokolek 1978*, 98)
- c) Sběr (před rokem 1978), J. Tomsa – uloženo MVČ HK (*Vokolek 1978*, 98; *Sirovátka 2014*, 65)

- d) Sběr (1986), Boček – uloženo MVČ HK (*Kalferst –Sigl–Vokolek 1987*, 24)
- e) Povrchový průzkum (2013), R. Sirovátka (*Sirovátka 2014*, 66)

4.26.6. Lokalita v literatuře

O hradišti se zmiňoval již J. L. Píč na počátku 20. století. Ani tehdy (1910) však na lokalitě nebyly pozorovány kromě opevnění žádné další terénní úpravy či relikty staveb. Pouze pozůstatky fortifikace byly snad tenkrát v lepším stavu – Píč nezmiňuje jejich porušení a také jím uváděná výška 2 m u vnějšího a 4 m u vnitřního valu překonává pozdější pozorování. Sám Píč neuvedl žádné nálezy a pouze se na základě absence výraznějšího opevnění domníval, že hradiště patřilo k „*velmi pozdním a sloužilo za útočiště v dobách válečných*“ (Píč 1910, 57–58).

Další pozornosti se lokalitě dostalo až v polovině 70. let, kdy byla opětovně lokalizována při povrchovém průzkumu (a neúspěšném sběru) V. Vokolka a J. Sigla. Stav opevnění tehdy již zhruba odpovídal situaci v 21. století – asi 130 cm vysoké a 7 m široké valy v jihovýchodní části narušené cestou. Někdy v této době asi proběhl také sběr J. Tomsy, který našel v jámě na písek západně od valu několik lužických střepů (*Sigl–Vokolek 1976*, 19; *Vokolek 1978*, 98). Další sběr v roce 1986 pak přinesl pouze kus mazanice (*Kalferst –Sigl–Vokolek 1987*, 24). Za bližší nespecifikovaných okolností byla pak údajně na svahu hradiště nalezena břitová část železné sekery, která je však datována až do vrcholného středověku či novověku, a s hradištěm tak patrně nesouvisí (*Vích 2018b*, 700, 703).

V rámci svých závěrečných prací se lokalitě věnovali Novák, který publikoval plán hradiště (*Novák 2014*, 144, Tab. 18), a Sirovátka, který provedl nejnovější publikovaný povrchový průzkum lokality (*Sirovátka 2014*, 65–66). V literatuře věnující se obecně archeologickým památkám a pravěku je hradiště zpravidla uváděno jako lokalita lužické kultury doby bronzové (*Sklenář a kol. 1993*, 228; *Vokolek 1993a*; 50), výjimečně se pak objevuje i možnost datace lokality do raného středověku (*Čtverák et al. 2003*, 336).

4.26.7. Datace

Hradiště je na základě nepočtených nálezů všeobecně považováno za lokalitu doby bronzové – konkrétně pak bývá datováno do střední doby bronzové

(*Sklenář a kol. 1993, 228*), případně starší části mladší doby bronzové (*Sirovátka 2014, 82*).

4.26.8. Diskuze

Objevující se zařazení lokality mezi raně středověká hradiště je, zdá se, založeno víceméně pouze na více než sto let starých úvahách J. L. Píče, který se domníval, že hradiště bylo relativně pozdním (a snad tedy raně středověkým?) refugiem.

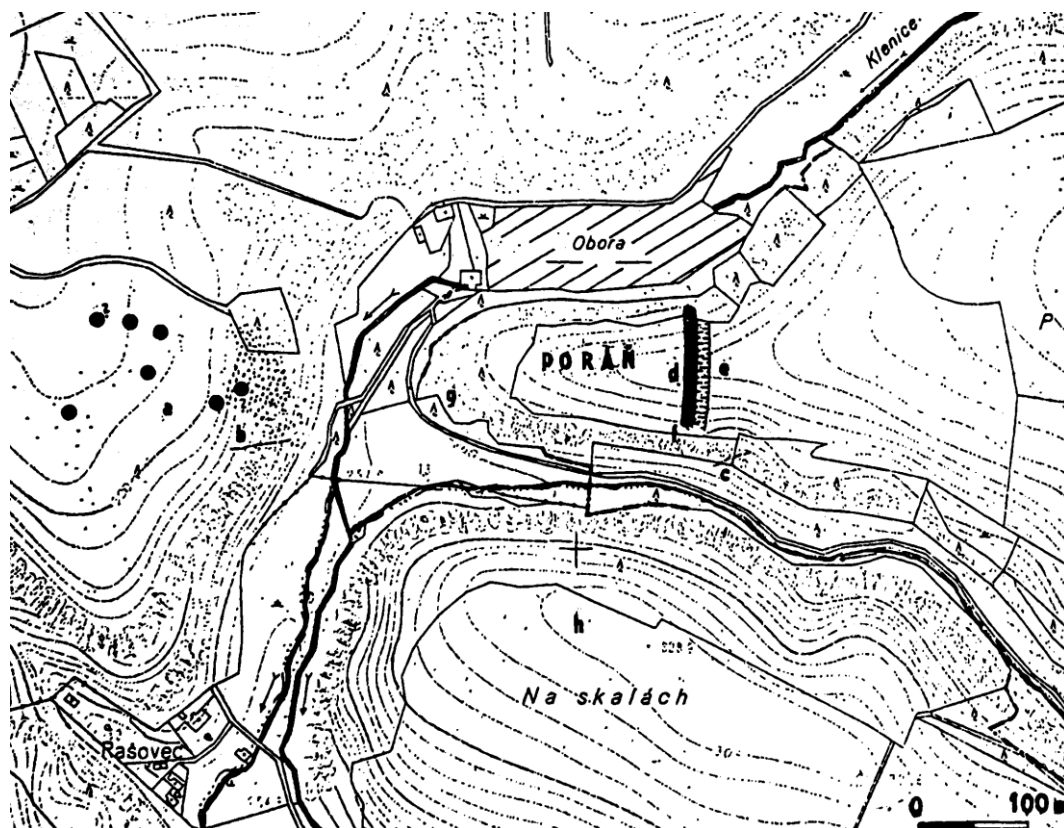
Z dnešního pohledu asi nelze raně středověké aktivity na lokalitě zcela vyloučit, neboť zde neproběhl regulérní archeologický výzkum a soubor získaný sběry je velice malý. Na druhou stranu však původu opevnění v době hradištní nic nenasvědčuje.

4.26.9. Závěr

Lokalita pravděpodobně představuje pravěkou fortifikaci z doby bronzové (Skupina E).

4.27. Vesec u Sobotky

Pravěké hradiště z pozdní doby bronzové, které bylo využito i v raném středověku.

Obr. 16: Vesec u Sobotky, hradiště Poráň (převzato: Čtverák 2003, 338).

4.27.1. Poloha

Lokalita se nachází na poloze Poráň v katastru Vesec u Sobotky (obec Libošovice, okres Jičín) na ostrožně ležící asi 1,7 km západně od stejnojmenné vsi.

4.27.2. Terénní konfigurace

Poráňský hrad se rozkládá na skalnaté ostrožně východo-západní orientace asi půl kilometru jihozápadně od stejnojmenného vrchu (kóta 323). Ze severu a západu obklopuje hradiště údolí Střehomský Plakánek (Obr. 16), kterým protéká Klenice, na níž je severně od lokality vybudován Oborský rybník. Jižně od

lokality se nachází údolí Vesecký Plakánek, jímž protéká Vesecký potok, který se vlévá do Klenice jihozápadně od lokality.

Na východě je opevněná plocha přístupná v místě, kde se ostrožna rozevírá a terén relativně plynule pokračuje v okolní návší. Ze zbývajících tří světových stran je ostrožna chráněna skalnatými srázy, prudce spadajícími do údolí Plakánku, které lokalita převyšuje asi o 40 metrů.

4.27.3. Konfigurace fortifikace

Plocha hradiště (zabírající s opevněním dohromady asi 2,5 ha) byla opevněna dvěma pásy valové fortifikace s příkopy na východní straně lokality. Oba valy začínaly na severní hraně ostrožny, odkud se obloukovitě táhly k jihu (vnitřní v délce 100 a vnější 110 m). Až k jižnímu okraji však valy nezasahují – prostor mezi jejich ukončením a skalnatými srázy ostrožny tak snad představuje místo původního vstupu na lokalitu (*Ulrychová 2005b*, 235). Při leteckých prospekcích v letech 1997 a 2001 byl pak dokumentován také náznak možného třetího pásu opevnění (*Ulrychová 2006b*, 764). Konstrukci fortifikace se nejspíše podařilo zachytit během výzkumu v roce 1965, kdy byla odkryta kamenná destrukce, spálené dřevo a hlinitopísčité násep. Samotná povaha a typ vnitřní konstrukce hradby jsou však vzhledem k předčasně ukončenému výzkumu Z. Drenka neznámé (*Waldhauser –Weber 1973a*, 32).

Ze severu, západu a jihu je lokalita dostatečně chráněna strmými skalnatými srázy a byla z těchto stran patrně opevněna pouze lehce. Přinejmenším zčásti mohla být obvodová fortifikace v těchto místech tvořena záseky přepažujícími strže mezi jednotlivými skalními výchozy. Tyto záseky spolu s dalšími úpravami (stupňovité útvary) pak mohou představovat také zabezpečení přístupu k vodním zdrojům v údolí pod hradištěm (*Waldhauser 2004*, 304).

4.27.4. Stav lokality

Kromě menší části plochy na západním okraji ostrožny, která je zalesněná, je hradiště dodnes zemědělsky využíváno, což se projevuje mimo jiné postupným rozoráváním fortifikace. I přes stálé narušování patrné zbytky valů jsou široké kolem 12–14 m a dosahují místy výšky i 3 m. Mezi valy se dochoval také příkop široký 6 metrů. Pozůstatky obvodové fortifikace jsou pak zachovány pouze v podobě otvorů ve skalách, poukazujících na využití záseků mezi jednotlivými skalními výchozy (*Ulrychová 2005b*, 235).

4.27.5. Archeologické akce na lokalitě

Některé starší nálezy původně uložené v muzeu v Sobotce jsou nyní uložené v M. Jičín (*Ulrychová 2006b*, 766).

- a) Sběr (před 1925), uloženo? – J. Pažout (*Pažout 1925*, 28, 54)
- b) Terénní průzkum, sběr (1944), uloženo M. Jičín – J. Filip (*Filip 1947*, 279)
- c) Amatérské sběry a výkopy (50.–70. léta), uloženo zámek Humprecht, M. Liberec – (*Waldhauser – Weber 1973b*, 165–166)
- d) Sběr (1964), uloženo M. Jičín – J. Waldhauser (*Waldhauser 1966*, 37)
- e) Archeologický výzkum (1965), uloženo M. Jičín – Z. Drenko (*Waldhauser – Weber 1973a*)
- f) Sběry? (1964–1965), uloženo M. Jičín – M. Hataš (*Ulrychová 2001h*, 311)

Pozn.: přinejmenším část nálezů z pozůstalosti pplk. Hataše pravděpodobně nepochází ze sběrů z plochy hradiště, ale z výkopů na jiných místech (*Waldhauser 2004*, 421)

- g) Sběr (1969), uloženo M. Liberec – J. Waldhauser (*Waldhauser 1972*, 170)
- h) Terénní průzkum (1984) – J. Kalferst (*Vokolek 1987*, 223)
- i) Sběr (polovina 80. let), uloženo? – J. Havlík (*Ulrychová 2005b*, 235)
- j) Sběr (1988), uloženo? – V. Kašpar (*Kašpar 1992a*, 163)
- k) Sběr (1994), uloženo M. Ml. Boleslav – J. Waldhauser, L. Knobloch (*Waldhauser 1997*, 315)
- l) Sběry (1994–1997), uloženo M. Ml. Boleslav – Wasserbauer (*Waldhauser 2000c*, 218)
- m) Sběr (1996), uloženo MVČ HK – P. Kracík, M. Kuchařík (*Bláha – Kalferst – Sigl 2004*, 125)
- n) Sběr, letecká prospekce (1997), uloženo M. Ml. Boleslav – J. Waldhauser (*Waldhauser 2000c*, 218–219)
- o) Sběr, letecká prospekce (1999), uloženo M. Jičín – E. Ulrychová, M. Hataš (*Ulrychová 2001h*, 311)
- p) Letecká prospekce (2001) – E. Ulrychová? (*Ulrychová 2006b*, 764)

- q) Sběr, terénní průzkum (2002), uloženo M. Ml. Boleslav – J. Waldhauser (*Waldhauser 2004*, 303–304)
- r) Sběr (2003), uloženo M. Jičín – M. Nechvíle (*Nechvíle 2006*, 316)
- s) Sběr, terénní průzkum, zaměření přístupových úžlabin se záseky (2003), uloženo M. Sobotka – J. Waldhauser (*Waldhauser 2006a*, 316)
- t) Sběr, terénní a letecký průzkum (2013), uloženo MVČ HK – E. Ulrychová (*Ulrychová 2016f*, 503)

4.27.6. Lokalita v literatuře

Hradiště se objevuje v literatuře již v 19. století, kdy jej zmiňuje Píč (1888, 351). Sám lokalitu patrně nenavštívil, avšak na základě zpráv J. Šolce a plánu „*zaslaného od pana Fierlingra*“ popsal lokalitu s příkopem a uvedl také údajné nálezy keramiky. Zajímavé je, že nezmiňuje dochovaný val, jehož zbytky musely být tak silně rozorány již v 19. století – sám však jeho existenci vzhledem k pomístnímu jménu „na šancích“ předpokládal. Píč později uvedl lokalitu bez dalších podrobností (avšak s chybnou délkou příkopu pouhých 16 m) jako jedno z hradišť s hliněnými valy (*Píč 1909*, 380).

Lokalitu dále popsal J. Pažout, který zde zaznamenal příkop a zbytky rozoraného valu. Zmínil také starší nálezy (kadlubu, raně středověké a další keramiky) z Poráně a jeho okolí. Sám pak našel raně středověký keramický materiál na ploše hradiště (*Pažout 1925*, 28, 54). Jako další se pak lokalitě věnoval J. Filip, který zde provedl terénní průzkum (jako první si tak povšiml záseků ve skalách) a sběr, při kterém získal keramický materiál z pravěku a raného středověku – na jeho základě pak lokalitu považoval za pravěké a raně středověké hradiště (*Filip 1947*, 41, 55, 279).

V šedesátých letech podnikl na lokalitě sběry J. Waldhauser (1965, 253; 1972, 169–170), který při nich získal kromě raně středověké (pražský typ, starší doba hradištní) a pravěké (turnovský typ) keramiky také žernov a fragment bronzového plechu. Spolu s V. Weberem pak publikoval některé nálezy z dřívějších sběrů a amatérských výzkumů (*Waldhauser – Weber 1973b*, 165–166).

V roce 1965 proběhl na lokalitě také výzkum vedený Z. Drenkem, který však nebyl dokončen. Přesto se však podařilo zachytit destrukci hradby (pocházející snad z pozdní doby bronzové) a potvrdit absenci osídlení západního

okraje ostrožny. V prokopaných sondách byl také získán keramický materiál z pravěku (turnovský typ), časně slovanského období, starší doby hradištní a mladší/pozdní doby hradištní (*Ulrychová 2005b*, 236; *Waldhauser – Weber 1973a*, 32–33).

Hradišti na Poráni se jako raně středověké i pravěké lokality věnovala E. Ulrychová, která jej sledovala prostřednictvím sběrů i letecké prospekce, při které dokumentovala podobu opevnění ostrožny. Co se datace tohoto opevnění týče, je pak přesvědčena o jeho pravěkém původu (*Ulrychová 2005b*, 236; *táž 2005a*, 258). Dále byla plocha sledována dalšími badateli především prostřednictvím sběrů a terénního průzkumu (viz Archeologické akce na lokalitě), mimo jiné pak J. Waldhauserem, který provedl několik sběrů a také vedl terénní průzkum, při kterém byly prozkoumány a zaměřeny záseky ve skalních úžlabinách po obvodu lokality. V jedné z úžlabin se při této akci podařilo zachytit větší množství keramických zlomků, včetně importu z 12. století, pocházejícího pravděpodobně z oblasti severně od Krkonoš (*Waldhauser 2004*, 421–422). Plnohodnotný archeologický výzkum na lokalitě však již neproběhl. Mezi zajímavější raně středověké nálezy, získané ze sběrů (avšak nejspíše s použitím detektoru), patří pak lité kování opasku, datované do osmého století (*Profantová – Waldhauser 2007*). Kromě nálezů z raného středověku, doby bronzové a železné bývají z hradiště uváděny také nálezy ze starších období pravěku (eneolit) či ze 13. století. Je však pravděpodobné, že z areálu lokality nepochází (*Waldhauser 2004*, 421).

Lokalita je mimo jiné zajímavá také existencí nedalekého mohylového pohřebiště, které se nachází západně od hradiště na druhé straně údolí Plakánek (katastr Dobšín, okr. Ml. Boleslav). Tento mohylník (5 zachovaných mohyl, jedna nejistá a jedna zničená) snad může souviset s osídlením opevněného areálu na Poráni, avšak bez dalšího archeologického výzkumu nelze zodpovědně říct, zdali s jeho pravěkou, či raně středověkou fází (*Lutovský – Waldhauser 1991*, *Ulrychová 2005b*, 236).

Jako raně středověké hradiště či – vzhledem k nevyřešené dataci fortifikace – spíše výšinná lokalita s raně středověkým osídlením se Poráň objevuje v literatuře zaměřené na raný středověk (např. *Bubeník 1988*, *Sláma 1986*, 93; *Ulrychová 2005b*, 234–236; *táž 2006b*, 764–766) a dále v pracích zaměřených na dobu bronzovou a starší dobu železnou (např. *Sirovátka 2014* 68–

69; *Ulrychová 2005a*, 256–258) či obecně na fortifikace a archeologické lokality (např. *Čtverák a kol. 2003*, 338–339; *Sklenář a kol. 1993*, 230–231).

4.27.7. Datace

Hradiště patrně vzniklo již v pravěku a následně bylo osídleno i v raném středověku. Raně středověké osídlení je pak nálezy datováno do časně slovanského a starohradištního a částečně též do středohradištního období (asi do konce 1. poloviny 9. století). Po přerušení kontinuity ve střední době hradištní byla plocha znovu osídlena v mladší a pozdní době hradištní (*Ulrychová 2005b*, 236).

4.27.8. Diskuze

Co se raně středověké lokality týče, její poznání je limitováno skutečností, že na lokalitě neproběhl žádný archeologický výzkum (výzkum Z. Drenka nebyl dokončen). Většinou se uvádí, že valová fortifikace vznikla již v pravěku – bývá uváděno jak v době bronzové (*Ulrychová 2005b*, 236), tak v době železné (*Profantová – Waldhauser 2007*, 527) –, objevují se ale i názory kladoucí fortifikaci do raného středověku (*Sklenář a kol. 1993*, 230–231). Bez dalšího výzkumu však nelze dataci valového opevnění ověřit, a možná podoba raně středověké fortifikace lokality tak není známá. Jestliže pozůstatky hradeb s příkopy skutečně náleží pravěké fázi zdejšího osídlení, není lokalita formálně hradištěm, nicméně i tak lze předpokládat alespoň lehčí fortifikaci v podobě palisády snad s využitím pravěkého valu.

Přestože nemusí být typickým raně středověkým hradem, mohla lokalita plnit významnější funkci i v době hradištní, čemuž mohou nasvědčovat zde objevené importy z 8. i 12. století (*Profantová – Waldhauser 2007*, 527–530; *Waldhauser 2004*, 421–422).

4.27.9. Závěr

Lokalita je hradištěm osídleným již v pravěku, avšak s neznámou datací fortifikace. Následně byla osídlena i v raném středověku, ale vzhledem k neznámé povaze (či existenci) opevnění v tomto období se jedná pouze o hradiště s raně středověkým osídlením a nedatovanou fortifikací (skupina B2a).

4.28. Velehrádek

Lokalita dnes již neexistující středověké tvrze, která stojí na místě staršího opevnění. Pozůstatky valové fortifikace bývají tradičně spojovány se slovanským hradištěm.

4.28.1. Poloha

Lokalita leží v jižní části katastru Doubravice u Dvora Králové na nevýrazné ostrožně v západní části osady Velehrádek na parcelách 427 a 429.

4.28.2. Terénní konfigurace

Zbytky opevnění se nacházejí na nevýrazné trojúhelníkové ostrožně nad soutokem Řečického a Zátluckého potoka, jejichž údolí ostrožna převyšuje asi o 10 metrů. Poloha, orientovaná ve směru jihozápad-jihovýchod, je ze severu a západu vymezena nepřiliš výraznými svahy. Z jihovýchodu je otevřená do okolní krajiny.

4.28.3. Konfigurace fortifikace

Z původního opevnění se dodnes na lokalitě zachovaly pouze nepřiliš patrné pozůstatky valu a příkopu, které však bližší poznání celkové konfigurace opevnění nedovolují.

4.28.4. Stav lokality

Z původní tvrze se zachovalo sklepení, na kterém dnes stojí moderní budova. Dále se dochovaly pouze nepatrné relikty valu a příkopu (*Úlovec a kol.* 2005, 921).

4.28.5. Lokalita v literatuře

Na možný raně středověký původ lokality poukázal již August Sedláček, který na základě označení lokality ve středověkých písemných pramenech usuzoval, že „*tu stával hrad za dob pradávnych, ovšem toho způsobu, jako bývali dřevění hradové v pravěku*“. Vzhledem k pramenům mělo toto starší opevnění zaniknout nejpozději ve 13. století, zatímco pozdější tvrz vznikla až v 16. století (*Sedláček 1887, 92*).

Lokalita pak nebyla příliš zmiňována v literatuře věnující se hradištím nebo ranému středověku, objevuje se však v dílech, která se věnují tvrzím, kde je tak nadále zmiňováno i starší (snad slovanské) opevnění lokality, včetně možného opětovného využití původních raně středověkých valů (*Šimek a kol. 1989, 516; Úlovec a kol. 2005, 921*).

V souvislosti s možnou existencí hradiště ať už raně středověkého, nebo staršího je vhodné zmínit také starší záznamy upozorňující na nálezy snad žárových hrobů nedaleko lokality. Tyto nálezy jsou hypoteticky datovány do období slezskoplatěnické kultury, doby římské nebo – snad nejpravděpodobněji – do středověku (*Sklenář 1992, 52*).

4.28.6. Diskuze

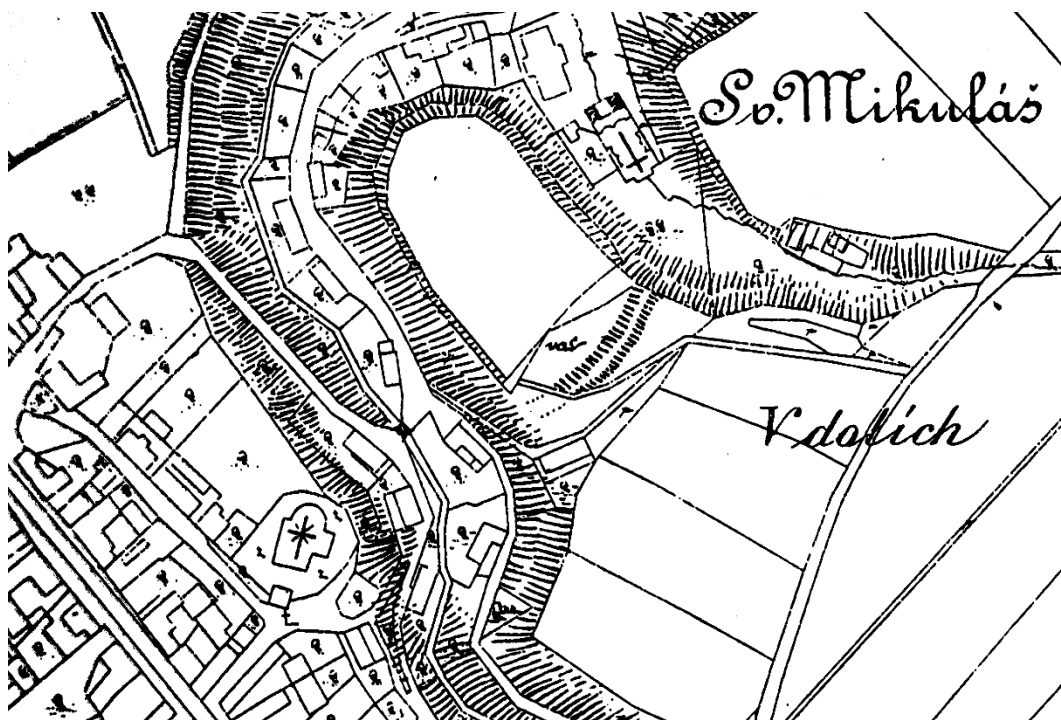
Určit lokalitu jako raně středověké hradiště je poměrně problematické. I pokud pozůstatky valů skutečně nesouvisí s pozdější tvrzí, stále není jasná jejich datace. Možností je zde tak více, neboť lokalita – bez ohledu na raně středověký, či pravěký původ – nemusela nikdy být hradištěm, ale pouze lehce opevněným dvorcem. Co se samotné datace týče, jistou pozornost by si snad zasloužil (také vzhledem ke starším zprávám o možných žárových hrobech) prostor nedaleko Velehrádku na mapě označený pomístním jménem Džbány. Na sousedním katastru Lanžova se pak dále objevují jména Džbán a Ve Džbánech. Takováto pojmenování by mohla ukazovat na dřívější nálezy keramiky. Pokud by zde byl získán nový datovatelný materiál, mohl by přispět k dalšímu poznání a lepší interpretaci lokality.

4.28.7. Závěr

Vzhledem k nedostatku poznatků je nutné lokalitu označit pouze za hypotetické hradiště bez raně středověké komponenty (Skupina D2).

4.29. Vraclav

Významné raně středověké centrum, známé díky písemným pramenům i archeologickému výzkumu.

Obr. 17: Vraclav, plán J.L. Piče (převzato Čtverák 2003, 346).

4.29.1. Poloha

Lokalita se nachází na katastru Vraclav (obec Vraclav, okres Ústí nad Orlicí). Opevněná plocha leží severovýchodně od centra dnešní obce, od kterého ji odděluje Mikulášský potok.

4.29.2. Terénní konfigurace

Hradiště se rozkládá na oválné ostrožně, chráněné ze severu a ze západu svahy, spadajícími do údolí Mikulášského potoka, které převyšuje asi o 25 metrů. Z východní strany ostrožnu vymezují skalní výchozy a svahy, spadající do údolí ke kostelu sv. Mikuláše. Přístupná je tak opevněná plocha pouze z jihovýchodu, kde navazuje na okolní návrší.

4.29.3. Konfigurace fortifikace

Do dnešních dob je známá pouze akropole hradiště, která je jednodílná a zabírá plochu asi 0,8 ha. Hlavní fortifikací byl mohutný příčný val s příkopem (Obr. 17). Bližší konstrukci tohoto opevnění neznáme, nicméně starší pozorování patrně potvrzují existenci čelní kamenné plenty (*Jireček 1859, 367*).

Dnes již nepatrné, avšak více archeologicky zkoumané je obvodové opevnění. Výzkumy v 60. letech zde zachytily kamennou destrukci, kúlové jamky a terénní úpravu v podobě záseku do podloží. J. Hrdlička (*1964, 96–94*) se domníval, že obvodové opevnění bylo „spíše lehčího rázu“, zatímco D. Kalíšková tuto fortifikaci interpretuje jako dřevohlinitou hradbu s čelní kamennou plentou (*Kalíšková 2017, 92–93*).

4.29.4. Stav lokality

Z původního opevnění lokality se do dnešních dnů dochoval pouze příčný val, oddělující ostrožnu s akropolí od okolního návrší. Val, dlouhý asi 60 metrů, dosahuje výšky až 6 metrů a šířky asi 30 metrů. V místě, kudy patrně procházel původní příkop, patrný do dnešních dnů jako široká deprese mezi valem a okolním návrším, prochází dnes cesta.

Příčný val i svahy lemující ostrožnu jsou porostlé stromy. Vlastní plocha hradiště je zemědělsky využívána stejně jako plocha uvažovaného předhradí, které bylo navíc v minulosti poničeno výstavbou zemědělského areálu a těžbou opuky. Těžba opuky probíhala v minulosti také v bezprostřední blízkosti opevnění i uvnitř opevněné plochy – novověký opukový lom tak dokonce J. L. Píč identifikoval jako pozůstatky paláce (*Hrdlička 1964, 92–93*). Lámání kamenů z fortifikace hradiště i poškozování vnitřní plochy lokality pozoroval již H. Jireček (*1859, 367*) v 19. století.

4.29.5. Archeologické akce na lokalitě

V seznamu jsou uvedeny výzkumy bezprostředně související s lokalitou a další vybrané výzkumy z katastru Vraclavi, které s ní mohou souviset nebo jsou jinak pozoruhodné.

- a) Povrchový průzkum (před 1859) – H. Jireček (*Jireček 1859, 367*).
- b) Archeologický výzkum (před 1909) – J. L. Píč (*Píč 1909, 307*).

- c) Archeologický výzkum na předhradí (1954) – V. Vokolek (*Kališková 2017*, 19–20).
- d) Archeologický výzkum (1961), uloženo M pardubice – L. Skružný (*Kališková 2017*, 27–28).
- e) Archeologický výzkum (1962–1963), uloženo MVČ HK – J. Hrdlička (*Hrdlička 1964*; *Kališková 2017*, 29–30).
- f) Sběr, povrchový průzkum (1972), uloženo MVČ HK – J. Sigl, V. Vokolek (*Sigl 1975e*, 196).
- g) Archeologický výzkum kostela sv. Václava (1997) – M. Ježek (*Ježek – Sigl – Vokolek 1998*, 111–126)
- h) Archeologický výzkum pohřebiště SV od akropole (1998), uloženo ARÚ Praha, M Vysoké Mýto – M. Beková (*Beková 1999*, 67–74; *táž 2004*, 309; *Stránská 1999*, 75–80).
- i) Geofyzikální průzkum (2008) – R. Křivánek (*Křivánek 2013*, 217)
- j) Archeologický výzkum na předhradí (2014), uloženo M Vysoké Mýto – D. Vích (*Vích 2016d*, 143–158).

4.29.6. Lokalita v literatuře

První lokalitu jako přední město Vršovců popsal víceméně z pohledu historie již A. L. Šembera, který tak zmínil především události týkající se vyvraždění rodu Vršovců a přechodu Vraclavi pod správu Děpoliců (*Kališková 2017*, 17). V 19. století se lokalitě již z pohledu archeologie věnoval H. Jireček (1859, 367), který popsal opevnění hradiště a jeho tehdejší stav. Val, dlouhý 90 kroků, dosahoval tehdy výšky 6 sáhů (asi 10,6 m) a dle Jirečky byl „z přerolličníř vrstev země a z drobného kamení složený“. Zajímavá je také zmínka o poškozování fortifikace těžbou kamene – „za podklad má (val) však veliké vrstvy opukového kamene, kterýž tam nyní z příkopu lámou – a rozvážením – „náspů kopáním a vyvážením rumu na pole ubývá“. Plochu hradiště charakterizoval Jireček jako „prostor neveliký že se toliko několik budov v něm směstnati mohlo“. V době vzniku článku byla již polem, avšak ještě asi 20 let před tím byla pokryta „rumem, a škvárů bělavé barvy“. Stejný popis lokality byl pak použit i v díle J. E. Vocela, který navíc pouze poznamenal, že menší Vraclav patrně neměla rozsáhlejší předhradí a nebyla městem, nýbrž pouhým hradem (*Vocel 1868*, 421).

Další, kdo se lokalitě věnoval, byl J. L. Píč, který zde provedl na počátku 20. století výzkum. Tehdy poblíž valu objevil údajný půdorys zděné stavby, kterou pokládal za palác, ve kterém dal kníže Svatopluk povel k vyvraždění Vršovců. Dále na hradišti zachytil „*tři ohniště z menších budov*“ a soubor materiálu z doby hradištní (Píč 1909, 307). V roce 1954 proběhl pak na předhradí krátký záchranný výzkum pod vedením V. Vokolka. Výkop vodovodu tehdy protkl dvě desítky objektů převážně z raného středověku, včetně slovanské zásobnice se zuhelnatělým obilím (Kališková 2017, 19–20).

Hlavní výzkumné práce na lokalitě proběhly v první polovině 60. let mezi lety 1961 až 1963. Během výzkumu roku 1961, vedeného L. Skružným, byla položena sonda I/61 ve směru SV-JZ od vnitřního úpatí valu do středu hradiště. Tato sonda odhalila především žárové a kostrové hroby, o kterých se tehdy L. Skružný domníval, že představují místo posledního odpočinku zavražděných Vršovců z roku 1108 (Kališková 2017, 27–28). V létě následujícího roku probíhal výzkum pod vedením L. Skružného a L. Hrdličky. V tomto roce byla položena sonda II/62, kolmá ke starší sondě I/61. Během výzkumu se podařilo odhalit kromě kůlových jamek a jiných objektů také další hroby. Celkem 27 hrobů, zachycených (vzhledem k povaze výzkumu často pouze částečně) při výzkumu, bylo součástí stejné nekropole jako dva hroby z předešlé sezóny, které patrně ležely na okraji tehdejšího pohřebiště. Všechny hroby obsahovaly opukové kameny, umístěné po boku koster. Z nalezených milodarů byly zajímavé především záušnice. Celé pohřebiště je datováno do 11.–12. století, přičemž je mladší a převrstvuje jiné objekty odhalené sondou II/62 (Kališková 2017; 31–40).

Poslední sezóna výzkumu v 60. letech proběhla roku 1963, přičemž byla na rozdíl od minulých let položena čtvercová síť. Při tomto výzkumu byly zachyceny pozůstatky objektu, který Píč považoval za budovu paláce. Výzkum však prokázal, že se jedná o pozůstatky novověkého opukového lomu. Kromě pozůstatků lomu se v této části výzkumu podařilo odhalit raně středověké objekty a kůlové jamky, z nichž většina byla vyložena opukovými kameny. Další část výzkumu roku 1963 se zaměřovala na zkoumání obvodového opevnění na severozápadním okraji lokality. Za tímto účelem byla o 3 m protažena sonda z předchozí sezóny výzkumu, která tak zachytila možné pozůstatky obvodového opevnění v podobě kůlových jam a kamenné destrukce (Kališková 2017; 49–50; Hrdlička 1964, 90–95). Výzkumy v 60. letech jsou spojeny především se jménem

L. Hrdličky, který vedl výzkumy v letech 1962 a 1963. První sezóna výzkumů v roce 1961 však proběhla pod vedením L. Skružného, který mimo jiné zpracoval i historii lokality v písemných pramenech a známých historických událostech (*Skružný 1962*). Raně středověkým vývojem celé oblasti se zase zabýval P. Charvát (*1980b*). Dle jeho mínění vznikla Vraclav za vlády Břetislava I., nicméně centrem oblasti se stala až v průběhu 12. století, s čímž dle jeho názoru souvisí odsunutí běžných sídlištních objektů z akropole na předhradí.

V roce 1998 bylo při výkopových pracích asi 400 metrů severovýchodně od akropole hradiště objeveno raně středověké pohřebiště. I přes fragmentárnost hrobů, porušených stavebními pracemi, byly zřejmě zachyceny stopy druhotných, snad protivampyrických, zásahů. Hroby datované do první poloviny 11. století patrně souvisí buď s počátky vracavského hradiště, případně ještě s předcházejícím vesnickým osídlením oblasti (*Beková 1999, 67–74; Stránská 1999, 75–80*). Další archeologické akce na katastru se stejně jako výše zmíněný výzkum odehrávaly převážně mimo vlastní jádro hradiště. Především se jednalo o výzkumy zachycující pozdější středověké situace (*Vích 2016d, 143–144*), z nichž nejzajímavější byl výzkum bývalého kostela svatého Václava, který kromě středověkých situací zachytil i starší pohřebiště (*Ježek–Sigl–Vokolek 1998; Ježek–Sommer 2001*).

V roce 2008 proběhl na lokalitě geofyzikální průzkum, který poukázal na intenzivní osídlení a využívání celé plochy ostrožny. Mimo jiné se tak podařilo zachytit stopy obvodového opevnění. Pokus o zachycení opevněného předhradí byl neúspěšný (*Křivánek 2013, 217*). Roku 2014 proběhl výzkum na předhradí lokality, který odkryl několik objektů – kúlové jamky a neinterpretovatelné sídlištní objekty. Kromě keramického materiálu mladohradištního původu bylo získáno také několik železných předmětů, včetně zlomku podkovy, nožů a vrcholně středověké šipky (*Vích 2016d, 145–156*).

Lokalita je bezpochyby raně středověkým hradem a jako taková se objevuje i v literatuře (např. *Čtverák a kol. 2003, 346; Sláma 1986, 94*). D. Kalíšková (*2017*) pak lokalitu, včetně výzkumů z 60. let, zpracovala v rámci své diplomové práce. Ze zvlášť zpracovaných raně středověkých nálezů stojí za zmínku nálezy mincí (*Sláma – Hrdlička 1968; Mašek 2006*) nebo například skalpelu (*Hrdlička 1973*).

4.29.7. Písemné prameny

Historii lokality a zmínkám v pramenech se věnovali například L. Skružný (1962), J. Sláma (1986, 94) či autoři výzkumu kostela sv. Václava (Ježek – Sommer 2001).

Nejstarší písemná zmínka je oficiálně datována již do roku 1073, kdy byla Opatovickému klášteru darována půda v blízkosti Vraclavi – „*Uratizloui terram unius aratri obtulit*“ (CDB I, 370). Tato zmínka však jedná se o falzu z 12. století, a navíc by se měla správně vztahovat až k roku 1086 (Ježek – Sommer 2001, 97). V jiném falzu z 12. století, hlásícím se k roku 1088, je pak zmíněn hrad Vraclav spolu s Chrudimí – „*duo castra, scilicet Grudim et Wratislau*“ (CDB I, 375).

Jednou z nejznámějších zmínek o lokalitě je Kosmovo líčení povraždění Vršovců roku 1108, ve kterém hraje důležitou roli právě „*castrum Wratislau*“ (CDB II, 158–161). Jako centrum oblasti pod vládou Děpolticů je pak lokalita zmíněna na počátku 13. století (roku 1204 či 1214), kdy se v pramenech objevuje Děpolt III. „*dux Wratislaviensis*“ (CDB II, 107). Roku 1226 jsou pak zmíněni vraclavský kastelán Byčen – „*Bicen castellanus Wratislaviensis*“ – a sudí Janek – „*Janec iudec Wratislaviensis*“ (CDB II, 107).

Jako správní centrum oblasti se tak lokalita objevuje v pramenech ještě ve čtvrtině 13. století. Počátkem 14. bylo však již hradiště pusté a kronikář Dalimil ho zná již jen jako místo, kde „*na tom hradišti stojí býlé ot Mýta na pol míle*“ (FRB III, 115).

4.29.8. Datace

Z lokality pochází nálezy z raného středověku i z pravěku – výzkum v 60. letech prokázal mimo jiné i slezskoplatěnické osídlení (Hrdlička 1964). Nálezy z raného středověku pak náleží mladohradištnímu období.

Na základě nálezů a písemných zpráv se pak obvykle usuzuje na vznik raně středověkého hradiště někdy v průběhu 11. století, přičemž za stavebníka bývá považován Vratislav II. (vláda 1061–1092), který však mohl hradiště vybudovat už za vlády svého otce Břetislava (vláda 1035–1055). Lokalita pak zanikla patrně někdy v průběhu 13. století v souvislosti se ztrátou svého významu v důsledku založení Vysokého Mýta roku 1262 (Skružný 1962, 10–13).

4.29.9. Diskuze

Lokalita je bezpochyby raně středověkým hradem, známým z písemných pramenů a potvrzeným archeologickým výzkumem. Známe však jen akropoli hradiště, a ne celkový rozsah lokality – téměř nic není známo například o předhradí lokality či jejich případném počtu (*Čtverák a kol. 2003*, 346). Další otázkou je možná existence sakrální stavby na lokalitě (*Kališková 2017*, 89–90) či podoba obvodového opevnění lokality, jehož interpretace se pohybuje od lehčího opevnění (*Hrdlička 1964*, 96–94) až po hradbu s kamennou plentou (*Kališková 2017*, 92–93).

Pozornost si zaslouží i starší osídlení ostrožny a úvahy o jejím možném opevnění již v průběhu doby bronzové a železné. Tyto úvahy jsou však prozatím hypotetické a vyžadovaly by další výzkum na lokalitě, včetně výzkumu dosud nezkoumaného hlavního valu (*Vích 2016d*, 143).

4.29.10. Závěr

Lokalita je výzkumem potvrzeným raně středověkým hradištěm (Skupina A).

4.30. Zálesí

Lokalita uváděná jako hypotetické hradiště, její datace do raného středověku je však vysoce nepravděpodobná.

Obr. 18: Zálesí, lokalita na mapách prvního vojenského mapování. Červená šipka ukazuje pravděpodobný úsek valu, jehož rozorávání bylo pozorováno v 19. století (mapový podklad převzat ze serveru <https://maps.arcanum.com/en/map/firstsurvey-bohemia>).

4.30.1. Poloha

Uvažovaná lokalita se nachází v severozápadní části katastru Zálesí u Dvora Králové (součást obce Doubravice) v okrese Trutnov.

4.30.2. Terénní konfigurace

Lokalita leží u hrany návrší náležejícího do Hřibojedského hřbetu. Jihozápadním směrem po krátkém stoupání terén pozvolna klesá k Doubravici, zatímco na severovýchodě prudce spadá do Královédvorské kotliny.

4.30.3. Konfigurace fortifikace

Valy rozorávané v průběhu 19. století byly s největší pravděpodobností součástí novověkého opevnění zobrazeného na mapách 1. vojenského mapování. Na základě tohoto vyobrazení a také patrných porostových příznaků jihovýchodní části fortifikace lze konstatovat, že se jednalo o liniová polní opevnění se severozápadní – jihovýchodní orientací. Mezi severozápadním a jihovýchodním úsekem fortifikace pak procházela cesta ze Zálesí do Dvora Králové.

Podle zakreslení v mapách 1. vojenského mapování bylo severozápadní opevnění ukončeno redany. Jihovýchodní úsek je pak zakončen na jihovýchodě redanem a na severozápadě biretem.

4.30.4. Stav lokality

Na ploše, která byla tradičně s „hradištěm“ spojována, tedy asi severozápadně od vesnice, se nedochovaly viditelné pozůstatky opevnění. Na druhou stranu v jihovýchodním směru jsou patrné porostové příznaky, vymezující novověké liniové opevnění z 18. století. Část novověkého opevnění je dnes zastavěná.

4.30.5. Lokalita v literatuře

Lokalita je známá díky záznamu v deníku F. Petery-Rohoznického, který se zmiňuje o zbytcích již dříve rozkopaných valů na severní stráni (*Sklenář 1992, 279*). Vzhledem k tomu, že fortifikace již v 2. polovině 19. století fakticky neexistovala a neproběhl zde žádný výzkum, je lokalita uváděna jako teoreticky raně středověká (*Sklenář 1992, 279*), či jako hypotetické nedatované hradiště (*Čtverák a kol. 2003, 353*).

4.30.6. Datace

Lokalita je pravděpodobně součástí tzv. Lacyho linie, budované roku 1778, a lze ji tak datovat do této doby.

4.30.7. Diskuze

Není příliš pravděpodobné, že by se Peterou zmiňované valy daly spojit s raně středověkým (či jakýmkoliv) hradištěm. Na druhou stranu je velice pravděpodobné ztotožnění lokality s novověkou fortifikací zachycenou na 1. vojenském mapování. V tom případě se jedná o část tzv. Lacyho linie, budované od konce dubna 1778 v rámci příprav na vojenské střetnutí s Pruskem. Tato

fortifikační soustava, vybudovaná v předvečer války o bavorské dědictví (ale i během jejího průběhu), se na území východních Čech rozprostírala od Chrudimska až po Vrchlabí. Konkrétně záleské opevnění pak náleží do skupiny vymezené T. Petersem jako „*die befestigte Linie Semonitz–Jaroměř–Kukus–Kaschow–Siebojed–Zales–Switschin*“ (Drnovský – Hejhal – Rytíř 2019, 188, 199).

4.30.8. Závěr

Spíše než neznámým a nedatovaným hradištěm je lokalita polním opevněním z 18. století, jehož poslední zbytky byly zničeny někdy v druhé polovině 19. století (Skupina E).

4.31. Zářecká Lhota

Hradiště v poloze Hrádníky, vybudované patrně v době bronzové a znovu osídlené v raném a později vrcholném středověku.

4.31.1. Poloha

Lokalita se nalézá na katastru obce Zářecká Lhota v poloze Hrádníky.

4.31.2. Terénní konfigurace

Lokalita se nachází na ostrožně, kterou z východu a severu obtéká Tichá Orlice a z jihu a západu Ostrovecký potok. Plocha hradiště se od jihovýchodu směrem k severozápadu svažuje. Nejnižší partie lokality pak převyšují okolní údolí asi o 34 metrů. Nejnižší severozápadní cíp opevněné plochy spadá do údolí v podobě skalního ostrohu. Další skalní výchozy pak chrání lokalitu místy také na jihovýchodě a jihozápadě. Ze západu, jihu a východu je lokalita vymezena příkrými svahy. Na severovýchodě jsou svahy mírnější. Nejpřístupnější je opevnění z jihovýchodu v místě úzké šíje spojující ostrožnu s okolním návrším.

4.31.3. Konfigurace fortifikace

Původní hradiště zhruba oválného půdorysu bylo patrně jednoduché a zaujímalo plochu asi 8,5 ha (*Sklenář a kol. 1993, 39–240*). Dodnes jsou zachovány části obvodového opevnění, včetně valu s příkopem přepažujícím jihovýchodní šíji. Toto opevnění je asi v polovině přerušeno recentní cestou, přičemž se uvažovalo, že tato cesta mohla být vedena místem původního vstupu na lokalitu (*Vencl 1971, 24*). Výzkum v 80. letech však v místě dnešní cesty konstatoval destrukci hradby, čímž možnost brány v tomto místě vyvrátil. Původní vstup na lokalitu lze tak snad hledat v místě úvozové cesty, která se táhne mírnějším severním svahem a přerušuje zde dochovaný val. Jak jihovýchodní (ve své severní části), tak severní val (ve své východní části) se opírají o opukovou skálu. Severozápadní úsek severního valu byl pak asi zničen stavbou středověkého hrádku. Jižní část hradiště snad nebyla chráněna výraznější fortifikací, neboť klesá do údolí v podobě prudkých srázů a rozpadajících se skalních bloků. Terénní hrana v těchto místech je tak asi spíše důsledkem orby (*Vencl 1971, 23–24; Vokolek 1990, 54–55*).

Co se povahy vlastní fortifikace týče, sonda, vedená valem na šíji, prokázala dvě stavební fáze. Novější slezskoplatěnická hradba byla tvořena hlinitým jádrem bez vnitřní dřevěné konstrukce s přední a zadní kamennou zdí. Tato fortifikace byla pak vybudována na starším lužickém opevnění dřevohlinité konstrukce (Vokolek 1990, 56–57).

4.31.4. Stav lokality

Část lokality je dlouhodobě zalesněna, zatímco na místě dřívějších polí jsou dnes louky. Nejzachovalejší je opevnění (val s místy dobře patrným příkopem) jihovýchodní šíje v délce 86,5 m, jehož výška se pohybuje od 2 do 7 metrů. Dále je pak zachován delší úsek severního valu, kterým na východě – snad v místě původní brány – prochází stará úvozová cesta. Tento val byl v minulosti poškozován orbou, a dodnes se tak zachoval pouze v podobě terénní vlny. Obě tyto fortifikace jsou pak narušeny recentní cestou (Vencl 1971, 23–24; Vokolek 1990, 54–55; Sirovátka 2014, 76).

Na severozápadním konci lokality byl vystavěn středověký hrádek, který tak zničil možné zbytky pravěkého opevnění v těchto místech (Vokolek 1990, 54). Samotný hrádek byl pak poškozen ve 30. letech stavbou (dodnes existující) chaty (Musil 1995, 32).

4.31.5. Archeologické akce na lokalitě

4.31.5.1. Hradiště:

- a) Sběry? (před 1. sv. válkou), uloženo M Chocěň – K. Prudič (Vencl 1971, 23)
- b) Sondáž (po 1940?) – F. Syrový (Vencl 1971, 27)
- c) Sběr (negativní), zaměření lokality (do roku 1971) – S. Vencl (Vencl 1971)
- d) Sběr (1987), uloženo MVČ HK – V. Vokolek, J. Boček (Vokolek 1990, 55)
- e) Zjišťovací výzkum (1989), uloženo MVČ HK – V. Vokolek (Vokolek 1990)
- f) Archeobotanická sondáž cisterny (2005) – P. Pokorný (Pokorný 2008, 311)

- g) Detektorové průzkumy (2006–2007, 2014), uloženo M Vysoké Mýto – D. Vích (*Vích 2016b*)

4.31.5.2. VS fortifikace:

- a) Nález předmětů při stavbě chaty (1938) a úpravě terénu (1942), uloženo M Choceň (větší část ztracena) – anonymní (*Vích 2009b*, 33; *týž 2016a*, 140)
- b) Povrchový průzkum, sběr, odkrytí kamenného nároží (1964) – M. Svatoš, J Svoboda (*Vích 2016a*, 140–141)
- c) Detektorový průzkum (2009, 2014–2015), uloženo M Vysoké Mýto – D. Vích (*Vích 2016a*)

4.31.6. Lokalita v literatuře

V odborné literatuře se lokalita objevuje již v 19. století (starší literatura *Musil 1995*, 32), A. Sedláček zde tak například zmiňuje tvrz či hrádek neznámého jména (*Sedláček 1883*, 146). Později se lokalitě spolu s ostatními hradišti na Choceňsku věnoval S. Vencl, který jej na základě starších nálezů mladohradištních střepů označil za raně středověké hradiště, na jehož místě byla později (bez kontinuity) vystavěna tvrz. Povšiml si také cisterny a navrhl její možný vztah k blízkému valu, když o ní uvažoval jako o možném zdroji materiálu pro jeho stavbu (*Vencl 1971*, 27–29). Venclovy datace lokality se posléze drželi i další autoři (např. *Turek 1982*; *Sláma 1986*).

Při sběrech, provedených na lokalitě v 80. letech, byl však nalezen jen materiál z doby bronzové, což vedlo k pochybám o datování hradiště, a nakonec i k výzkumu uskutečněnému v roce 1989. Sondy položené při tomto výzkumu pak přinesly pouze materiál z doby bronzové a potvrdily tak pravěkou dataci hradiště. Výzkum zachytil také sídlištní objekty (chaty, jámy) a poodhalil vývoj fortifikace. Sonda vedená východním valem odhalila dvě stavební fáze, kde starší (lužická) byla relativně záhy – starší fáze opevnění nenesla známky destrukce – překryta mladším opevněním slezskoplatěnické kultury. Není pak bez zajímavosti, že nedlouho od přestavby hradby byla část sídlištní plochy využita jako slezskoplatěnické pohřebiště. Celková doba trvání opevněné lokality se pak odhaduje asi na 50–60 let (*Vokolek 1990*, 55–58). Plocha hradiště byla později zkoumána také za pomoci detektorové prospekce, která však přinesla pouze artefakty z doby bronzové a potvrdila tak výsledky předešlého výzkumu (*Vích*

2016b, 444–445). V rámci opevněné plochy byla zvláštní pozornost věnována také cisterně. V roce 2005 v ní P. Pokorný provedl archeobotanickou sondáž, která potvrdila její umělý původ, avšak neumožnila cisternu datovat (*Pokorný 2008*, 311).

Výzkum ze závěru 80. let se soustředil pouze na východní část lokality, a nedotkl se tak západní části, na jejímž místě byl vybudován středověký hrádek. Tomu se však věnoval D. Vích, který zde získal při povrchové prospekci (s využitím detektorů) soubor keramického a kovového materiálu, který dovoluje datovat vrcholně středověkou fortifikaci do 1. poloviny 14. století. Středověký hrádek neznámého jména a majitele – s rezervou lze snad uvažovat o ztotožnění lokality s plánovaným hradem Václava II., známým z písemných pramenů – zanikl patrně náhle při požáru (k VS fortifikaci souhrnně *Vích 2016a*).

Co se starších nálezů raně středověkého materiálu týče, D. Vích (*2009b*, 33–35) uvádí z polohy Hrádníky (pravděpodobně z plochy hradiště?) fragmenty keramiky a zlomek bronzové záušnice. Jedná se však o nepříliš četné nálezy bez bližší lokalizace, které navíc často umožňují i dataci do vrcholného středověku. Dle mého názoru tak nemusí nutně potvrzovat raně středověké osídlení lokality. Stojí pak asi za připomenutí, že okolí Chocně bylo v raném středověku v nejmúrodnějších částech osídleno již ve střední době hradištní (*Profantová – Vích 2012*). V mladohradištním období, ze kterého pocházejí i nálezy z Hrádníků, bylo patrně osídleno hradiště Běstovice (*Vokolek 1993b*, 51) a další nálezy pocházejí i z jeho okolí (*Vích 2009b*, 4). Nověji pak bylo výzkumem prokázáno mladohradištní osídlení také v obci Koldín (*Vích 2017*, 48–50). Sběry provedené na katastru Zářecké Lhoty mimo vlastní lokalitu pak prokázaly pouze osídlení z doby kamenné, doby bronzové a vrcholného středověku (*Vích 2004*, 319–320; *týž 2010b*, 344; *týž 2011d*, 395).

Lokalitě se jakožto hradišti doby bronzové věnovali také M. Novák (*2014*, 107–112) a R. Sirovátka (*2014*, 75–77). Autoři Encyklopedie hradišť pak uvádějí lokalitu jako pravěké hradiště s raně středověkým využitím (*Čtverák a kol. 2003*, 354–356). Spolu s dalšími vrcholně středověkými fortifikacemi v oblasti se lokalitě věnoval také F. Musil (*1995*, 31–32), který zmínil i pravěké hradiště znovu osídlené v raném středověku.

4.31.7. Datace

Uvažovaná raně středověká aktivita na hradišti je na základě nálezů keramiky datována do mladohradištního období (*Vencl 1971, 27; Vích 2009b, 33–35*).

4.31.8. Diskuze

Lokalita byla bezpochyby využívána v době bronzové a ve vrcholném středověku, nelze však opomenout ani starší raně středověké nálezy, datované do mladší doby hradištní – ty pak v minulosti vedly k přesvědčení o raně středověkém osídlení hradiště. Pravdou však je, že neznáme povahu raně středověkých aktivit na lokalitě, neboť výzkum v roce 1989 žádné raně středověké objekty nezachytil. Můžeme se tak domnívat, že případné osídlení doby hradištní se nacházelo mimo zkoumanou plochu, či dokonce mohlo být zničeno výstavbou pozdějšího hrádku. Vzhledem k nevelkému počtu nálezů a k absenci bližší lokalizace musíme však také připustit možnost, že v literatuře uváděné nálezy vůbec nemusí být dokladem raně středověkého sídliště v rámci opevněné lokality.

4.31.9. Závěr

Hradiště prokazatelně pravěkého původu bylo snad zasaženo i raně středověkými aktivitami. Neznáme však jejich povahu (a ani přesnou lokalizaci) a prozatím nic nenasvědčuje tomu, že se jedná o raně středověké osídlení lokality, o které tak lze uvažovat pouze jako o hradišti s raně středověkou komponentou (Skupina C).

4.32. Železnice

Lokalita na území současného města Železnice, ve které je někdy spatřováno možné raně středověké hradiště.

Obr. 19: Železnice, lokalita na mapách stabilního katastru (mapový podklad z <https://ags.cuzk.cz/archiv>).

4.32.1. Poloha

Uvažovaná lokalita se nachází v západní části historického jádra města Železnice na katastrálním území Železnice (obec Železnice, okres Jičín).

4.32.2. Terénní konfigurace

Uvažované hradiště se rozkládá na západním okraji návrší, přičemž jeho předpokládané jádro je umístováno na jeho jihozápadní ostroh. Západně pod ostrohem protéká Ploužnický potok, který plocha lokality převyšuje asi o 20

metrů. Lokalita je z jihu a západu chráněna svahy, ze severu a východu je dobře přístupná z okolního návrší.

4.32.3. Konfigurace fortifikace

Na základě pomístních jmen, pojmenování a rozložení ulic současného města předpokládá E. Ulrychová existenci trojdílného hradiště. Jádru hradu mělo být situováno do čela ostrohu, kde se dnes nachází kostel sv. Jiljí (Obr. 19). Plocha tohoto jádra o velikosti asi 1 ha je dle E. Ulrychové vymezena západním okrajem ostrohu, uličkou Příkopy a Muzejní ulicí. Do těchto míst pak také lokalizuje panské sídlo související se stavbou původního kostela. První předhradí lokality se pak má nacházet severně od jádra. Jeho plocha asi 2,4 ha je pak na východě vymezena údajnými relikty fortifikace v zahradách domů ve východní části ulice Palackého. Druhé předhradí se nachází severně od prvního. Má plochu asi 1,8 ha a jeho východní průběh prochází zhruba dnešní Menclovou ulicí. Na severu je pak ukončeno úvozovou cestou (*Ulrychová 2005b, 238*).

4.32.4. Stav lokality

Lokalita je z podstatné části zastavěna, část pak tvoří dnes již nepoužívaný hřbitov při kostelu sv. Jiljí. Některé části lokality jsou dnes součástí zahrad nebo zemědělsky využívaných pozemků.

Co se reliktní fortifikace týče, západní opevnění má být patrné v celkové délce asi 260 m ve strmém svahu v podobě přerušovaného, ani ne metr vysokého valu s nepatrným příkopem. Severozápadní část opevnění je pak znatelná v podobě téměř sneseného valu na okraji svahu nad polní cestou. Východní úsek fortifikace pak E. Ulrychová identifikuje jako val s příkopem. Jeho pozůstatky shledává v až 50 metrů široké, mohutné terénní vlně nacházející se v zahradách domů na východní straně Palackého ulice, která spolu s Muzejní ulicí kopíruje vnitřní průběh tohoto útvaru. Relikt jižního opevnění je pak patrný v délce asi 30 metrů jižně a jihozápadně od kostela sv. Jiljí (*Ulrychová 2005b, 238*).

4.32.5. Archeologické akce na lokalitě

- a) Sběr (1937), uloženo M Jičín – O. Kozák (*Ulrychová 2010, 854*).
- b) Sběr 1992, uloženo M Jičín – J. Slavík (*Ulrychová 1995d, 406*).
- c) Letecký průzkum (1993) – E. Ulrychová (*Ulrychová 1996, 93*).

- d) Nález ve stavební rýze (1995), uloženo M Jičín – P. Kordík (*Ulrychová 1998f*, 257).
- e) Povrchový/letecký průzkum, sběr (1999), uloženo M Jičín – E. Ulrychová (*Ulrychová 2001i*, 331–332).
- f) Nález ve stavební rýze (2007), uloženo M Jičín – E. Ulrychová? (*Ulrychová 2010*, 854).

4.32.6. Lokalita v literatuře

Lokalitu nepřímo zmiňuje již H. Jireček, který uvažuje o existenci Železnické župy, přičemž za župana označuje pramenům známého Čéče ze Železnice. Poukazuje přitom na skutečnost, že titul „comes“ byl v závěru 12. století užíván ve smyslu „župan“. Nicméně Čěčovo sídlo nehledal na území města, ale na jižně ležící lokalitě Železný (*Jireček 1857*, 269–270).

Jako nepodložené pak jeho závěry odmítl A. Sedláček, který je označil za pouhé domněnky. Sám však spatřoval – vzhledem k poloze kostela na samém okraji ostrohu – v Železnici hrad ve smyslu osady „valem (pokud byly) a ploty dobře ohrazenou“ (*Sedláček 1887*, 198).

Kromě výše zmíněného je však lokalita odborné literatuře takřka neznámá. Jediným badatelem, který se jí cíleně věnoval, je E. Ulrychová. Ta lokalitu na základě rozložení dnešního města, údajných reliktních opevnění a svých (*Ulrychová 2001i*, 331–332) i starších nálezů interpretuje jako trojdílný raně středověký hrad. Vzhledem k těžišti nálezů v mladší fázi střední doby hradištní a v mladší době hradištní pak v této lokalitě vidí přemyslovské správní centrum nahrazující starší předpřemyslovské lokality v Prachovských skalách (*Ulrychová 2005b*, 238).

Jako raně středověké hradiště se pak lokalita objevuje i souhrnných pracích na dané téma (Čtverák a kol. 2003, 365).

4.32.7. Písemné prameny

Dle E. Ulrychové (*2007b*, 166–171) je snad s lokalitou možné spojit osobu Čéče, který je pramenům 80. let 12. století znám jako „comes de Zeleznice“ (CDB I, 265).

4.32.8. Datace

Z lokality pochází raně středověké nálezy ze starší doby hradištní (*Ulrychová 2006b*, 772–773), střední doby hradištní (*Ulrychová 2005b*, 239) a

především mladší doby hradištní. S posledním jmenovaným obdobím je pak také spjata výstavba uvažovaného raně středověkého hradu (Ulrychová 2010, 854–855).

4.32.9. Diskuze

Interpretace lokality jako hradiště je poměrně problematická – lokalita je z velké části převrstvena zástavbou města. Velkou část pak dnes tvoří zahrady. Stejně tak problematické je určení různých terénních útvarů jako reliktní fortifikace, zvláště s přihlédnutím ke skutečnosti, že žádný z nich nebyl archeologicky zkoumán. Snad ještě více diskutabilní je pak představa trojdílného hradiště, založená víceméně pouze na dnešních komunikacích a uspořádání západní části města.

Zajímavé je, že částí argumentace E. Ulrychové jsou pojmenování uličky Příkopy a poloha Na Valách, které mají odrážet existenci starší fortifikace. Tyto místa jsou však v prostoru, kde sama autorka předpokládá šlechtický dvorec 12. století a s ním související románský kostel (Ulrychová 2007b, 166–171) – je tedy možné, že zmíněné názvy vůbec nemusí odrážet existenci hradiště, ale pouze existenci hypotetického opevnění tohoto dvorce.

Přestože na lokalitě fungovalo raně středověké osídlení, které snad lze nazvat i aglomerací (Drnovský 2015, 62), existence opevněného hradiště je dle mého názoru spíše hypotetická.

4.32.10. Závěr

Lokalita je hypotetickým hradištěm s raně středověkými nálezy (Skupina D1).

4.33. Železnice – Železný

Lokalita na prostoru vrcholně středověkého hrádku, na základě zde lokalizovaného materiálu se uvažuje i o existenci hradiště v tomto místě.

4.33.1. Poloha

Lokalita se nachází jižně od města Železnice a severně a západně od místní části Těšín na vrchu Železný. Jádru vrcholně středověkého hradu leží na katastru Železnice (obec Železnice, okres Jičín). Zbytek uvažované lokality se však již nachází na katastru Těšína (obec Železnice, okres Jičín).

4.33.2. Terénní konfigurace

Lokalita se rozléhá na výrazném vrchu Železný (369,8 m. n. m.), který ze severu a západu obtéká Ploužnický potok, jehož úroveň vrchol Železného převyšuje asi o 80 metrů. Lokalita je chráněna prudkými svahy, spadajícími do nivy Ploužnického potoka. Pouze na jihovýchodu, kde čedičová kupa Železného přechází v okolní návrší, jsou svahy relativně pozvolnější.

4.33.3. Konfigurace fortifikace

Jádru lokality je dnes zříceninou vrcholně středověkého hrádku Železný, jehož opevnění je tvořeno valem s příkopem ve stráních pod vrcholem. Celá situace působí na poměry vrcholného středověku archaicky, její celková interpretace je ztížena poškozením způsobeným lámáním kamene na lokalitě (*Durdík 1984*, 139).

Vnitřní část opevněné plochy zabírá asi 0,5 ha, spolu s opevněním má lokalita plochu asi 1,3 ha. Kromě ní je snad pozůstatkem opevnění i terénní vlna vybíhající od opevnění hrádku k jihu do zahrad usedlostí vsi Těšín. Tento útvar je pak interpretován jako relikv fortifikace staršího hradiště, které by pak mělo hypoteticky zabírat plochu asi 2 ha (*Ulrychová 2005b*, 239–240).

4.33.4. Stav lokality

Lokalita je z velké části (prostor vrcholně středověkého hrádku) zalesněna lesem Obůrka a dalším stromovým porostem. Jižní část uvažovaného hradiště se pak nachází v zahradách a zčásti i pod zástavbou vsi Těšín.

Jádro lokality bylo ve své severovýchodní části v minulosti silně poškozeno dobýváním kamene a s tím souvisejícími akcemi (úprava terénu, výstavba cesty k lomu atd.) – tímto způsobem byl zničen asi šedesátimetrový úsek opevnění hrádku. Zbývající vrcholně středověká fortifikace je však stále dobře patrná a výrazně převyšuje novější relikty těžby. Dochované valy tohoto opevnění tak dosahují výšky asi 3,5 m s příkopem hlubokým asi 1,7 m. Vrcholně středověké opevňovací práce pak mohly poškodit výraznou část uvažovaného hradiště. Za pozůstatek této starší fortifikace je pak považována terénní vlna s paralelní mělkou prohlubní, jdoucí od opevnění hrádku směrem k jihu. Nejzachovalejší je západní část tohoto útvaru, procházející lesem až na zahrady usedlosti č.p. 11 – jižní část tohoto úseku byla pak částečně snesena při úpravách terénu zahrad. Východní část této terénní vlny tvoří místy až 80 cm vysoká mez (Ulrychová 2005b, 239–240).

4.33.5. Archeologické akce na lokalitě

- a) Povrchový průzkum/sběr (1861) – F. Petera Rohoznický (*Sklenář 1992*, 292).
- b) Povrchový průzkum (před 1887) – A. Sedláček (*Sedláček 1887*, 198).
- c) Povrchový průzkum (1980) – T. Durdík (*Durdík 1984*, 138).
- d) Sběr (1988), uloženo MVČ HK – Z. Fišera (*Bláha – Kalferst – Sigl 2004*, 133–134).
- e) Sběr (1993), uloženo MVČ HK – P. Kracík, E. Šneberková (*Bláha – Kalferst – Sigl 2004*, 134).
- f) Sběry (1993, 1995), uloženo MVČ HK – E. Šneberková (*Bláha – Kalferst – Sigl 2004*, 134).
- g) Letecký průzkum (1995, 1996) – E. Ulrychová (*Ulrychová 1997d*, 43).

4.33.6. Lokalita v literatuře

Již v 60. letech 19. století navštívil lokalitu F. Petera Rohoznický, který zde našel keramický materiál, kosti a propálenou hlínu (*Sklenář 1992*, 292). Ještě dříve pak lokalitu zmínil i H. Jireček (*1857*, 269–270), který v ní spatřoval župní hrad Čéče ze Železnice. Tyto závěry však odmítl A. Sedláček (*1887*, 198), který je označil za pouhé domněnky. Sám pak podal popis tehdejšího stavu lokality – popsal val a příkop „západní, jižní a jihozápadní bok vrcholu objímající, ač již mělký a rozrušený“ a posteskl si nad poničením lokality těžbou kamene. Za

nejstaršího držitele hradu pak označil Ratibora ze Železnice, připomínaného k roku 1318. Zánik hradu pak kladl již do 14. století s tím, že roli sídla majitelů panství přebírá hrad Bradlec (*Sedláček 1887*, 198–199).

Lokalita byla dále sledována jako vrcholně středověký hrádek. Povrchový průzkum zde tak v 80. letech uskutečnil i T. Durdík, který označil fortifikaci a celkovou dispozici lokality za „značně archaickou“. Poukázal na silné poškození lokality a na její složitou historickou interpretaci a nadhodil i její možnou souvislost s Čécem ze Železnice (*Durdík 1984*, 139).

Lokalitě se poté věnovala především E. Ulrychová, která ji na základě domnělých zbytků dalšího opevnění a sem lokalizovaných starších nálezů interpretuje jako hradiště doby bronzové a raného středověku. Dle ní tak raně středověká lokalita vznikla ve střední době hradištní, kdy bylo osídleno opuštěné hradiště doby bronzové. Později měl vzniknout „mladohradištní hrad, znovu přestavěný ve vrcholném středověku“. Vznik raně středověkého hradu v těchto místech pak dává do souvislosti s tzv. Hradeckou cestou (*Ulrychová 2005b*, 240–241). V rámci svých závěrečných prací se lokalitě v rámci doby bronzové věnovali také M. Novák (*2014*, 140), který ji zařadil mezi výšinné lokality bez dokladu opevnění, a R. Sirovátka (*2014*, 78), který poukazuje na skutečnost, že se na lokalitě z pohledu hradištní fortifikace „nic prokazatelného nedochovalo“.

Jako vrcholně středověký hrad je lokalita známá souhrnným pracím na toto téma (*Durdík 2000*) a jako hradiště ji uvádí i Encyklopedie hradišť v Čechách (*Čtverák a kol. 2003*, 365).

4.33.7. Datace

Kromě vrcholně středověkých a pravěkých nálezů z lokality pochází také nálezy ze střední a mladší doby hradištní (*Ulrychová 2005b*, 240).

4.33.8. Diskuze

Lokalita je bezesporu vrcholně středověkým hrádkem, její identifikace jako hradiště je však problémovější. Z lokality má pocházet materiál ze střední a mladší doby hradištní, nicméně podstatná část tohoto materiálu zřejmě pochází ze starších sbírek a její bližší nálezové okolnosti nejsou známé. Mezi nověji získanými nálezy pak dominuje středověký materiál (*Bláha – Kalferst – Sigl 2004*, 134). Raně středověký sběrový materiál, uváděný E. Ulrychovou (*Ulrychová*

1999a, 36), potom zřejmě nepochází přímo z lokality ale z prostoru východně od ní.

Diskutabilní jsou dle mého názoru závěry ohledně opevnění hradiště učiněné na základě jedné nezkoumané terénní vlny. Pokud zde v minulosti nějaké hradiště existovalo, jeho relikty byly zničeny stavbou vrcholně středověkého hrádku. Dnes dle mého mínění neexistují přesvědčivé doklady existence hradištní fortifikace, a lokalita je tak spíše hypotetickým hradištěm.

Co se týče vztahu lokality k nedaleké Železnici (do jejíž západní části klade E. Ulrychová trojdílné slovanské hradiště), čistě hypoteticky mohl vývoj v této oblasti vypadat tak, že na území dnešní Železnice poblíž kostela sv. Jiljí vznikl v raném středověku opevněný dvorec, jehož funkci později převzal hrádek na vrchu Železný, vybudovaný na počátku vrcholného středověku.

4.33.9. Závěr

Lokalita je hypotetickým hradištěm s raně středověkou komponentou (Skupina D1).

5. Města

Jedná se o trojici lokalit – Hradec Králové, Chrudim a Jaroměř –, které se vyvinuly ve vrcholně středověká města. V případě těchto sídlišť není o jejich raně středověkém původu sporu. Vzhledem k velkému množství archeologických akcí na těchto lokalitách a vůbec celkovému vědeckému zájmu o ně by si však jejich poctivé zpracování vyžádalo neúměrně velký prostor. Z toho důvodu jsem se rozhodl tyto hradiště zpracovat ve zvláštní, značně zjednodušené formě.

5.1. Hradec Králové

Lokalita z pravěku i raného středověku, nacházející se v jádru dnešního města na návrší severovýchodně nad soutokem Labe a Orlice. Na torze pravěkého opevnění bylo patrně zbudováno ve střední době hradištní obvodové opevnění roštové konstrukce s čelní kamennou plentou, ohraničující plochu asi 12 ha. V mladší době hradištní pak vzniká méně rozlehlé opevnění rozdílné dřevohlinité konstrukce s čelní kamennou plentou, vymežující na severozápadním okraji lokality akropoli. Tato akropole pak sloužila jako centrum přemyslovské správy až do 13. století, kdy zde byl vybudován královský hrad a hradiště se pozvolna změnilo na vrcholně středověké město (*Čtverák a kol. 2003, 87–88; Sláma 1986, 70*).

Výzkumy na lokalitě jsou spojeny především s aktivitami J. Sigla, M. Richtera a V. Vokolka. Výsledky výzkumů (např: *Richter – Vokolek 1971; Sigl – Vokolek 1991–92; tíž 1992*) byly v roce 1995 souhrnně publikovány v monografické práci (*Richter – Vokolek 1995*). Z novějších výzkumů, které se přímo dotkly raně středověkého opevnění, lze pak například jmenovat výzkum R. Bláhy z roku 2010 (AMČR HK).

5.1.1. Písemné prameny

Nejstarší písemná zmínka k lokalitě se váže k roku 1073 (listina je však falzem z 12. století), kdy se objevuje „*castrum Gradec*“ (CDB I, 371).

Z dalších starších zpráv stojí za pozornost například Kosmova zmínka o „*urbis Gradec*“ z roku 1091, kdy k němu přitáhl Břetislav se svými bojovníky,

aby zde byl v bezpečí před svým otcem Vratislavem II. (FRB II, 128). Roku 1109 chtěl na „*castro Gradec*“ přečkat Vánoce kníže Vladislav I. (FRB II, 166), který pak Hradec i s celým okolím dal za úděl svému bratru Soběslavovi (FRB II, 177).

Vzhledem k velkému významu lokality se k ní pak vztahuje množství dalších písemných pramenů datovaných do raného středověku (např. *Sláma 1986*, 70).

5.1.2. Datace

Lokalita je výzkumem datována do střední a mladší doby hradištní (*Richter – Vokolek 1995*, 127).

5.1.3. Závěr

Lokalita je ověřeným raně středověkým hradištěm (Skupina A).

5.2. Chrudim

Hradiště z pravěku i raného středověku, vybudované na ostrožně nad pravým břehem Chrudimky. Hradiště, zabírající plochu asi 3,5 ha, se nacházelo v centru dnešního města, jehož stavebním vývojem byly veškeré stopy po hradišti zničeny. Opevnění středohradištního hradu z 9. a 10. století se podařilo zachytit nejprve pouze v podobě příkopu. Až pozdější výzkumy pak prokázaly existenci hradby roštové konstrukce s čelní kamennou plentou, pravděpodobně vybudované na destrukci pravěkého opevnění. Toto středohradištní opevnění bylo později v mladší době hradištní zpevněno komorovou konstrukcí nasedající na zadní stěnu původní (patrně již částečně destruované) hradby. Takto zesílená fortifikace byla později (snad ve 12. století) poničena požárem a byla posléze obnovena přisypáním 3,5 metru širokého náspu bez vnitřní konstrukce, zpevněného na zadní straně vodorovně kladenými prkny. Takto se vyvíjející fortifikace nakonec dosahovala šířky až 12 metrů. Víceméně na základě rozložení dnešních ulic se pak uvažuje také o opevněním vyčleněné mladohradištní akropoli v jihovýchodní části lokality (*Čtverák a kol. 2003*, 112–113; *Frolík 2006*, 9–11).

Archeologické výzkumy na lokalitě jsou spjaté především se jmény J. Sigla a J. Frolíka, kteří ve svém článku shrnuli poznatky o raně středověké Chrudimi (*Frolík – Sigl 2001*). Nové informace ohledně raně středověké lokality

pak přinesl článek J. Frolíka (2006), rekapitulující výsledky archeologických výzkumů i dějiny bádání na lokalitě.

5.2.1. Písemné prameny

K nejstaršímu datu se hlásí zmínka ve falzu ze 13. století, kde se dočítáme o „*civitatibus*“, ze kterých se má odvádět poplatek Břevnovskému klášteru. V tomto seznamu, kladeném listinou do roku 993, je pak i Chrudim (CDB I, 349).

První potvrzenou písemnou zmínkou k lokalitě je Kosmova zpráva o úmrtí knížete Břetislava I., který zde v „*urbe Hrudim*“ umírá během příprav na tažení do Uher (FRB II, 86). V tom samém roce si pak „*ad urbem Hrudim*“ předvolává jeho syn 300 moravských předáků (FRB II, 89).

5.2.2. Datace

Lokalita je výzkumy datována do střední a mladší doby hradištní.

5.2.3. Závěr

Lokalita je výzkumem potvrzeným raně středověkým hradištěm (Skupina A).

5.3. Jaroměř

Raně středověké hradiště, založené na místě dnešního historického jádra města Jaroměř. Hradiště se patrně nacházelo na ostrožně obtékané ze západu a z jihu Labem. Raně středověká fortifikace se nedochovala a ani nebyla odhalena při archeologickém výzkumu (Čtverák a kol. 2003, 117).

Z nejvýznamnějších výzkumů na lokalitě lze jmenovat výzkum M. Richtera na místě bývalého kláštera na Pražském předměstí (Richter 1977, 66).

Lokalitě se v rámci své práce věnoval A. Hejna, který se zabýval historickými počátky lokality (Hejna 1961, 570). Raně středověké nálezy z území města pak zpracoval R. Bláha (1998), zatímco M. Ježek (2007) se věnoval širší oblasti raně středověkého Jaroměřska.

5.3.1. Písemné prameny

První písemná zpráva, která sice Jaroměř nezmiňuje, ale hypoteticky se jí může týkat, pochází z Kosmovy kroniky, kde nás letopisec informuje, že kníže

Vladislav I. roku 1116 věnoval za úděl svému bratru Soběslavovi Hradec s celou oblastí i s „*quatuor castellis*“ – jedním z těchto hradů pak mohla být právě Jaroměř (FRB II, 177).

Nejstarší konkrétní zmínkou o lokalitě je pak zpráva z roku 1126 z kroniky Kanovníka vyšehradského, kde se dozvídáme, že Břetislav (syn knížete Břetislava II.) byl roku 1126 držen v „*arc Jaromir*“ (FRB II, 205).

5.3.2. Datace

Lokalita bývá datována buď do první poloviny 11. století (ve spojitosti s Břetislavem I.), anebo do první poloviny 12. století (*Čtverák a kol. 2003*, 117).

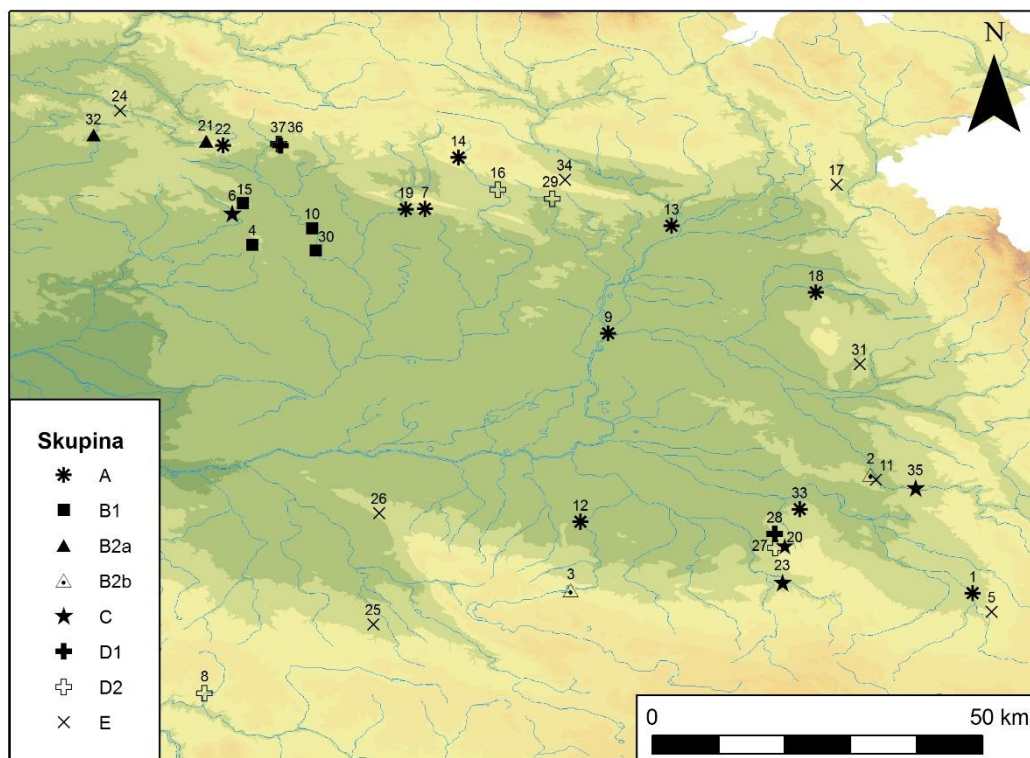
5.3.3. Závěr

Doposud neznáme z této lokality raně středověkou fortifikaci, a v rámci vytvořené kategorizace by tak měla lokalita být pouze hypotetickým hradištěm s raně středověkou komponentou (Skupina D1). Nicméně lokalita je známá z písemných pramenů a všeobecně je za raně středověké hradiště považována. Vzhledem k těmto skutečnostem a k tomu, že jako jedna ze tří městských lokalit stála od počátku mimo hlavní zájem této práce, bude lokalita v dalším vyhodnocení brána jako potvrzené raně středověké hradiště (Skupina A).

6. Vyhodnocení

Tato část práce se věnuje především vyhodnocení údajů získaných zpracováním sledovaných lokalit a pokusu o jejich zasazení do kontextu raně středověkých východních Čech (Mapa 1).

6.1. Kategorizace lokalit

Mapa 1: Sledované lokality: 1 – Benátky; 2 – Běstovice; 3 – České Lhotice; 4 – Česov; 5 – Čistá; 6 – Dolany; 7 – Holovousy; 8 – Hradec u Ledče nad Sázavou; 9 – Hradec Králové; 10 – Hradištko; 11 – Chocení; 12 – Chrudim; 13 – Jaroměř; 14 – Kal; 15 – Kostelec; 16 – Miletín; 17 – Náchod; 18 – Opočno; 19 – Ostroměř; 20 – Pěšice; 21 – Prachovské skály – Hrádky; 22 – Prachovské skály – Prachovské sedlo; 23 – Rabouň; 24 – Rytířova Lhota; 25 – Sirákovice; 26 – Sovolusky; 27 – Srbce; 28 – Štěněc; 29 – Velehrádek; 30 – Velešice; 31 – Velká Ledská; 32 – Vesec u Sobotky; 33 – Vraclav; 34 – Zálesí; 35 – Zářecká Lhota; 36 – Železnice; 37 – Železnice – Železný.

6.1.1. Skupina A – Raně středověká hradiště

Lokality, na nichž proběhl výzkum, který prokázal raně středověké stáří osídlení i fortifikace.

Ze zkoumaných lokalit bylo do této skupiny zařazeno nakonec 10 hradišť. Jedná se tak o raně středověké hrady Benátky, Holovousy, Hradec Králové, Chrudim, Jaroměř, Kal, Opočno, Ostroměř, Prachovské skály – Prachovské sedlo a Vraclav.

Z výše zmíněných lokalit je pouze hradiště Kal všeobecně datováno do starší doby hradištní, ačkoliv ani zde nepanuje ohledně datace konsenzus a tato datace bývá někdy zpochybňována na základě zjištěné konstrukce hradby. Osídleno bylo v tomto období patrně i hradiště v Benátkách, nicméně zjištěná fortifikace vznikla až později.

Do střední doby hradištní jsou datovány opevněné hrady v Holovousech, Hradci Králové, Chrudimi, Ostroměři a v Prachovském sedle. Osídlení zřejmě pokračuje i na kalském hradišti, přičemž někteří badatelé do tohoto období hypoteticky kladou i zkoumanou fortifikaci. Osídlena byla v tomto období i plocha hradiště v Benátkách, jehož fortifikace vznikla ovšem až později.

V mladší době hradištní stály pak hrady v Benátkách, Hradci Králové, Chrudimi, Jaroměři, Opočně a Vraclavi. Na středohradištním hradišti v Ostroměři snad v této době došlo ke zmenšení osídlené plochy na prostor přemyslovské akropole.

6.1.2. Skupina B1 – Nezkoumaná hradiště s raně středověkým osídlením

Lokality sledované pouze prostřednictvím sběrů a povrchových průzkumů, ze kterých pochází větší soubor artefaktů ukazující na osídlení v raném středověku.

Do této skupiny patří čtveřice hradišť na Jičínsku: Češov, Hradištko, Kostelec a Velešice.

Z nich pouze Češov je zřejmě osídlen již ve starší době hradištní. Starohradištní nálezy z této lokality pak mohou poukazovat na přítomnost elity na lokalitě a možný výjimečný význam lokality již v tomto období.

Těžiště raně středověké aktivity je však na Češově kladeno až do střední doby hradištní. V tomto období byly pak také osídleny lokality Hradištko a Velešice.

Na všech čtyřech lokalitách pokračuje osídlení i v mladší době hradištní. U Češova a Hradištko je však již dáváno do souvislosti spíše se zemědělským využitím plochy hradiště a vesnickým osídlením v blízkosti lokality.

6.1.3. Skupina B2a – Zkoumaná hradiště s raně středověkým osídlením a nedatovanou fortifikací

Lokality, na nichž proběhl výzkum, který prokázal jejich raně středověké osídlení, avšak nebyla datována fortifikace.

Mezi tyto lokality patří hradiště v Prachovských skalách (Hrádky) a hradiště na ostrožně Porán (Vesec u Sobotky).

Již v časně slovanském období byla patrně osídlena lokalita Vesec u Sobotky, která pak přežívá i do starší doby hradištní. V těchto obdobích byla zjištěna i aktivita (mohylová pohřebiště) v okolí Hrádků v Prachovských skalách, avšak přímo na lokalitě osídlení prokázáno nebylo.

Do starší poloviny střední doby hradištní zasahuje osídlení na Poráni, které však později zaniká. Středohradištní osídlení bývá pak považováno za vrchol raně středověkých sídlištních aktivit na Hrádcích v Prachovských skalách.

V mladší době hradištní je znovu osídleno hradiště u Vesce u Sobotky. Hradiště Hrádky patrně slouží v tomto období primárně jako nekropole, alespoň pak část lokality na ostrožně Starý hrádek.

6.1.4. Skupina B2b – Zkoumaná hradiště s raně středověkým osídlením a pravěkou fortifikací

Lokality, na kterých proběhl výzkum, jenž prokázal jejich raně středověké osídlení, avšak fortifikace byla datována do jiného období.

Jedná se o lokality Běstovice a České Lhotice. Laténské oppidum u Českých Lhotic bylo zřejmě osídleno již od starší doby hradištní a zdejší osídlení pak přežívá po celý raný středověk. Slovanské sídlištní aktivity na pravěkém hradišti u Běstovic jsou pak kladeny do mladší doby hradištní.

6.1.5. Skupina C – Hradiště s raně středověkou komponentou

Nezkoumané a zkoumané lokality, ze kterých pochází pouze menší množství raně středověkého materiálu, na jehož základě nelze zcela uvažovat o raně středověkém osídlení lokality.

Jedná se o čtveřici lokalit – Dolany, Pěšice, Rabouň a Zářecká Lhota.

Pouze rámcově do raného středověku jsou datovány sběrové nálezy z hradiště u Pěšic. Bez bližšího určení měly pak z raného středověku pocházet také starší nálezy z opevnění u osady Rabouň.

Do střední doby hradištní je na základě malého, sběrem získaného souboru datováno opevnění v Dolanech. Pro určení této archeologicky nepříliš poznané lokality jako hradiště snad hovoří skutečnost, že odsud nebyl získán jiný než raně středověký materiál.

Starší a blíže nelokalizované nálezy z hradiště popelnicových polí u Zářecké Lhoty kladou raně středověké aktivity na lokalitě do mladší doby hradištní.

6.1.6. Skupina D1 – Hypotetická hradiště s raně středověkou komponentou

Lokality bez dostatečných dokladů existence fortifikace a lokality nejasné funkce, ze kterých pocházejí raně středověké nálezy.

Jedná se o trojici lokalit – na území dnešního města Železnice, na nedalekém vrchu Železný a pak také na ostrožně Kozí nožka u Štěnce. Všechny tři lokality mají společné to, že je převrstvují sídlištní aktivity pozdějších období. Na uvažovaném hradišti v Železnici tak již od středověku vyrůstalo městečko, zatímco případné raně středověké aktivity u Štěnce a na vrchu Železný překryla výstavba vrcholně středověké fortifikace.

Nejstarší raně středověké nálezy ze Železnice pocházejí již ze starší doby hradištní. Osídlení zdejší lokality pokračovalo i ve středohradištním období. Ve střední době hradištní snad existovalo také výšinné sídliště či hradiště na vrchu Železný u Železnice.

Na sklonku střední doby hradištní narůstá intenzita osídlení v Železnici, kde snad vzniká i opevněná mladohradištní lokalita. V mladší době hradištní byly pak zřejmě osídleny i vrch Železný a ostrožna nad Štencem.

6.1.7. Skupina D2 – Hypotetická hradiště bez raně středověké komponenty

Lokality bez dostatečných dokladů existence fortifikace a lokality nejasné funkce, ze kterých nepochází raně středověké artefakty, ale z různých důvodů bývají kladeny do raného středověku.

Jedná se o lokality Hradec, Miletín, Srbce a Velehrádek.

Spíše starší odbornou literaturou než čímkoliv jiným je do raného středověku kladena hypotetická fortifikace, na jejíž destrukci měla vyrůst pozdější tvrz na Velehrádku.

Zcela neznámého původu nebo určení je pak dnes již neexistující opevnění na Hrádku u Ledče nad Sázavou. Vzhledem k absenci raně středověkých nálezů v oblasti však patrně nebude raně středověkého původu.

Neznámého původu je i značně netypická fortifikace na ostrožně Kusá Hora nad vesnicí Srbce.

Nejzajímavější lokalitou je zde patrně Miletín, který je znám snad i raně středověkým písemným pramenům. Nicméně úvahy o existenci opravdového hradiště na této lokalitě, nebo snad o jeho vnitřním uspořádání, jsou víceméně hypotetické. Zmiňované raně středověké nálezy z lokality pak spíše pochází z počátků vrcholného středověku.

6.1.8. Skupina E – Ostatní objekty

Lokality v minulosti mylně považované za hradiště – vrcholně středověké a novověké fortifikace, ale také hradiště, ze kterých nepocházejí raně středověké nálezy, a není tak důvod uvažovat o jejich zařazení do raného středověku.

Poměrně překvapivě se jedná o druhou nejpočetnější skupinu lokalit. Patří do ní lokality Čistá, Choceln, Náchod, Rytířova Lhota, Sirákovice, Sovolusky, Velká Ledská a Zálesí.

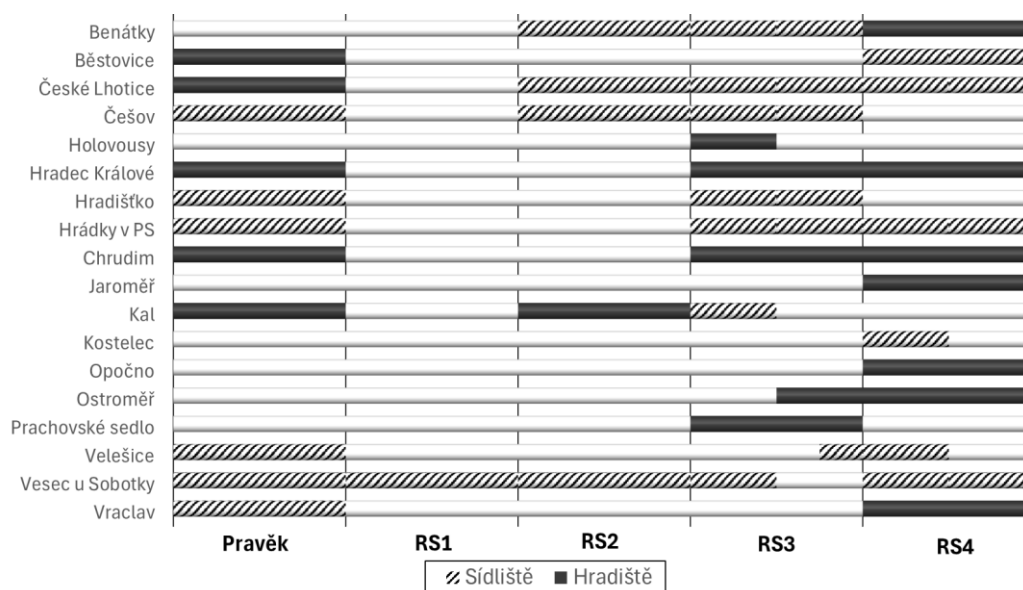
Značného stáří jsou lokality Velká Ledská a snad i Čistá. Opevnění nad Velkou Ledskou je pozůstatkem pravěkého hradiště, jehož datování do raného středověku nic nenasvědčuje – v literatuře figuruje jako potenciální raně středověká lokalita snad jen díky úvahám J. L. Píče z doby před více než sto lety. Možná i raně středověkého stáří mohou zřejmě být pozůstatky valu v Čisté, které však téměř jistě nepředstavují opevnění hradiště.

Větší část těchto fortifikací představují vrcholně středověké hrady a hrádky. Jedná se tak o lokalitu Choceln a hrad Hlavačov, který je vzhledem k blízkosti hradiště Běstovice pravidelně chybně uváděn jako pravěké a raně středověké hradiště. Dále jde pak o opevnění v Sirákovicích (hrad Vrtěšice), Rytířově Lhotě a Sovoluskách.

Téměř jistě novověkého původu byly pozůstatky valů pozorované v Zálesí u Dvora Králové. Tyto již neexistující doklady opevnění lze identifikovat jako součást tzv. Lacyho linie, vybudované během války o bavorské dědictví. Obdobného původu jsou pak snad také reliktů fortifikace na vrchu Homolka nad Náchodem.

6.2. Kdy lze lokalitu považovat za raně středověké hradiště?

Pojmem hradiště se označuje lokalita zaniklého pravěkého, či raně středověkého opevnění. Problém ovšem skýtá povaha této fortifikace. Tradičně je jako hradiště označováno místo opevněné tzv. těžkou fortifikací, tedy dřevohlinitým opevněním, eventuálně zpevněným čelní kamennou plentou. Je tedy otázkou, která lokalita je již hradištěm a která ne, neboť postrádá požadovanou formu opevnění. S touto otázkou samozřejmě souvisí i problematika samotné datace hradišť jako raně středověkého fenoménu v Čechách, kterou se zabýval již J. Lutovský (2009). Ten tak například došel k závěru, že pokud budeme považovat za hradiště pouze lokality s dřevohlinitou hradbou, tak se výskyt celého fenoménu raně středověkých hradišť v Čechách posune patrně přinejmenším do poloviny 9. století.

Obr. 20: Lokality skupin A a B v pravěku a raném středověku. Pole Sídliště označuje ty fáze osídlení, které je možné vztáhnout k hypotetické existenci hradiště, či lokality plnící funkci hradiště (nejsou tak uvedena období, kdy nálezy ukazují pouze na sporadické „venkovské“ osídlení lokality). Pole Hradiště označuje období, kdy je na lokalitě doložena fungující fortifikace.

Pro potřeby této práce je však zajímavější jiná související otázka. Je raně středověkým hradištěm i opevněná pravěká lokalita (Obr. 20), která byla v raném

středověku znovuosídlena, aniž by došlo k obnově staršího opevnění? Čistě technicky pravděpodobně ne, neboť během raně středověké fáze osídlení na lokalitě neexistovalo tzv. těžké opevnění. Je zde však několik problémů:

1) Relikty pravěkých valů mohly docela dobře představovat v kontextu raného středověku plnohodnotnou, či alespoň adekvátní ochranu

V některých případech dosahují pozůstatky pravěkých valů i dnes do výšky několika metrů. V době zhruba před tisíci lety pak mohly dosahovat i větších rozměrů. Několikametrový val představoval značnou překážku, která by obráncům, hájícím korunu valu, jistě přinesla jistou výhodu nad útočníky. Za pozornost pak stojí například také názor J. Ungera (2009, 547-553; 2011, 61-67), který se domnívá, že i některé sypané valy známé z vrcholně středověkých lokalit mohly plnit svou funkci, aniž by byly osazeny další fortifikací v podobě palisády.

2) Pravěké valy mohly být pro potřeby obrany dále zhodnoceny lehkou fortifikací

Sypané valy doplněné lehčí fortifikací na koruně valu byly v jistých dobách patrně považovány za plnohodnotnou podobu fortifikace. Lze tak připomenout mohutné sypané valy typu Fécamp ze závěru mladší doby železné (viz Krausz 2019, 177–185). Zřejmě tomu nebylo jinak ani v raně středověkých Čechách. Například na hradišti u Dolních Břežan byla dokonce původní dřevohlinitá hradba z nějakého důvodu nahrazena sypaným valem s palisádou ještě v 11. století (Čtverák – Lutovský 1999). Stejně tak lze potom poukázat na nejstarší rozpoznaná česká slovanská hradiště, jejichž relativně jednoduchá fortifikace se od sypaných valů v zásadě příliš nelišila – asi pak není náhoda, že podstatná část těchto nejstarších hradišť vznikla na místě starších pravěkých opevnění, jejichž relikty byly využity jako základ nově vznikající (či spíše znovu vznikající?) fortifikace (Tomková 2001b, 549–552).

3) Případná úprava fortifikace nemusela být zachycena výzkumem či může být přímo archeologicky nezachytitelná

Pokud nebyl pravěký val výrazněji dosypán a zpevněn palisádou, jeho raně středověká úprava nemusí být v zásadě vůbec rozpoznatelná. Jestliže byl na koruně valu zbudován například pouze tzv. polský plot (tedy kůly s vypletenými rozestupy), nebo dokonce obyčejný plot z proutí, nemusí být stopy takové fortifikace již vůbec patrné. Konečně koruna valu, která představuje logické místo pro umístění takové fortifikace, je také zřejmě nejnáchylnější k poškození erozí či zásahy člověka. Dalším faktorem je skutečnost, že velká část lokalit je známá především ze sběrů a výzkumy na nich proběhly pouze v omezeném rozsahu. Pokud by tak došlo k obnově pouze části fortifikace, sonda vedená jiným úsekem opevnění by tuto stavební úpravu vůbec nezachytila.

Výzkumy zkoumaných lokalit se navíc primárně soustředí na nejvýraznější části opevnění, zatímco menší valy zůstávají často stranou zájmu. Jsou tedy zkoumány především ty valy, které v případě raně středověkého znovuosídlení lokality mohly plnit ochrannou funkci i s relativně malou úpravou. Hypotetickým příkladem může být hradiště Kal, kde byl nejprve zkoumán hlavní severní val a až v následující sezóně výzkumu byl prozkoumán menší val jižní. V tomto případě byla prokázána jak raně středověká úprava hlavního valu, tak slovanský původ valu jižního. Dejme však tomu, že by se výzkum soustředil pouze na severní val, kde by se nepodařilo zachytit raně středověkou fázi opevnění – v takovém případě by byla lokalita považována za pravěké hradiště, ačkoliv by na jejím jižním okraji ležel nezkoumaný raně středověký val.

Problematické je pak i samotné zachování stop lehkého dřevěného opevnění, a to včetně palisády, natož pak obyčejného oplocení. Dřevěná fortifikace byla využívána jak na lokalitách současných s českými hradišti (západoevropská motte), tak na pozdějších středověkých opevněních, kde jsou však i přes uvažovaný častý výskyt tato opevnění archeologicky podchycena relativně málo. Přestože část těchto fortifikací nebyla pravděpodobně zachycena z důvodů specifických pro vrcholně středověké hrady²⁰, přinejmenším v některých případech se jedná spíše o problémy zachování související s erozí a relativně

²⁰ Palisáda mohla být například překryta a zcela zničena kamennou zdí, či jí mohly být opevňovány primárně méně významné části hradů, jako jsou například při výzkumu často opomíjená předhradí (Dejmal 2019, 155).

mělkým zahloubením dřevěných prvků (*Dejmal 2019*, 150–172). V souvislosti s erozí lze poukázat i na některé zkoumané lokality, kde často scházejí doklady pro celé úseky opevnění, jejichž existence se však obecně předpokládá – opět může posloužit za příklad hradiště Kal, konkrétně jeho chybějící východní opevnění, jehož existence je prokázána pouze nepřímo na základě stratigrafie splachových vrstev (*Kalferst – Profantová 1999*, 294).

Jak je vidět, znovuvyužití pravěkých valů nově příchozím slovanským obyvatelstvem může být z pohledu archeologie z velké části pouze otázkou nezachycení dokladů fortifikace, či jejich zničení v průběhu času. Je však také možné, že pravěké valy nebyly v některých případech dále upravovány, neboť samy o sobě skýtaly lokalitě dostatečnou ochranu.

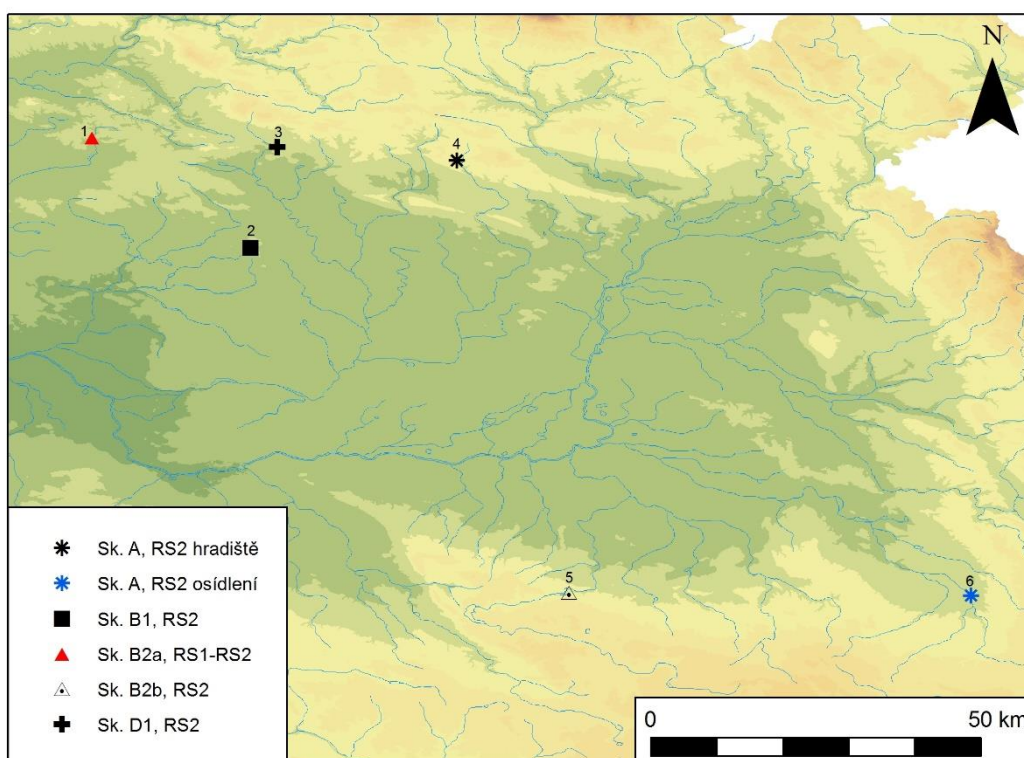
Pro potřeby této práce jsem se nakonec rozhodl označit jako raně středověká hradiště (skupina A) pouze ty lokality, u kterých byla výzkumem slavnitá fortifikace opravdu prokázána. Domnívám se však, že přinejmenším část lokalit se slovanským osídlením (skupiny B1, B2a, B2b) ve skutečnosti mohla plnit obdobnou funkci jako lokality skupiny A. Samozřejmě lze namítnout, že lokalita chráněná zbytky pravěkého valu (potenciálně osazenými palisádou či jinou lehkou fortifikací) nejspíše neměla takový význam jako lokalita s nově vybudovanou dřevohlinitou hradbou, na jejíž opevnění bylo nutné vynaložit nesrovnatelně větší úsilí. Zde je však třeba podotknout, že spíš než významem lokality mohlo být úsilí vybudovat novou fortifikaci motivováno například nedostatkem přirozené ochrany v podobě vysokých srázů či neexistencí (nebo nedostatečnou mohutností) reliktnů pravěkého opevnění na lokalitě.

Je navíc otázkou, jaký měl tento zdánlivý rozdíl mezi oběma typy opevnění význam v mysli raně středověkého člověka. Jeho představu hradu mohla lokalita chráněná pravěkým valem a lehkou dřevěnou fortifikací naplňovat stejně dobře jako lokalita opevněná nově vystavěnou hradbou. Nabízí se zde také srovnání s pozdějším obdobím vrcholného středověku, kdy vedle sebe fungovaly kamenné hrady i hrady opevněné valy a palisádami (byť původně mohla být tato forma opevnění plánovaná jen jako dočasné provizorium). U středověkých měst pak mohlo v určitých případech právní (a do jisté míry tedy i symbolickou) funkci městských hradeb splňovat i lehké opevnění v podobě plotů a mělkých příkopů (*Unger 2012*, 31).

6.3. Sledované lokality v raném středověku

Následující kapitola je věnována sledovaným lokalitám v rámci jednotlivých fází raného středověku.

6.3.1. Časně slovanské období a starší doba hradištní

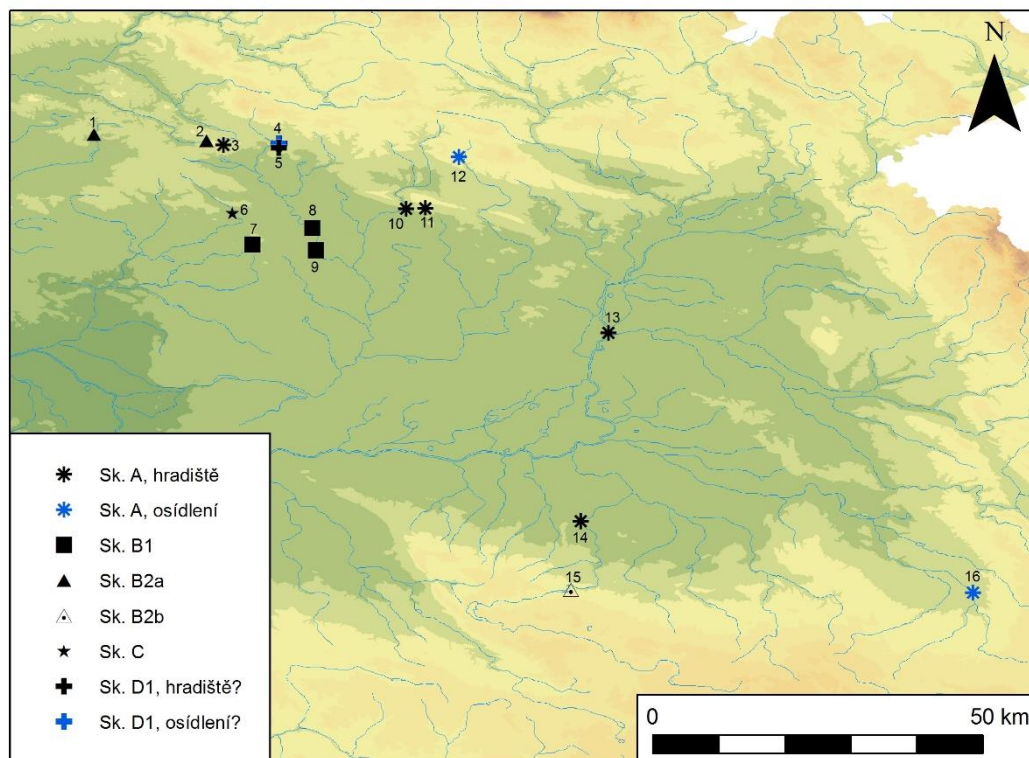
Mapa 2: Lokality časně slovanského období a starší doby hradištní. 1 – Vesec u Sobotky; 2 – Češov; 3 – Železnice; 4 – Kal; 5 – České Lhotice; 6 – Benátky.

V časně slovanském období (Mapa 2) byla osídlena pouze opevněná ostrožna Poráň u Vesce u Sobotky, na které pokračuje osídlení i ve starší době hradištní.

Ve starohradištním období byl na pozůstatcích fortifikace z doby bronzové postaven snad také hrad v Kalu, ačkoliv jeho datace je do velké míry založena na detektorových a sběrových nálezech. Výzkumem stanovená datace starohradištní hradby je pak některými badateli zpochybňována. Už v tomto období je také osídlen Češov. Přestože největší intenzita osídlení zde náleží až následujícímu období, některé nálezy naznačují, že zde mohla existovat centrální lokalita již ve starší době hradištní. Ve starohradištním období byla také osídlena lokalita nad

Benátkami u Litomyšle. Nelze říct, zdali byla již tehdy opevněná, neboť jediné známé opevnění pochází z mladší doby hradištní. Starohradištní osídlení existovalo také na oppidu u Českých Lhotic a patrně též na ostrohu v Železnici.

6.3.2. Střední doba hradištní

Mapa 3: Lokality ve střední době hradištní. 1 – Vesec u Sobotky; 2 – Prachovské skály – Hrádky; 3 – Prachovské skály – Prachovské sedlo; 4 – Železnice; 5 – Železnice – Železný; 6 – Dolany; 7 – Češov; 8 – Hradištko; 9 – Velešice; 10 – Ostroměř; 11 – Holovousy; 12 – Kal; 13 – Hradec Králové; 14 – Chrudim; 15 – České Lhotice; 16 – Benátky.

Střední doba hradištní přináší ve východních Čechách první větší vlnu budování slovanských hradišť (Mapa 3). Nově je opevněn hrad v Holovousech, který však patrně relativně záhy zaniká, a jeho roli tak zřejmě přebírá tou dobou vybudovaný hrad v Ostroměři. Nově vznikají také hrady v Hradci Králové, Chrudimi a Prachovském sedle. V nějaké podobě patrně stále přežívá osídlení na hradišti Kal – pokud přímo není i opevněno hradbou, výzkumem datovanou do starší doby hradištní, avšak konstrukcí odpovídající spíše tomuto období. Víme také, že i v této době byl zřejmě osídlen pozdější mladohradištní hrad v Benátkách, jehož opevnění však pro toto období neznáme.

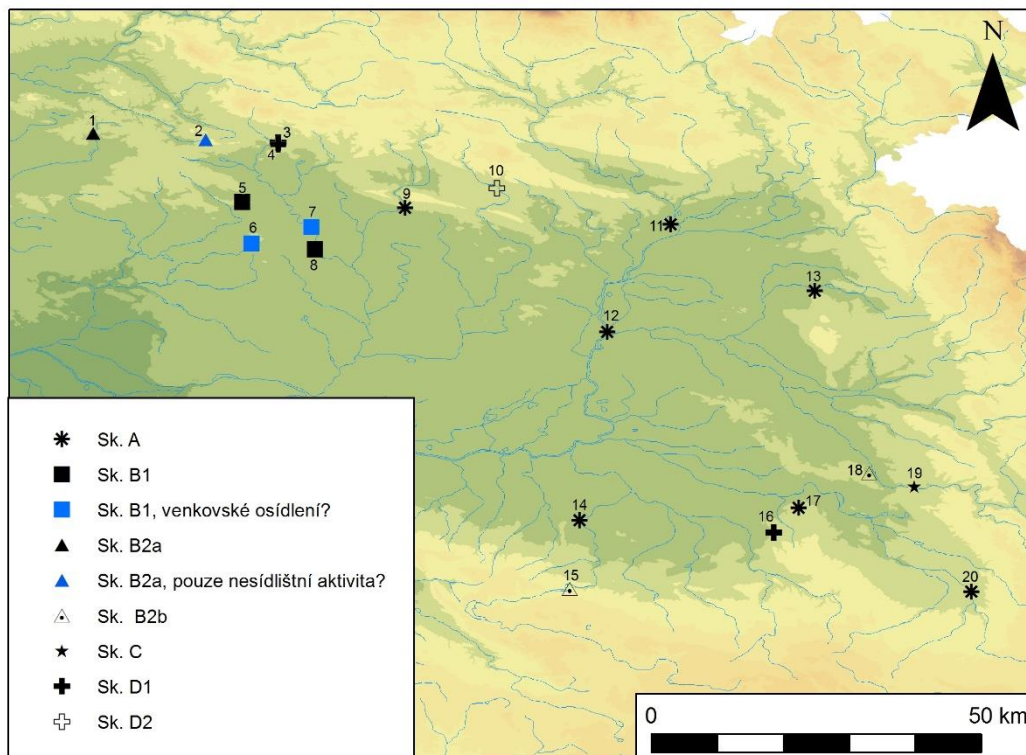
Středohradištní osídlení je také známé na dosud plně nezkoumaných hradištích v Češově, ve Velešicích a v Hradištku. Vzhledem k počtu nálezů je do tohoto období kladena nejvyšší intenzita osídlení v Češově, kde se tak právě v této době předpokládá existence raně středověkého hradu. Další předpokládaný hrad, který patrně mohl zaniknout snad ještě v tomto období, je lokalizován v Hradištku u Žeretic. Ke konci střední doby hradištní je pak datován hypotetický vznik raně středověkého hradu na hradišti ve Velešicích.

Nedaleko této trojice hradišť se nachází také lokalita v Dolanech, o které se na základě raně středověkých nálezů (či spíše absence jiných nálezů) uvažuje jako o hradišti střední doby hradištní.

Poblíž Prachovského sedla je snad pouze znovuosídleno hradiště na Hrádcích v Prachovských skalách, nicméně dataci zdejší fortifikace se nepodařilo spolehlivě prokázat. Po celou střední dobu hradištní bylo zřejmě osídleno oppidum u Českých Lhotic. Asi do poloviny 9. století pak trvalo osídlení u Vesce u Sobotky.

Hypotetické fortifikace v tomto období mohly možná fungovat také v Železnici a na nedalekém návrší Železný.

6.3.3. Mladší doba hradištní

Mapa 4: Lokality v mladší době hradištní. 1 – Vesec; 2 – Prachovské skály – Hrádky; 3 – Železnice; 4 – Železnice – Železný; 5 – Kostelec; 6 – Češov; 7 – Hradištko; 8 – Velešice; 9 – Ostroměř; 10 – Miletín; 11 – Jaroměř; 12 – Hradec Králové; 13 – Opočno; 14 – Chrudim; 15 – České Lhotice; 16 – Štěněc; 17 – Vraclav; 18 – Běstovice; 19 – Zářecká Lhota; 20 – Benátky.

Poslední etapa (Mapa 4) hradištní architektury ve východních Čechách přináší vznik nových hradů v dosud relativně málo osídlené jihovýchodní části oblasti. Z této doby tak pochází opevnění dlouhodobě osídlené lokality v Benátkách, kterou snad můžeme identifikovat s raně středověkým hradem Litomyšlí, který zmiňuje Kosmova kronika. Písemným pramenům je pak dobře znám také nově vybudovaný hrad ve Vraclavi, který patrně postupem času překonal svým významem hrad v Benátkách a stal se centrem celého okolí až do vybudování středověkého města ve Vysokém Mýtě. V severovýchodní části oblasti potom vznikají nové hrady v Opočně a Jaroměři. Na Jičínsku na druhou stranu zřejmě zaniká středohradištní hrad v Prachovském sedle a konečně je opuštěna i lokalita nad Kalem. Na již dříve existujících hradech v Hradci Králové a v Chrudimi byly pak zjištěny stavební úpravy, které bývají dávány do souvislosti s centralizací raně středověkého českého státu. Tento proces zasáhl

nejspíše také hrad v Ostroměři, kde v tomto období vzniká nově opevněná akropole. Je pak otázkou, zdali výstavba ostroměřské akropole skutečně souvisí s celkovým zmenšením osídlené plochy na lokalitě, nebo zda se jedná pouze o zdání způsobené stavem výzkumů, které se soustředily víceméně právě na plochu akropole.

Krátkého trvání mohl být patrně raně středověký hrad ve Velešicích, vznikající snad někdy na konci střední doby hradištní, který je však identifikován pouze na základě sběrů. Podobná situace je pak i na hradišti v Kostelci. Snad již jen zemědělské využití lokality a venkovská sídliště v její blízkosti pak dokládají v tomto období nepočetné nálezy z Češova a Hradišťka.

Opětovně je osídlena ostrožna Poráň u Vesce u Sobotky, která byla v průběhu střední doby hradištní opuštěna. Na Hrádku v Prachovských skalách pak dochází k proměně způsobu užívání lokality a na ostrožně Starý hrádek vzniká mladohradištní nekropole – možná v souvislosti se zánikem hradiště v Prachovském sedlu. Vzhledem k velkému poškození lokality erozí je však otázkou, jestli zde běžné sídliště opravdu zaniká.

Raně středověké osídlení naopak zcela jistě pokračuje na lokalitě v Českých Lhoticích. Stejně tak je v tomto období dobře doloženo slovanské osídlení pravěkého hradiště v Běstovicích.

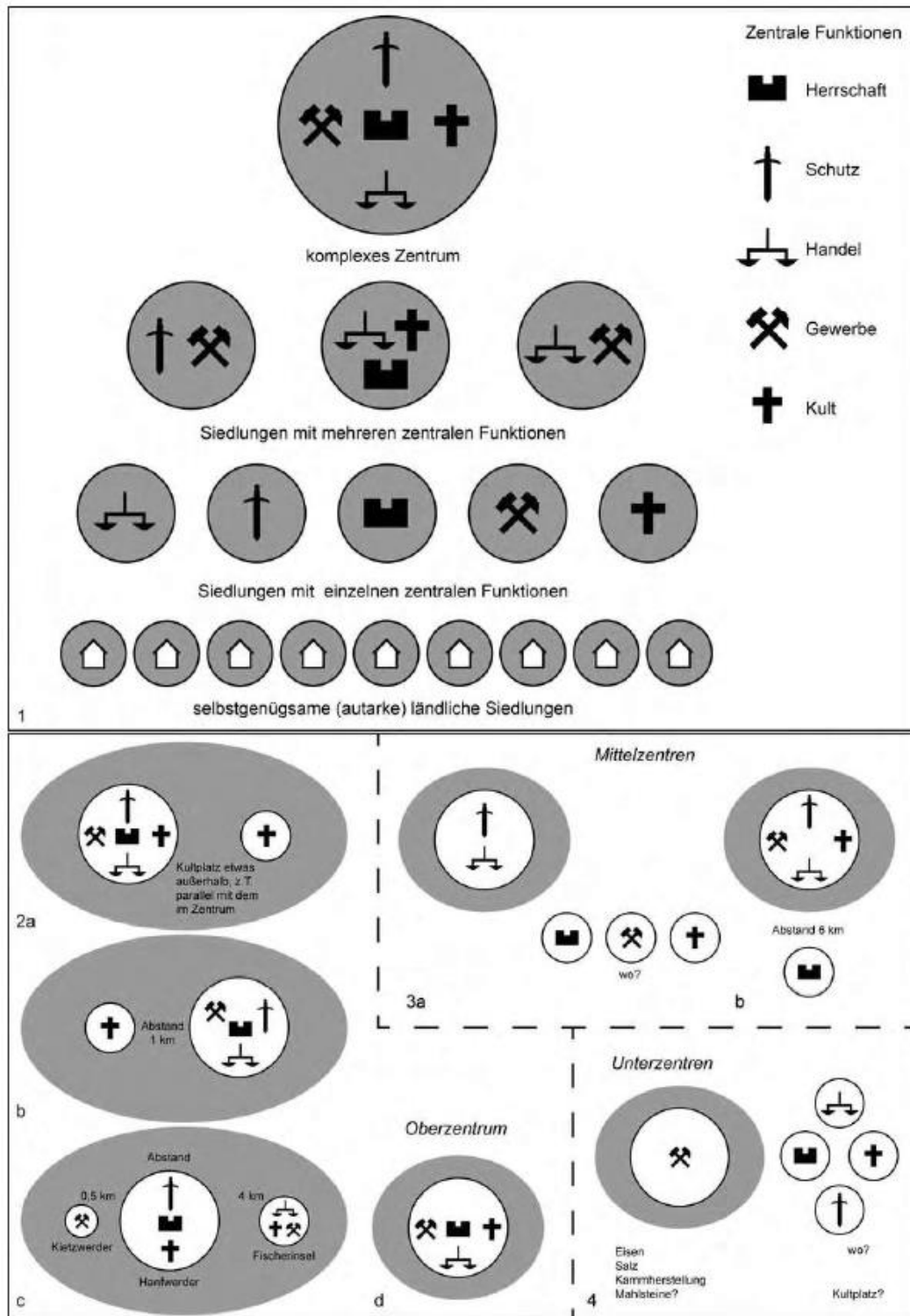
Pouze prostřednictvím nepočetných starých nálezů jsou pak v tomto období doložené raně středověké aktivity z pravěkého hradiště v Zářecké Lhotě. Nelze tak říct, zda bylo toto hradiště v raném středověku vůbec osídleno.

Jako mladohradištní opevnění bývají někdy uváděny hypotetické lokality v Železnici, na nedalekém vrchu Železný a na ostrožně nad Štěncem, které byly všechny převrstveny pozdějšími stavebními úpravami. V Železnici zcela jistě existovalo intenzivní mladohradištní osídlení a nálezy z tohoto období jsou pak uváděny i z Železného a ze Štěnce. Hypoteticky snad lze tyto lokality označit jako hradiště. Je však otázkou, zda není pravděpodobnější, že spíše než trojdílné hradiště stál v Železnici raně středověký dvorec, o jehož existenci svědčí snad i názvy dnešních ulic a původně románský kostel. Stejně tak je otázkou, jestli mladohradištní nálezy z Železného a ze Štěnce nejsou spíše odrazem budování hrádků někdy v samém závěru sledovaného období.

Do této doby je kladena také lokalita v Miletíně, která je však datována pouze na základě písemných pramenů. Hypotetická existence hradiště zde není

podpořena archeologickými nálezy a i datace (respektive identifikace) lokality pomocí písemných pramenů bývá zpochybňována.

6.3.4. Hierarchie východočeských hradišť

Obr. 21: Hierarchie lokalit v závislosti na jejich funkci. Převzato: (Ettel 2013, 5, Abb. 2)

Jistě není pochyb, že ne všechny raně středověké hrady byly centrálními lokalitami v pravém slova smyslu, ale že mezi jednotlivými lokalitami musely existovat rozdíly v jejich roli i významu. U centrálních lokalit se tak předpokládá, že v sobě spojovaly více funkcí – sídelní, vojensko-strategickou, výrobní či kultovní (Obr. 21). Oproti tomu lokality nižšího významu patrně plnily pouze část či snad pouze jedinou z těchto funkcí (viz *Ettel 2013*). U centrálních lokalit lze pak kromě výše těchto funkcí očekávat také existenci větší spádové oblasti a s tím související existenci širšího zázemí, podobně jako například u velkomoravských center (viz *Dresler 2016*). U méně významných lokalit lze tak asi uvažovat například o menších hradech plnících pouze strategickou funkci za účelem vojenského zabezpečení oblasti. Příkladem zde tak může být poměrně dobře poznaná jihočeská lokalita Hradiště u Němčtic, u které se primárně předpokládá právě strategická funkce (*Michálek–Lutovský 2000, 225*).

Z výše uvedeného je ovšem patrné, že analýza hierarchie lokalit není ve východních Čechách za současného stavu poznání možná. Velká část lokalit není archeologicky prozkoumaná, tudíž nelze nic říct ani o jejich funkci či funkcích. Stejně tak úvahy o případném zázemí lokalit by si vyžadovali další badatelskou činnost.

Pokud se o to přesto pokusíme, tak ve střední době hradištní můžeme (vzhledem k neexistenci dalších lokalit v oblasti) hypoteticky uvažovat o centrální pozici Chrudimi a Hradce Králové. Na Jičínsku pak mohla snad být v tomto období centrální lokalitou Ostroměř (i vzhledem k její další existenci hluboko do mladší doby hradištní) nebo jedna z lokalit v Prachovských skalách, kde známé nálezy v jejich okolí poukazují na dlouhodobou výjimečnou roli celého komplexu Prachovských skal.

V mladší době hradištní nám potom kromě výše zmíněných úvah mohou leccos napovědět i písemné prameny poukazující například na výsadní postavení Hradce Králové. Nadále lze však počítat i s důležitou (avšak podřazenou Hradci?) rolí Chrudimi či nově také Vraclavi (obě lokality jsou známé i z písemných pramenů), která snad přebírá roli lokality v Benátkách (snad pramenům známého hradiště Litomyšl). Na Jičínsku i v tomto období však písemné prameny ke sledovaným lokalitám víceméně postrádáme, nadále tak můžeme pouze poukázat na možné centrální postavení Ostroměře (v mladohradištním opevnění zdejší akropole bývá spatřována přeměna lokality na přemyslovský správní hrad) a

případně také Železnice (která se sice objevuje v písemných pramenech, ovšem pouze jako predikát Čěče ze Železnice). Problémem zde však je, že hradiště v Železnici, které mělo dle některých úvah nahradit opevnění v Prachovských skalách, je pouze hypotetické a výzkum Ostroměře se z velké části omezil právě na prostor akropole. Stejně tak lze namítnout, že existence mladohradištního pohřebiště na Hrádcích v Prachovských skalách může hypoteticky i v tomto období poukazovat spíše na pokračující význačnou roli zdejší lokality než na její úpadek a zánik.

Jak je vidět, jakékoliv bližší úvahy o hierarchii východočeských raně středověkých hradišť budou do budoucna vyžadovat další badatelskou činnost a nové archeologické výzkumy – či alespoň publikování starších dosud nezpracovaných výzkumů.

6.4. Proměna východočeských hradišť v souvislosti s expanzí přemyslovského státu

Jakožto významná opevňená centra mají hradiště potenciál odrážet v sobě historické události, které by jinak nemusely být prostřednictvím archeologie postřehnutelné. Asi nejvýznamnější takovou událostí v kontextu raně středověkých Čech je pak přemyslovská expanze v 10. století a s ní související mocenské změny v připojených regionech, které nakonec vyústily ve vznik Přemyslovci ovládaného raně středověkého českého státu.

6.4.1. Jižní Čechy – střední Pootaví

První příklad, který by zdánlivě mohl reprezentovat odraz přemyslovské expanze v kontextu archeologie, představují hradiště středního Pootaví. Tato skupina, sestávající se ze čtveřice hradišť (Katovice – Kněží hora, Bechyně, Řepice, Nemětice), je patrně pozůstatkem svébytné sídelní komory (knížectví?) prosperující především v 9. století. Tato hradiště však společně s dalšími jihočeskými lokalitami násilně zanikají poměrně náhle na konci 9., či počátkem 10. století a následně již nejsou obnovena. Vzhledem k době jejich zániku tak nelze v tomto případě uvažovat o expanzi středočeských Přemyslovců, ale spíše o nájezdech Maďarů, kteří v tomto období plenili i sousední zahraniční oblasti.

Přestože přinejmenším část těchto lokalit vzhledem ke své velikosti zřejmě nezanikla úplně a patrně v nějaké míře mohla nadále přežívat, je zřejmé, že sídlištní aktivity a celkový význam lokalit v 10. století již zdaleka nedosahovaly úrovně ze století předcházejícího. Zdejší území, které se snad mohlo stát jakousi nárazníkovou zónou mezi středními Čechami a územím pod vlivem Maďarů, pak leželo mimo oblast přemyslovského zájmu až do pokročilého 10. století. První přemyslovské hrady (Počaply, Kozárovice) sice vznikaly na severu jižních Čech již v 1. polovině 10. století, avšak ležely zcela mimo starou sídelní oblast. Teprve na konci 10., či již v 11. století vznikají další hradiště jako například Prácheň (vybudovaná nedaleko hradiště na Kněží hoře), která jsou budována i poblíž starších opevnění z 9. století. Tato skutečnost poukazuje však spíše na tradici osídlení oblasti než na kontinuitu mocenského významu patrně již dávno

vyvrácených středohradištních hradů (*Lutovský 1999; týž 2000; Michálek–Lutovský 2000, 227–234*).

6.4.2. Severozápadní Čechy – Poohří

Dalším prostorem, kde se mohly změny v uspořádání raně středověkých Čech projevit, je oblast severozápadních Čech. Zde byl v povodí Ohře a Bíliny v minulosti historiky i archeology předpokládán politický útvar směle konkurující soudobému střeodočeskému panství Přemyslovců, opírajícímu se o opevněné hrady přemyslovské domény. Tyto předpoklady se opíraly jak o existenci soustavy slovanských hradišť v oblasti, tak o Kosmovy zprávy o lucké válce. Tento konflikt se měl odehrát již za vlády mýtického knížete Neklana, je v něm však spatřován odraz pozdějších událostí souvisejících s ovládnutím země Přemyslovci (*Čech 2000, 155–173*).

Kosmas ve svém líčení mimo jiné zmiňuje hradiště Vlastislav a Drahůš, která měla s těmito událostmi bezprostředně souviset. Problémem však je, že v době, kdy se měly tyto události odehrávat (tedy v 9. století), existovala v Poohří patrně pouze již dříve zbudovaná pevnost na Rubínu u Podbořan a v povodí Bíliny pak hrad v Zabušanech. Ostatní hradiště v oblasti byla patrně opevněna až před polovinou 10. století. Zdejší hrady (z nichž podstatná část sleduje řeku Ohři a kontroluje brody přes ní) byly patrně vybudovány za vlády Boleslava I. – snad jako obranná soustava před možným útokem ze Saska (*Čech 2000, 155–173*).

Jedná se o lokality Vlastislav (zmiňovaná Kosmou a zřejmě osídlena již v 9. století, nicméně opevnění je prokazatelně mladší), Drahůš u Postoloprta, Žatec, Levousy, Litoměřice a snad i dnes poničenou lokalitu Klapý. Většina hradišť v Poohří má však v raném středověku pouze jednu stavební fázi, poukazující spíše na kratší osídlení lokalit. Dle archeologického materiálu pak tyto lokality přežívají asi do přelomu 10. a 11. století, přičemž je však také možné, že ke konci své existence již neplnily svou původní funkci a byly pouze osídleny venkovským obyvatelstvem. Z výše zmíněných lokalit zřejmě přežívají do 11. století a dále pouze Žatec a Litoměřice, které postupně získávají na významu a stávají se významnými správními centry. V povodí Bíliny dále přežívá starší hrad v Zabušanech a nedaleko něj vzniká na konci 10. století nové správní centrum v Bílině, které přebírá jeho funkci (*Čech 2000, 155–173*). Zabušanské hradiště si však stále udrželo strategickou funkci jako opevněné předpolí střežící přístup

k Bílině. V 10. století je tak patrně představěno v souvislosti s budováním opevněné soustavy v Poohří a ještě koncem 11., či počátkem 12. století je zpevněna vnější hradba (snad v souvislosti s bitvou u Chlumce a dalšími událostmi roku 1126 (Kotková 2012, 206-207).

6.4.3. Východní Čechy

Jak je vidět, přemyslovská expanze (a s ní související zahušťující se síť knížecích hradů) mohla probíhat zdánlivě postupně a po celá desetiletí, ale zároveň (pokud si to situace vyžadovala) také zcela náhle, kdy byla daná oblast ovládnuta a zajištěna výstavbou husté soustavy hradů. Zajímavé je, že v druhém případě mohla alespoň část nově zbudovaných hradišť plnit snad jen čistě strategickou funkci. Většina těchto lokalit pak zanikla, když tuto funkci ztratila.

Východní Čechy můžeme patrně v tomto ohledu rozdělit na dvě oblasti. První reprezentuje většina sledovaného území, s výjimkou Jičínska. V době před přemyslovskou expanzí zde jistě existovaly pouze dva centrální hrady – Chrudim a Hradec Králové (jiné hradištní lokality jako České Lhotice nebo Benátky byly sice již osídleny, ale jejich role jako hradiště je v tomto období sporná). V mladohradištním období potom dochází také ke vzniku nových hradů ve směru do pohraničí – jistě se jedná o lokality Vratislav a Benátky v jihovýchodní části oblasti a dále pak o lokality Jaroměř a Opočno v severovýchodních Čechách. Situace se tak podobá vzniku přemyslovských hradišť v jižních Čechách, kdy dochází k postupné expanzi a zahušťování hradeckých center do prostředí (přínejmenším v případě periferních oblastí) bez výrazných mocenských struktur. Rozdílem je však ta skutečnost, že expanze přemyslovských hradišť zde patrně nepostupovala zcela do krajiny bez funkčních centrálních lokalit. Naopak se zdá, že počátkem expanze mohlo být právě ovládnutí již dříve existujících pevností v Chrudimi a Hradci Králové. Z těchto lokalit pak docházelo k postupnému dalšímu zahuštění hradištní sítě ve směru do pohraničních oblastí. Proces přeměny obou lokalit do regionálních center rodícího se státu lze snad hypoteticky spatřovat v přestavbě těchto hradů v mladší době hradištní, kdy na obou lokalitách patrně vzniká opevněná akropole.

Druhým případem je oblast Jičínska, kde na rozdíl od zbytku východních Čech fungovala na relativně malém prostoru poměrně hustá síť středohradištních hradů. Jistě se jedná o lokality Holovousy, Ostroměř (které však patrně nejsou

současné), Prachovské sedlo a další lokality, u kterých však není v tomto období potvrzená existence soudobé fortifikace (např. Kal, Hrádky v Prachovských skalách, Češov a další) a jejichž existence zdánlivě poukazuje na možnost fungování svébytné sídelní komory v oblasti (podobě jako třeba v Pootaví). V mladohradištním období pak zřejmě větší část těchto objektů jako třeba Češov, Hradištko nebo Prachovské sedlo již neexistuje, či alespoň nadále neplní svou funkci. V tomto období nebo již v závěru střední doby hradištní vznikají však jiné lokality, které ovšem patrně poměrně brzy ztrácejí svůj význam – Velešice, Kostelec. Znovu jsou naopak využívány lokality, které již byly předtím opuštěny (např. hradiště Porán u Vesce u Sobotky). Tyto aktivity však zřejmě nemusí být pouze sídlištního rázu (existence mladohradištního pohřebiště na Hrádku v Prachovských skalách bez dokladů soudobého sídliště).

Jak je již na první pohled patrné, oblast Jičínska zdánlivě nabízí zajímavější situaci než zbytek sledovaného území. Problémem však zůstává, že podstatná část zdejších lokalit je známá převážně ze sběrů a většina úvah o následnosti lokalit či o jejich významu je tedy z větší části spíše hypotetická. Za zmínku tak stojí například lokalita Češov, která byla v minulosti vnímána (zčásti kvůli své velikosti, která je však patrně výsledkem pozdějších opevňovacích prací) jako důležitý raně středověký hrad, či přímo regionální centrum – ačkoliv ani dnes nelze tyto úvahy zcela vyloučit, skutečností je, že i tato lokalita je známá takřka výhradně z povrchových sběrů. Jako další příklad lze uvést úvahy o přesunu lokálního mocenského centra z Prachovských skal na nově zbudovaný přemyslovský hrad v Železnici, jehož existence však ve skutečnosti není prokázána. Jiným příkladem pak může být také zdánlivá následnost hradišť v rámci dvojic Dolany-Kostelec a teoreticky snad i Hradištko-Velešice. Tyto lokality jsou však známy pouze z letecké a terénní prospekce a jejich datace je založena na materiálu získaném z povrchových sběrů. Na rozdíl třeba od dvojice Holovousy-Ostroměř, kde proběhl výzkum, který víceméně prokázal časovou následnost obou hradišť, jsou zde tak úvahy o vzájemném vztahu těchto lokalit spíše pouhými domněnkami. Zajímavý je potom také případ mladohradištního využití lokality Hrádky v Prachovských skalách. Z tohoto období zde bylo objeveno pohřebiště, avšak už ne soudobé osídlení. Z této skutečnosti bývá usuzováno, že zdejší (kdysi snad centrální) lokalita nebyla v té době již osídlena a byla využívána již pouze jako pohřebiště. Problémem této interpretace je však

specifická situace na lokalitě. Svrchní vrstvy jsou zde silně poškozovány erozí a v minulosti byly také narušeny těžbou hrabanky. Je tak otázkou, zdali je zdánlivá absence zdejšího osídlení skutečně odrazem reality raného středověku, či zda jde spíše o odraz silného poškození lokality. Za připomenutí zde rozhodně stojí srovnání s vracavským hradem, o kterém díky písemným pramenům víme, že funkci správního centra plnil až do počátků vrcholného středověku – na jeho akropoli však došlo v průběhu mladší doby hradištní k redukci osídlení a ke vzniku pohřebiště. Nabízí se tak úvaha, zda na Hrádcích nepozorujeme v zásadě stejný jev, akorát s tím rozdílem, že s výjimkou pohřebiště byly stopy soudobého osídlení zničeny erozí (mladohradištní materiál je bezpečně doložen v erozních vrstvách pod lokalitou) a na rozdíl od Vraclavi zde nemáme ani písemné prameny, které by poukazovaly na fungování lokality v daném období.

Pokud bychom se však přeci jen měli pokusit o interpretaci situace na Jičínsku, tak můžeme říci, že do jisté míry evokuje situaci v severozápadních Čechách. I zde v určité době (mladší době hradištní či na konci střední doby hradištní) hypoteticky vznikají nové lokality v relativní blízkosti starších opevnění, která zanikají, či přinejmenším ztrácí význam (uvažované přenesení centrální lokality z Prachovských skal do Železnice, dvojice lokalit Dolany-Hradištko a snad i Hradištko-Velešice). Část nově vzniklých lokalit jako Velešice a Kostelec potom podobně jako v Poohří poměrně záhy zřejmě přestává plnit svou funkci a zaniká. To může být stejně jako v Poohří odrazem politických změn vyžadujících náhlou – avšak pouze krátkodobou – ochranu strategických míst. Analogicky se severozápadními Čechami, kde nové lokality sledují Ohři, lokality na Jičínsku vznikají podél Cidliny či v případě Kostelce spíše nedaleké Mrliny. Odraz politických změn pak lze snad spatřovat také v předpokládaném zániku (ztrátě funkce) dalších starších lokalit jako je Češov, či přímo v dokladech požáru na lokalitách Sedlo v Prachovských skalách, Ostroměř a Hradištko. V případě ostroměřského hradu jsou pak politické změny v oblasti spatřovány také ve vzniku opevněné akropole a předpokládané celkové redukci lokality. Jak již bylo ale uvedeno výše, velká část této interpretace naráží na nedostatky v současném stavu poznání. Některé z lokalit jsou známy pouze z povrchových sběrů či menších záchranných výzkumů, u jiných pak nemůžeme ani s jistotou prohlásit, že jde o reálná hradiště. Všechny tyto úvahy jsou tak spíše než čímkoliv jiným pouze domněnkami, snažícími se najít analogie s rozpoznávanými situacemi

z jiných oblastí a vztáhnout současný stav archeologického poznání ke známým dějinným událostem a situacím.

6.5. Konfigurace fortifikace raně středověkých hradišť

Následující kapitola se věnuje podobě východočeských raně středověkých hradů a jejich opevnění.

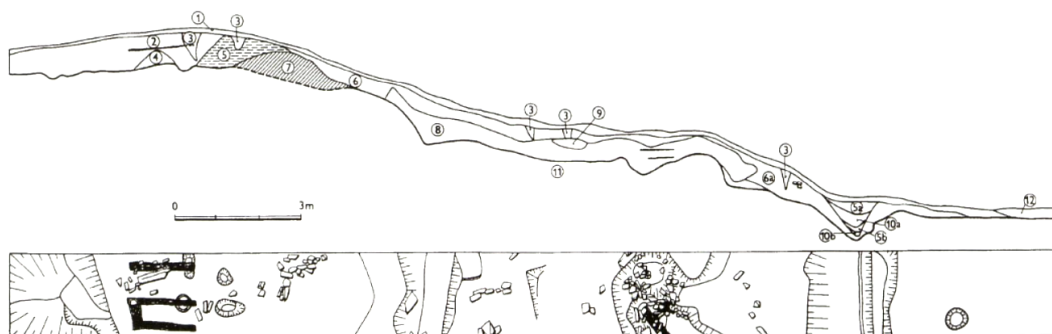
6.5.1. Podoba opevnění

Zkoumaná opevnění potvrzených a pravděpodobných raně středověkých hradů ve východních Čechách v zásadě nevybočují ze známých skutečností. Jedná se tak zpravidla o dřevohlinité hradby, případně doplněné čelní kamennou plentou, nicméně i zde narážíme na současný stav poznání. Ačkoliv jsou fortifikace často předmětem zájmu archeologického výzkumu hradišť, skutečností je, že část východočeských hradišť vlastně nikdy pořádně zkoumaná nebyla. Na některých lokalitách tak konstrukci opevnění neznáme, neboť zde výzkum neproběhl (Češov, Kostelec). Na lokalitě Hradišťko pak fortifikace sice zkoumána nebyla, nicméně ve zbytcích rozoraného valu byly zachyceny uhlíky a přepálené kameny, což je interpretováno jako pozůstatek hradby roštové konstrukce s kamennou plentou – jak je zde patrné tato interpretace je však spíše hypotetická. Na lokalitě Vesec sice výzkum proběhl, ale byl předčasně ukončen. Víme tak pouze, že zde byla zachyceny dřeva a kamenná destrukce, ale o vlastní konstrukci nic nevíme. Na hradišti Vraclav sice výzkum proběhl, ale nejvýraznější fortifikaci se v zásadě nevěnoval. Pouze ze starších zpráv o těžbě kamene z valu tak můžeme usuzovat na existenci kamenné plenty. Dnes již příliš nevýrazné obvodové opevnění lokality sice bylo zkoumáno, jeho interpretace však osciluje mezi lehčí fortifikací a dřevohlinitou hradbou s kamennou plentou. Pouze existence kamenné plenty byla potom prokázána při dosud nepublikovaném výzkumu v Opočně.

Mezi lépe poznané fortifikace pak patří hradba v Benátkách, kde byly odhaleny zbytky roštové konstrukce a vnější kamenné plenty. Fortifikace na lokalitě Hrádky v Prachovských skalách byla sice zkoumána – výzkum zde poukázal na existenci vnitřní dřevěné konstrukce a vnitřní i vnější kamenné plenty – nicméně nebyla spolehlivě datována. Opevnění sousedního hradiště v Prachovském sedle bylo patrně dvoufázové. Starší hradba roštové konstrukce zde byla zřejmě nahrazena novější hradbou s kamennou plentou založenou tzv. „na polštář“. Na lokalitě v Ostroměři je pak známá především podoba opevnění

akropole, jehož starší fáze byla tvořena roštovou hradbou s vnější kamennou plentou a vnitřní dřevěnou stěnou zpevněnou na ni naléhajícím náspem. Tato fortifikace byla později nahrazena dřevohlinitou hradbou roštové konstrukce. Poměrně dobře je pak známa také fortifikace v Holovousech, tvořená trojnásobnou hradbou. Vnitřní nejmohutnější hradba byla zřejmě tvořena vnější a vnitřní kamennou stěnou mezi kterými byla výplň tvořená jílovitým pískem a menšími kameny. Výzkum zde zachytil také podobu střední hradby tvořené vnější kamennou plentou a vnitřní dřevěnou stěnou, avšak bez patrné vnitřní dřevěné konstrukce.

Výše zmíněné fortifikace se buď nepodařilo datovat, nebo jsou datovány do střední nebo mladší doby hradištní. Výjimku tak tvoří hradba na hradišti Kal (Obr 22), která byla datována do starší doby hradištní. Její zjištěná konstrukce však odpovídá spíše střední době hradištní a může tak ukazovat buď na chybnou dataci, anebo na špatnou interpretaci terénní situace – celkem paradoxně zde tak jedna z lépe poznanych fortifikací vlastně příliš k celkové interpretaci dané lokality nepřispívá.

Obr. 22: Kal, řez pravěkou a raně středověkou fortifikací s patrnými zbytky roštové konstrukce. Převzato: (Kalferst – Profantová 1999, 319, obr. 2)

Poměrně dobře je poznána také raně středověká fortifikace Hradce Králové tvořená hradbou roštové konstrukce s přední kamennou plentou. Později zde pak byla vystavěna také dřevohlinitá hradba vyčleňující akropoli – ta však již patrně nebyla roštové konstrukce. Dobře známe také opevnění hradiště v Chrudimi, kde výzkum zachytil tři stavební fáze, kombinující různé způsoby konstrukce. Původní středohradištní hradba roštové konstrukce s přední kamennou plentou zde byla v mladší době hradištní obnovena za použití

komorové konstrukce. Tato fortifikace byla pak nakonec zesílena, či spíše obnovena, dosypáním náspu bez vnitřní konstrukce.

Jak je patrné, hradby východočeských raně středověkých hradišť byly zpravidla dřevohlinité konstrukce. Kde byla konstrukce rozpoznána, tam se nejčastěji objevuje konstrukce roštová. Nicméně přinejmenším v některých případech (např. Hradišťko) jde zřejmě spíše pouze o hypotetickou interpretaci archeologických kontextů. Dále je doložena komorová konstrukce, známá z opevnění Chrudimi. Často byla zachycena také přední kamenná plenta a v některých případech i vnitřní dřevěná stěna hradby. V Ostroměři byla pak tato stěna zesílena přisypaným náspem. Obdobně byla potom zesílena, či spíše obnovena, finální fáze raně středověkého opevnění Chrudimi. Kromě vnější kamenné plenty se výjimečně objevuje i plenta vnitřní známá z Hrádků v Prachovských Skalách a z Holovous.

6.5.2. Dispozice lokalit

Co se týče celkové dispozice lokalit, zdá se, že z potvrzených raně středověkých hradů byly pouze dva po celou dobu své existence jednodílné – Benátky a Prachovské sedlo. Nicméně v případě Benátek se dříve uvažovalo i o existenci opevněného předhradí. Jako jednodílné lokality patrně vznikly též středohradištní hrady v Hradci Králové a Chrudimi, na kterých se až v mladší době hradištní vyčlenila akropole. Pouze akropole je pak známá na Vraclavi, kde se však uvažuje o možnosti existence opevněného předhradí. Neznámá je dispozice hradišť v Jaroměři a Opočně. V druhém jmenovaném případě snad lze opatrně uvažovat o dvoudílném uspořádání. Jako dvoudílné vzniklo zřejmě středohradištní hradiště v Holovousech. Komplikovanější je pak situace na lokalitě v Ostroměři, kde ve východní části původního dvoudílného hradu vznikla mladohradištní opevněná akropole, a je tak otázkou, v jaké podobě fungovala lokalita v mladší době hradištní. Obdobně komplikovaná je také situace na lokalitě Kal, kde není uspokojivě vyřešena možnost existence raně středověkého předhradí.

6.5.3. Rozloha lokalit

S tím souvisí i otázka celkové velikosti lokalit. Mezi nejmenší potvrzené lokality s rozlohou jednoho hektaru patří hradiště Vraclav, u kterého je však předpokládána existence předhradí. Jen o půl hektaru větší je pak opevněná

plocha nad Benátkami. Rozloha většiny potvrzených hradišť se však pohybuje (byť u některých lokalit spíše hypoteticky) od 2 do 5 ha – Jaroměř (uváděno asi 2,8 ha), Chrudim (3,5 ha), Opočno (včetně diskutabilního vnějšího příkopu asi 3,4 ha), Holovousy (asi 5 ha) – pouze nepatrně z této kategorie vybočuje hrad v Prachovském sedle (5,5 ha). Specifické je v tomto ohledu postavení kalského hradiště, jehož akropole má rozlohu asi 7 ha, pokud by však byla prokázána existence raně středověkého předhradí, celková rozloha by se zvýšila zhruba až na 18 ha. Největší potvrzené opevnění je pak na lokalitách Hradec Králové (asi 12 ha) a Ostroměř (až 30 ha).

Co se vztahu datace a rozsahu týče, největší lokality vznikly patrně ve střední době hradištní (Ostroměř, Hradec Králové). Stejně tak je do tohoto období datováno i hradiště Chrudim (3,5 ha) a Prachovské sedlo, jediné hradiště „střední velikosti“ přesahující rozlohu 5 ha. Mladohradištní lokality jsou pak menší nebo střední velikosti, případně se jedná o velké lokality střední doby hradištní, na kterých byl však v tomto období vymezen menší zvláště opevněný areál akropole (Hradec Králové, Ostroměř). Jedinou lokalitou datovanou do starší doby hradištní je Kal, jehož rozloha se však v závislosti na interpretaci může pohybovat od 7 až po 18 ha.

Za pozornost asi stojí, že z lokalit určených jako ostatní objekty (Skupina E) drtivá většina nepřesahuje rozlohou 1 ha. Jedinou výjimkou je raně středověkým hradištím typologicky nejbližší (pravěké hradiště bez známek raně středověkých aktivit) lokalita ve Velké Ledské. I ta by však se svou plochou 2 ha patřila mezi nejmenší raně středověké hrady.

Stejně tak je zajímavé, že velká část hypotetických lokalit (Skupiny D1 a D2) je buď malé (Železný 2 ha) až velmi malé (Štěnec 0,25 ha, Velehrádek 0,35 ha), nebo naopak velké (Miletín 12 ha, Srbce 32 ha) rozlohy. Naproti tomu lokalita v Železnici by dosahovala poměrně obvyklé rozlohy kolem 5 ha.

V kontextu potvrzených raně středověkých hradišť je potom obdobně nestandardní také situace u nezkoumaných hradišť osídlených v raném středověku (Skupina B1), která všechna dosahují velkých rozměrů (Češov 23 ha – celková velikost včetně novověké fortifikace je pak 48 ha, Hradišťko 15 ha, Kostelec 12,2 ha, Velešice 17 ha).

U lokalit označených jako hradiště s raně středověkou komponentou (Skupina C) by část lokalit nijak zvláště nevybočovala z kontextu potvrzených

raně středověkých hradů (Pěšice 3,5 ha, Zářecká Lhota 8,5 ha). Část jich však naopak dosahuje extrémních rozloh (Dolany 0,5 ha, Rabouň 55 ha).

Pokud vynecháme oppidum v Českých Lhoticích (30 ha), tak jsou v průměru svou velikostí nejbližší zjištěným raně středověkým hradům lokality pravěkých či nedatovaných hradišť s raně středověkým osídlením (Skupina B2a a Skupina B2b). Jedná se tak o lokality střední velikosti ve Vesci u Sobotky (2,5 ha) a v Hrádcích v Prachovských skalách (asi 6 ha) a také o něco menší hradiště v Běstovicích (1,7 ha).

7. Závěr

Cílem práce bylo podat ucelený přehled k východočeským raně středověkým hradištím. Do zpracování tak bylo zařazeno 37 možných lokalit. Na základě vyhodnocení publikovaných údajů k lokalitám se pak ukázalo, že pouze 10 lokalit lze skutečně oprávněně nazývat raně středověkými hradišti, neboť na nich proběhl výzkum, který datoval fortifikaci do raného středověku.

Část lokalit běžně udávaných jako raně středověká hradiště je pak známa pouze ze sběrů. Tyto lokality byly zřejmě osídleny v raném středověku a minimálně některé byly vzhledem k pramenné základně téměř jistě raně středověkými hrady (Češov), nicméně i tak se domnívám, že by neměly být automaticky vydávány za raně středověká hradiště, alespoň ne bez přihlédnutí ke stavu výzkumů. Část lokalit považovaných za raně středověká hradiště je potom v zásadě hypotetická a jejich interpretace (především úvahy o celkové dispozici opevnění atd.) bývá pak založena víceméně na domněnkách.

Zvláště zajímavým případem jsou pak lokality, kde výzkum prokázal raně středověké osídlení, ale fortifikaci se nepodařilo spolehlivě datovat, případně byla datována do jiného období. Je pak otázkou, jak daná hradiště vnímat. Čistě technicky nejde o pravé raně středověké hrady, neboť na nich neznáme soudobou fortifikaci. Na druhou stranu je však možné, že se tuto fázi opevnění pouze zatím nepodařilo prokázat. Asi bychom měli také připustit možnost, že tyto lokality mohly fungovat jako raně středověké hrady pouze s ochranou starých pravěkých valů. Tyto valy mohly být případně také zpevněny způsobem, který již není možné archeologicky podchytit.

Pozornost potom zasluhuje skutečnost, že se správnou identifikací lokality zřejmě může souviset i její velikost. Lokality, které s největší pravděpodobností nejsou raně středověkými hradišti, dosahují většinou extrémně malé rozlohy, která zcela vybočuje z průměru zjištěných raně středověkých hradů. Podobně nestandardní jsou i rozměry značné části nejistých lokalit, což patrně poukazuje na fakt, že přinejmenším část z nich není raně středověkým hradištěm.

Při zanesení získaných informací do mapy se ukazuje, že ve starší době hradištní se uvažované lokality (včetně jediného potvrzeného hradiště Kalu) koncentrují na Jičínsku. Výjimku pak tvoří dvojice asi nejdéle nepřetržitě

osídlených lokalit v jižní (České Lhotice) a jihovýchodní (Benátky) části sledovaného území. Ve střední době hradištní dále roste počet lokalit na Jičínsku. V jižní části území vzniká hradiště v Chrudimi a ve středu sledované oblasti je vybudováno hradiště v Hradci Králové. V mladší době hradištní pak dochází k dalšímu rozšíření směrem na severovýchod, kde vznikají hrady v Opočně a Jaroměři, a na jihovýchod, kde je opevněna lokalita v Benátkách a vzniká nový hrad ve Vraclavi. Nárůst osídlení v této oblasti je pak patrný také ze sídlištních a jiných aktivit na dalších lokalitách. Jistou změnu lze také pozorovat na Jičínsku, kde však již funguje (a to snad pouze ve zmenšené podobě) jen jeden potvrzený raně středověký hrad v Ostroměři. Jiné lokality zde zanikají, či se snižuje intenzita jejich osídlení.

Původně zamýšlená hlubší analýza prostorových vztahů mezi lokalitami a rozpoznání jejich případné hierarchie nejsou dle mého názoru v současnosti možné – snad s výjimkou centrálního postavení lokalit jako je Hradec Králové, Chrudim či později také Vraclav. U příliš velkého počtu lokalit nejsme například vůbec schopni rozhodnout, zdali se jedná o raně středověké hrady. Stejně tak přesnější datace významné části lokalit patrně není možná. Lze tak asi pouze poukázat na jisté výše zmíněné trendy v osídlení jednotlivých částí zkoumaného území. Zvláště přeměna hradištní sítě na konci střední a v průběhu mladší doby hradištní pak může zřejmě odrážet historické procesy centralizace země a expanze přemyslovských držav. V souvislosti s tím tak patrně můžeme sledovat pozvolné šíření knížecí moci z Hradecka a Chrudimska do pohraničních oblastí. Zřejmě poněkud komplikovanější je potom situace na Jičínsku. Velké množství středohradištních lokalit v této oblasti zde snad dovoluje dokonce uvažovat o existenci svébytného politického útvaru ve střední době hradištní. Následující období pak zdánlivě přináší poměrně dynamický vývoj, kdy starší lokality zřejmě zanikají, nebo alespoň ztrácejí na významu, či jako v případě Ostroměře prochází významnými stavebními úpravami. Nově vznikají lokality nedaleko starších hradů, z nichž jsou však některé pouze krátkého trvání a relativně brzy zanikají. S notnou dávkou fantazie zde tak můžeme spatřovat obraz vyvráceného knížectví, jehož území bylo českými panovníky obsazeno a zajištěno soustavou nově zbudovaných hradů. Po zklidnění situace některé z nových pevností pozbývají svou funkci, v důsledku čehož zanikají, a oblast je nadále spravována z nově zbudovaného hradu v Železnici a přebudovaného staršího hradiště v Ostroměři.

Při současném stavu poznání je však tato interpretace skutečně pouhou fantazií – velká část lokalit je známá a datovaná pouze prostřednictvím terénních sběrů a u některých nelze ani říct, zdali se skutečně jedná o hradiště ať už raně středověkého, či jiného stáří. Stav našeho poznání zde pak nejlépe ilustruje již výše zmíněná skutečnost, že jediným opravdu potvrzeným hradem mladší doby hradištní na Jičínsku je právě Ostroměň.

8. Seznam literatury

Anonym 1865: Zpráva o schůzkách archeologického sboru musea království českého. Památky archeologické 6, 235.

Anonym 1902: Zprávy a drobnosti. Památky Archeologické 19, 573–584.

Axamit, J. 1889: Z okolí Miletína. Památky archeologické 24, 669–670.

Axamit, J. 1919: Pátrání po kultuře stradonické na Pardubicku, Chrudimsku a Nasavrcku, Památky Archeologické 31, 53–58.

Balatková, J. 1983: K dějinám Řádu německých rytířů v Miletíně. Krkonoše – Podkrkonoší 7, 205–214.

Bartík, J. et al. 2017: The Vekerzug and other Eastern cultures in the Czech Republic. *Studia archaeologica Brunensia* 22, 27–69.

Beková, M. 1999: Slovanské pohřebiště ve Vraclavi, okr. Ústí nad Orlicí. *Studia Medaevalia Pragensia* IV, 67–74.

Beková, M. 2004: Vraclav, okr. Ústí n/Orlicí. *Výzkumy v Čechách* 2002, 309.

Benešová, J. 1995: Příspěvek ke slovanskému osídlení východních a severovýchodních Čech. *Pojizerský sborník* 2, 110–141.

Beranová, M.–Lutovský, M. 2009: Slované v Čechách. *Archeologie* 6.–12. století. ISBN 978-80-7277-413-5. Praha.

Birnbaumová, A.–Jansová, L. 1929: Soupis památek uměleckých a historických v politickém okrese Čáslavském, Praha.

Bláha, R. 1998: Osídlení Jaroměře do konce 13. století. *Zpravodaj muzea v Hradci Králové* 24, 82–99.

Bláha, R. – Kalferst, J. – Sigl, J. 2004: Přírůstky archeologické sbírky hradeckého muzea v letech 2000–2003. *Zpravodaj muzea v Hradci Králové* 30 – Supplementum, 3–142.

Bláha, R. – Kalferst, J. – Sigl, J. 2008–2009: Přírůstky archeologické sbírky MVČ Hradec Králové v roce 2007. *Zpravodaj muzea v Hradci Králové* 34, 3–21.

Bolína, K.–Cendelín, D. 2014: Historický přechod pomezí Čech a Moravy u Litomyšle. *Historica Olomucensia, Supplementum* II, 91–150.

Borkovský, I. 1953: Kostel Panny Marie na Pražském hradě. *Památky archeologické*, 44, 129–200.

Borkovský, I. 1969: Pražský hrad v době přemyslovských knížat. Praha.

- Brdičko, J. L. 1926/1927:** „Vojenský most“ na Trstenické cestě. Od trstěnické stezky VI, 130–132.
- Bubeník, J. 1988:** K časně slovanským nalezištím v exponovaných polohách na území Čech. Památky archeologické 79, 183–198.
- Bubeník, J. 1999:** Poznámky o nejstarších hradištích raného středověku v Čechách, Archeologické rozhledy 51, 631–648.
- Buchvaldek, M. – Zeman, J. 1967:** Sídlištní nálezy ze starší doby hradištní ve Vřesníku. Památky archeologické 58, 545–562.
- Cechner, A. 1909:** Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese Novopackém. Praha.
- Cejpová, M. 2002:** Hrad Hlavačov, okr. Ústí nad Orlicí. Castellologica Bohemica 8, 131–138.
- Cejpová, M. 2003:** Choceň, okr. Ústí n/Orlicí. Výzkumy v Čechách 2001, 85.
- Cejpová, M. 2006:** Zjišťovací výzkum hradu Hlavačova u Chocně. Castellologica bohemica 10, 131–146.
- Čech, P. 2000:** Mocenský vývoj v severozápadních Čechách do počátku 11. století. In: L. Polanský – J. Sláma – D. Třeštík (eds.), Přemyslovský stát kolem roku 1000. Na paměť knížete Boleslava II (+7. února 999), Praha, 155–173.
- Čejka, J. 1931:** Štěnec. In: Vysokomýtsko. Vlastivědné čtení o okrese vysokomýtském a skutečském, 95–96. Vysoké Mýto.
- Čermák, K. 1880:** Zpráva jednatele o činnosti archeologického spolku „Včely čáslavské“ za rok 1879, Památky archeologické 11, 376–378.
- Čermák, K. 1887:** Hrádek pod Vlčí Skalou nad Bílým Podolem. Památky archeologické 14, 99–102.
- Čermák, K. 1888:** Hradiště Červenice u Vilémova. Památky archeologické a místopisné XIV, 420–421.
- Čermák, K. 1890:** Hradiště u Semtěše. Památky archeologické 15, 61–62.
- Čermák, K. 1904:** Kočičí hrádek či kočičí zámek. Památky archeologické 21, 320–322.
- Čtverák, V. – Lutovský, M. 1999:** Raně středověké hradiště v poloze "Hradišťátko" u Dolních Břežan, okr. Praha-západ. Archeologie ve středních Čechách 3, 407–440.
- Čtverák, V. – Lutovský, M.–Slabina, M.–Smejtek, L. 2003:** Encyklopedie hradišť v Čechách. ISBN 80-7277-173-6. Praha.

- Čtverák, V. – Ulrychová, E. 2001:** Komplex Češov – Fenomén v české archeologii? *Archeologie ve středních Čechách* 5, 365–404.
- Čtverák, V. – Ulrychová, E. 2003:** Prachovské skály na úsvitě... Prostor Prachovských skal – místo vyhledávané od pravěku po novověk. *Archeologie ve středních Čechách* 7, 475–507.
- Čurda, T. 1994:** Zjišťovací výzkum na opevnění u Rabouně a otázka hradišť u Srbců a Pěšic. *Východočeský sborník historický* 4, 33–42.
- Danielisová, A. 2006:** Povrchová prospekce na oppidu České Lhotice. In: Sedláček, R. - Sigl, J. - Vencl, S. (edd.), *Vita archaeologica. Sborník Víta Vokolka*, Hradec Králové, 69–80.
- Danielisová, A. 2007:** České Lhotice, okr. Chrudim. *Výzkumy v Čechách* 2004, 39.
- Danielisová, A. 2010:** Oppidum České Lhotice a jeho sídelní zázemí. ISBN 978-80-97365-24-3. Praha.
- Danielisová, A. 2012:** České Lhotice, okr. Chrudim. *Výzkumy v Čechách* 2009, 30.
- Dejmal, M. – Knápek, A. – Machová, B. – Přišťáková M. – Těsnohlídek, J. – Vágenr, M. 2016:** Opevnění v poloze "Na šancích" u Ledče nad Sázavou. *Studia archaeologica Brunensia* 2016, 185–205.
- Domečka, L. 1900-1901:** Nálezy předhistorické v severovýchodních Čechách. *Památky archeologické* 19, 389–394
- Dresler, P. 2016:** Břeclav-Pohansko VIII. Hospodářské zázemí centra nebo jen osady v blízkosti zázemí centra? ISBN 978-80-210-8417-9. Brno.
- Drnovský, P. 2013:** Středověké osídlení na horním toku řeky Bystřice. ISBN 978-80-7405-197-5. Ústí nad Orlicí.
- Drnovský, P. 2015:** Pravěké a raně středověké osídlení vrchu Kumburku u Jičina (okr. Semily). *Archeologie východních Čech* 10. 57–67.
- Drnovský, P. – Hejhal, P. – Rytíř, L. 2019:** Polní opevnění u Jaroměře za války o bavorské dědictví (1778-1779). Obrana strategického prostoru na soutoku Labe, Metuje a Úpy před stavbou pevnosti Ples/Josefov. *Archaeologia Historica* 44, 185–203.
- Durdík, T. 1984:** Železnice hrad, okr. Jičín. *Výzkumy v Čechách* 1980-1981, 139.
- Durdík, T. 1985:** Prachov, o. Holín. *Výzkumy v Čechách* 1982–1983, 148.

- Durdík, T. 2000:** Ilustrovaná encyklopedie českých hradů. ISBN 80-7277-003-9. Praha.
- Durdík, T. 2001:** Choceň, okr. Ústí n/Orlicí. Výzkumy v Čechách 2008 1999, 62–63.
- Durdík, T. – Cejpková, M. 2004:** Choceň, okr. Ústí n/Orlicí. Výzkumy v Čechách 2002, 87.
- Ettel, P. 2013:** Zentralorte und Zentralräume des Frühmittelalters in Süddeutschland. In: P. Ettel – L. Werther (Hrsg.), Zentral Orte und Zentral Räume des Frühmittelalters in Süddeutschland. Tagung des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz und der Friedrich-Schiller-Universität Jena vom 7.-9.10. 2011 in Bad Neustadt an der Saale, Mainz, 1–46.
- Fiala, K. 1933:** Pražský hrad v době románské. Praha.
- Filip, J. 1947:** Dějinné počátky českého ráje. Praha
- Filip, J. 1948:** Pravěké Československo. Praha.
- Flídr, A. 2005:** Dějiny archeologického bádání na Podorlicku. Orlické hory a Podorlicko 13, 57–84.
- Frolík, J. 2001:** Doly, o. Luže, okr. Chrudim. Výzkumy v Čechách 1999, 40.
- Frolík, J. 2006:** Chrudim – raně středověké centrum jižní části východních Čech (Archeologie a 950. výročí první písemné zmínky). Archaeologia Historica 31, 7–19.
- Frolík, J. 2019:** K datování hradiště Rabouň (katastrální území Doly, okres Chrudim). Chrudimský vlastivědný sborník 23, 53–74.
- Frolík, J. – Charvát, J. 1995a:** Pěšice, okr. Chrudim. Výzkumy v Čechách 1990/2, 239.
- Frolík, J. – Charvát, P. 1995b:** Doly, okr. Chrudim. Výzkumy v Čechách 1990/2, 72.
- Frolík, J. – Charvát, P. 1995c:** Srbce, okr. Chrudim. Výzkumy v Čechách 1990/2, 328.
- Frolík, J. – Sigl, J. 1991–92:** Záchranný výzkum na hradišti nad Semtěší v letech 1988 a 1990. Zpravodaj muzea v Hradci Králové 18, 77–80.
- Frolík, J. – Sigl, J. 1994:** Nové poznatky o Hradišti nad Semtěší (k.ú. Sovolusky, okr. Pardubice). Castellologica Bohemica 4, 95–106.
- Frolík, J. – Sigl, J. 1995:** Sovolusky, okr. Pardubice. Výzkumy v Čechách 1990/2, 328.

- Frolík, J. – Sigl, J. 2001:** Počátky slovanského hradiště v Chrudimi. *Archaeologia historica* 26, 121–135.
- Hejhal, P. 2015:** Lokalizace raně středověkého pohřebiště v Ostroměři. *Archeologie východních Čech* 9, 198–204.
- Hejna, A. 1961:** Slovanská hradiště a počátky měst v Čechách. *Památky archeologické* 52, 563–572.
- Horák, F. – Chramosta, E. 1923:** Cesta Liběcká, Praha.
- Hošek, J. 2001:** Rozbory železných předmětů z hradiště Kal I. *Z dějiny hutnictví* 30, 17–27.
- Hošek, J. 2002:** Rozbory železných předmětů z hradiště Kal II. *Z dějin hutnictví* 31, 20–27.
- Hraše, J. K. 1885:** Zemské stezky, strážnice a brány v Čechách (druhé vydání). Nové město nad Metují.
- Hraše, J. K. 1892:** Náchodský hrad předhistorický. *Památky archeologické* 15, 341–344.
- Hraše, J. K. 1895:** Dějiny Náchoda, díl první: Od nejstarších dob až do bitvy na Bílé Hoře, Náchod.
- Hrdlička, L. 1964:** Vraclav, poloha „Hradisko“, okres Ústí n. Orlicí. *Bulletin záchranného oddělení* 1–1963, 90–95.
- Hrdlička, L. 1973:** Nález skalpelu na slovanském hradišti ve Vraclavi. *Historická geografie* 10, 219–223.
- Hrnčíř, M. – Justová, J. 1987:** Kal, o. Pecka, okr. Jičín. *Výzkumy v Čechách* 1984–85, 74.
- Charvát, P. 1980a:** Hrutov – včerejšek a dnešek jednoho problému, *Folia historica Bohemica* 2, 39–76.
- Charvát, P. 1980b:** Slovanské osídlení Vraclavska do poloviny 13. století, *Archeologické rozhledy* 33, 274–279.
- Charvát, P. 1981:** Povrchový průzkum Litomyšlska a Vysokomýtska. *Výzkumy v Čechách* 1975, Supplementum, 73–77.
- Charvát, P. 1997:** Hrady v podlesí: středověké Vraclavsko do roku 1300. In: M. Skřivánek (ed.), *Pomezí Čech a Moravy* 1. Sborník prací ze společenských a přírodních věd pro okres Svitavy, Litomyšl, 7–41.
- Charvátová, K.–Spurný, V.–Venclová, N., 1992:** Nálezové zprávy Státního archeologického ústavu v Praze 1919–1952. Praha.

- Jacobs, M. 2019:** “A Day’s Journey“: Spatial Perceptions and Geographic Imagination in Benjamin of Tudela’s Book of Travels. *The Jewish Quarterly Review* 109/2, 203–232.
- Jančo, M. 1997:** Doly, okr. Chrudim. *Výzkumy v Čechách* 1993–5, 48–49.
- Jandera, J. L. 1830:** Uiber Miletin in Böhmen, Ein topographisch-historischer Versuch, Prag.
- Jenč, P. 1995:** Češov, okr. Jičín. *Výzkumy v Čechách* 1990/2, 60.
- Ježek, M. 2007:** Jaroměřsko v raném středověku. *Archeologické rozhledy* 59, 523–570.
- Ježek, M. – Sigl, J. – Vokolek, V. 1998:** Výzkum bývalého kostela sv. Václava ve Vraclavi. *Zpravodaj muzea v Hradci Králové* 24, 111–126.
- Ježek, M. – Sommer, J. 2001:** Bývalý kostel sv. Václava ve Vraclavi. *Průzkumy památek* VIII, č. 2, 97–109.
- Jireček, H. 1857:** Župy Čech severovýchodních až do roku 1200. *Památky archeologické* 2, 263–273.
- Jireček, H. 1859:** O některých starožitnostech v Chrudimsku. *Památky archeologické* 3, 366–369.
- Kalferst, J. 1989:** Zjišťovací výzkum na hradišti „Valy“ u Kalu /okr. Jičín/. *Zpravodaj KMVČ* 16, 28–34.
- Kalferst, J. 1995:** Kal, okr. Jičín. *Výzkumy v Čechách* 1990/2, 128.
- Kalferst, J. – Nechanický, Z. 2006:** Nález cissur v prostoru hradiště Valy, k.ú. Kal, okr. Jičín. *Zpravodaj muzea v Hradci Králové* 32, 177–182.
- Kalferst, J. – Profantová, N. 1999:** Nové poznatky o hradišti Kal, okr. Jičín. *Archeologie ve středních Čechách* 3, 293–235.
- Kalferst, J. – Sigl, J. 1984:** Zjišťovací výzkum na hradišti u Ostroměře (okr. Jičín). *Zpravodaj KMVČ* 11, 62–71.
- Kalferst, J. – Sigl, J. 1985:** Archeologické nálezy v roce 1984. *Zpravodaj KMVČ* 12, 5–20.
- Kalferst, J. – Sigl, J. 1990:** Pokračování archeologického výzkumu hradiště u Ostroměře v roce 1989. *Zpravodaj KMVČ* 17, 60–65.
- Kalferst, J. – Sigl, J. 1991–1992:** Dokončení archeologického výzkumu na slovanském hradišti u Ostroměře (okr. Jičín) v r. 1990. *Zpravodaj muzea v Hradci Králové* 18, 66–68.

- Kalferst, J. – Sigl, J. – Vokolek, V. 1986:** Archeologický výzkum hradiště v poloze Vala na k.ú. Kal (okr. Jičín) v roce 1985. Zpravodaj K MVČ 16, 59–69.
- Kalferst, J. – Sigl, J. – Vokolek, V. 1987:** Přírůstky archeologické sbírky K MVČ 1986. Zpravodaj K MVČ 14, 3–25.
- Kalferst, J. – Sigl, J. – Vokolek, V. 1987a:** Kal, o. Pecka, okr. Jičín. Výzkumy v Čechách 1984–85, 74–75.
- Kalferst, J. – Sigl, J. – Vokolek, V. 1987b:** Přírůstky archeologické sbírky K MVČ 1986, Zpravodaj K MVČ 14, 3–25.
- Kalferst, J. – Sigl, J. – Vokolek, V. 1990:** Nové archeologické přírůstky K MVČ v Hradci Králové v r. 1989. Zpravodaj K MVČ 17, 3–21.
- Kalferst, J. – Sigl, J. – Vokolek, V. 1994:** Přírůstky archeologické sbírky muzea v Hradci Králové v roce 1993. Zpravodaj muzea v Hradci Králové 20, 3–16.
- Kalferst, J. – Sigl, J. – Vokolek, V. 1999:** Přírůstky sbírky AO MVČ v Hradci Králové za roky 1998 až 1999. Zpravodaj muzea v Hradci Králové 25, 3–31.
- Kalferst, J. – Vokolek, V. 1987:** Malá Lhota, o. Libošovice, okr. Jičín. Výzkumy v Čechách 1984–1985, 117–118.
- Kašpar, V. 1992a:** Vesec u Sobotky, okr. Jičín. Výzkumy v Čechách 1988/9, 163.
- Kašpar, V. 1992b:** Zámostí, okr. Jičín. Výzkumy v Čechách 1988/9, 170.
- Koltýnek, M. 2014:** Osídlení výšinných poloh ve střední až pozdní době laténské. Archeologie ve středních Čechách 11, 28–65.
- Köpp, H. 2013:** Desert travel and transport in ancient Egypt. An overview based on epigraphic, pictorial and archaeological evidence. In: H. Riemer – F. Förster (ed.), Desert Road Archaeology in Ancient Egypt and beyond. Africa Praehistorica 26, Köln, 107-133.
- Kosina, J. 1988:** Zpráva o archeologických akcích okresního muzea v Turnově za rok 1987. Zpravodaj K MVČ 15, 131–139.
- Krausz, S. 2019:** Hillforts: Britain, Ireland and the Nearer Continent. In: G. Lock – I. Ralston (eds.), Papers from the Atlas of Hillforts of Britain and Ireland Conference, June 2017, Summertown, 165–187.
- Křivánek, R. 2011a:** Doly, okr. Chrudim. Výzkumy v Čechách 2008, 53.
- Křivánek, R. 2011b:** Kal, okr. Jičín. Výzkumy v Čechách 2008, 107.
- Křivánek, R. 2013:** Geofyzikální průzkumy na archeologických lokalitách ve východních Čechách, 2000–2011. Archeologie východních Čech 5, 205–226.
- Kuča, K. 1998:** Města a městečka v Čechách na Moravě a ve Slezsku III. Praha

- Kudrnáč, J. 1963:** Slovanský výzkum v Čechách po r. 1945. Archeologické rozhledy 15, 625–661.
- Kudrnáč, J. 1970:** Klučov – Staroslovanské hradiště ve středních Čechách (k počátkům nejstarších slovanských hradišť v Čechách). Monumenta Archaeologica 17. Praha.
- Kulhánek, J. 1927:** Památky z doby kamenné i novější na Vřesníku. Pod Zvičinou 7, 136–137, 152–153.
- Lhota, J. N. 1888:** Miletín nad Bystřicí. Příběhy jeho a památky, Brno.
- Lochman, Z. 1985:** Náchod, okr. Náchod. Výzkumy v Čechách 1982/1983, 110.
- Lüssner, M. 1857:** Archeologické zprávy z Čech. Památky archeologické 2, 91–93.
- Lutovský, M. 1999:** Odraz mocenských změn 10. století ve struktuře jihočeských hradišť. Archeologie ve středních Čechách 3, 283–291.
- Lutovský, M. 2000:** Jihočeská hradiště v 10. století. K problematice přemyslovského záboru jižních Čech. In: L. Polanský – J. Sláma – D. Třeštík (eds.), Přemyslovský stát kolem roku 1000. Na paměť knížete Boleslava II (+7. února 999), Praha, 174–178.
- Lutovský, M. 2001:** Encyklopedie slovanské archeologie v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. ISBN 80-7277-054-3. Praha.
- Lutovský, M. 2006:** Od palisády ke zdi: Raně středověká hradiště v Čechách ve světle archeologického bádání posledních dvou desetiletí, Archaeologia historica 31, 21–44.
- Lutovský, M. 2009:** Doba hradištní bez hradišť? Úvaha nad strukturou, chronologií a terminologií raně středověkých fortifikací v Čechách. In: Dresler, P. – Měřinský, Z. (edd.), Archaeologia mediaevalis Moravica et Silesiana Supplementum 2. Archeologie doby hradištní v České a Slovenské republice Sborník příspěvků přednesených na pracovním setkání Archeologie doby hradištní ve dnech 24.–26. 4. 2006, 5–9.
- Lutovský, M. – Waldhauser, J. 1991:** Mohylové pohřebiště v mikroareálu hradiště Poráň ve středním Pojizeří. Archeologické rozhledy 43, 133–137.
- Mangel, T. 2012:** Doklady laténské hrncířské produkce z Ostroměře (okr. Jičín). Archeologie východních Čech 4, 73–91.

- Mangel, T – Musil, J. 2014:** K prostorové struktuře osídlení oppida České Lhotice: výsledky analytických povrchových sběrů z roku 2007. *Archeologické rozhledy* 66, č. 1, 115-126.
- Mangel, T. – Vích, D. 2019:** Skupina nejstarších laténských nálezů z oppida České Lhotice a možnost jejich interpretace. *Studia Historica Nitriensia* 2019, roč. 23, Supplementum - Sedem kruhův Jozefa Bujnu, 481–491.
- Mašek, M. 2006:** Nález denáru Vratislava II. z hradiště Vraclav (okr. Ústí nad Orlicí). *Numismatický sborník* 21, 208.
- Matějka, B.–Štěpánek, J.–Wirth, Z. 1908:** Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese Litomyšlském. Praha.
- Michálek, J. – Lutovský, M. 2000:** Hradec u Němčic. Sídlo halštatské a raně středověké nobility v česko-bavorském kontaktním prostoru (1. Text). ISBN 80-902457-5-7. Strakonice – Praha.
- Milítký, J. – Vích, D. 2008:** Nálezy mincí v areálu hradiště Rabouň u obce Doly (okr. Chrudim). *Numismatický sborník* 23, 231–234.
- Moucha, V. 1998:** Češov, okr. Jičín. *Výzkumy v Čechách* 1996–7, 37.
- Musil, F. 1995:** Hrady, tvrze a zámky okresu Ústí nad Orlicí. Ústí nad Orlicí.
- Musil, F. 2001:** Zamyšlení nad nejstaršími dějinami a podobou Opočna. *Orlické Hory a Podorlicko* 11, 166–172.
- Musil, J. 2010:** České Lhotice, okr. Chrudim. *Výzkumy v Čechách* 2007, 41–42.
- Musil, J. 2011a:** České Lhotice, okr. Chrudim. *Výzkumy v Čechách* 2008, 37–38.
- Musil, J. 2011b:** Pěšice, okr. Chrudim. *Výzkumy v Čechách* 2008, 195.
- Nálevka, J. 1894:** Vala a Hrádek u Miletína. *Český lid* III, 375–376.
- Nechvíle, M. 2006:** Vesec, o. Libošovice, okr. Jičín. *Výzkumy v Čechách* 2003, 316–317.
- Nejedlý, Z. 1903:** Dějiny města Litomyšle a okolí. Litomyšl.
- Niederle, L. (pod pseudonymem Novotný, L.) 1892a:** Hradiště ostroměřské. *Český lid* I, 566–567.
- Niederle, L. (pod pseudonymem Novotný, L.) 1892b:** Hradiště Chodovické u Hořic. *Český lid* I, 191–193.
- Niederle, L. 1925:** Slovanské starožitnosti. Oddíl kulturní, život starých Slovanů. Dílu III. svazek 2. Praha
- Palacký, F. 1939:** Dějiny národu českého. Praha.

- Palombini, A. – Tavernari, C. 2016:** On Their Way Home... A Network Analysis of Medieval Caravanserai Distribution in the Syrian Region, According to an 1D Approach. In: S. Campana – R. Scopigno – G. Carpentiero – M. Cirillo (ed.), CAA2015 Keep the Revolution Going. Proceedings of the 43rd Annual Conference on Computer Applications and Quantitative Methods in Archaeology, Volume 1, Oxford, 637–645.
- Pažout, J. 1925:** Hradiště u Malé Lhoty, Vesce, Markvartic, Važic a Psinic a jich význam. *Náš domov I*, 26–28, 54–59.
- Pažout, J. 1927:** Drobnosti z archeologie. *Náš domov III*, 152–156.
- Pehal, Z. 2002:** Zaniklý středověký hrad v poloze „Na červenici“, k. ú. Sirákovice, okr. Havl. Brod. – Sborník Havlíčkobrodské společnosti pro povznesení regionálně historického povědomí, č. 2, 61–69.
- Píč, J. L. 1888:** Mužský a jeho okolí v ohledu archeologickém. *Památky archeologické* 14, 329–362.
- Píč, J. L. 1889:** Mužský a jeho okolí v ohledu archeologickém (dodatek). *Památky archeologické* 14, 605–606.
- Píč, J. L. 1909:** Starožitnosti země České III/1, Čechy za doby knížecí. Praha.
- Píč, J. L. 1910:** Hradiště u Velké Ledské. *Památky archeologické* 24, 57–58.
- Picha, J. J. 1900:** Dvě pověsti o Žižkovi z východních Čech. *Český lid* 9, 429–431.
- Pokorný, F. 1895a:** Postup kolonisace v okolí Hořicka. *Národopisný sborník okresu Hořického*, 214–217. Hořice
- Pokorný, F. 1895b:** Zprávy archeologické z okolí Hořického. *Český lid* IV, 457–459.
- Pokorný, P. 2008:** Zářecká Lhota, okr. Ústí n/Orlicí. *Výzkumy v Čechách 2005*, 311.
- Princ, M. 1974:** Keltské oppidum u Českých Lhotic. Předběžná zpráva o archeologickém výzkumu 1971–1973. *Archeologické Rozhledy* 26, 614–621, 675–678.
- Princ, M. 1975a:** České Lhotice, o. Chrudim. *Výzkumy v Čechách 1971*, 24–25.
- Princ, M. 1975b:** Hradiště, o. České Lhotice, okr. Chrudim. *Výzkumy v Čechách 1972*, 29.
- Princ, M. 1978:** České Lhotice, m.č. Hradiště, okr. Chrudim. *Výzkumy v Čechách 1975*, 17–18.

- Profantová, N. 1999:** Bronzové raně středověké nákončí z Češova, okr. Jičín. Archeologické rozhledy 51, 614–630.
- Profantová, N. 2001:** Češov, okr. Jičín. Výzkumy v Čechách 1999, 29.
- Profantová, N. 2003:** Další kovové nálezy z hradiště Kal, okr. Jičín. Archeologie ve středních Čechách 7, 541–552.
- Profantová, N. 2012:** Nově získané kovové předměty z hradiště Češov a jeho okolí. Archeologie ve středních Čechách 16, 315–320.
- Profantová, N. 2020:** Prestiž a moc v předpřemyslovských Čechách. Knížata a jejich archeologický obraz na přelomu 8. a 9. století. In: Chocholáč, B. – Malíř, J. – Reitinger, L. – Wihoda, M. (edd.): Pro pana profesora Libora Jana k životnímu jubileu. Brno, 61–70.
- Profantová, N. – Vích, D. 2012:** Zlacený vrchlík z Bošína (okr. Ústí nad Orlicí) a problém dokladů přítomnosti raně středověké elity ve východních Čechách. In: J. Doležel – M. Wihoda (ed.), Mezi raným a vrcholným středověkem. Pavlu Kouřilovi k šedesátým narozeninám přátelé, kolegové a žáci, 197–207. Brno.
- Profantová, N. – Waldhauser, J. 2007:** Nález kování z doby avarské na hradišti Poráň (k.ú. Vesec, okr. Jičín). Archeologie ve středních Čechách 11, 527–530.
- Prostředník, J. – Slavík, J. 1991–1992:** Terénní průzkum na Jičínsku v letech 1990 a 199. Zpravodaj Muzea v Hradci Králové 18, 30–36.
- Prostředník, J. – Ulrychová, E. 1991–1992:** Avarsko-slovanské nákončí z hradiště Vala k.ú. Kal, okr. Jičín. Zpravodaj muzea v Hradci Králové 18, 62–65.
- Pubička, F. 1778:** Chronologische Geschichte Böhmens IV – von den ersten Königen bis auf Karl den IVten, Prag.
- Richter, M. 1977:** Jaroměř, okr. Náchod. Výzkumy v Čechách 1974, 66.
- Richter, M. – Vokolek, V. 1971:** První etapa výzkumů v Hradci Králové, Archeologické rozhledy 23, 605–617.
- Richter, M. – Vokolek, V. 1995:** Hradec Králové Slovanské hradiště a počátky středověkého města. ISBN 80-85031-14-0. Hradec Králové.
- Rous, P. 1981:** Katalog pravěkých nálezů (okres Havlíčkův Brod). Zpravodaj KMVČ – samostatná příloha, Hradec Králové.
- Salač, V. – Dobeš, M. – Göbel, K. – Kuna, M. – Laval, F. – Lutovský, M. – Menšík, P. – Novák, D. – Nowotny, J. 2019:** Atlas pravěkých a raně středověkých hradišť v Čechách. Praha – Schleswig.

- Sedláček, A. 1868–1869:** Hradisko Hrutovské u Litomyšle. Památky archeologické 8, 59–62.
- Sedláček, A. 1882:** Hrady, zámky a tvrze království Českého. Díl první – Chrudimsko. Praha.
- Sedláček, A. 1883:** Hrady, zámky a tvrze království českého, Díl druhý – Hradecko. Praha.
- Sedláček, A. 1887:** Hrady, zámky a tvrze království českého. Díl pátý – Podkrkonoší. Praha.
- Severin, K. 2007:** Litomyšl, Benátky a Čistá: hradiště a středověké cesty. Archaeologia historica 32, 269–282.
- Sigl, J. 1973:** Hradištko, k.o. Žeretice, okr. Jičín. Výzkumy v Čechách 1970, 39.
- Sigl, J. 1975a:** Benátky, okr. Svitavy. Výzkumy v Čechách 1972, 12.
- Sigl, J. 1975b:** Česov, okr. Jičín. Výzkumy v Čechách 1972, 30.
- Sigl, J. 1975c:** Hradišt'ko, okr. Jičín. Výzkumy v Čechách 1972, 59.
- Sigl, J. 1975d:** Ostroměř, okr. Jičín. Výzkumy v Čechách 1972, 126.
- Sigl, J. 1975e:** Vraclav, okr. Ústí nad Orlicí. Výzkumy v Čechách 1972, 196.
- Sigl, J. 1975f:** Vrtěšice, o. Golčův Jeníkov, okr. Havlíčkův Brod. Výzkumy v Čechách v roce 1972, 197.
- Sigl, J. 1981:** Benátky, okr. Svitavy. Výzkumy v Čechách 1976–77, 8.
- Sigl, J. 1985a:** Česov, okr. Jičín. Výzkumy v Čechách 1982–83, 24.
- Sigl, J. 1985b:** Holovousy, okr. Jičín. Výzkumy v Čechách 1982–83, 36.
- Sigl, J. 1985c:** Ostroměř, okr. Jičín. Výzkumy v Čechách 1982–1983, 122.
- Sigl, J. 1985d:** Zjišťovací výzkum na hradišti v Ostroměři v r. 1984. Zpravodaj KMVČ 12, 82–90.
- Sigl, J. 1989:** Kal, o. Pecka, okr. Jičín. Výzkumy v Čechách 1986–1987, 75–76.
- Sigl, J. 1995:** Choceň, okr. Ústí n/Orlicí. Výzkumy v Čechách 1990/2, 104.
- Sigl, J. – Vokolek, V. 1976:** Záchranné výzkumy a terénní průzkumy 1975. Zpravodaj KMVČ 3, 18–25.
- Sigl, J. – Vokolek, V. 1977:** Záchranné výzkumy, terénní průzkumy a další akce AO KMVČ v roce 1976. Zpravodaj KMVČ 4, 3–11.
- Sigl, J. – Vokolek, V. 1979:** záchranné výzkumy a jiné akce v terénu provedení v roce 1978. Zpravodaj Krajského muzea východních Čech 6, 3–10.

- Sigl, J. – Vokolek, V. 1983:* Chronologické a kulturní zařazení hradiště u Holovous (okr. Jičín) Zpráva o zjišťovacím výzkumu. Zpravodaj KMVČ 10, 31–34.
- Sigl, J. – Vokolek, V. 1984a:* Kal, okr. Jičín. Výzkumy v Čechách 1980–81, 47.
- Sigl, J. – Vokolek, V. 1984b:* Holovousy, o. Jičín. Výzkumy v Čechách 1980–81, 32.
- Sigl, J. – Vokolek, V. 1984c:* Pokračování výzkumu slovanského hradiště u Holovous (okr. Jičín) v roce 1983- Zpravodaj KMVČ 11, 58–61.
- Sigl, J. – Vokolek, V. 1986:* Archeologické nálezy v roce 1985. Zpravodaj KMVČ 13, 5–23.
- Sigl, J. – Vokolek, V. 1991–92:* Záchraný výzkum na průkopu kanalizace v Hradci Králové na Velkém náměstí. Zpravodaj muzea v Hradci Králové 18, 55–58.
- Sigl, J. – Vokolek, V. 1992:* Výzkum Velkého náměstí v Hradci Králové (Dr. M. Richterovi k 60. narozeninám). *Archaeologica historica* 17, 83–90.
- Sklenář, K. 1992:* Archeologické nálezy v Čechách do roku 1870. Prehistorie a protohistorie. Praha.
- Sklenář, K. a kol. 1993:* Archeologické památky – Čechy, Morava, Slezsko. Průvodce. Opava.
- Sklenářová, Z. 2003:* Běstovice, o. Choceň, okr. Ústí n/Orlicí. Výzkumy v Čechách 2001, 15.
- Skružný, L. 1962:* Dějiny vracavského hradiska, Zprávy Východočeského muzea v Pardubicích 1962, 8–13.
- Skružný, L. 1964:* Benátky u Litomyšle, o. Svitavy. Bulletin záchranného oddělení 2, 51.
- Skutil, J. 1947–48:* Z nejdávnější minulosti Litomyšlska a Poličska, Od Trstenické stezky 23, 14–16, 38–48, 58–62, 75–80.
- Slabina, M. 1984:* Češov, okr. Jičín. Výzkumy v Čechách 1980–81, 21.
- Sláma, J. – Hrdlička, L. 1968:* Nález denárů na vracavském hradišti, okres Ústí nad Orlicí. Numismatický sborník 10, 213.
- Sláma, R. 1986:* Střední Čechy v raném středověku, II. Hradiště, příspěvky k jejich dějinám a významu, Praha.
- Smejtek, L. – Lutovský, M. – Milítký, J. 2013:* Encyklopedie pravěkých pokladů v Čechách. Praha.

- Smolík, J. 1902–1903:** Nález denárů v Ostroměři. Památky archeologické 20, 509–526.
- Sommer, G. 1835:** Das Königreich Böhmen; statistisch-topographisch dargestellt von Johann Gottfried Sommer III, Prag.
- Starý, M. 2000:** Neznámá fortifikace u Štěnce. Hláska. Zpravodaj klubu Augusta Sedláčka XI, 4–5.
- Stránská, P. 1999:** Raně středověké hroby z Vraclavi (antropologický rozbor). *Medaevalia Pragensia* IV, 75–80.
- Svoboda, L. 1995:** O plášťových hradech. *Archaeologia historica* 20, 355–388.
- Šikýřová, L. – Ulrychová, E. 2001:** Výpočet objemu fortifikace Česov, okr. Jičín. *Archeologie ve středních Čechách* 5, 405–410.
- Šimák, J. V. 1930:** Polský vpád do Čech r. 1100. *Česká časopis historický* 36, 118–123.
- Šimák, J. V. 1938:** České dějiny. Dílu I. Část 5. Středověká kolonisace v zemích českých. Praha.
- Šimek, T. – Fiala, Z. – Hosák, L. – Pavel, J. – Janáček, J. – Kotek, L. 1989:** Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. VI – Východní Čechy. Praha.
- Šnajdr, L. 1895:** Vala a Hrádek u Miletína. *Český lid* IV, 183.
- Šolle, M. 1984:** Staroslovanské hradisko. Praha
- Štěpánek, M. 1965:** Opevněná sídliště 8.-12. století ve střední Evropě. Praha.
- Tomíček, A. 1921:** Hradisko u Benátek, Od Trstenické stezky 1, 91–92.
- Tomíček, A. 1926:** Stezka trstěnická a pole hrutovská. Litomyšl.
- Tomková, K. 2001a:** Die Burgwälle zur Zeit Boleslavs II. im Zusammenhang mit der Erforschung der Burgwälle in Böhmen. In: P. Sommer (ed), *Colloquia mediaevalia Pragensia* 2 (Boleslav II. Der tschechische Staat um des Jahr 1000), Praha, 275–291.
- Tomková, K. 2001b:** Ke studiu opevnění v raně středověkých Čechách. *Archeologie ve středních Čechách* 5, 547–560.
- Turek, R. 1946:** Prachovské skály na úsvitě dějin. Praha
- Turek, R. 1982:** Slavníkovci a jejich panství. Hradec Králové.
- Úlovec, J. – Fišera, Z. – Durdík, T. – Chotěbor, P. – Svoboda, L. 2005:** Encyklopedie českých tvrzí III. (S-Ž). ISBN 80-7203-700-5. Praha.

- Ulrychová, E. 1994:* Archeologické nálezy získané muzeem v Jičíně roku 1993. Zpravodaj muzea v Hradci Králové 20, 23–26.
- Ulrychová, E. 1995a:* Hradištko okr. Jičín. Výzkumy v Čechách 1991–92, 94–95.
- Ulrychová, E. 1995b:* Kal, okr. Jičín. Výzkumy v Čechách 1990/2, 128.
- Ulrychová, E. 1995c:* Velešice. Výzkumy v Čechách 1990/2, 372.
- Ulrychová, E. 1995d:* Železnice, okr. Jičín. Výzkumy v Čechách 1990/2, 406.
- Ulrychová, E. 1996:* Výsledky letecké prospekce na Jičínsku (1993–1995). Zpravodaj muzea v Hradci Králové 20, 93–97.
- Ulrychová, E. 1997a:* Dolany, o. Jičíněves, okr. Jičín. Výzkumy v Čechách 1993–5, 45.
- Ulrychová, E. 1997b:* Holovousy, okr. Jičín. Výzkumy v Čechách 1993–5, 59.
- Ulrychová, E. 1997c:* Hradištko, o. Žeretice, okr. Jičín. Výzkumy v Čechách 1993–95, 71.
- Ulrychová, E. 1997d:* Letecká prospekce na Jičínsku 1993–1996. Zpravodaj muzea v Hradci Králové 23, 36–44.
- Ulrychová, E. 1997e:* Prachov, o. Holín, Okr. Jičín. Výzkumy v Čechách 1993–5, 255.
- Ulrychová, E. 1997f:* Velešice, o. Sběř, okr. Jičín. Výzkumy v Čechách 1993–5, 310.
- Ulrychová, E. 1997g:* Zámostí, okr. Jičín. Výzkumy v Čechách 1995–5, 327.
- Ulrychová, E. 1998a:* Češov, okr. Jičín. Výzkumy v Čechách 1993–5, 38.
- Ulrychová, E. 1998b:* Dolany, o. Jičíněves, okr. Jičín. Výzkumy v Čechách 1996–7, 42.
- Ulrychová, E. 1998c:* Holovousy, okr. Jičín. Výzkumy v Čechách 1996–7, 51.
- Ulrychová, E. 1998d:* Hradištko, o. Žeretice, okr. Jičín. Výzkumy v Čechách 1996–7, 54.
- Ulrychová, E. 1998e:* Kostelec, o. Jičíněves, okr. Jičín. Výzkumy v Čechách 1996–7, 77.
- Ulrychová, E. 1998f:* Železnice, okr. Jičín. Výzkumy v Čechách 1996–7, 257.
- Ulrychová, E. 1999a:* Archeologické přírůstky muzea v Jičíně v roce 1999. Zpravodaj muzea v Hradci Králové 25, 32–37.
- Ulrychová, E. 1999b:* Nově zjištěná hradiště na Jičínsku (Dolany, Kostelec, Velešice). Archeologie ve středních Čechách 3, 473–485.

- Ulrychová, E. 2000:* Dolany, o. Jičíněves, okr. Jičín. Výzkumy v Čechách 1998, 41.
- Ulrychová, E. 2001a:* Češov, okr. Jičín. Výzkumy v Čechách 1999, 29–30.
- Ulrychová, E. 2001b:* Dolany, o. Jičíněves, okr. Jičín. Výzkumy v Čechách 1999, 35.
- Ulrychová, E. 2001c:* Hradištko, o. Žeretice, okr. Jičín. Výzkumy v Čechách 1999, 56.
- Ulrychová, E. 2001d:* Kal, o. Pecka, Okr. Jičín. Výzkumy v Čechách 1999, 73–74.
- Ulrychová, E. 2001e:* Kostelec, okr. Jičín. Výzkumy v Čechách 1999, 82.
- Ulrychová, E. 2001f:* Ostroměř, okr. Jičín. Výzkumy v Čechách 1999, 133–134.
- Ulrychová, E. 2001g:* Velešice, o. Sběř, okr. Jičín. Výzkumy v Čechách 1999, 306–307.
- Ulrychová, E. 2001h:* Vesec, o. Libošovice, okr. Jičín. Výzkumy v Čechách 1999, 311.
- Ulrychová, E. 2001ch:* Zámostí, o. Zámostí – Blata, okr. Jičín. Výzkumy v Čechách 1999, 324.
- Ulrychová, E. 2001i:* Železnice, okr. Jičín. Výzkumy v Čechách 1999, 331–332.
- Ulrychová, E. 2003a:* Češov, okr. Jičín. Výzkumy v Čechách 2001, 47–48.
- Ulrychová, E. 2003b:* Dolany, o. Jičíněves, okr. Jičín. Výzkumy v Čechách 2000, 51.
- Ulrychová, E. 2003c:* Hradištko, o. Žeretice, okr. Jičín. Výzkumy v Čechách 2001, 79.
- Ulrychová, E. 2003d:* Miletín, okr. Jičín. Výzkumy v Čechách 2000, 136.
- Ulrychová, E. 2003e:* Velešice, o. Sběř, okr. Jičín. Výzkumy v Čechách 2001, 298.
- Ulrychová, E. 2003f:* Zámostí, okr. Jičín. Výzkumy v Čechách 2000, 306.
- Ulrychová, E. 2003g:* Zámostí, okr. Jičín. Výzkumy v Čechách 2001, 315.
- Ulrychová, E. 2004a:* Hradištko, o. Žeretice, okr. Jičín. Výzkumy v Čechách 2002, 78.
- Ulrychová, E. 2004b:* Zámostí, okr. Jičín. Výzkumy v Čechách 2002, 318–319.
- Ulrychová, E. 2005a:* Hradiště a výšinné polohy lidu popelnicových polí na Jičínsku. Archeologie ve středních Čechách 9, 247–287.

- Ulrychová, E. 2005b:** Raně středověká hradiště na Jičínsku. In: M. Metlička (ed), Archeologie doby hradištní v Čechách. Sborník příspěvků z pracovního setkání badatelů zaměřených na výzkum doby hradištní v Čechách, konaného v Plzni 19.-21.5.2004, Plzeň, 203–255.
- Ulrychová, E. 2006a:** Kal, okr. Jičín. Výzkumy v Čechách 2003, 114–115.
- Ulrychová, E. 2006b:** Osídlení Jičínska v časně slovanském a starohradištním období. Archeologie ve středních Čechách 10, 763–775.
- Ulrychová, E. 2007a:** Miletín, okr. Jičín. Výzkumy v Čechách 2004, 129–130.
- Ulrychová, E. 2007b:** Mladohradištní lokality Jičínska v archeologických nálezech a písemných pramenech 11. století. Zpravodaj muzea východních Čech v Hradci Králové 33, 159–172.
- Ulrychová, E. 2008a:** Češov, okr. Jičín. Výzkumy v Čechách 2005, 39–40.
- Ulrychová, E. 2008b:** Osídlení Jičínska ve střední době hradištní. Archeologie ve středních Čechách 12, 671–692.
- Ulrychová, E. 2009:** Češov, okr. Jičín. Výzkumy v Čechách 2006, 32.
- Ulrychová, E. 2010:** Osídlení Jičínska v maldší době hradištní a ve 13. století. Archeologie ve středních Čechách 14, 833–870.
- Ulrychová, E. 2014:** -Laténské nálezy z hradiště Vala u Kalu (okr. Jičín). In: Novák, M. – Burgert, P. (edd.): Archeologie východních Čech, Supplementum I. Sborník k poctě Jiřího Kalfersta. Hradec Králové, 315-322.
- Ulrychová, E. 2016a:** Češov, okr. Jičín. Výzkumy v Čechách 2011–2012, 56.
- Ulrychová, E. 2016b:** Hradištko, okr. Jičín. Výzkumy v Čechách 2011–2012, 110–111.
- Ulrychová, E. 2016c:** Kal, okr. Jičín. Výzkumy v Čechách 2011–2012, 138.
- Ulrychová, E. 2016d:** Ostroměř, okr. Jičín. Výzkumy v Čechách 2011–2012, 247.
- Ulrychová, E. 2016e:** Prachov, okr. Jičín. Výzkumy v Čechách 2011–2012, 372.
- Ulrychová, E. 2016f:** Vesec u Sobotky, okr. Jičín. Výzkumy v Čechách 2011–2012, 503.
- Ulrychová, E. 2016g:** Zámostí, okr. Jičín. Výzkumy v Čechách 2011–2012, 524–525.
- Unger, J. 2009:** Rekonstrukce středověkých opevnění z hlediska antropologie. Archeologické rozhledy 61, 547-553.
- Unger, J. 2012:** Člověk ve středověku. Svědectví archeologických pramenů. Hradec Králové.

- Vencl, S. 1971:** Hradiště Hlavačov a Hrádníky na Choceňsku, Listy Orlického muzea VI, 17–32.
- Vencl, S. 1992:** Neevidovaný nález bronzů z Chrudimska. Archeologické rozhledy XLI, 464–466.
- Vích, D. 2000:** Raně středověké nálezy z Vraclavska, Zpravodaj muzea v Hradci Králové 26, 57–96.
- Vích, D. 2004:** Zářecká Lhota, okr. Ústí n/Orlicí. Výzkumy v Čechách 2002, 319–320.
- Vích, D. 2007:** Doly, okr. Chrudim. Výzkumy v Čechách 2004, 53.
- Vích, D. 2008:** Doly, okr. Chrudim. Výzkumy v Čechách 2005, 52.
- Vích, D. 2009a:** Nové archeologické nálezy z rabouňského hradiště. Archeologie ve středních Čechách 13, 503–507.
- Vích, D. 2009b:** Orlické muzeum v Chocni. Katalog archeologické sbírky. Zprávy České archeologické společnosti – Supplément 74. Praha.
- Vích, D. 2010a:** Čistá u Litomyšle, okr. Svitavy. Výzkumy v Čechách 2007, 43.
- Vích, D. 2010b:** Zářecká Lhota, okr. Ústí n/Orlicí. Výzkumy v Čechách 2007, 344.
- Vích, D. 2011a:** České Lhotice, okr. Chrudim. Výzkumy v Čechách 2008, 37.
- Vích, D. 2011b:** Doly, okr. Chrudim. Výzkumy v Čechách 2008, 53.
- Vích, D. 2011c:** Choceň, okr. Ústí n/Orlicí. Výzkumy v Čechách 2008, 81–82.
- Vích, D. 2011d:** Zářecká Lhota, okr. Ústí n/Orlicí. Výzkumy v Čechách 2008, 395.
- Vích, D. 2016a:** Hrad v Hrádníkách u Zářecké Lhoty na Choceňsku. Archaeologica historica 41, 133–166.
- Vích, D. 2016b:** Choceň, okr. Ústí n/Orlicí. Výzkumy v Čechách 2011–2012, 124.
- Vích, D. 2016c:** Nálezy bronzové industrie doby popelnicových polí z hradišť na Choceňsku. In: Popelka, M. – Šmidtová, R. –Burgert, P. – Jílek, J. (edd.), Praehistorica 33 – ...tenkrát na východě... Sborník k 80. narozeninám Víta Vokolka, Praha, 441–449.
- Vích, D. 2016d:** Záchranný archeologický výzkum na předhradí vraclavského hradiště. Archaeologica historica 41, 143–158.
- Vích, D. 2017:** Hradiště v Koldíně u Chocně ve světle archeologických nálezů. Archeologie východních Čech 10, 44–56.

- Vích, D. 2018a:** Hradiště „Kozí nožka“ u Štěnce ve světle archeologických nálezů. In: K. Kapustka (ed.), Profil archeologie středověku. Studie věnované Janu Frolíkovi, Praha, 105–116.
- Vích, D. 2018b:** Kolekce kovových předmětů předaná do Regionálního muzea ve Vysokém Mýtě. Archeologie ve středních Čechách 22, 687–707.
- Vích, D. – Víchová, L. 2010:** Běstovice, okr. Ústí n/Orlicí. Výzkumy v Čechách 2007, 9.
- Vích, D. – Vokolek, V. 1997:** Nálezy získané do sbírek AO MVČ v letech 1996–97, Zpravodaj muzea v Hradci Králové 23, 3–27.
- Vích, D. – Vokolek, V. 1997:** Nálezy získané do sbírek AO MVČ v letech 1996–7. Zpravodaj muzea v Hradci Králové 23, 3–27.
- Vocel, J. E. 1867:** Zpráva ze schůze archeologického sboru musea kr. Českého konané 30. července 1867. Památky archeologické 7, 603.
- Vocel, J. E. 1865:** Keltické ohrady, Památky archeologické 6, 254–265.
- Vocel, J. E. 1868:** Pravěk země České. Praha.
- Vocel, J. E. 1869:** O hradištích a branách zemských. Památky archeologické 8, 321–330.
- Vojtíšek, F. P. 1887:** Paměti Ostroměře. Krakonoš 1 (číslo z 9.1. 1887).
- Vokolek, V. 1964:** Kal, o. Jičín. Bulletin záchranného oddělení 1963, 20.
- Vokolek, V. 1969:** Češov, okr. Jičín. Bulletin záchranného oddělení 6–1968, 24.
- Vokolek, V. 1973a:** Pěšice, k. o. Řepníky, o. Chrudim. Výzkumy v Čechách 1970, 104.
- Vokolek, V. 1973b:** Rabouň, k.o. Doly, o. Chrudim. Výzkumy v Čechách 1970, 129.
- Vokolek, V. 1978:** Velká Ledská, o. Častolovice, okr. Rychnov nad Kněžnou. Výzkumy v Čechách 1975, 98.
- Vokolek, V. 1987:** Vesec, o. Veliš, okr. Jičín. Výzkumy v Čechách 1984–1985, 223.
- Vokolek, V. 1989:** Hradiště slezskoplatěnické kultury v Novém Městě nad Metují. Archeologické rozhledy 41, 379–385, 477, 478.
- Vokolek, V. 1990:** Hradiště popelnicových polí v Zářecké Lhotě. Zpravodaj Krajského muzea východních Čech 17, 54–59.
- Vokolek, V. 1993a:** Počátky osídlení východních Čech. Hradec Králové.

- Vokolek, V. 1993b:** Výzkum lužického hradiště v Běstovicích. Zpravodaj muzea v Hradci Králové 19, 49–53.
- Vokolek, V. 1995:** Běstovice, okr. Ústí n/Orlicí. Výzkumy v Čechách 1991/2, 18–19.
- Vokolek, V. 1999:** Východočeská halštatská pohřebiště. Pardubice.
- Waldhauser, J. 1965:** Nález pražského typu na hradišti Poráň u Jičína, Archeologické rozhledy 17, 253.
- Waldhauser, J. 1966:** Vesec, o. Jičín. Bulletin záchranného oddělení 3 1965, 37.
- Waldhauser, J. 1970:** Problém tzv. Viereckshenzen (keltských čtyřúhelníkových valů) a nově zjištěné oppidum v severních Čechách. Archeologické rozhledy 22, 237–334.
- Waldhauser, J. 1971:** Archeologický výzkum v severních Čechách II. Liberec.
- Waldhauser, J. 1972:** Vesec u Sobotky, k.o. Libošovice, o. Jičín. Výzkumy v Čechách 1969, 169–170.
- Waldhauser, J. 1980:** Sídla drobné šlechty v severním Pojizeří a na Liberecku. Zprávy a studie Krajského muzea v Teplicích 14, 49–65.
- Waldhauser, J. 1992:** Problém identifikace keltských čtyřúhelníkových valů (Viereckshenzen) v Čechách. Archeologické rozhledy 44, 548–559.
- Waldhauser, J. 1996:** První archeologické nálezy ze „Starých Hradů“ nedaleko Malé Lhoty na Sobotecku. Od Ještěda k Troskám III, 22–24.
- Waldhauser, J. 1997:** Vesec, okr. Jičín. Výzkumy v Čechách 1993-5, 315.
- Waldhauser, J. 2004:** Zámostí, okr. Jičín. Výzkumy v Čechách 2002, 319.
- Waldhauser, J. 2000a:** Češov, okr. Jičín. Výzkumy v Čechách 1998, 37.
- Waldhauser, J. 2000b:** Rytířova Lhota, okr. Jičín. Výzkumy v Čechách 1998, 189.
- Waldhauser, J. 2000c:** Vesec, o. Libošovice, okr. Jičín. Výzkumy v Čechách 1998, 218–219.
- Waldhauser, J. 2001:** Encyklopedie Keltů v Čechách. ISBN 80-7277-053-5. Praha.
- Waldhauser, J. 2004:** Keramický import a datování závěru osídlení hradiště Poráň (kat. úz. Vesec, okr. Jičín). Archeologie ve středních Čechách 8, 421–422.
- Waldhauser, J. 2006a:** Vesec, o. Libošovice, okr. Jičín. Výzkumy v Čechách 2003, 316.

- Waldhauser, J. 2006b:** Zámostí, o. Zámostí-Blata, okr. Jičín. Výzkumy v Čechách 2003, 336.
- Waldhauser, J. – Holodňák, P. – Salač, V. 1982:** Češov, o. Jičín. Výzkumy v Čechách 1970, 21–22.
- Waldhauser, J. – Weber, V. 1973a:** Poráň. Zpravodaj Šrámkovy Sobotky 10, 32–35.
- Waldhauser, J. – Weber, V. 1973b:** Vesec u Sobotky, k.o. Libošovice, o. Jičín. Výzkumy v Čechách 1970, 165–166.
- Wirth, Z. 1902:** Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese Vysokomýtském, Praha.
- Wirth, Z. 1910:** Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese náchodském, Praha.
- Wolf, V. 1974:** Hrádek na Bradle v dějinách východního Podkrkonoší. In: Hejna, A.: Bradlo u Hostinného nad Labem. Příspěvek k výzkumu opevněných sídel v severovýchodních Čechách. Památky archeologické 65, 365–418.
- Wolf, V. 2004:** O bitvě na Trotině roku 1110 po letech. Východočeské listy historické 21–22, 33–37.
- Zápotocký, M. 1998:** Čáslavská kotlina v eneolitu (2. část) – Výšinné sídliště Hrádek v Čáslavi, Archeologické rozhledy L, 557–585.
- Zavadil, J. 1855:** Prachovské skály u Jičína. Památky archeologické 1, 232–234.
- Zelinka, K. 1970:** Zaniklá sídliště na Litomyšlsku v předhusitské době, Zprávy z muzeí od Trstenické stezky 10, 3–21.

9. Edice Pramenů

CDB I: Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae. Tomus I. (805–1197). (ed. G. Friedrich). Pragae MCMIV–MCMVII.

CDB II: Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae. Tomus II. (1198–1230). (ed. G. Friedrich). Pragae MCMXII.

CDB IV/I: Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae (1240-1253). (Eds. J.Šebánek, S.Dušková). Praha 1962.

FRB II: Prameny dějin českých II. (Ed. J. Emler). Praha 1874.

FRB III: Prameny dějin českých III. Praha 1882.

SRG: Scriptores rerum Germanicarum. Herbordi Dialogus de vita Ottonis episcopi Babenbergensis. (ed. G. H. Pertz). Hannover 1868.

10. Online zdroje

I. Vojské mapování: <<https://maps.arcanum.com/en/map/firstsurvey-bohemia>>

II. Vojské mapování: <<https://maps.arcanum.com/en/map/secondsurvey-bohemia>>

AMČR Č: AMČR záznam C-9112027A [on-line]. [cit. 2021-10-16], Dostupné z: <<https://digiarchiv.aiscr.cz/id/C-9112027A>>

AMČR HK: AMČR záznam C-9110417A [on-line]. [cit. 2022-08-22], Dostupné z: <<https://digiarchiv.aiscr.cz/id/C-9110417A?lang=cs>>

AMČR O – AMČR: Záznam C-201125300A [on-line]. [cit. 2022-08-25], Archeologická mapa České republiky. Dostupné z: <<https://digiarchiv.aiscr.cz/id/C-201125300A>>

Analýzy výškopisu: <<https://ags.cuzk.cz/av>>

Dejmal, M. 2019: Hrad ve Veselí nad Moravou, příspěvek k podobě feudálních sídel ve střední Evropě. (nepublikovaná dizertační práce) [on-line]. [cit. 27.6. 2022], dostupné z: <https://www.academia.edu/40403072/Hrad_ve_Vesel%C3%AD_nad_Moravou_p%C5%99%C3%ADsp%C4%9Bvek_k_podob%C4%9B_feud%C3%A1ln%C3%ADch_s%C3%ADdel_ve_st%C5%99edn%C3%AD_Evrop%C4%9B_diserta%C4%8Dn%C3%AD_pr%C3%A1ce_Castle_in_Vesel%C3%AD_nad_Moravou_contribution_to_the_feudal_form_of_settlements_in_Central_Europe_dissertation_thesis_>

Hejhal, P. 2009: Pravěké a raně středověké osídlení české části Českomoravské vrchoviny. (Nepublikovaná dizertační práce) [on-line]. [cit. 23.3. 2020], dostupné z: <<https://is.muni.cz/th/jke7g/DIZERTACE.pdf>>

Kališková, D. 2017: Vyhodnocení dosavadních výzkumů akropole raně středověkého hradiště Vraclav (Nepublikovaná bakalářská práce) [on-line]. [cit. 25.7. 2022], dostupné z: <<http://hdl.handle.net/20.500.11956/86640>>

Kotková, M. 2012: Kulturněhistorický obraz severozápadních Čech a saského Polabí v raném středověku: na příkladě hrncířství a fortifikačního stavitelství. (Nepublikovaná dizertační práce) [on-line]. [cit. 21.4. 2024], dostupné z: <<http://hdl.handle.net/20.500.11956/41705>>

Krejčí, I. 2011: Muzeum a galerie Orlických hor v Rychnově nad Kněžnou, Výroční zpráva o činnosti 2010 [on-line]. [cit. 14.7. 2022], Dostupné z: <<https://adoc.pub/muzeum-a-galerie-orlickych-hor-v-rychnov-nad-knnou-vyroni-zp.html>>

Novák, M. 2014: Proměny sociální a sídelní struktury obyvatelstva východočeské skupiny kultury lužických popelnicových polí. (Nepublikovaná dizertační práce) [on-line]. [cit. 23.5. 2020], dostupné z: <https://is.muni.cz/th/no78x/DIZERTACE_Miroslav_Novak_23.8.2014.pdf>

Rychnovský deník 2010: Archeologie potvrdila znění kronik. Rychnovský deník 10.9.2010 [on-line]. [cit. 6.7. 2022], Dostupné z: <https://rychnovsky.denik.cz/zpravy_region/archeologie-potvrdila-zneni-kronik20100909.html>

Sirovátka, R 2014: Opevněné lokality lužických popelnicových polí doby bronzové ve východních Čechách. (Nepublikovaná bakalářská práce) [on-line]. [cit. 25.5. 2020], dostupné z: <https://www.academia.edu/32014715/Bakal%C3%A1%C5%99sk%C3%A1_pr%C3%A1ce_Opevn%C4%9Bn%C3%A9_lokality_lu%C5%BEick%C3%BDch_popelnicov%C3%BDch_pol%C3%AD_doby_bronzov%C3%A9_ve_v%C3%BDchodn%C4%8Cech%C3%A1ch>

11. Seznam příloh

Mapa 1: Sledované lokality.	198
Mapa 2: Lokality časně slovanského období a starší doby hradištní.	207
Mapa 3: Lokality ve střední době hradištní.	208
Mapa 4: Lokality v mladší době hradištní	210
Obr. 1: Benátky, model terénu s patrným severním a jihovýchodním úsekem opevnění.....	15
Obr. 2: Běstovice, plán lokality	23
Obr. 3: České Lhotice, hlavní části lokality a fortifikace	30
Obr. 4: Češov, rozdělení lokality podle J. Filipa	35
Obr. 5: Češov variantní rekonstrukce.....	38
Obr. 6: Dolany, plán lokality	50
Obr. 7: Holovousy, plán lokality.....	54
Obr. 8: Kal, lokalita na mapách stabilního katastru dle interpretace E. Ulrychové	72
Obr. 9: Kostelec, lokalita na mapách stabilního katastru	85
Obr. 10: Miletín, centrum města na mapách stabilního katastru	89
Obr. 11: Náchod – Homolka.....	95
Obr. 12: Opočno, plán lokality v 2. polovině 19. století	98
Obr. 13: Hradiště v Ostroměři	102
Obr. 14: Prachovské skály – Hrádky, model povrchu.....	117
Obr. 15: Velešice.....	155
Obr. 16: Vesec u Sobotky, hradiště Poráň.....	163
Obr. 17: Vraclav, plán J.L. Píče	171
Obr. 18: Zálesí, lokalita na mapách prvního vojenského mapování	178
Obr. 19: Železnice, lokalita na mapách stabilního katastru	186
Obr. 20: Lokality skupin A a B v pravěku a raném středověku	203
Obr. 21: Hierarchie lokalit v závislosti na jejich funkci.....	212
Obr. 22: Kal, řez pravěkou a raně středověkou fortifikací s patrnými zbytky roštové konstrukce.....	222